

НУРИДДИН ИСМОИЛОВ

БУРГУТ ТОҒДА УЛҒАЯДИ

Саргузашт-детектив роман

Биринчи китоб

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент — 2013

УДК 821.512.133-3

КБК 84(5Ў)6

И 87

- Ҳ.Б. ағаб.

Иқтидорли журналист ва ёзувчи Нуриддин Исмоиловнинг номи китобхонларга яхши таниш. У ўзининг ажойиб ҳикоялари, саргузашт-детектив жанрдаги қисса ва романлари, журналистика соҳасидаги фаолияти билан эътибор қозонган. Айниқса, «Одамлар орасидаги одамлар» ҳикоялар тўплами, «Ўлимга маҳкум қилинганлар», «Миллиардерга қўйилган тузоқ», «Жаҳолат қурбонлари», «Омонат юр сири», «Иблис салтанати» номи романлари кенг китобхонлар томонидан илиқ кутиб олинди, адабий жамоатчиликнинг юксак баҳосини олди.

Адибнинг ҳукмингизга ҳавола этилаётган китоби — «Бургут тоғда улғаяди» саргузашт-детектив романи долзарб мавзуга бағишланган бўлиб, жиноятчиликка қарши кураш, ҳаёт таъвишлари ва қувончлари, инсоннинг жамиятда тутган ўрни ва бошқа масалалар бадиий инъикосини топган, оталар, оналар ва балалар тарбияси муаммолари, эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги кураш, ишқ-муҳаббат, садоқат каби инсоний туйғулар қизиқарли воқеа-ҳодисалар орқали маҳорат билан гаялдантирилган.

Ёзувчининг бу асари саргузашт-детектив жанрини бойитишга хизмат қилади, деган умиддамиз.

Исмоилов, Нуриддин.

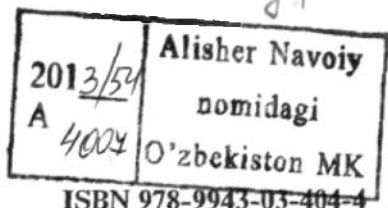
Бургут тоғда улғаяди: Саргузашт-детектив роман: Биринчи китоб. Қайта нашри. / Н.Исмоилов. — Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи 2013. — 352 б.

УДК 821.512.133-3

КБК 84(5Ў)6

10-39590/1

291

© Н.Исмоилов.

© Фафур Фулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2013

Фаррух қишлоқдан тушга яқин қайтиб келди-ю, қўйларнинг қўрада маъраб туришганлигини кўриб ҳайрон бўлди. Ахир отаси уни қишлоққа юбораркан: “Сен келгунингча қўйларни ўзим боқиб тураман”, деганди.

Фаррух хавотирланиб шоша-пиша чайлага кирди. Бироқ отаси бу ерда ҳам кўринмади. Шунда йигитнинг хаёлига отасини: “Товда бўри пайдо бўпти, эҳтиёт бўл”, — деган гапи келди. “Агар, — дея тахмин қилди у, — бўри ҳамла қилганида, аввал қўйларни бир ёқли қиларди. Ундан кейин отамга... Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас. Қўйларнинг бир-иккитасини гум қилгач, одам билан иши бўлмай қолади бўрининг. Лекин қўйлар ҳечам безовтага ўхшамайди. Қасрга кетдийкин отам унда?”

Фаррух қўра олдига борди-да, атрофга олазарак боқиб: — Ота-а-а! — дея бақирди.

Аммо ҳеч қасрдан жавоб келмади. Унинг ўрнига тоғ тошларига урилган овози акс-садо берди. Бирдан Фаррухнинг кўнгли алланечук бўлиб кетди. Гўё унинг отасига бирон нима бўлгандай. Йигит арчазор томонга чоғлиб кетди. Нафас олишга қийналиб, ҳансираб қолгунча югурди. Ҳолдан тойгач, югуришдан тўхтаб, ўтирди. Сўнг яна бақириб овоз берди:

— Ота-а-а!

Унга бу тоғларда тез-тез гаройиб воқеалар содир бўлиб туришини отаси айтган: баъзи кезлари жин-ажиналар аввал одамлар билан ўйнашар, кейин уларни шол қилиб кетишаркан. Буларни Фаррух эшитганида саккиз ёшли болакай эди. Мана, орадан ўн йил ўтибдики, эсидан чиқаролмайди.

Фаррух одагда ҳали қуёш ботмасидан бурун қўйларни қўрага ҳайдаб келади. Қишлоққа егулик олиб келишга борсам тез қайтади — ёлғиз қолган отасини жин-ажиналар ўртага олишидан қўрқади.

Фаррух арчазор орасидан ўтган сўқмоқ йўлга чиқиб олгач, шаршара томонга қўтарила бошлади. Тўсатдан қонга беланган майсаларга кўзи тушиб эҳсонаси чиқиб кетди. Бир муддат майсаларга термилиб қолганидан кейин, секин қон томган томонга юра бошлади. Қон борган сари кўпайиб борар, бунга сайин Фаррухни ваҳима босарди. Ичида “Эй-й, худо, ишқилиб, отам бўлмасин”, дея илтижо қилар эди. Йигирма қадамлар юрганида оёғининг остидан қуённинг калласи чиқиб қолди-ю, у бирдан бўшашиб кетди. Тулкими, бўрими қуённи обдон нимталаб еган эди.

Отасининг айнан шаршара ёнида эканлигига Фаррухнинг гумони бор эди. Марди чўпон у томонга камданкам борарди. Боргандаям раис бува меҳмон олиб келса, биронта қўйни ўша ёққа етаклаб кетар ҳамда ўша ерда сўйиб, меҳмонларга тандир кабоб қилиб берар, чой-пойдамлаб хизмат қилар эди. Фаррух шаршара томонга юрар экан, ҳали чайладалигида қўйларни санамаганлигидан афсусланди. У тоғнинг исталган жойига чиқишга ҳечам қийналмасди, ўрганиб қолган эди. Аммо ҳозир негадир оёқлари қалтираб кетаверди. Бу унинг ваҳимасини янада кучайтирди. Тезроқ манзилга етиб олишга ҳаракат қилди.

Шаршарага етмасдан уч юз-тўрт юз метрлар пастда яланглик бор эди. Шаршарадан ҳосил бўлган ирмоқ оқиб ўтадиган бу жойдан тепадагилар ҳам бемалол кўринарди. Шу ерга етганда Фаррух тўхтаб тепага қаради. У томонда иккита одамнинг қораси кўринди, улардан бири — хушқомат, оппоқ кийимда, иккинчиси ундан сал пастроғ-у, калта шим ва майкада эди. Улар бир-бирига копток отиб ўйнашарди. Кўнгли бироз таскин топган Фаррухнинг юраги ҳаприқиб кетди. У қишлоғидаги пастқамгина мактабда тузук-қуруқ ўқимади. Отаси: “Бизнинг авлод-аждодимиз чўпон ўтган. Ота-боболарнинг мана шу тоғларда таёқ кўтариб умргузаронлик қилишган. Шунинг учун ҳаммаси юздан кам яшамаган. Менам етмишдан ошдим. Ҳали бақувватман. Қишлоқдаги мен тенгилар мункайиб қолишган. Ўқиганинг билан барибир ҳеч ким бўлолмайсан. Бўлса раиснинг боласи бўлади, буғалтирнинг боласи бўлади, лекин сенмас”, деб Фаррухни бешинчи синфдан кейин тоққа олиб кетди ва қўлига чўпон таёғини тутқазди. Фаррух ҳар гал тоғдан пастга — қишлоққа тушганида, тенг-

қурларининг копток ўйнашларини кўрар, ўзининг ҳам ўйна-
гиси келарди. Ана шу туйғу унинг кўнглида жонланиб,
тепадагиларга синчиклаб қаради ва оппоқ кийимдагининг
қиз бола эканлигини кўрди. Ёигит янада тез юқорилай
бошлади.

Фаррух мўлжаллаган жойига етишига йигирма қадамча
қолганида қизнинг кўлидаги коптоги пастга думалаб кет-
ди. Қиз унинг орқасидан қувлади. Копток атайин қилган-
дай шаршара сувига тушди. Сув тез оқарди. Қиз эса ун-
дан-да тез югуришга ҳаракат қиларди. Унинг бунақа қилаёт-
ганини кўрган Фаррухнинг капалаги учиб кетди. Чунки
энди қиз коптокни ушлаб олиш у ёқда турсин, ўзини
тўхтатиб ҳам қололмасди. Ёигитча қарама-қарши томон-
дан югура бошлади. Қиз бир-икки марта ўзини тўхтатмоқ-
чи бўлди, лекин удласидан чиқолмади. Кейин “Ойи-ж-о-
о-н!!!” дея бақириб юборди. Аммо унга ҳеч ким ёрдам
беролмасди. Биргина Фаррухдан бўлак. Агар Фаррух ҳам
уни тўхтатолмаса, олдинда баҳайбат қоя, қиз тиккасига
бориб унга урилиши ҳеч гап эмасди!

Фаррух жон ҳолатда “Қут-қа-ри-нг!” дея бақирган қиз-
нинг белидан кучоқлаб олди-ю, қиз билан бир бўлиб ерга
қулади. Улар бамисоли қўшалоқ қилиб боғланган гўладек
икки-уч маротаба бир-бирининг устидан ўтиб думалаб бор-
гачгина йигит оёғини бўртиб чиқиб турган тоғ тошига
тираб қолдишга улгурди.

Ранги бўздай оқариб кетган қиз Фаррухнинг кўкрагига
бошини қўйганча ҳансираб нафас олар, йигит эса ундан
таралаётган хушбўй атир ҳидидан маст бўлаёзганди. Ора-
дан икки дақиқалар ўтганидан кейин қиз тўсатдан йиглаб
юборди. Умрида аёл зотининг ёнига йўламаган Фаррух
ҳаяжонланиб кетганча секинлик билан устидаги малакни
турғиза бошлади. Афтидан, қиз ҳам кўрққанидан нима
содир бўлганини унутганди. Чайир қўл билагидан тутганда
қиз чўчиб тушди ва Фаррухга қаради. Уларнинг нигоҳлари
тўқнашди. Бир зум улар ҳамма нарсани унутишди гўё.
Фаррух қоп-қора сочнинг қуёш нурида товланаётганини,
силлиқ оппоқ юзни, камон қош-у, узун киприкларни
кўрмасди, у қизнинг ўзи акс этиб турган гўзал кўзига
термулганча қолганди.

Энди мўйлови сабза урган йигитнинг нигоҳидаги ўт қизни ўзига мафтун қилиб қўйди. Қиз ўрнидан туришга шошилмас, соатлаб шу нигоҳнинг асирасига айланишни истарди.

— Падарингга лаънатлар! Ўлдираман ҳаммангни! Бир жойи тирналган бўлса калланг кетади! — дея баландда янграган овоз қиз билан йигитни сергаклантирди.

Қиз йигитга мафтункор жилмайиб қўйиб, ўрнидан турди.

Тепадан ҳовлиққанча тушиб келган олти одамдан биттаси ошиқиб қизни кучоқлади. Қолганлари жойларида серрайганча қолишди. Уларнинг орасида Фаррухнинг отаси билан раис бува ҳам бор эди.

— Моҳирўй, қизгинам, пичоқсиз сўйиб қўйишингга озгина қолди-ку! — деди ҳалиги одам кўзда ёш билан. — Копток пастга тушиб йўқ бўлиб кетмайдими, нега ортидан қувдинг?!

— Дадажон, ҳеч нарса бўлмади-ку, — деди қиз қайрилиб Фаррух томонга қараб қўяр экан. — Манави йигит мени ушлаб қолди.

Шундан кейин ота қизини кучоғидан бўшатиб, Фаррухнинг ёнига келди.

— Ука, катта раҳмат, агар сен бўлмаганингда... Худо асрасин, — деди қориндор киши Фаррухнинг елкасига қоқиб.

— Бу болакай, — бирдан гапга аралашди раис бува қилпанглаб, — Марди чўпонни ули бўлади.

— Шунақами? — қизнинг отаси Марди чўпонга қаради. Чўпон айб иш қилиб қўйган ёш боладай бошини эгиб турарди. — Маладес, зўр ўғлинг бор экан!

Мақтов Фаррухни қизартириб юборди. У ҳам худди отаси каби бошини эгди.

— Қани кетдик, тепада қизимнинг омон қолганини байрам қиламиз, — деди ҳалиги киши.

Ҳамма юқорилай бошлади. Бироқ Фаррух жойидан кимирламади. Отасининг қўлидан ушлаб баландлаб бо-раётган қиз ортига бир ўтирилди-да, тўхтади. Буни кўрган ота ҳам тўхтади. Сўнг Фаррухнинг ўзларига қўшилиб чиқмаётганлигига ҳайрон бўлиб:

— Сен нега турибсан? — дея сўради.

— Кўйлар бутун боқилгани йўқ ҳали, — деди Фаррух қиздан кўзини узмай.

— Кўявер уларни, очидан ўлиб кетмайдими! Юр, мен қизимнинг халоскорига яхшилаб зиёфат бераман!

— Боролмайман.

— Ўжарлик қилма, болакай, ҳеч курса озгина ўтир, — деди қизнинг отаси ялиниш оҳангида.

— Агар сиз чиқмасангиз, мен ҳам чиқмайман, — деди қиз табассум билан ширали овозда отасининг гапини маъқуллар экан.

Бир кўришдаёқ семиз кишини ёқтирмай қолган Фаррухнинг улар билан бирга тепага чиқиб ўтиргиси келмади. Аммо қизнинг сўзини қайтаролмади. Ноилож у ҳам секин-секин кўтарила бошлади. Қиз атайлабдан Фаррухнинг ўзига етиб олишини кутиб турди. Йигит етиб келгач эса, унинг қўлидан ушлаб олди. Отаси қизининг бундай қилиғига эътироз билдирмади. “Қочиб кетишидан кўрқаяпсанми?” деб қўйди, холос.

Қизнинг отаси бироз юргач, ҳансираб қолди. Қадди-қомати спортчиларникига ўхшайдиган икки йигит унинг икки томонидан ушлаб тоққа чиқишига кўмаклаша бошлашди. Моҳирўй эса Фаррухнинг қўлидан маҳкам ушлаб олганди. Фаррух ўгирилиб қараса, у жилмаярди. Бундан йигитни баттар ҳаяжон босар, аъзойи баданидан тер чиқиб кетарди.

Шаршара ёнига ҳамма чиқиб олганидан кейин Моҳирўйнинг онаси югуриб келиб қизини маҳкам кучоқлади.

— Дочка моя, родная, нима бўлди?! — деди у ҳаяжон билан. — Менинг ўлиб қолишимга чут-чут қолди.

— Ойижон, — деди эркаланиб Моҳирўй, — ҳеч нарсга бўлгани йўқ. Салгина йиқилиб тушдим, холос.

— Салгина йиқилганмишлар, — деди унга жавобан отаси кесатиб. — Агар чўпоннинг ўғли келиб қолмаганида...

— Нафасингизни иссиқ қилинг, — дея лўппи юзли аёл унинг гапини бўлди, — моя дочка счастливая.

Ота бошини чайқаб турди-да, кўкаламзорга ёзилган дастурхон гирдидаги кўрпачага ёнбошлади ва:

— Пиво-миволарингдан олиб келинглар, — дея буюрди.

Хизматга шай бўлиб турган раис бува чўпонга имо қилиб, муздай сувга ташлаб қўйилган бир яшик пиводан олиб келишни тайинлади.

Раиснинг ёши элликдан эндигина ошган, лекин уни кўрган одам камида олтмиш бешга кирган деб ўйларди. У қорин қўйиб юборган, бағбақаси осилиб тушган, қуёш нурида қорайган пешонасида ажинлар тарам-тарам эди. Унинг ялтоқланиши шунчалик бачкана эдики, кўрган одамнинг асабини қўзғатишдан бошқага ярамасди. Аммо унинг қаҳри ўзига узукка қўз қўйгандек мос тушарди.

Марди чўпон шу кунгача раиснинг бирон оғиз гапини ерда қолдирмаган. Бироқ катта амалдорга раиснинг ялтоқланиши-ю, ўзига ўқрайиб қараши унга оғир ботди. Шундай бўлса-да, у ҳеч нарса демасдан, буюрилган ишни бажариш учун шаршаранинг суви келиб урилаётган жойга қараб кета бошлади.

— Ҳов, йигитча, — дея Фаррухни чақирди Моҳирўйнинг отаси, — нега туриб қолдинг? Бу ёққа кел-чи.

Фаррух истар-истамас унинг ёнига борди.

— Қани, мана бу ерга ўтир, — деб унга жой кўрсатди амалдор.

Фаррух ийманибгина кўрпачанинг бир чеккасидан жой олди.

— Мохи, ты тоже иди сюда, — дея қизини чақирди ота.

Моҳирўй онаси билан қучоқлашганча келди.

— Қани, қизим, бу аканга битта “Раҳмат!” де-чи.

Моҳирўй Фаррухга ўзининг ўтли нигоҳи билан қаради-да:

— Сизга коттакон раҳмат, яхшилигингизни бир умр ёдимдан чиқармайман, — деди жилмайиб.

— Браво! — дея хитоб қилди икки юзи лўппи аёл. — Дадаси, қизингиззи ақли бало!

Бошини эгиб олган Фаррух қизариб кетган, жойида базўр ўтирар эди. У ҳали бирон марта ҳам бунақа дастурхонни кўрмаган, бундай одамларнинг суҳбатида бўлмаганди.

— Энди манавини ол, — дея амалдор унинг қўлига бир пиёла ароқ узатди.

— Мен ичмайман, — деди паст овозда Фаррух.

— Биламан ичмаслигингни. Лекин сен қутқариб қолган қиз учун ичмасанг бўлмайди.

Отаси Фаррухнинг қўлига ароқ тутқазаётгани Моҳирўйга ёқмади. У истараси иссиқ бу йигитнинг ароқ ичишини, кейин кундадай думалаб ётишини ҳечам истамас эди. Чунки отаси кимки унинг кўнглидагидай иш қилса, ўшани тўйгунича ароқ билан суғорар, кейин маст бўлиб буткул ўзини йўқотиб қўйгач, томоша қилишни хуш кўрарди. Моҳирўй бир неча марта бунга гувоҳ бўлганди.

— Пепси-кола ичиб кўринг, муздайгина, — деди Моҳирўй жилмайиб Фаррухга.

— Аввал манави обизамзамни татиб кўрсин, закуска-сига кола ичади, — деди амалдор қизининг шумлигига кулгиси қистаб.

— Дада-а-ж-о-н, — деди Моҳирўй нозланиб, — ҳали кичкина йигит экан-у, кола ичиб қўяқолсин.

Амалдор қизининг мана шундай эркаланиб гапиришини хуш кўрарди. Қизининг бундай сўзлаши учун жонини ҳам бериб юборишга тайёр эди. Шу боис дарров қизига ён босди.

Фаррухга эса Моҳирўйнинг кичкина бола-ку, деган гапи ўтиришмади. У аллақачон ўзини катта одам деб ҳисоблар эди. Шу боисдан уятчанликни унутиб, амалдорнинг қўлидаги пиёлани олди-да, бир кўтаришда бўшатди. Бироқ ароқнинг аччиқлигидан унинг афти бужмайиб кетган эди.

Унинг аҳволини кўрган Моҳирўй шунақанги хандон отиб кулдики, овози тоғу тошларга урилиб, акс-садо бериб юборди. Фаррух унинг кулгисига чидаб туролмади. Ўрнидан шартта турди-да, арчазор томонга югурди.

Моҳирўй кулиб, уни хафа қилиб қўяман деб ҳечам ўйламаган эди. Шу боис Фаррух югуриб кетиши билан бирдан кулгидан тўхтади-да, бироз унинг ортидан қараб туриб, кейин ўзи ҳам ўша томонга чопиб кетди.

— Қаёққа?! — дея қичқирди унинг ортидан онаси. — Остановись, а то опять упадёшь!

Моҳирўй онасининг гапига қулоқ ҳам солмай югуришда давом этаверди. Амалдор хизматкорларига ўқрайиб қаради-да:

— Қайтаринглар, — дея буйруқ берди, йигитлар тезлик-да беш-олти қадам босишгач эса: — Иккаласини ҳам, — деб қўшиб қўйди.

Моҳирўйни тутиш йигитларга қийин бўлмади. Аммо арчаларни оралаб, тошдан тошга енгиллик билан сакраб ўтаётган Фаррухга ета олишмади. Шунда раисга забон битиб, Марди чўпонга бақирди:

— Қайтар улингди!

Боя раиснинг ўқрайиб қараганидан ҳали-ҳануз ўзига келолмаётган чўпоннинг бу гапдан кейин қони қайнаб кетди. Агар унга ёшлик даврида шундай дейишганида ўша одамни ер билан битта қилиб ташлаган бўларди. Бироқ ҳозир яна ўзини босди. Аламини ичига ютди. У ўғлининг орқасидан бироз қараб тургач:

— Фар-рух! — дея чақирди.

Отасининг овозини эшитган йигит югуришдан тўхтаб ортига ўгирилди. Бу ерда арча сийрак ўсган, шу боис ота-ўғил бир-бирига яққол кўриниб турарди. Фаррух отасининг пастга туш ишорасидан кейин умрида илк бора унинг айтганини қилмай тош устига ўтириб олди. Ота ўғлининг қилиғидан асабийлашмади, қайтанга ичида хурсанд бўлди. “Агар унинг ўрнида мен бўлганимда ҳам шундай қилган бўлардим. Худди ўзимга ўхшаган қайсар, баччағар”, — дея хаёлидан ўтказди у.

Хизматкор йигитлар Фаррухни олиб келиш учун энди хезланишган эди, Моҳирўй уларни тўхтатди.

— Ўзим олиб келаман, — деди у ва йигит ўтирган томонга югуриб кетди.

Ўзи томонга яқинлашиб келаётган қизга кўзи тушган Фаррухнинг жаҳди чиқди. “Энди бу ёққа келиб яна устимдан кулмоқчими бу арзанда?” — деб ўйлади у. Ва қизга бургут қараш қилиб турди. Қиз худди Фаррухга ўхшаб тез югуришга шунча ҳаракат қилмасин, барибир уддасидан чиқолмас, қайтанга оёғи тойиб кетиб йиқилиб кетишига озгина қоларди. Ниҳоят у ҳориб-толиб, нозик, чиройли оёқлари оғриб кўзлаган ерига етиб келди ва ҳансираб:

— Мени... мени кечиринг! Мен сизни хафа қилиб қўймоқчи эмасдим. Мана ҳозир, мен сизни, — дея бошини эгиб ўтирган йигитнинг юзидан ўпиб олди.

Фаррух худди ток ургандай сапчиб тушиб, ҳаяжонланган кўйи қизга қаради.

— Кечирдингизми? — дея сўради қиз энтикиб.

Йигит нима қиларини билмай бошини қимирлатиб “ҳа” ишорасини қилди.

— Энди менам сизнинг ёнингизда ўтираман, — деди Моҳирўй ва Фаррухга жуда яқин жойга, тошнинг устига ўтириб олди.

— Отангиз кўрса уришади, — деди Фаррух бошқа гап тополмай.

У яна худди боягидай, қиз унинг устига йиқилиб ётгандаги ҳолатга тушган эди.

— Ҳечам уришмайди. Уришса хафа бўламан. Дадам мени хафа қилиб қўйишдан кўрқади, — деди Моҳирўй ва осмонга қараб чуқур нафас олди.

Шунда унинг етилган кўкраги бир кўтарилиб тушди. Бўртиб турган жодунинг бундай ҳаракатига ногаҳон кўзи тушган Фаррухнинг бўларича бўлди. Унинг ички титроғи кучайиб, пешонасида реза-реза тер томчилари пайдо бўлди.

— Бу ерларга менинг биринчи келишим, — деди ҳеч нарсадан хабари йўқ Моҳирўй, — жудаям чиройли экан. Бунақа манзаралар фақат Швейцарияда бўлса керак, деб ўйлаб юардим. Шундоққина бурнимизнинг тагида ҳам бор экан. Сизга мазза, куну тун шу ердасиз, тўғрими?

— Менга анави ер, — дея Фаррух ўзларидан анча наридаги оппоқ қорга бурканган қояни кўрсатди, — кўпроқ ёқади.

Моҳирўй йигит кўрсатган томонга бирор муддат қараб турди-да, соддадиллик билан сўради:

— Сиз у ерга борганмисиз?

— Бўлмасам-чи, ҳар икки кунда бориб келаман, қорга думалаб ўйнайман, роса мазза жой! — деди у. — Хоҳласангиз сизниям олиб бораман.

Моҳирўй энтикиб кетди. Бир муддат ўша қоядан кўзини узолмай қараб турди-да, кейин бошини эгганча:

— Боргим келгани билан мени у ёққа қўйиб юборишмайди, — деди афсусланиб. — Лекин боргим келаяпти, ҳозироқ.

— Пастдагилар сизга рухсат беришмайдими? — деди унга кулиб қараган Фаррух.

— Пастдагилар... — дея гапини давом этказолмай қолди Моҳирўй. — Дадам аввалига хафа бўлсаям кейин дарров буни унутади. Лекин ойимни кўндириш қийин. Жаҳли чиқса, сочимни юлишдан ҳам тоймайди... Лекин шундай жойга бориб маза қилиб келиш арзимайдими озгина азоб-ланишга?

— У ер анча олисда, ундан кейин отам сизни олиб кетганим учун мени уришади. Мен шу пайтгача отамнинг гапини икки қилмаганман.

— Мен рухсат сўрасам борасизми?

— Бўлмасам-чи, — деди бирдан қувониб кетган Фаррух.

Моҳирўй ўрнидан туриб пастга қаради. Иккита хизматкор йигит булар томондан кўз узмасди. Қолганлари ўзлари билан ўзлари овора. Гўёки уларга тегишли бўлган қиз тепада бегона йигит билан гаплашиб ўтиришганидан хабарсиздай.

— Ой-и-и! — дея қичқирди Моҳирўй. Бироқ пастдагилар ҳеч нарсани эшитишмади шекилли, булар томонга қараб ҳам қўйишмади. — Ой-и-и! — деб яна бақирди Моҳирўй.

Икки юзи лўппи аёл ўтирган жойида тепага бир нигоҳ ташлаб эрига:

— Қизингиз чақираяпти, тинчликмикин ишқилиб? — деди.

Раис билан кетма-кет уч марта пиёла чўқиштирган амалдор Моҳирўйнинг тепага чиқиб кетганини унутиб қўяёзган эди.

— Нима қилаяпти у? — дея хотинидан сўради.

— Анави болани қайтариб келаман деб чиқиб кетувдику, — деди аёл норози қиёфада.

— Полвон! — деди амалдор раисга қараб. — Неча марта шу ерга келган бўлсам, ҳамма вақт менинг ақлимни мана шу ароғинг билан олиб қўйгансан, айт анави чўпонингга, боласи энди ўлиб кетсаям майлига, фақат Моҳирўйни олиб тушиб қўйсин.

Раис инқиллаб ўрнидан турди. Унинг кайфи чоғ эди. Зеро, келганидан бери қовоғидан қор ёғиб турган амалдор энди-энди у билан сал очилиб гаплашаётганди.

— Марди ака, — деди у тандир атрофида куймаланиб юрган чўпонга, — тандирингиз пишай деб қолдими, одамнинг қорни пиёз пўсти бўлиб кетди-ку.

Раис азалдан бу қайсар чўпоннинг “тили”ни яхши биларди. Бу чол қанчалик ўжар, акс бўлмасин, бир оғиз ширин сўздан мумдайн эриб кетарди. Шу боис доим юмшоқ гапириб унинг “жони”ни оларди. Боя амалдорнинг олдида илк маротаба чўпонга ўқрайиб қараганди ва ўшандаёқ унда пайдо бўлган ўзгаришни сезган эди. Ҳар тугул, ўшанда Марди чўпонники тутиб қолмади, йўқса, раис амалдорнинг олдида роса изза бўлар эди.

— Бу дейман, — деди раис улардан эллик-олтмиш метрлар чамаси баландликда гаплашиб ўтирган йигит билан қизни кўрсатиб, — анави иккови чиқишиб қолди-ёв.

Марди чўпон ўғли ўтирган томонга бирров кўз ташлади-да, ўзининг ишини давом этказар экан:

— Ўжар бола, — деди, — ҳовуридан тушса ўзи қайтиб келади.

— Каттадан балога қолиб кетмайлик тагин, биттаю битта эрка қизи, уларнинг бундай ўтириши уят.

Марди чўпон каттадан балога қолишдан кўрқмасди. У айни уятдан кўпроқ кўрқар эди. Раис буни билгани учун атайин гапининг сўнгида шундай деб айтди.

Бу орада Моҳирўй яна бир марта қичқириб қолди. Амалдор эринибгина қўлтигидаги ёстигини иккинчи томонига олиб қўяр экан, хизматкорларга буюрди:

— Чиқинглар-чи, нима гап экан?

Қўл қовуштириб хизматга шай бўлиб турган йигитлар бирдан арчазор томонга югуришди.

Ўзлари томонга югуриб келаётган йигитларни кўрган Моҳирўй афтини бужмайтириб:

— Буларнинг қулоғи том битган шекилли, — деди.

Худди ўша пайт Марди чўпон ўғлини яна чақирди. Фаррух ўрнидан туриб отасининг пастга туш деб имо қилаётганлигини кўрди.

— Чақирешаяпти, — деди у Моҳирўйга ташвишли қиёфада.

— Бормаймиз! — деди Моҳирўй кўзи чақнаб. — Улардан сўрамасдан кетиб қоламиз.

— Анави йигитларни кутайлик-чи, нима дейишаркан? — деди унга жавобан Фаррух.

— Нима дейишларини биламан. “Дадангиз билан ойингиз безовта бўлишаяпти, пастга, уларнинг олдиларига ту-

шармишсиз”. Бу гаплар, тўғриси айтсам, жонимга тегиб кетди. Ёш боламасман-ку, ҳадеб мени тергайвергани, — деб Моҳирўй бояги жойига яна ўтирди-да, бошини эгиб олди.

Ҳалидан бери йигит билан қизни кўздан қочирмай туришган йигитлар ҳансираб-пишнаб етиб келишди.

— Дадангиз... дадангиз, — деди улардан бири зўрға нафас олиб, — сиздан нима деяётганлигингизни билиб келиш учун юборди.

— Дадамга айтинг! — деди ўрнидан салчиб турган қиз. — Мен Фаррух билан ҳов анави қорли тоққа бориб келмоқчиман.

Хизматкор йигитлар бир-бирларига қарашди. Чунки бунга амалдор ҳеч қачон рухсат бермаслигини аниқ билишар эди.

— Биз сизни ҳозир пастга олиб тушишга мажбурмиз, — деди новча хизматкор, — отангиз рухсат берса олиб бориб келамиз.

— Иккаланг ҳам туёғингни шиқиллат, сизлар билан ҳатто пастгаям бирга тушмайман. Мен кетаяпман, — дея Фаррухнинг қўлидан тутди қиз.

— Раим, — деди новча йигит ёнидаги шеригига, — сен бориб буларнинг мақсадини каттага айт. Мен булар билан бирга бораман.

— Бекорларни айтибсан! — деб бақириб юборди Моҳирўй. — Ўзимиз бориб келамиз. Боя йиқилаётганимда мени кутқариб қолиш қўлларингдан келмадими? Энди менинг орқамдан думдай эргашманлар. Ҳе, садқайи одам кет!

Ҳақорат зигирча бўлсин йигитларга таъсир қилмади. Бунақа сўкишларни эшитаверган йигитларнинг эти қотиб кетган эди. Новча айтганидай, Раим пастга эниб кетди, унинг ўзи эса бирор беш қадам орқада йигит билан қизнинг ортидан тушди.

— Ҳалигинда сиз билан бирга копток ўйнаётган болани кўрувдим, — деди Фаррух қизнинг ортда қолиб кетмаслиги учун секин-аста кетаётиб.

— Укам, — ҳафсаласизлик билан изоҳ берди Моҳирўй. — Биз бир-биримизга ҳечам ўхшамаймиз. У кўпроқ дадамга ўхшаса керак. Фақат ўзини ўйлайди. Кўрган бўлсан-

гиз, бирга копток ўйнаётганимизда ёнгинамда эди у. Пастга қараб “шўнғиб” кетганимни дадам билан ойимга айтибди-да, ўзи қаердадир дадамнинг асраётган шерларини кўргани кетибди.

Фаррух тўхтаб Моҳирўйга қаради:

— Мен бу тоғларнинг ҳаммаёғини беш қўлимдай биламан, лекин ҳеч қаерда шерни учратмаганман.

— Шерзоднинг айтишича, дадам зоопаркдан учта шер олиб келиб шу атрофдаги горга қамаб қўйганмиш. Бу гапларни у дадам раис бувага айтаётганида эшитиб қолганмиш.

— Гор бу атрофда фақат битта жойда бор, биз борадиган қоянинг тагида. Ўзиям роса қўрқинчли жойлар, у ерларда илон кўп. Укангиз қандай бир ўзи кетди?

— Бир ўзи боришга унда юрак йўқ. Хизматкорларнинг бирортаси олиб кетган. Яна дадамни алдаб кетган. Атрофни айланиб келамиз деб... Агар одам тоғда кўп вақт юрса сизга ўхшаб чаққон бўлиб қоладими?

— Билмадим, — дея жавоб қилди Фаррух, — мен ёшлигимдан тоққа чиқиб юрганман.

— Мениям шунақа арчазорлар, тоғларда яшагим келади. Шаҳар жонимга тегиб кетган, — деди Моҳирўй ва оёғи сирпаниб кетиб “вой!” дея бақириб юборди.

Фаррух бирдан ортига бурилиб, пастликка энкайиб турган қизнинг қўлидан ушлади.

Ҳовлиқиб пастга тушган Раим амалдорнинг ёнига борди-да:

— Қизингиз анави йигит билан, — дея қўли билан қаёққадир йўл бошлаб кетаётган Фаррухни кўрсатди, — қорли қояга бориб келармиш.

— Ни-ма?! — дея бақирганча ўрнидан туриб кетди амалдор. — Бориб мажбурлаб бўлсаям олиб келинглари уни. Ўзи итдан таркаган бу бола қайси гўрдан пайдо бўлиб қолди?! Ҳе, характерингга ... сендақа болани!

— Дадаси, шу қизингизнинг йиқилишига шубҳа бор-ов, балки пастга қараб тез югуриб кетгандир... Ўзим кўрмадим-ку-я, кўнгил душман-да... Булар иккиси мабодо аввалдан таниш эмасмикин? Ҳар қалай, тасодиф дегандай... Может қизингиз ему влюбилась, тогда что? Нима, ойдаи

қизингизни қаердаги чўпонга берасизми? — деди амалдорнинг хотини ваҳима аралаш.

Бу гапларни эшитган амалдорнинг кўзлари ола-кула бўлиб кетди. “Ҳамма нарса бўлиши мумкин, лекин буни ҳеч кимга бериб қўймайман”, дея ўйлади у...

* * *

...Обкомнинг иккинчи котиби Турғун Фаниевич ёнида лўмбиллабгина турган Зулайҳохон билан турмуш қурганларидан кейин ўн йил ўтса ҳам фарзанд кўраверишмади. Зулайҳонинг отаси ўша кезлари катта бир корхонани бошқарарди. Шу боисдан ҳам Турғун Фаниевич бу туғмас хотин билан ажрашиб кетолмасди. Бир куни Зулайҳохоннинг ўзи фарзанд кўрмаётганлигидан шикоят қилиб қолди. Турғун Фаниевич: “Айб сенда, сен туғмас хотинсан, бошқаси бўлганида аллақачон потиллатиб туғиб ташлаган бўларди”, — деб айта олмади. Албатта, бундай дейишга унинг асоси бор эди. У ўзини дўхтирларга текширтирганда: “Сиз соппа-соғсиз, ҳар қандай соғлом аёл сиздан бола туғиши мумкин”, дейишганди. Бироқ ўшанда бу гапларни хотинига айтиш билан у ўз бошига гавго орттириши ҳеч гап эмасди. Мум тишлади. Гўё бирон нарсани ўйлаётгандай пешонасини тириштирди. Эридан садо чиқавермагач, Зулайҳонинг ўзи: “Бола асраб олайлик, — деди, — ҳарна менга овунчоқ бўлиб юрарди-да”. Турғун Фаниевич ўйлаб қараса, шундан маъқулроқ йўл йўқ экан. “Зора, — деб хаёлидан ўтказди у, — шу билан бунинг жағи сал тинса. Ҳар хил бўлмағур гаплари билан миямни эговламаса”. Турмушнинг дастлабки йиллари улар бир-бири билан иноқ яшашди. Аммо бола бўлавермагач, жувоннинг жағи очилиб кетаверди. Охири эр шўрлик уйига келишгаям безиллаб қолди.

Улар биргалашиб болалар уйига боришди. Ота-онаси ичувчи ёки бирор шикаста жойи бўлмаган бола сўрашди. Шунда Турғун Фаниевичнинг қайнотаси кимлигини яхши билган болалар уйининг директори ота-онаси машина авариясида ҳалок бўлган бир ярим ёшли қизалоқни уларнинг қўлларига тутқазди. Эр-хотинга бу жуда маъқул тушди.

Шу билан улар яшаш жойларини ўзгартиришиб, қизалоқни катта қила бошлашди. Моҳирўй етти ёшга тўлганида эса кутилмаганда худо уларнинг ўзларига ҳам фарзанд берди. Шу билан эр-хотин икки фарзанднинг ота-онасига айланишди.

Моҳирўй бўй чўзиб боргани сайин гўзаллашиб кетаверди. Кулчага мойиллиги бўлган оппоқ юзи силлиқ, қошлари ингичка, мисоли ёй, қоп-қора киприклари узун-узун, қалин, сал қизғиштоб сочи елкасидан, тор кийим кийганидан қадди-қомати юракни суғуриб олиш даражасидаги бу қизнинг ошиқлари ўн олти ёшга тўлмасидан кўп эди. Мактабда синфдошлари, юқори синфдагилар камлик қилганидай, ўзидан кичик ўғил болалар ҳам муҳаббат изҳор қилишар, камини эса маҳалладагилар тўлдиришарди. Қайнотаси ўлгунича мансаб пиллапоясидан анча юқорилаб улгурган Турғун Ғаниевич кўз ўнгида қизининг бунчалик офатижон малакка айланиб бораётганидан феъли айниди. “Шунча йил бу гулни парваришлаб улғайтирдимми, энди роҳатини ҳам ўзим кўришим керак. Моҳирўй фақатгина менга тегишли ва бир умр меники бўлиб қолади”, деган ниҳоятда тубан фикрга келганди у.

Зулайхо опа эрида содир бўлаётган ўзгаришни анчадан бери сезиб юарди. Айниқса, Турғун Ғаниевич ишдан қайтиб келганида Моҳирўй унинг юзидан ўпиб қўяр, бундан эрининг кўзлари чақнаб кетарди. Ҳозир аёл атайлабдан Моҳирўй тўғрисида шунақа гап айтди. Натижа эса кутилганидан ҳам ортиқроқ бўлди. Хизматкорлар қолиб, Турғун Ғаниевичнинг ўзи қизининг орқасидан югуриб кетишига бир баҳя қолди.

Пастдаги воқеалардан беҳабар қиз билан йигит тезроқ қорли тоққа етиб олиш учун янада илдамлашди.

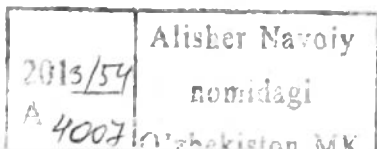
— Ҳой-й-й!!! — деган овоз келди уларнинг орқа томонидан.

— Раим бизни чақираяпти, — деди новча хизматкор ҳеч нарсасага эътибор бермасдан кетаётган йигит билан қизга.

— Нима иши бор экан? — деди Моҳирўй ўгирилиб.

— Билмадим, ҳар қалай, дадангиз бирон нима дегандир, биров тўхтаб турайлик-чи.

— Уфф...

Оғир хўрсинган Моҳирўй Фаррухга “сиз нима дейсиз?” мазмунида қаради.

— Зарур гап айтгандир, — деди Фаррух гўё Моҳирўйнинг гапини уқиб олгандай.

Беш-олти дақиқалардан кейин жиққа терга ботган Раим етиб келди. У тез югурганидан қийналиб нафас олар эди.

— Нима деди менинг меҳрибон дадажоним? — сўради Моҳирўй киноя билан.

— “Ортига қайтсин, у ёққа бормасин”, деди. Иши чиқиб қолганмиш, шаҳарга қайтиб кетармиш, — дея Раим Турғун Фаниевичнинг гапларига ўзидан ҳам қўшиб, пешонасидаги терни артди.

Бирдан Моҳирўйнинг кўзида ёш пайдо бўлди. У лабини тишлаган кўйи майсалар гилами устига ўтириб қоларкан, икки қўли билан юзини беркитди.

— Ҳеч қачон мени ўз ҳолимга қўймайди. Қачон қарама, унинг биронта иши чиқиб қолиб, менинг йўлимга тўғаноқ бўлади. Ҳаммаси жонга тегиб кетди, — деди Моҳирўй йиғлоқи овозда.

Унинг бундай овозда гапириши Фаррухга қаттиқ таъсир қилди. Нима қиларини билмаган йигит қизга термилиб тураверди.

— Шу сафар дадамнинг айтганини қилмайман, — деди Моҳирўй ўжарлик билан.

— Лекин биз у кишининг буйруғини бажармасдан иложимиз йўқ. Ўзингиз бормасангиз, зўрлаб олиб кетишга мажбурмиз, — деди Раим. — Дадангиз шунақа деб тайинлади. У киши чўпон билан кетганингиз учун жуда дарғазаб.

Ўзининг камситилганини эшитган Фаррух қизариб кетди. Моҳирўй қўлини юзидан олиб Раимга термулиб қолди. Хизматкорлар эса аста-секин унинг ёнига келиб, иккиси икки қўлидан ушлашди. Моҳирўй кўзида ёш билан нажот истаб Фаррух томонга қаради. Бунни кўрган Фаррух ич-ичидан эзилиб кетди.

— Қўйиб юборинглар уни! — деди у титраб-қалтираб.

Ҳали она сути оғзидан кетмаган гўдак, бунинг устига, чўпон боладан шундай гап чиққанидан иккала хизматчи ҳам ажабланиб анграйиб қолишди.

— Нималар деяпсан?! — деди новча иржайиб. — Оғзингдан қандайдир гап чиққандай бўлдимиз? Ёки менинг қулогимга шундай эшитилдими?

— Қўйиб юборинглар! — деди муштлари маҳкам тутилган Фаррух.

Раим Моҳирўйни бўшатиб, унга яқинлашиб борди-да:

— Қўйиб юбормасак нима қиласан? — деди майна қилиб.

Фаррух ҳеч нарса деб жавоб қайтармай, жойидан қимирламаган қўйи титраб тураверди.

— Ҳов, жипириқи, обрўйинг борида бу ердан туёғингни шиқиллат, бир мартагина Моҳирўйни йиқилишдан асраб қолганинг учун энди бошимизни ёрмоқчимисан?!

Бу дўқ-пўписа Фаррухга зигирча таъсир қилмади.

— Қўйиб юборинглар! — деди у таҳдид билан.

Қаердаги гўдак билан тортишиб ўтириш новчанинг иззат-нафсига тегди. У Моҳирўйни ўз ҳолига қўйиб, Фаррухнинг ёнига келди-да, унинг бетига шапалоқ тортиб юборди. Бу билан новча ёниб турган оловга мой сепиб юборганини юзига келиб тушган кучли муштдан кейин билди. Шеригининг орқага қулаганини кўрган Раим бирдан шер мисоли Фаррухга отилди. Фаррух умрида биров билан ёқалашмаганди. У муштлашиш нималигини билмасди. Аммо тошдан-тошга сакраб юриш, тўрт юз-беш юз метр баландликка қийинчиликсиз югуриш унинг учун чўт эмасди. Йигитнинг вужудида табиий чаққонлик бор эди. Шу боис Раимга осонлик билан чап бериб, ўзи озгина баландликка, тоғ бағридан бўртиб турган тош устига чиқиб олди. Ҳавони бошлаб “муштлаган” Раим тез ҳаракат қилганидан мувозанатини йўқотиб, пастликка юмалаб кетишига озгина қолди. Бунини кўриб Моҳирўй қарсак чалиб юборди.

— Баттар бўлларинг! Кичкина, қўлидан ҳеч нарса келмайди, деб ўйлаганмидиларинг? Фаррух, яхшилаб буларнинг адабини бериб қўйинг, сўнгги пайтларда жа қулоқсиз бўлиб кетишаётганди.

Моҳирўйнинг гапларидан иккала барзанги йигит қутуриб кетди. Қиз боланинг олдида ўзларини кўрсатиб қўймоқчи бўлишиб, бирдан Фаррухнинг икки томонидан ҳужумга ўтишди. Тоғлик йигит шу заҳоти бошқа тошга

сакраб ўтди. Шу бўйича улар ўн дақиқача қувлашмачоқ ўйнашди. Ахийри қувлаётганларнинг иккаласи ҳам ҳолдан тойиб, тиллари осилиб қолди. Шундан кейингина Фаррух уларнинг ёнига борди ва иккаласининг ҳам сочидан чангаллаб ушлаб, бошларини бир-бирига урди. Худди ўша пайт Моҳирўй “Фар-р-р-у-х!” дея бақириб юборди. Қиз томонга шошиб ўгирилган йигит бошига тушган зарбадан кўзи тиниб, орқасига қулади-ю, ҳушидан кетди.

Моҳирўйнинг укаси билан кетган хизматчи икки шеригининг ким биландир қувлашаётганини узоқдан кўрган ва нега бунақа қилишаётганини билиш учун бу ёққа югурган эди. Афсуски, тепадан, арчалар орасидан келганлиги учун уни на Фаррух ва на Моҳирўй кўрган эди.

— Нима қилиб қўйдинг?! — дея Моҳирўй бақириб юборди ва югуриб келди-да, йигитнинг бошини кўтарди.

Фаррухнинг боши ёрилган, базўр нафас оларди.

— Ҳозир, ҳозир, — дея қиз ҳансираб қўйлагини йиртди-да, Фаррухнинг бошини боғлашга тушиб кетди.

Вақтида етиб келгани учун шеригига миннатдорчилик билдирган новча билан Раим яна Моҳирўйнинг иккала кўлидан ушлашди.

— Кетамиз, дадангиз кутиб қолди, — деди новча.

— Йўқол-л-л-а-ринг, итлар, йиртқичлар! — деб Моҳирўй иккаласининг ҳам кўлини силтаб ташламоқчи бўлди, аммо кучи етмади.

Хизматчилар қизнинг чинқириғига, кўзидан оқаётган ёшга ҳам эътибор қилмасдан, уни пастга судраб олиб кетишди. Уларга учинчи хизматчидан кейин етиб келган озғингина, кўзлари мудом ўйнаб турувчи Моҳирўйнинг укаси — Достон ҳам кўмаклашиб юборди. У ҳатто хизматчилардан нима гаплигини сўраб ҳам ўтирмади. Сабаби, новча хизматчининг гапларини эшитганди. Бундан ташқари, у ҳар доим қилган ишларидан камчилик топувчи опасини кўпам ёқтиравермас эди.

Моҳирўйни Турғун Ғаниевичнинг ёнига шу алфозда олиб боришди.

— Итдан тарқаганлар, менинг қизимни бунақа қилиб олиб келишга қандай ҳаддиларинг сиғди?! — дея бақирди у хизматчиларига. — Сенларга қайтариб келинглار дегандим, судраб олиб келинглар демагандим!

Учала хизматчи ҳам бирдан бошларини эгишди. Тур-гун Ғаниевич асабий равишда уларнинг ҳар бирини шапа-лоқ билан сийлади.

— Сен чўчқаларни дастидан, — дея гапини давом эт-казди амалдор, — дам олиш ҳам ҳаром бўлди! Йиғиш-тирларинг ҳамма нарсани, тамом, кетамиз!

— Хўжайин, тандир пишиб қолганди, — деди раис сохта илжайиб.

— Тандирингни орқангга ур. Падарингга лаънат, шу-миди мақтаган чўпонинг?! — деди баттар тутоқиб кетган амалдор.

Кўрпачанинг бир чеккасида бошини эгиб турган Мо-ҳирўй дадасининг гапларидан ялт этиб унга қаради ва ўрнидан турди-ю, шаршара ёнида тепада нима воқеа со-дир бўлганлигини билолмай гаранг бўлиб турган Марди чўпоннинг ёнига югурди. Бу “шайтон” қизнинг қилиғи-дан эр-хотин ҳанг-манг бўлиб қолганди.

— Амаки! — деди Моҳирўй шошиб. — Анави гўрсўхта-лар тепада Фаррухнинг бошига тош билан уриб ёришди. У ҳушидан кетиб ётибди. Тез бормасангиз, ўлиб қолади!

— Уришди?! — деди Марди чўпон кўзлари олайиб. — Нега уришади?!

— Мен билан қорли қояга бормоқчи бўлгани учун!

Чўпоннинг вужудига титроқ кирди, у раиснинг ёнига югуриб келди-да, ёқасидан ушлаб:

— Агар Фаррухга бирон нима бўлса, биринчи ўринда сенинг қонингни ичаман, кейин анавиларнинг! — деди ғазаб билан.

Раис чўпоннинг вазоҳатидан кўрқиб кетди ҳамда унинг қўлларидан ёқасини айирмоқчи бўлди. Бироқ чайир қўлларга кучи етмади. Қайтанга, ўзининг кўйлаги йир-тилгани қолди.

— Ў-ў, чўпон! — деди алаmidан бўғилиб амалдор. — Кимнинг қонини ичасан?!

Марди чўпон ғазабдан тишини фижирлатиб бир зум унга қараб турди-да, кейин арчазор томонга югурди.

— Бунди, — деди амалдор аламзадалиқ билан раисга, — йўқ қил!

— Хўп... хўп бўлади, хўжайин, — раис икки қўлини кўксига қўйиб, бошини эгди.

Ҳамма лаш-лушлар машинага ортиб бўлингандан сўнг Турғун Фаниевич ерга қараганча у ёқдан-бу ёққа бироз юрди-да, раисни ёнига чақирди.

— Хизмат, ҳўжайин, — деди раис қўлини кўксига қўйиб.

— Машинанинг биттасини ўзим ҳайдаб кетаман. Иккита йигит сен билан қолади. Улар ёрдаги “шер”лардан хабар олиб туришсин. Яна очидан ўлдириб қўйма, менга улар ҳали кўп керак бўлади. Чўпон масаласини сенга айтдим. Бир ҳафтадан кейин келаман. Келганимда унинг қораси кўринмасин, — деди амалдор ва машина томонга кетди.

Орқа ўриндикда ўтирган Моҳирўй Фаррух қонига беланиб ётган баландликка қараганча йиғлаб, ичида ўзини ўзи қарғарди. “Агар, — дея ўйлаётганди у, — мен ўжарлик қилиб қорга борамиз демаганимда, бечора йигит бундай аҳволга тушиб қолмаган бўларди”.

— Моҳи, бунча кўзингдан сувингни оқиздинг? Сенга нима? Битта чўпон ўлса ўлибди-да, — деди машинани бошқариб кетаётган хизматчининг ёнида ўтирган Достон орқасига қараб, опасининг кўз ёш тўкиб кетаётганлигини кўргач.

— Учир овозингни! — деди Моҳирўй алаmidан бўғилиб. — Ҳозир ўзингни бир ёқли қилиб қўяман.

— Менда нима айб? — деди ука афтини бужмайтириб.

— Сенам манави гўрсўхталарнинг биттасисан! — дея Моҳирўй хизматчини кўрсатди. — Тушундингми?!

Хизматчи тишини-тишига босди. Ҳўжайиннинг эркатойи ҳаддидан ошиб бораётгани унинг қазабини кўзғатди. Аммо у тилини тишлашдан бошқа илож топа олмади. Моҳирўй эса кимдан аламини оларини билмаганидан баттар тутоқиб кетди.

— У-ку, мени бир ўлимдан олиб қолди. Сенлар бўлса, зигирча ҳам айби бўлмаган одамни қонига беладиларинг, айт, ў-ў, гўрсўхта, унинг нима гуноҳи бор эди?! — дея Моҳирўй хизматчининг елкасига ниқтади.

Хизматчи алам билан ортига бир қараб олди-да:

— Биз буйруқни бажардик, — деди.

— Буйруғинг билан қўшмозор бўл! Тўхтат мошинани, буям сенга буйруқ! Мен тушиб қоламан!

— Жиннимисан?! — деди Достон. — Дадам билиб қолса шу гапларингни, нима дейди?

— Билса билавермайдими, тўхтат машинани деяпман! — дея бақириб юборди бутунлай ақлини йўқотаёзган Моҳирўй.

Хизматчи машина чироқларини ёқиб, олдинда кетаётган Турғун Фаниевичга “тўхтанг” ишорасини қилди.

Иккала машина ҳам олдинма-кейин тўхташди. Хизматчи шошиб машинадан тушди-да, эшикни очиб, булар томонга қараб турган Турғун Фаниевичнинг ёнига бориб, Моҳирўйнинг тўполонларидан хўжайинни хабардор қилди.

Жаҳли чиқиб кетган амалдор машинадан салобат билан тушди-да, бир-бир қадам босиб, Моҳирўй ўтирган машина ёнига келди ва:

— Тинчликми, қизим? — деди.

Унинг ўқрайиб қарашидан ҳар доим беғам-беташвиш юрадиган Достон ҳам қўрқиб кетди.

— Дада! — деди Моҳирўй йиғлаган кўйи. — Фаррухда айб йўқ эди. Уни бекорга уришди.

— Бунинг учун ҳали булар жазосини олади, — деди ота хунук илжайиб. — Юр, нариги машинада кетасан.

* * *

Марди чўпон арчанинг шох-шаббалари бирин-сирин юзига урилаётганига ҳам эътибор қилмай ўғлининг ёнига югурар, кўзига ҳеч нарса кўринмас, “Болам, ишқилиб, тирик бўлсин”, дея илтижо қиларди. Ниҳоят сирпаниб, қоқилиб ўғлининг ёнига етиб борасола ҳамон кўзини очмасдан хириллаб ётган Фаррухнинг бошини кўтарди-да:

— Болам, кўзингни оч! Оч, кўзингни, болагинам! — дея йиғлаб юборди.

Сўнг Фаррухнинг ёнида Моҳирўйнинг қонга беланиб ётган кийимидан қолган парчани ўғлининг бошидан ҳалигача сизиб оқаётган қон устига босди.

— Ҳозир, — дея шивирлади ота кўз ёшларини артиб, — ҳозир чайлага етиб олайлик, кейин бошингни яхшилаб боғлаб кўяман. Ҳеч нима кўрмагандай бўп кетасан!

Етмишга кирган чол бўй етган ўғлини кўтариб олди. Чайлагача масофа анчагина олис эди. У ергача одам ҳеч нарса кўтармасдан фақат ўзи юриб борса ҳам ҳолдан тояр эди. Аммо ҳозир Марди чўпон шундай ҳолатда эдики, ўғлини кўтарганча, илдам қадам босиб кетди.

Ярим йўлга етганида барибир қарилик ўз ишини қилди. Марди чўпоннинг дармони қуриб, ўғлини опичлаш у ёқда турсин, ўзи базўр қадам босадиган даражага келди. Етиб келган жойи яланглик эди. Бу ерда йиртқичлар кундуз кунлари изғимасди. Аммо кечаси ўлжа тополмаган бир оч бўри бор эдики, икки тош наридан ҳам қон исини оларди.

— Шу ерда, — деди Марди чўпон ҳансираб нафас оларкан, — озгина ётиб тур. Мен чолиб бориб, отни миниб келаман!

Хаёлида ўғлини эртароқ чайлага олиб боришдан бошқа ўйи бўлмаган чўпон гоҳ эмаклаб, гоҳ йиқилиб югуриб кетди...

...Фаррух ётган жойдан икки қир наридаги арчазорда бўри увиллади. Димоғига урилган ўзи учун ниҳоятда хушбўй қон исидан сўлаги оқди. Иснинг элас-элас етиб келаётганидан сиздики, ўлжа анча нарида. Бироқ очиққан бўри учун ҳозир масофанинг аҳамияти йўқ эди. Шу боис у бир югуриб, бир тўхтаб ўзи томон эсаётган шамолни ҳидлаб кетаверди. Битта қирни бўри жуда оз фурсатда босиб ўтди. Шу пайт бир қаноти синиб учолмай ётган какликка кўзи тушди-ю, бирдан унга ҳамла қилди. Какликни паққос туширган бўри лабини ялади-да, қорни тўймаганидан, яна ҳавони ҳидлади. Энди шамол бошқа томондан эсиб, унинг бурнига қандайдир ёқимсиз ислар келиб урилди. Бундан жаҳлланган бўри осмонга қараб ушлаб юборди-да, умид билан каклик патларини қайта титкилади. Бироқ бир тишлам ҳам гўшт тополмади. Шундан кейин у ортига қайтди. Аммо юз қадамча юмасидан шамол яна йўналишини ўзгартириб, унинг димоғига бояги ёқимли ҳидни “тақдим” этди. Бўри юришдан тўхтаб, бошини орқа томонга чўзганча ҳавони қайта-қайта ҳидлаб кўрди ва тагин сўлаги оқиб изига қайтди...

...Чайлага нафаси бўғзига тиқилиб етиб келган чўпон бир чойнак сувни олди-да, дарров боғлиқ турган отнинг ипини ечиб, аввалгидек бир сакраб устига минмоқчи бўлди. Аммо уддалай олмади. Сўнг узангига оёғини қўйиб, инқиллаб-синқиллаб отнинг устига чиқиб олди ва от сағрисига қамчи босди. Аммо от ҳам аввалгидек бирдан югуриб кетмади. У чанқаганидан, югуришни истамасди.

— Эганг ўлгур, чух! — деб бақирган чўпон қайта-қайта отни қамчилади.

Шундан кейингина от унинг измига бўйсунди. Бироқ чўпоннинг назарида у жуда секин югураётганга ўхшарди. Шу боис яна савалашда давом этди...

...Бўри ўлжасига юз қадамча чамаси қолганда сўлаги баттар оқиб, югуришга тушди. Аммо ўлжага энди етдим деганда бирдан тўхтади. Бўрини кўриб кўзи косасидан чиққудек бўлган чўпон унга қамчисини отган ва унинг устига от ҳайдаган эди.

Очликдан силласи қуриган бўри кутилмаган рақибини бурда-бурда қилиб ташламоқчи бўлди-ю, бироқ тикилиб турган чўпоннинг ўткир нигоҳларига дош беролмай, алам билан ортига қайтишга мажбур бўлди.

Отдан тушган чўпон қора терга ботиб кетган, вужуди тинмай қалтирарди. У ўғлининг кўксига қулоғини қўйиб, Фаррухнинг юраги ураётганлигига амин бўлгач, озгина ўзига келди-да, “Ўзингга шукр, худойим, боламни яна бир асрадинг-а”, деди йиғлоқи овозда пичирлаб. Кейин Фаррухнинг бошига сув қуймоқчи бўлиб чойнакни қидирди, бироқ чойнак чўпон отга минишга қайта-қайта уринган жойида қолиб кетган эди...

...Марди чўпон чайлада Фаррухнинг бошини ювиб боғлади. Бироқ ўғли ўзига келмади. Шундан кейин бошқатдан уни отга ўнгариб, қишлоққа олиб кетди.

Қишлоқда одамлардан кўра молларни яхшироқ даволайдиган Мамаюсуф исмли дўхтир бор эди. У Фаррухнинг ёрилган бошини кўриб:

— Ёмон йиқилибди-ку, — деди Марди чўпонга қараб афсус билан бош чайқар экан.

— Бир амал қилиб беринг, умрим етгунча қулингиз бўламан, — деди чўпон кўзида ёш билан.

У ўғлининг бошига тош билан уришганини дўхтирга айтмаган, “Отдан йиқилди”, деганди.

— Район баннисасига обориб тикиш керак бу ярани, менда асбоблар йўқ, — мижғовланди Мамаюсуф дўхтир.

— Битта қўй бераман! — деди бирдан Марди чўпон дўхтирга тикилиб.

Шундан кейин дўхтир бироз ўйланиб турди-да:

— Уриниб кўрайлик-чи, — деди паст овозда ва сумкачасини очиб, ичидан қайчи олиб, эринмасдан Фаррухнинг боши ёрилган жойидаги сочни қирқа бошлади.

Унинг бемалолхўжалигини кўрган Марди чўпоннинг ичи қайнаб кетди.

— Балки, — деди у дўхтирнинг қилаётган ишидан кўзини узмай, — аввал укол-пукол қилсангиз яхши бўлармиди?

— Менга ақл ўргатманг! — бирдан бақириб юборди дўхтир. — Нима қилишни ўзим яхши биламан.

Мулзам бўлиб қолган чўпон бошини эгди.

Мамаюсуф дўхтир Фаррухнинг яраси атрофидаги сочларни қирқиб бўлгач, унинг ярасига майдаланган кукун дори сепди ва маҳкам боғлади. Кейин чўпоннинг кўнгли қолмасин деган ўйда иситма туширадиган укол ҳам қилиб қўйди. Айнан жароҳат қай даражада, орқа мияга таъсири борми-йўқми, бунга у қизиқмади ҳам.

— Ана, бўлди, — деди у ишини тамомлагач, илжайиб, — худо хоҳласа, одам бўлиб кетади. Ҳа, анави кўйни эртаперта олиб келсангиз ҳам бўлаверади. Бугун кеч бўп қолди. Тоққа чиқиб тушишга қийналиб қоласиз, ундан кейин бизда емиш масаласиям анча чатоқ.

Марди чўпон дўхтирнинг ҳамма гапига “хўп, хўп”, дея жавоб қайтарди-да, ўглини опичлаб ташқарига олиб чиқди.

Фаррух кечга бориб кўзини очди. У бироз шифтга қараб ётди-да:

— Мен қаердаман? — дея сўради ёнида ўтирган отасидан.

— Хайрият, — деди Марди чўпон қувониб, — ўзингга келдинг. Юрагим ёрилишига озгина қолди.

— Нима бўлди? — деди Фаррух туришга уриниб.

— Қимирлама. Сенга мумкинмас ҳали, — дея Марди чўпон ўглининг кўкрагидан бироз босди. — Худога шукр, уйдасан. Мана, кўзингни очиб гапираяпсан. Энди дарров тузалиб кетасан. Мамаюсуфни одамлар мол дўхтири дейиши бекор экан. Мана, сени дарров тузатиб қўйди.

— Менга нима бўлди? — дея сўради Фаррух ҳайрон бўлиб.

— Э-й-й, эслатма, болам. Одамни шундай пайтда ёлғизлиги билиниб қоларкан. Уруғ-аймоғинг кўп бўлса сенга

биров зиён етказишга ҳайиқади. Ҳеч киминг бўлмагандан кейин шундай қўйга солишаркан-да. Бахтинга қарши, энангам эрта ўтиб кетган, на уканг, на аканг бор. Бор-йўғи битта ўзингсан, зурриётим. Агар сенам мени ташлаб кетганингда нима қилардим?.. — дея Марди чўпон бошини эгди.

Жиққа ёшга тўлган кўзини ўғлидан яширди. У шу пайтгача ўғлига бунақа гапларни айтмаганди. Ўзининг, ўғлининг ёлғизлигидан ёзғирмаган эди. Лекин бугун тўлиб кетди. Гапирмаса бўлмади. Ичидагиларни озгина тўкки-си келди.

— Ота-а, — деди гапни бошқа томонга бурган Марди чўпонга Фаррух. — Нега мен уйда ётибман?

— Эслолмайсанми? — дея сўради Марди чўпон “Болам хотирасини йўқотиб қўймадимикин?” деган ўйдан хавотирланиб.

Фаррух бошини чайқаб, “йўқ” ишорасини қилди.

— Мени, қўйларни, чайлани эслайсанми?

— Эслайман, — деди Фаррух отасининг бунақа гапларидан ҳайрон бўлиб.

— Шу ёғиям етади. Баччағарнинг болаларини эсингдан чиқариб ташлаганинг яхши. Уларга сен билан мен тенг бўлолмаймиз. Ҳаммасини худога солдим. Худонинг ўзи уларнинг жазосини берсин, — деди Марди чўпон биров ўзига келиб.

— Анави қиз қаерда? — сўради Фаррух кутилмаганда.

— Қайси? — деди Марди чўпон пешонасини тириштириб, гўё ўзини ҳеч қандай қизни кўрмаганга олиб.

— Анави қиз-чи, йиқиляётганда мен ушлаб қолган? Оти Моҳирўй эди. Қаерга кетди у қиз?

Чўпон чуқур нафас олди. Кейин офтобда кийиб юрилаверганидан асл рангини ҳам йўқотган қалпоғини қўлига олди-да, бошини қашлаб:

— У аллақачон уйига кетиб бўлди. Шу қизни деб сен мана шундай аҳволга тушиб ўтирибсан... Яхшилиқни билмаган, ит эмганлар! — деб Марди чўпон энди ўрнидан турмоқчи бўлганида, бели қирс этиб кетди-ю, “Воҳ!” деганча тиззалаб ўтириб қолди.

— Нима бўлди, ота? — дея бирдан ўрнидан туриб кетди Фаррух.

— Ҳайронман, — деди белини ушлаб Марди чўпон, — ўз-ўзидан белим... Сен турма ўрнингдан, ҳозир ўтиб кетади.

Ўғил отасининг гапига қулоқ солмай ўрнидан туриб чўпоннинг қўлтиғидан ушлади ва унинг туришига кўмаклашди. Бир амаллаб ўзини ўнглаб олган чўпон Фаррухнинг оёққа туриб кетганини кўриб суюниб кетди. Ва белини ушлаган кўйи ташқарига юрар экан:

— Қўйларам бугун очидан ўлди, — деди.

Шу кун и улар қишлоқдаги бор-йўғи битта хонаси бўлган уйида қолишди. Ота тоққа кетай деса, бели кўп “айтганини” қилмаяпти. Ўғлини жўнатай деса, унинг аҳволи отасиникидан баттар. Шундан кейин у Фаррухга бир кеча шу ерда қолишларини айтиб, қўйларни худога топширди.

Эртасига ота-бола чайлага боришганида уларни раис, амалдорнинг новча хизматкори ва ўзларининг қишлоғидан Сайфи исмли қирқ беш-элликлар атрофидаги сочи пўстак бўлиб кетган одам кутиб турарди.

— Қўйларни кимга топшириб кетгандингиз, Марди ака? — деди раис совуқ иржайиб, ота-бола ҳали отдан тушмасларидан бурун салом-аликниям яқинига бормади.

Чўпон жавоб қилмади. Бунинг ўрнига отдан тушмоқчи бўлди. Иложини қилолмади. Бели қаттиқ оғригандан, унинг афти бужмайиб кетди. Отга минаётгандаям оғриқ бўлганди. Лекин бунақа даражада эмас. Боши боғланган Фаррух эса сакраб тушди.

— Отданам тушолмай қолган экансиз, айтмайсизми, дарров ўрнингизга одам кўйиб қўймаймизми? — деди раис Марди чўпоннинг ҳолатини кўриб ичида қувонар экан.

— Қўй керакми сенга?! — деди жаҳл билан Марди чўпон. — Ана, олавер. Менинг эллик йил бу қўйларнинг орқасидан чопганим етар, энди бошқаларам боқсин-да.

— Мен ўзим келганим йўқ, Марди ака. Мени шу ерга олиб келишгандан кейин қўй боқасан, дейишди, — деди Сайфи пўстак бирдан гапга аралашиб.

— Ўчир! — дея унга бақирган раис Сайфининг бошига шапалоқлаб урди. — Шунақанги лақмалигинг бўлса боқмаслигинг аниқ.

— Чайлани бузиб ташлаймиз, бўрибосарларниям ўзимиз билан олиб кетамиз! — деди келганидан бери новчага ўқрайиб қараб турган Фаррух.

— Сен бола, — деб кулди раис, — айниб қопсанми? Илгари туппа-тузук эдинг. Ёки каттани қизи бошингни айлантириб қўйдими?

— Шунга бошини боғлаб олганга ўхшайди, — деб кулиб юборди новча.

— Ҳов, итдан тарқаган! — дея бирдан бақирди Фаррух. — Ҳали сенинг энангни кўзингга кўрсатаман!

Тирмизаккина боланинг оғзидан чиққан гап новчанинг суяк-суягигача етиб борди. У Фаррух томонга юра бошлади.

* * *

Уйга етиб келганларидан кейин Моҳирўй ўзининг хонасига қамалиб олди. Бундан Зулайҳонинг фиғони фалакка ўрлади. “Падарингга лаънат, етимча! — дея ўйлади у. — Шунча вақт кўнглингга қараб келдик. Индамасак, бошимизга чиқиб, билган нағмангни чаласан, шекилли? Бир танобингни тортиб қўйиш вақти келиб қолганга ўхшайди”.

— Дадаси, — деди Зулайҳо диванда ўтириб бир нуқтага тикилиб қолган эрига, — бу қиз билан очикчасига гаплашиб қўймасам, кўп майнавозчиликлар қиладиганга ўхшайди.

— Нима қилмоқчисан? — деди эр ҳолатини ўзгартирмай.

— Кимлигини эслатиб қўйиш вақти келиб қолмадимикин?

Турғун Фаниевич хотинининг гапидан кейин бирдан унга ўқрайиб қаради.

— Товуқмия бўлиб бораяпсанми кундан-кунга, — деди у Зулайҳога, — қачон қарама, битта фалокатни бошлаб юрасан.

Зулайҳо шу пайтгача эридан бундай қўпол ҳақорат эшитмаганди. Амалдорга тикилган кўйи музлагандек қотди. Унинг бундай безрайиб туриши амалдорни баттар “тутатиб” юборди.

— Нимага менга бундай анқайиб қараб қолдинг?! — дея бақирди у.

— Мен сизни танимай қолдим, — деди Зулайҳо кўзи ёшга тўлиб, — сиз мутлақо бегона одамга ўхшаб кўринаяпсиз.

— Қачондан бери? — дея мийиғида илжайди амалдор.

— Бунга анча бўлди. Менимча, ўзингизни осмонга чиқиб кетганман, деб ўйлаяпсиз. Ҳали шошманг, бунинг учун озгина вақт бор.

Амалдор ўрнидан туриб кетди.

— Мени қўрқитмоқчи бўлаяпсанми?!

— Сизни мен қўрқитмайман. Сиз қўрқиш даражасидан ўтиб бўлдингиз. Ҳар эҳтимолга қарши, айтиб қўйяпман-да, — дея Зулайҳо ортига бурилди-ю, тез-тез юриб хонадан чиқиб кетди.

Хотинининг бу тахлит муомаласи Турғун Фаниевични бироз довдиратди. У Зулайҳо бошини эгиб қолса керак, деб ўйлаганди, аммо у худди отаси тириклигидагидай бурро-бурро гапирди. Ҳатто эрига таҳдид қилишдан ҳам тоймади.

Алам билан ошхонага кирган Зулайҳо музлаткични очди-да, ярми ичилган ароқ шишасини олиб пиёлага тўлдириб қуйди ва бир кўтаришда ичиб юборди. Орқасидан газак ҳам қилмай, столга ўтирди. “Кўрнамак, — дея пичирлади унинг лаблари, — ҳали мен товукмия бўлиб қолдимми? Ўзинг қачон одамга айланганингни эсингдан чиқарганга ўхшайсан. Майли, ҳали кўрамыз... Ўз қизингга айланган гўдакка қандай қараш қилаётганингни сезиб юрибман. Агар гумоним тўғри чиқса, ўша ўзим эркалаб катта қилган қизни бўғиб ўлдираман”.

Шу пайт айвондаги телефон асабий жиринглаб қолди. Зулайҳо ўрнидан эриниб турди-да, бориб гўшакни кўтарди.

— Алё, — деган ёқимли овоз келди симнинг нариги учидан. Бу овозни эшитиб аёлнинг бирдан юзига табасум югурди, — безовта қилиб қўймадимми?

— Вой, нега, ўзим ҳозиргина ўйлаб турувдим, — деди Зулайҳо эшик томонга бир қараб олиб. — Телефон ҳам қилмай кетдингиз. Қанчадан бери кутаман. Берган кўйлагим битай деб қолдимми?

— Уйда душман борми, дейман? — деган овоз келди гўшакдан.

— Да-а-а, — деди Зулайхо лабини буриб.

— Яхши, қачон учрашамиз?

— Битдими? Озгина чаласи қолди? Ну ладно, ҳозир бораман, — деб гўшакни қўйди Зулайхо.

Аёл бироз ўйланиб тургач, тагин қовоғини уйиб ётоғига кирди.

Турғун Ғаниевич хотинининг телефондаги гапини эшитгандан сўнг энсаси қотди. “Икки ҳафта олдинам бу ойимча кўйлак тиктирганди. Кўйлакка тўймайдими, нима бало, яна бошқасини тиктирибди”, дея ўйлади ҳамда шишада қолган пивони охиригача ичиб бўлгач, ташқарига чиқди.

Зулайхо ҳатто эридан рухсат ҳам сўрамасдан уйидан чиқди. Хўжайинининг хотини пардоз-андоз қилиб йўлга отланаётганини кўрган хизматкор дарров унинг қарши-сига чиқиб:

— Хизмат борми? — дея сўради.

— Керакмас, — деди Зулайхо зарда билан ва унинг ёнидан шиддат билан ўтиб кетди.

Кўчага чиққанидан кейин такси тўхтатиб манзилни айтди-да, машинанинг орқа ўриндигига ястаниб ўтириб олди ва орқасига бир қараб қўйди.

Такси шаҳарнинг нариги чеккасидаги кўп қаватли уйларнинг бири ёнига борганидан кейин тўхтади. Зулайхо пастга тушаётиб ҳам орқасига бир қараб олишни унутмади.

Учинчи қаватга кўтарилганида у кириши керак бўлган уйнинг эшиги очиқ эди. Буни кўриб Зулайхо “чевар”-нинг ақллилигидан қувониб кетди ва эшик кўнғироғини босиб ҳам ўтирмасдан ичкарига кирди.

Меҳмонхонада Тўйчи оёғини чалиштирганча сигарета чекиб телевизорга тикилиб ўтирар эди. Зулайхо бир-бир қадам босиб унинг ёнига келди-да, кўзини беркитди.

— Бизни шунчалик соғинтирган санам наҳотки етиб келган бўлса? — деди Тўйчи Зулайхонинг дўмбоқ қўлини силаб.

— Кутдириб қўйдимми? — деди Зулайхо ўзига ярашмаган ноз билан қўлини секин олар экан.

— Кутдириш ҳам гапми, минг йиллар ўтиб кетгандай бўлди, — деди Тўйчи ва жувоннинг қўлидан ушлаб ўзи томонга тортди...

Кўзидаги ёш қуриб битгунча ёстиқни қучоқлаб ётган Моҳирўй чуқур нафас олди-да, ухламоқчи бўлиб кўзини юмди. Бироқ уйқу ҳам унга хиёнат қилганча, ўзига бошқа мижоз қидириб кетди. Шундан кейин Моҳирўй шифтга қараб ётиб олди.

Елкалари кенг, қўлларининг чайирлигидан томирлари бўртиб чиққан, юзи офтоб нурида бироз қорайган, гўзал табассумга эга бўлган, овози энди-энди дўриллай бошлаган чўпон йигит — Фаррух унинг ақлини бутунлай олиб қўйган эди. Моҳирўй ўзига ошиқ бўлган, доим соясалқинларни хуш кўрувчи юзлари оқ шаҳар йигитлари билан уни таққослаб кўрди. Лекин уларнинг биронтаси ҳам Фаррухнинг ҳатто яқинига йўлай олишмади. “Менинг шахзодам фақат ўша чўпон йигит бўлади”, дея ҳаёлидан ўтказди у. Сўнг йигит Моҳирўй пастга ўзини тўхта-толмай югуриб кетаётганида ушлаб қолгани, бирга йиқилган Фаррухнинг кўксига бошини қўйиб ётгани ҳақида ўйлади ва ширин энтикиб қўйди.

Моҳирўйнинг эшиги қия очилди. Одатда, унинг хонасини тақиллатишар эди. Келгувчининг сўроқсиз эшик очиши, бунинг устига, ширин ўйларини бузгани Моҳирўйнинг жаҳлини чиқариб юборди. У нафрат билан эшикка қаради. Бироз ўтиб Достоннинг боши кўринди.

— Пишириб қўйибдимми?! — дея бирдан бақариб юборди Моҳирўй уни кўрган заҳоти.

— Нимага бақирасан? — дея ўдағайлади Достон ҳам.

— Нега менинг хонамга сўроқсиз кирдинг?

— Дадам: “Чақариб кел”, деди. Бўлмаса умуман кирмасдим, — деди Достон, кейин паст овозда: — ўлиб кетсанг ҳам, — дея қўшиб қўйди.

Моҳирўй укасига ўқрайиб қараб турди-да:

— Нима ишлари бор экан? — деди.

— Мен қаёқдан билай? — деб Достон шартта ортига ўгирилиб чиқиб кетди.

Моҳирўйнинг ранги синиқиб қолганини кўрган Турғун Ғаниевич қизи ёнига келиши билан уни қучоқлади.

— Мени кечир, қизим, — деди сохта синиқ овозда, — сени дам олишга олиб бориб хафа қилиб қўяман, деб ўйламаган эдим.

Дадасининг гапларидан кейин Моҳирўйнинг яна кўнгли бўшаб кетди. Кўзида ёш жилваланди.

— Буниси энди ортиқча, — деди амалдор қизини кучоғидан бўшатгач, унинг кўзидаги ёшни кўриб, — айбимни ювиш учун бугунги концертга уканг икковингга билет олиб кўйдим. Бориб бир яйраб келасизлар.

— Ҳеч қачон! — деб бирдан бақириб юборди Моҳирўй. — Достон билан бирга бормаيمان!

— Ҳалиям ит-мушукликларинг қолмадими? — деди Турғун Ғаниевич бошини сарак-сарак қилиб кулар экан. — Унда анави хизматкор билан бирга борасан. Уйда бунақа қилиб сиқилиб ўтиришингга мени кўнглим бўлмайди.

Моҳирўй бирдан йўқ демоқчи бўлди-ю, сўнг дарров тилини тишлаб қолди. Унинг хаёлига яшин тезлигида бир шумлик келган эди. Бу шумлик ҳатто унинг гўзал лабида жилмайиш ҳам пайдо қилди. Қизида рўй берган бунақанги тез ўзгаришдан амалдор бошқача хаёлга борди. Ва: “Ғапимни қайтиб олсамми?” дея ўйлади ҳам. Бироқ у ўзи айтган таклифни қайтариб олишига энди кеч бўлганди. Шундай қилса, қизининг олдида бебурд бўлиб қоларди.

— Фақат сизларни олиб келишга ўзим бораман, шу баҳонада озгина шамоллаб келаман, — дея қўшиб қўйди амалдор.

Моҳирўй индамай бошини эгди-да, дадаси яна биронта гап айтармикин, дея кутиб турди. Амалдор бошқа сўз айтмагач, у ўзининг хонасига борди-да, концерт режасини туза бошлади.

Турғун Ғаниевичнинг юраги сиқилди. У тоғдан қайтиб келганидан бери ўзига келолмаётганди. Шу боисдан тинимсиз пиво ичиб турганди. Бироқ пиво ҳам унинг сиқилишини тарқатиб юбора олмади. Ўлганнинг устига тепгандай қилиб хотинининг: “Жа, осмонга сакрайверманг, бунга ҳали вақт бор”, деган гапи унга наштадай ботганди. “Шунга уйланганимдан бери сочим оқарди, қанчаси тўкилиб ҳам кетди. Аёл боши билан отаси тириклигида менга озмунча зулм ўтказдими? Камситишлар, келиб чиқишимни қайта-қайта эслатаверишлар... Менинг ўрнимда бошқа одам бўлганида аллақачон қон босими ошиб ўлиб кетган бўлар-

ди. Яхшики, иродам метиндан экан. Энди менинг даврим ҳам келди. Унинг суянадигани йўқ. Қариндошларининг ҳаммасидан ҳар томонлама устунман. Шундай экан, бунақа ялмоғизнинг баҳридан ўтиб қўйишим зарур”, — дея ҳаёл сурганча унинг ичида Турғун Ғаниевич у ёқдан-бу ёққа бориб келарди.

* * *

Моҳирўй хизматчи билан концерт залининг олдинги қаторларидан жой олгач, хонанданинг чиқишини кута бошлади. Аксига олиб, қўшиқчиям тезда кўринавермади. Қиз сиқилиб кетганидан бир-икки марта уф тортиб ҳам юборди. У ёнида тиржайиб, дунёда ўзидан бахтли, омадли ҳеч ким йўқдай ўтирган хизматчини илгаридан ёмон кўрарди. Кўзи доим олма-кесак терадиган бу одам Моҳирўйларнинг уйига келган куниеқ унга ғалати қараш қилганди. Шунда қиз “Намунча совуқ бунинг қарашлари?” — дея ўйлаган, бироқ ўз ўйини ҳеч кимга айтмаган эди. Бироқ кун сайин Мамарасул (хизматчининг исми шундай эди) Моҳирўйга еб қўйгудек қарашда ҳаддидан ошиб бораверар, бирорта баҳона топиб қиз билан гаплашишга ҳаракат қиларди. Унинг бунақа қилиқларидан безган қиз икки-уч марта хизматкорнинг хурмача қилиқларидан отасини хабардор қилиб қўймоқчи ҳам бўлди. Лекин турли сабаблар чиқавериб, қизнинг ичидагилари ташига чиқмай қолаверди.

Мамарасул Моҳирўйнинг сиқилишига эътибор ҳам қилмади. “Эртароқ концерт бошланса-ю, қизга тиқилиброқ ўтирсам, иложини топиб у ёқ-бу ёғидан ушласам”, деган ҳаёлда эди у. Ниҳоят қиз билан хизматчи интиқиб кутган дақиқалар ҳам келди. Бошловчи хонандани обдон таърифлаб, сахнани тарк этгач, қорин қўйган ҳофиз унинг ўрнини эгаллади. Ҳофизни кўриб Моҳирўйнинг афти бўжмайди. Бу хонанданинг қўшиқларини у мутлақо ёқтирмас, телевизорда чиқиб қолсаям дарров бошқа каналга оларди. Бир ҳаёл шу заҳоти кетворсамми деб ўйлади. Кейин бирданига тузган режаси ёдига тушиб, ниятидан қайтди. Ўзини хурсанд кўрсатиш мақсадида бошқаларга қўшилиб қарсак чалди. Бурилиб Мамарасулга қараганча, унга табассум ҳада қилди.

Ёнгинасида ўтирган ниҳоятда гўзал санамнинг бундай инъомидан сўнг йигитнинг юраги қинидан чиқиб кетаёзди. У жойида ўтиролмай қолди. Аввал Моҳирўй томонга бироз энгашди. Уларнинг елкалари туташ келди. Қизнинг яланғоч елкасидан ўтаётган ҳароратдан Мамарасулнинг эти жимираб кетди. У озроқ фурсат шунга қаноат қилди, лаззатланди. Кейин бу унга камлик қилаётгандай туюлаверди ва кўпроқ нарсага эришиш мақсадида секин, ички бир ҳадик билан қизнинг билагига қўлини юборди. “Ҳозир етиб боради, секин ушлайман. Кейин силайман... Индамаса, белига қўлимни юбораман...” деган ширин орзуда эди у. Мамарасулнинг қўли қизнинг бармоқлари ёнига жуда яқин борди. Аввал у жимжилогини Моҳирўйнинг оппоқ бармоқларига теккизди. Қиз қўлини бирозгина тортган бўлди. Бундан ўзгача бир далда олган хизматчи секин унинг қўлини ушлаб олди. Моҳирўй унга жилмайиб қаради-да:

— Мумкинмас, — дея қўлини тортиб олди.

Қиз бу сўзни шунақа бир назокат, ноз билан айтдики, йигит уни қучоқлаб олишига сал қолди.

Шу пайт ҳофиз биринчи қўшиғини тугатди. Моҳирўй ўрнидан туриб қарсак чалиб юборди. Мамарасулга унинг туриб кетиши шунчалик ёқмадики, ғазаб билан тишларини гижирлатиб қўйди.

— Яхши айтди-я, — деди қиз жойига қайта ўтираётиб.

— Яхши, — деди Мамарасул қовоғи бироз осилиб.

Ҳофиз иккинчи қўшиғини бошлагач, хизматкорнинг қўли яна ишга тушди. Бироқ қизнинг бир марта хўмрайиб қараши унинг шаштини қайтарди. Ноилоҳ қолган Мамарасул қўшиқ тинглашга мажбур бўлди.

Концерт ўрталарига етганда, Моҳирўй Мамарасул томонга бурилиб:

— Мен ташқарига чиқиб келаман, — дея секин пичирлади, — сиз шу ерда ўтириб туринг. Жойимизни бошқалар олиб қўямасин тагин.

Хизматчи қўшилиб бормоқчи бўлганида қиз “Сизга мумкинмас”, дея уни жойига михлаб қўйди.

Моҳирўй ташқарига чиқди-ю, тўғри келган биринчи кўчага қараб югуриб кетди. Талай муддат чамаси югургач, тўхтаб орқасига ўтирилди-да, жилмайиб қўйди.

Нафси қонгач, Зулайҳо Тўйчини нари суриб, инқиллаб ўрнидан турди.

— Одам қарийверса, ҳеч нарсага ярамай қоларкан. Шунчалик чарчатиб ташладингки, суякларимгача зирқираб кетди-я! Лекин шу нарса ёқса нима қилай!.. Анави бир оёғи гўрнинг тубига бориб қолгандан умид йўқ, — деди у ва оғир қадамлар ташлаб ювиниш хонаси томон юрди.

— Унда озгина ёрдам бериб юборилса, гўрга тушиб кетар экан. Кейин бежавотир, а?.. Нима дедингиз, хоним? — деди Тўйчи аёлнинг орқасидан.

— Сўнг сен мени боқасанми? — дея тўхтаб орқасига ўтирилди Зулайҳо.

— Бир амаллардик.

— Бир амал билан менинг қорнимни тўйғазиб бўлмайди. Мен катта еб ўрганиб қолганман. Сен мен хоҳлаган ишга ярайсан. Шунинг учун қўлингдан келадиган ишни қилиб юравер, — деди мийиғида кулиб аёл ва йўлида давом этди...

Улар диванда ёнма-ён ўтирганларида аёлнинг ҳасрат қилгиси келиб қолди. Унинг ичидаги “юк” тинимсиз босаётгандек эди.

— Ўгай бола ҳақиқатан ҳам оғзи-бурнингни қон қиларкан, — деди у худди ўз-ўзига гапираётгандай.

— Нега унақа деяпсиз? — сўради Тўйчи ҳайрон бўлиб. — Қанақа ўгай?

— Кўп нарсани билмайсан-да. Оҳ, қанчалик қийинчиликларни бошимдан ўтказаетганим фақат ўзимга ва худога аён.

Тўйчи кулиб юборди.

— Сизлар ҳам худога ишонасизларми? Амалдорлар Худо йўқ, дейишади-ку.

Зулайҳо жазманига ҳўмрайиб қаради. Бошқа пайт бўлганида унга яхшилаб бобиллаб берган бўларди.

— Мен-ку, азалдан ишонаман. Ҳар қадамимда уни эслайман.

— Мен билан ишрат қилаётганингиздаямми? — деди Тўйчи тиржайиб.

Бундан аёлнинг фиғони фалакка етди.

— Сен нималар деб валдираяпсан?! — деди жаҳл билан.

— Пардон!.. — деди ҳамон куйдирилган калладай иршайиб турган Тўйчи. — Билмасдан оғзимдан чиқиб кетибди.

— Ўзи ўйнашдан дўст чиқмайди, деб бежиз айтишмаган экан. Мен дардимни айтмоқчи бўлсам, сен менинг устимдан куласан, — деди Зулайҳо ўксик овозда.

— Товба қилдик, дедим-ку. Хоҳласангиз оёғингизга бошимизни урамиз, маликам, — кечирим сўраган бўлди қўлини кўксига қўйган Тўйчи.

— Эрим охирги пайтларда айниб қолди. Аслида у аввал қандай бўлса, ҳозир ҳам худди шундай. Фақат анави ҳаромзода кундан-кунга унинг олдида қилпаланглаб, миясини айнитаяпти, — деди Зулайҳо Тўйчининг кечиримига эътибор ҳам қилмай.

Тўйчи диванга ястаниб ўтириб олди.

— Ким экан у?

— Ким бўларди, ўтай қиз-да (Қизим дейишга тили бормади унинг).

— Ҳали ўтай қизингиз ҳам борми? Мен билмаган эканман. Бир қизингиз борлигидан хабарим бор. Лекин қаёқдан ўтай қиз топиб олдингиз, шунисига ҳайронман. Ёки Турғун Фанисвичнинг бошқа хотиниям...

— Қанақа бошқа хотини, агар бошқасини топганида бир кун ҳам яшатмаган бўлардим. Ўша сен биладиган қиз ўтай-да. Уни ёшлигида асраб олганмиз, шунинг учун ҳеч ким билмайди. Моҳирўйнинг ўзи ҳам. Мана, биринчи марта сенга айтаяпман... Ёмон томони, ўйлашимча, эрим ўзининг қизига ошиқ бўп қолганга ўхшайди.

— Йўғ-э! — деди Тўйчи кўзлари ола-кула бўлиб. — Даҳшат-ку, а!..

— “Кошмар”, десанг-чи! Ҳеч замонда ота қизигаям ошиқ бўладими?

— Ўтай экан-ку.

— Барибир қизим деганми? Бу эркакларнинг ҳаммаси бир гўрми дейман. Сенам эримнинг ёнини оласан. Ундан кейин уларнинг ёши орасида осмон билан ерча фарқ бор!

— Нима қилмоқчисиз? — дея сўради Тўйчи Зулайҳонинг елкасига қўлини қўйиб.

— Бошим қотган. Қизни бир бало қилиб юборай десам, ёшгина жони увол бўлади. Индамай юраверай десам, Худо

кўрсатмасин, эртага бирон гап чиқиб қолса... Ўн еримга пичоқ урсамам жойига тушмайди.

— Ҳа-а, вазият ҳам оғир, ҳам қалтис.

— Миямга бир фикр келиб қолди, — дея бирдан Зулайҳо жазманига қаради, — Сен ёрдам бериб юборолмайсанми?

— Қандай қилиб?

— Оддий. Қизни йўлдан урасан. Кейин сенга турмушга бериб юбораман-у қутуламан.

— Ўзлари кейин қийналиб қолмайдиларми, ишқилиб? Ҳар қалай, таъминлаб турибман.

— Оҳ! — дея бошини ушлади Зулайҳо. — Бу ёғиям бор-а ҳали... Унда... Унда сен битта ўртоғингни топасан. Ёшроқ бўлсин.

“У қушчани икки марта кўрганман. Кетворган нарса. Шундай қизни бировга бериб қўйсам, умрбод ўзимни кечирмасам керак. Яхшиси, бу кампирнинг қулоғига лағмон илиб, ўзим унга эга чиқаман”, — дея хаёлидан ўтказди Тўйчи.

— Агар сиз шуни хоҳласангиз, мен ташкил қилишим мумкин. Аммо битта лекини бор. Қизнинг ниҳоятда гўзаллигидан хабардорман. Шундай қизни, яна кимсан Турғун Ғаниевичнинг эркатоини беш-бегонага текиндан-текинга бериб юборишимиз инсофнинг ҳеч битта қиррасига тўғри келмайди, — деди у аёлни озгина юмшатиш мақсадида.

— Менга деса, — деди Зулайҳо ўқрайиб, — итларга хотин бўлсин! Хонадонимдан йўқолсин!

— Гап бўлиши мумкин эмас, ҳеч кимга насиб этмайдиган қилиб қўя қоламиз бирданига. Шунда сизнинг безовталанишингизга ўрин қолмайди. Келишдикми?

— Қаттиқ кетиб қолмаймизми? Бсё-таки ёшлигидан катта қилганман.

— Мен фақат сизнинг безовта бўлмаслигингизни ўйлаб шундай дедим. Фақат пулини олдиндан берасиз.

— Жуда ишингта пухтасан-да. Майли, мен аввал ўйлаб кўрай, кейин сенга қўнғироқ қилиб, нима қилиш кераклигини айтаман, — дея Зулайҳо нарсаларини йиғиштирди-да, кетиш учун эшик ёнига боргач, жазманига ҳаводан ўпич йўллади.

— Ҳали тикувчиникидан битта қўйлак ҳам олишим керак, — дея аёл тўнғиллаганча ташқарига чиқиб кетди.

Зулайхо уйига етиб борганида амалдор кийиниб, энди машина ёнига келган эди. Хотинининг шошиб кириб келаётганини кўрган Турғун Ғаниевич бир зум тўхтаб унга қараб турди-да, сўнг машинага ўтирди.

— Йўл бўлсин? — деди хотини унинг ёнига келиб.

— Хоним, сиз тоққа бориб келиб ҳам чарчамаган экансиз, мана, тўрт соатга яқин қаёқлардадир санқиб келдингиз. Ўйлаб қарасам, менда ҳам чарчоқ йўқ экан. Энди мен ҳам сиздайин шаҳарда гадой қопимни кўтариб бир айланиб келайин, — деди эр киноя билан.

— Биз гадой бўлиб қолибмизми? — деди хотин ҳам бўш келмасдан.

— Шунча вақт йўқ бўлиб кетганингиздан кейин сизни бошқа нима деб аташ мумкин? — деди Турғун Ғаниевич қовоғини уйиб.

Унинг гапи Зулайхога қаттиқ ботди. Илгарилари Турғун Ғаниевич ҳечам бундай муомала қилмасди. Хотини қай маҳал уйига келишидан қатъи назар, “Яхши келдингизми, чарчамадиларми?” — дерди кулиб. “Отам ўлиб, тилинг ҳам чиқди, қарашларинг ҳам ўзгарди. Сен билан шунча йил битта ёстиққа бош қўйиб, энди кимлигингни билаяпман. Кўрамиз ҳали, бу айёрликларинг билан қаергача борасан?.. Ҳали анави кўнглинг кетган қизча ҳам керагича “мукофот”ини олади”, — дея ўйлади аёл ва тез-тез юриб уйига кириб кетди. Унинг ортидан бироз қараб турган амалдор машинасини юрғазди.

Концерт саройи олдида дам у ёққа, дам бу ёққа югуриб юрган одамни кўрган Турғун Ғаниевич “Жиннипинни бўлганми бу?” дея хаёлидан ўтказди. Машинасини бир четга тўхтатиб, ўша одамнинг олдига боргач эса капалаги учиб кетди.

— Мамарасул! — дея бақирди у ақлини йўқотаёзган йигитга қараб. — Нима бўлди?!

Хўжайинини кўрган Мамарасул баттар довдираганча, унинг ёнига югуриб келди.

— Хўжайин... Хўжайин! — деди у ҳовлиқиб. — Қизингиз ҳозир келаман, деб ташқарига чиқувди, анчагача ичкарида кутиб ўтирдим, келмади...

— Ҳе, онангни... Бирга чиқсанг ўлармидинг, ифлос?!
Топ тез, топмасанг терингни шилиб сомон тикман!

Амалдорнинг дўқ-пўписасидан Мамарасулнинг кўзидан ёш чиқиб кетди. У концерт саройининг ичига қараб югурди. Бу пайтда концерт тугаган, томошабинлар ташқарига чиқишга ошиқарди...

* * *

— Ҳозир тилингни орқанга тикиб қўяман! — деди новча хизматкор Фаррухнинг яқинига бориб ва унинг юзига шапалоқ тортиб юборди.

Орқага тисарилиб кетган Фаррух қўлига ерда ётган кичкина тошни олди-да, новчага қараб улоқтирди. Новча-ку, энкайиб қолиб, келаётган тошга чап беришга улгурди. Аммо раис пешонасига тош келиб тегишини мутлақо кутмаган эди. У “ух!” дея ўтириб қолди.

— Нима қилдинг, мараз?! — деди ортига қараб, раиснинг пешонасидан оқаётган қонни кўрган новча.

— Ҳозир сениям абжағингни чиқараман! — деб бақирди Фаррух.

— Кўйинглар, кўйинглар! — югуриб келган Сайфи Фаррухни кучоқлаб олди. — Сен ёшсан, битта гапдан қол.

— Кўйвор мени! — дея Сайфига бақирди Фаррух. — Сенларнинг ҳамманг бир гўрсан.

— Онангни эмгурнинг боласи, тоза жонимга тегиб кетдинг-ку! — дея бўкирганча новча югуриб келди-да, Фаррухни тепди.

Йигит биқинини ушлаганча ерга қулади.

— Тегма унга! — дея хитоб қилган Марди чўпон отдан тушмоқчи бўлиб энгашган эди, гуп этиб ерга қулади.

У йиқилган жойда чанг кўтарилди. Буни кўрган Фаррух новча билан уришаётгани-ю, биқинида пайдо бўлган оғриқни ҳам унутиб, югурганча келди.

— Ота! — деди у кўзида ёш билан. — Ҳозир ҳаммасининг энасини кўзига кўрсатаман!

Марди чўпон қалтироқ қўли билан ўғлининг енгидан тутди.

— Кўй, — деди ота оғриқнинг зўридан афти бужмайиб, — улар билан тенг бўлма. Ҳамма нарсани олсин, уларнинг битта чўпиям бизга керакмас.

— Қамаласан! — дея бақирганча раис уларнинг тепасига пешонасидан оқаётган қонни қўлрўмолчаси билан артганча келди. — Умринг қамоқда ўтади.

Фаррух азбаройи отасининг бир оғиз гапидан кейин тишини-тишига босиб чидаб турди. Новча яна хезланиб келганди, уни раис тўхтатди.

— Индама, бу кўрнамакларни ҳали туғилганига пушаймон едираман, — деди у, сўнг Сайфига қараб: — Бор, қўйларни кўрадан чиқар-да, боқиб кел! — дея буйруқ бериб, ўзи машинаси томонга кетди.

Фаррух душманлари кетиб бўлгач, отасининг туришига ёрдамлашмоқчи бўлиб, қўлидан кўтармоқчи бўлганида, Марди чўпон инқиллаб юборди-ю, қўли билан “қўй, қўй” ишорасини қилди. Кейин бироз чуқур-чуқур нафас олиб ётгач, афти тиришиб-буришиб секин чўккалаб ўтирди. Сўнг бир муддат кўзини юмиб ўтирди-да, ёнида ўзига термулиб турган Фаррухга отни олиб келишни буюрди. Ўғли унинг айтганини бажаргач, Марди чўпон отнинг олдинги оёғини силаганча “чўк, жонивор, чўк”, деди юмшоқ овозда. От думи билан устига қўнган чивинларни ҳайдаган бўлди-да, секин эгасининг ёнига ётди.

Буни унга Фаррух ёшлигида ўргатган эди. Аввал битта қанд берган, кейин “Ёт! Ёт!” теб тойчоқнинг бўйнидан босган. Бироқ ҳеч нарсага тушунмаган той унинг айтганини бажармаган, шунда Фаррух яна қанд билан сийлаган ва тагин ётишга даъват қилганди. Биринчи кун ҳеч нарсага эришилмади. Бироқ бир ой мобайнида шундай қилавергач, ахийри тойчоқ унинг амрига бўйсунган, бора-бора қанд ейиш умидида Фаррухни кўрди дегунча унинг ёнига ётиб оладиган бўлганди. Улғайгач эса фақат буйруқ берилгандан кейингина отларга хос бўлмаган амални бажарадиган бўлди.

Чўпоннинг ёнига ётган от умид билан Фаррухга қаради. Аммо эгасидан бу сафар “иссиқ”лик чиқмади. Шундай бўлса-да, от ўрнидан туриб кетмади.

Отасини бир амаллаб эгар устига қорни билан ётқизган йигит отни турғазди...

...Ҳовлисидаги чорпояда чордона қуриб ўтириб олган Мамаюсуф дўхтирга Фаррух: “Отам сизни чақираяпти”, деб айтган эди, бирдан дўхтирнинг юзи ёришиб кетди.

— Отангга айт, ҳозир бораман, — деди у Фаррухга юмшоқлик билан ва “Ё бисмилло”, дея ўрнидан тураркан, “Нима қиларкан, мени овора қилиб? Ўзи етаклаб келсаям биров уришмасди”, деб тўнғиллаб қўйди. Кейин “Балки, “Қўйларнинг орасидан ўзингиз танлаб олинг, деб айтар”, дея ҳаёл қилиб энтикиб қўйди.

Марди чўпоннинг ҳовлисига келгандан кейин эса унинг бирдан ҳафсаласи пир бўлди. Чунки атрофда биронта ҳам қўй кўринмас эди. Уй ичкарасида чўпоннинг кўрпа-тўшак қилиб ётганини кўргандан кейин дўхтирнинг фигони фалакка ўрлади. Шундай бўлса-да, умид билан чўпоннинг ёнига келиб, у билан қуюқ саломлашди.

— Сизгаям роса дардисар бўлдик, — деди Марди чўпон, — энди ўзим йиқилиб ўтирсам денг...

— Бунақа йиқитадиган отнинг баҳридан ўтиш керак. Нима бўлди ўзи, қаерингиз оғрияпти? — дея қўй олиш умидини йўқотмаган қўйи Мамаюсуф дўхтир унинг қўл томирини ушлаб кўрган бўлди.

Чўпоннинг юраги тез урар, қон босими ошганди. Лекин дўхтир бунга парво ҳам қилмади.

— Ҳаммаси зўр, — деди у илжайиб, — энди, ака, сиздай бақувват одамга арзимаган касалликни деб ётиб олиш уят бўлади.

— Шу белим оғриб қўймаяпти-да, — деди Марди чўпон Мамаюсуфнинг мақтовидан кейин худди ҳеч қаери оғри-маётгандек ўзини жиддий тутишга уриниб.

— Бу белнинг оғримаган пайти бормикан? Мана, менинг ўзимам ҳалитдан белангиман. Парво қилманг, ўтиб кетади. Фаррухбекка айтамиз, орқангизга яхшилаб қўй ёғидан суртиб қўяди. Сўнг бирон кило қўй гўштини қайнатма шўрва қилдириг, эртасига ҳеч нарса кўрмагандай бўлиб кетасиз, — деди Мамаюсуф доноларча маслаҳат бериб. — Ҳалиги қўйни тоғдан олиб тушолмабсиз-да. Ҳечқиси йўқ. Бугун бўлмаса эртага Фаррухнинг ўзи етаклаб келар. Жа шошиб турган жойимиз йўқ.

Марди чўпон қизарди. Бир ҳаёли энди “Қўйдан умидингни уз”, демоқчи бўлди. Лекин айтолмади. Тили бормади унақа дейишга. Мамаюсуф эса чўпоннинг қизарганини оғриқ азобига йўйганча ўрнидан туриб хайрлашди-да, ташқарига чиқди. Ҳовлида бошини қўйи эгтанча ўтир-

ган Фаррухга чўпонга айтганларини такрорлади ва гапининг охирида қўйни эртадан қолдирмасдан олиб келишини тайинлаб, уйига равона бўлди. Фаррух дўхтирнинг қанақа қўй ҳақида гапирганига тушунмай, унинг ортидан қараганча қолаверди.

Чўпоннинг уйида қўй ёғи озгина топилди-ю, аммо гўшт топилмади. Ҳаммаси чайлада қолган эди. У ёққа боришга Марди чўпон Фаррухга рухсат бермади.

Қуёш энди-энди уфққа ёнбошлаган маҳал чўпоннинг уйи олдида милиция машинаси тўхтади. Ундан битта қориндор, иккита озгин милиционер тушиб, қийшайиб ётган дарвозадан ичкарига киришди. Бу пайтда Фаррух отасининг олдида хомуш ўтирар эди.

— Чўпон! — дея бақирди бақалоқ милиционер ҳовлига кирганидан кейин.

Фаррух деразадан ташқарига қараб, милиционерларни кўрди-ю, юраги шув этиб кетди. Бироқ отасининг “Ким келибди?” деган гапига “Билмасам”, дея жавоб қайтарди-да, ўрнидан турди.

— Полвон, ўзингмисан? — деди бақалоқ Фаррух уйдан ташқарига чиққач.

— Қанақа полвон? — деди йигит ҳеч нарсага тушунмай.

— Отанг уйдами? — дея энди бошқа савол берди милиционер.

— Ҳа, уйда, — деди Фаррух истар-истамай.

— Бир кўриб кетгани келдик.

— Кириг, — дея Фаррух йўл бўшатди.

Унга тиржайиб қараган бақалоқ қорнини селкиллашиб ўтиб кетди. Иккита озгин милиционер эса бирданига унга ташланиб қолди. Фаррух уларнинг бундай қилишларини кутмаганди. Шу боис ҳеч нарса қилолмади. Унинг қўлини бирпасда кишанлаб ташлашди.

— Ана энди бўлди, — деди уйга кирмасдан даҳлиздан қайтиб келган бақалоқ, — биз билан ҳозир участкага борасан-да, нима ишлар қилганингни айтиб берасан.

— Отам касал, — деди алаmidан қизариб кетган Фаррух.

— Ҳозир отангга сени олиб кетаётганимизни айтиб қўяман, — деб бақалоқ ичкарига бошқатдан кириб кетди.

Марди чўпон милиционерни кўриб ўрнидан туриб кетаёзди. Бироқ бирдан бошида қаттиқ оғриқ туриб, инқиллаб юборди.

— Маза йўқми, дейман? — деди бақалоқ сувоғи кўчиб кетган деворга қараб бошини сарак-сарак қиларкан.

Марди чўпон жавоб қилмади. Индамай шифтга қараб ётаверди.

— Ҳечқиси йўқ, ҳали кўрмагандай бўлиб кетасиз. Хў-ў-ш, ўғлингизнинг тоғда нима каромат кўрсатганини кўргансиз. Энди шу қилган ишлари учун биз уни олиб кетаяпмиз, — деди чўпонга ачиниб қараб қўйган бақалоқ.

— Олиб кетманглар. Худо хайрларингни берсин. Менинг ўзим раиснинг олдига бориб узр сўрайман, — деди чўпон паст овозда, кўзидан ёши оқиб.

— Фақат кечирим сўраш билан иш битиб қолмайдида, отам. Болангиз жиноят қилган. Жиноятчи эса жазоланиши шарт... Бўпти, майли, мен кетдим. Керак бўлиб қолсангиз, сизниям чақирамиз. Тезроқ соғайиб кетинг, — дея бақалоқ ортига бурилди.

— Ҳов, ука, тўхтанг. Олиб кетманглар, мен касалман! Ҳеч курса эрталабгача шошманглар, у кетса мен ўлиб қоламан! — дея ялинди чўпон.

Аммо бақалоқ унинг гапига қулоқ ҳам солмасдан ташқарига чиқиб кетди.

— Болам, болам! — деганча инграётган чўпон эшик томонга эмаклай бошлади.

Марди чўпон белида кўзғалган қаттиқ оғриққа ҳам эътибор қилмади. Даҳлиздан ўтиб, ташқари эшиккача борди. Ўғлини судрашиб дарвозадан олиб чиқаётганларини кўрди.

— Ўғ... — дея олди холос, ота.

Отанинг боши шилқ этиб остонага тушди.

* * *

Моҳирўй ярим соатдан зиёдроқ у кўчадан-бу кўчага ўтиб юрди. Аввал бошда одамлар сероб эди кўчаларда, бора-бора улар сийраклашиб, ниҳоят онда-сонда битта-иккита одам дуч кела бошлади. Моҳирўй уларнинг биронтасига эътибор бермас, нуқул Фаррух ҳақида хаёл сурар, унинг ёнига кетиб қолгиси келарди. Жинси шимининг чўнтагига қўлини тиқиб кўрди. Бор-йўғи ўн сўмгина

чиқди. “Эсиз, кўпроқ олсам бўларкан”, дея ўйлади у ва яна йўлида давом этаверди.

Бир пайт унинг кўзи ўзи томонга келаётган уч кишига тушди. Улар қадам олишидан мастларга ўхшарди. Бири катта кўчанинг у бошидан-бу бошига бориб ўтар, яна биттаси шеригининг елкасига осилиб олган. Моҳирўй кўрқиб кетди ва ортига бурилиб, бошқа кўчага кирмоқчи бўлди. Аммо бу ниятидан тезда қайтди. “Агар уларнинг ёнидан ҳеч нарсани кўрмагандай ўтиб кетсам, балки индашмас”, дея ўйлади у ва қадамини тезлатди. Лекин у ўйлагандек бўлиб чиқмади. Йўлнинг у ёғидан-бу ёғига сайр қилиб келаётгани қизнинг рўпарасида тўхтади.

— О-о, жонидан, — деди у оғзидан ароқнинг сассиқ хиди анқиб, — зерикиб кўчага чиқдингми? Мана биз сенинг зерикишингни дарров йўққа чиқарамиз-да.

Моҳирўй унинг гапига эътибор бермай ёнидан ўтиб кетмоқчи бўлганди, шеригини йўл ёқасига ётқизиб келган иккинчи алкаш унинг йўлига ров бўлди.

— Менимча, — деди у шеригига қараб, — бу кушча мен билан кукулашмоқчига ўхшайди.

— Уйимга кеч қолдим, акалар, — деди Моҳирўй ялинчоқ овозда. — Илтимос, ўтказиб юборинглар.

— Фигураси даҳшат-ку бунинг, — деди биринчи алкаш, Моҳирўйга тебраниб-тебраниб разм соларкан.

— Ўзиям жонингни суғуриб оладиганлар хилиданга ўхшайди, — деди иккинчиси. — Биринчи навбат меники бўлади.

— Милиса амаки! — дея қичқирди Моҳирўй уларнинг орқа томонига қараб.

Йўлтўсарларнинг иккови ҳам бирдан ортига қарашди. Вазиятдан фойдаланган Моҳирўй уларнинг ёнидан ўтдию, югуриб кетди.

— Ушла! — деб бақирди биринчи алкаш.

— Тўхта! — дея қичқирди иккинчиси.

Аммо уларнинг ҳар иккиси ҳам қизнинг орқасидан қувадиган аҳволда эмас эди. Шу боис беш-олти қадам югуришди-да, тўхташди. Сўнг иккаласи ҳам сўкина-сўкина ортларига бурилиб кетишди.

Моҳирўй нафаси бўғзига келиб қолгунча югурди. Охири чарчаб, кўрка-писа орқасига қаради. Ҳеч ким қувиб келмаётганини кўргач, йўл четидаги дарахтлардан бири-

нинг тагига бориб ўтирди. Кўзига жикқа ёш тўлди. Лекин йиғламади. Йиғлаб овоз чиқаришдан, яна биронта анави алкашларга ўхшаган шилқим эшитиб қолишидан қўрқди. Бироз ўтиргач, “Энди нима қиламан?” — деб ўйлади. У концертдан чиқиб кетиб ярим тунгача кўчада айланиб юрмоқчи, кейин уйига бормоқчи эди. “Агар шундай қилсам, хизматкор мени тополмайди, эвазига дадам унинг роса адабини беради”, деб ўйлаган эди. Аммо ярим кечада шаҳарнинг ичида асосан маст-аластлар, кўчабезорилар санқишини у ҳаёлига ҳам келтирмаганди.

Қиз дарахт тагида ўтириб нафасини ростлаб олгач, аста ўрнидан турди-да, атрофга олазарак боққанча йўлга тушди. Бахтига, бу гал унинг йўлини биров тўсмади. Битта-икки-та одам учради, лекин улар Моҳирўйга эътибор ҳам қилмасдан ўтиб кетишди.

У марказий йўлга келганида светофор тагида ўтирган икки аёлга дуч келиб қолди. “Нега булар бу ерда ўтиришибди?” — дея ўйлади у ҳайрон бўлиб ва аёлларнинг ёнига бориб салом берди. Ёши элликларга бориб қолган, юзини ажин босган аёл ҳар-ҳар замон инқиллаб қўяётган йигирма ёшлар атрофидаги жувонни кучоқлаб ўтирар, “Озгина сабр қил”, дея далда берарди. Уларнинг иккиси ҳам Моҳирўйнинг саломини эшитмади чоғи, алик олишмади. Қиз қайтадан салом берди. Шунда кўзлари изтиробга тўла аёл йиғлаб юборгудек бўлиб унга қараб бошини қимирлатиб қўйди.

— Тинчликми? — дея сўради Моҳирўй уларга янада яқин бориб.

Шунда кўрдик, инқиллаётган жувон ҳомиладор экан.

— Сизларга ёрдамим керакмасми? — деди қиз даҳшатга тушиб.

— Қизим, — деди аёл йиғлоқи овозда, — боламнинг ойкуни яқин. Роддомга обормасам бўлмайди. Шу ергача базўр опкелдим. Мошиналарга қўл кўтарсам, тўхтаган уч-тўрттаси “Пул берсанглар обориб қўяман”, дейди. Биз камбағал бечораларда бир сўм ҳам йўқ. Агар иложини қилсанг, бир-икки сўм бериб кет. Мендан қайтмаса худодан қайтсин!

— Пулим бор, — деди Моҳирўй шошиб, — ҳозир ўзим машина тўхтатиб бераман.

Жинси шим, юпқа спорт кийимида кўкраги бўртиб турган қизни кўрган биринчи машина бирдан унинг ёнида тормоз берди.

— Роддомгача олиб бориб қўйинг, пулини икки ҳисса бераман, — деди Моҳирўй эшикни очиб.

Бу гапни эшитган ҳайдовчи афтини бужмайтирди, қизнинг елкаси оша светофор остида ўтирганларга қаради ва бироз ўйланиб тургач, рози бўлди.

Туғуруқхонага етиб борганларида, қабулхонада ўтирган ҳамшира: “Одам кўп, ётқизишга жой йўқ”, деб пича тихирлик қилди. Моҳирўй дарров ёнидан беш сўм чиқариб, унинг чўнтагига солиб қўйганди, жой ҳам топилди, муомалаям ўзгарди. Шундан кейин ҳам Моҳирўй аёлнинг бир ўзини ёлғиз қолдирмай, жувоннинг кўзи ёришини кутиб ўтирди. Аёл беминнат ёрдам бераётган қизни дуо қилиб чарчамас, ҳар икки гапининг бирида унга яхши жойлардан ато қилишини Худодан тилар эди. Охири Моҳирўй бундай раҳматномалардан ноқулай аҳволга тушди ва гапни бошқа томонга буриш учун:

— Хола, кечирасиз, қизингизнинг эри бирон жойга кетганми? — дея сўради.

— Эй-й, қизим, — деди аёл бошидаги рўмоли билан кўз ёшини артиб, — бизлар асли шўрпешоналармиз. Оила қурганимдан бери бошим ғамдан чиқмайди. Аввалига раҳматли эрим билан яхшигина яшардик. Эскироқ бўлсаям мошинамиз бор эди. Бир кун эрим икковимиз шу мошинада меҳмонга кетаётиб аварияга учрадик. Эрим шу заҳоти жон берди. Мен дўхтирхонада ўзимга келдим. Лекин хаёлим кирди-чиқди бўп қолган экан. Битта бир ярим ёшли, битта уч ёшли қизимдан бўлак ҳеч кимим йўқ эди. Эрим икковимизам детдомда катта бўлгандик. Шунинг учун авариядан орттирган жароҳатларим тузалгач, дўхтирлар мени психбалнисага жўнатишди, қизларимни бўлса, детдомга топширишибди. У ерда мен узоқ қоп кетдим. Тузалганимдан кейин қизларимни олгани борсам, кичкинасини кимдир олиб кетибди. Ишқилиб, қизимни улар қийнаб қўйишмасин, деб эрта-ю кеч Худода ёлвордим.

Шу битта қизиям минг бир азобда катта қилдим. Мендай психбалнисадан чиққан одамга биров иш берармиди?!

Бир сўм топиш учун қанча азобларни бошимдан ўтказмадим. Ўзимни неча марталаб ўлдирмоқчиём бўлдим. Лекин шу норасида гўдакни ўйлаб ниятимдан қайтдим.

Қизимнинг бўйи етганида бир бола: “Ўламан саттор, шу қизга уйланаман!” — деб туриб олди. Бемаза оиланинг боласи экан. Бермайман десам, “Бир куни келиб қизингизни ўлдириб кетаман, кейин ўзимниём ўлдираман”, дейди. Қўрққанымдан бердим. Икки ойча улар яхши яшашди, кейин куёв ичкиликбозликни, бировларнинг уйига ўғирликка тушишни бошлаб юборибди. Бунинг устига, қизимни урмаган куни йўқ экан. Нима эмиш, Марҳабо жудаям чиройлимиш, қўшнилари унга кўп қарармиш. Яхшиём куёв беш ой деганда ўғирликда қўлга тушиб, қамалиб кетди. Бўлмаса қизимни уриб бир нарса қилиб қўярмиди...

Қизимнинг бўйида бўп қолган экан. Ўзим амал-тақал қилиб парваришлаб турувдим. Бирданига туғишига яқин қолганда оғриб қолсам бўладими? Қизим бечоранинг туғишига деб йиғиб қўйган тўрт-беш сўмимнинг ҳаммасини ўзимни даволатишга совурдим. Куни кеча касалхонадан чиқдим. Қўни-қўшнидан бир-икки сўм қарз оламан, деб ўйлагандим. Ҳеч ким бермади. Ҳаммасидан йиғирма-ўттиз сўмгача олиб қўйгандик... Бахтимизга сен учраб қолдинг, — дея аёл яна кўзига ёш олди.

— Қўйинг, йиғламанг, — деди Моҳирўйнинг кўнгли бузилиб, — кўрасиз, ҳали ҳаммаси яхши бўлиб кетади.

Шундан кейин уларнинг суҳбати узилиб қолди. Моҳирўй Фаррух ҳақида ўйлар, унинг қалбида энтикишга ўхшаш бир туйғу пайдо бўлган эди. “Биз, — дерди у хаёлида ўзига-ўзи, — турмуш курсак ҳаммадан бахтли яшаймиз. Ҳеч қачон бир-биримиздан ажрамаймиз”.

— Қизим, — деб қолди бир маҳал аёл, — сўраганинг айби йўқ. Қиз боласан. Бунинг устига кўзга яқин экансан, бир ўзинг қандай қилиб қўрқмасдан шу пайтда кўчада юрибсан?

— Уйимиз яқин, — дея ёлғон гапирди Моҳирўй, — спорт тўғарагига қатнашаман. Тренировкадан қайтаётиб сизларни кўриб қолдим. Аҳволингизни билганимдан кейин ташлаб кетгим келмади.

— Умрингдан барака топ, қизим, — деб аёл Моҳирўйнинг пешонасидан ўпди. — Тагин, қизим, сен бизга ёрдам бераман деб уйингдагилардан гап эшитиб қолмагин.

— Мен асли студентман, — деб қиз иккинчи ёлғонни бошлаб юборди, — дадамлар қишлоқда туришади. Менга бу ердан уй олиб беришган. Битта дугонам билан тураман. Уям ҳозир йўқ. Уйига кетган.

Моҳирўй ўзи тўқиб ташлаётган ёлғонларга ҳатто ўзи ҳам ишониб қолаёзди. Ичида “Қани, шундай бўлса”, дея ўйлади.

Шу пайт ичкаридан ҳамшира қиз чиқиб келиб:

— Марҳабонинг яқинлари сизмисизлар? — дея сўради.

Аёл дарров ўрнидан туриб:

— Ҳа, ҳа, биз, — деди шошиб.

— Марҳабо ўғил туғди, табриклайман! — деди ҳамшира жилмайиб.

— Вой, айланайин-а, қутулиб олди, денг, ўзи тузукми, яхшими ўзи? — деди буткул довдираб қолган аёл.

— Бола соғлом туғилди. Лекин онасининг қони кам экан. Эртага эрталаб новвот олиб келинг. Кейин бизда бир-иккита дорилар йўқ, эртага дўхтирлар келгандан сўнг ёзиб беришади, униям олиб келиб берасиз, — деди ҳамшира ва бирон нимани кутгандай қараб тураверди.

Унинг ниятини сезган аёл саросималаниб қолди.

— Ҳалиги, ҳалиги, — деди нима қилишини билмай.

— Манавини бугунча олиб туринг, — дея Моҳирўй чўнтагида қолган сўнгги уч сўмни чиқариб ҳамширанинг қўлига тутқазди. — Қолганини эртага берамиз.

Ҳамшира индамай пулни олди-да, алланималар деб тўнгиллаганча туғруқхона ичига кириб кетди.

Улар кўчага чиққанларидан кейин Моҳирўй аёлни уйига таклиф қилмоқчи бўлди-ю, ёлғони фош бўлиб қолишидан, бундан ташқари уйида содир бўлиши кутилаётган жанжалдан қўрқди.

— Энди мен борай, — деди у аёлга қараб, — анча кеч бўлиб қолди.

— Мен билан юр, ёлғиз ўзинг экансан, биргалашиб тонг отқизардик, — деди аёл ундан кўзини узмай.

— Борардим-у, дарсларим бор, — дея навбатдаги марта ёлғон тўқиди Моҳирўй. — Ҳозир биронта машина ушлайлик, кейин сизни кузатиб қўяман.

— Қизим, бу ёғига энди ўзим етиб оламан. Шунча сени овора қилганим ҳам етар, — деди аёл синиқ жилмайиб.

— Барибир мен мошинада кетаман, бир йўла сизни ташлаб ўтамиз, — деди Моҳирўй ва йўлга чиқиб, онда-сонда ўгаётган машиналарга қўл кўтара бошлади.

У уйига етиб келганида соат миллари тунги иккини кўрсатар эди. Онаси аллақачон уйқуни уриб ётар, Турғун Фаниевич эса Мамарасулни калтаклайвериби чарчаб қолган бўлса-да, гоҳ уйга, гоҳ ҳовлига чиқиб тинимсиз сигарета чекар, милицияга телефон қилмоқчи бўлар, сўнг бирдан ниятидан қайтар, “Шундай одамнинг қизи йўқолиб қолибди”, деган гап унинг учун тавқи лаънатдек туйилиб кетаверарди.

У Моҳирўйнинг дарвозадан кириб келаётганини кўргач, аввал бироз бўшашди. Сўнг яна асаблари таранглашиб, боягина хизматкорни савалаган қамчинни қўлига олди.

* * *

Мамаюсуф дўхтир эртасига эрталаб яна Марди чўпоннинг уйига келди. “Агар ўзим бориб ниқтамасам, буларнинг ўзлари билиб қўйни олиб келмайдиганга ўхшайди. Ишим битди, эшагим сувдан ўтди, деб ўйлашаяпти”, дея хаёлидан ўтказиб келган дўхтир чўпоннинг ҳовлисига кирди-ю, эшик бўсағасида чўзилиб ётган Марди чўпонни кўриб қотиб қолди.

— Ҳов, — деди у киприклари пирпираб, — Марди ака, бу ерда нима қилиб ётибсиз?!

Бироқ бу саволга чўпондан жавоб бўлмади. У қимир этмасдан ётар эди. “Ўлиб қолганми нима бало? — дея ўйлади Мамаюсуф. — Ўғли қайси гўрда экан?”

— Фаррух! — деб бақирди у.

Бироқ унинг чақирувига ҳеч ким жавоб қилмади. Шундан кейин дўхтир юрак ютиб аста чўпон ётган жойга яқинлашди. Марҳумнинг боши устида гуж-гуж пашша визиллаб учар, бир қисм пашша эса чўпоннинг оғзидан оқиб, остонада қотиб қолган қонга қўниб, ўзларининг насибасини эртароқ олиш билан овора эди. Бунга кўрган Мамаюсуф дўхтирнинг чўпон ўлиб қолганига шубҳаси қолмади. У аста-секин орқасига тисарилди, кейин эса ўгириласола тез-тез қадам босганча ҳовлидан чиқиб кетди.

Дўхтир кўчада дуч келган одамга чўпоннинг ўлиб ётганлигини, уйда ҳеч ким йўқлигини айтиб кетаверди. Бирпасда қишлоқнинг одами Марди чўпоннинг ҳовлисида

тўпланди. Биров чўпонни икки кун аввал, бошқа биров бир кун аввал кўрганлигини айтди. Лекин саксондан ошган Баҳромқул бобо келмагунча жасадга тегинишмади. Шунчаки томоша қилиб, афсусланиб тураверишди.

Марди чўпонни (Баҳромқул бобонинг дўқ-пўписаларидан кейин) қишлоқ одамлари ювиб, кафанлашди, сўнг жаноза ўқишди-да, тезликда кўмиб келишди. Ўликнинг орқасидан ҳеч ким йиғлаб қолмади. Таъзияга йиғилганлар орасидан биронтаси чиқиб, худойиси фалон куни деб эълон қилмади.

* * *

Фаррухни машинага ўтқазишаётганда у отасининг остонага эмаклаб келганлигини, сўнг чўзилиб қолганини кўрганди.

— Отам... Отамга бир нарса бўлди, қўйинглар, бориб кўрайин! — дея ялинди у милиционерларга.

— Ҳеч нарса бўлгани йўқ, ҳали кўришга улгурасан, — дея бепарво жавоб қилди бақалоқ.

— Акажон! — деди кўзидан ёш сизиб чиққан Фаррух. — Ҳеч қаерга қочиб кетмайман, бирга борайлик, отам ўзидан кетиб қолганга ўхшайди.

Аммо унинг илтимоси ҳавога учди. Бақалоқ унга бир хўмрайиб қараб қўйди-да:

— Ҳайда, — деди рулда ўтирган милиционерга.

— Агар, — деди титраб кетган Фаррух, — бирон нима бўлган бўлса, сени ўлдираман!

Бу гапни эшитиб бақалоқ орқасига ўгирилганча:

— Ўлдираман, дедингми? Сен-а? Ҳозир отделга етиб борайлик, ундан кейин кўрасан ким кимни ўлдиришини, — деди иржайиб.

Фаррух тишларини ғижирлатди. Кўлини мушт қилиб тугтанча алам билан йўлга қараб кетаверди.

Орадан ўн беш дақиқалар ўтгач, бақалоқ тилга кирди.

— Сен, — деди у орқасига бесўнақай ўгирилиб, — раисни бошлабсан. Баччагардан ҳамма кўрқарди. Сен бўлсанг, пешонасидан дарча очиб қўйибсан. Лекин у бақувват, илдизи узоқларга кетган. Шуниси чатоқ бўпти-да. Отинг Фаррухмиди? Ука, сен биздан хафа бўлма. Бизам буйруқни бажарадиган одаммиз.

— Ураркансан, — дея гапга аралашди ҳайдовчи, — қон чиқмайдиган жойига қўймайсанми? Бирдан чўзилиб қолмайдими! Кейин бизгаям шикоят қилолмасди.

— Ана кўрдингми, — деди унинг гапини маъқуллаган бақалоқ, — аканг нима қилишни билади. Кўпни кўрган-да!..

Фаррух уларга бир оғиз ҳам жавоб қилмади. Унинг ўй-хаёли отасида, ёнидагиларнинг гапини эшитмаётганди ҳисоб. У ҳатто “Машинадан сакраб тушиб қолсамми?” деб ҳам ўйлади. Аммо ёнида ўтирган милиционер қўлидан маҳкам ушлаб олгани, боз устига, кишанлангани бундай қилишига йўл бермасди.

Милиция бошқармасига етиб келганларидан кейин Фаррухни худди ўта хавфли жиноятчини тутиб келтиришгандай икки ёнидан иккитаси маҳкам ушлаб олишди. Бақалоқ билдирмайгина унинг биқинига бир мушт туширди. Сўнг маҳбусни тўғри терговчининг олдига олиб киришди.

— “Тоғ бургути” келибди-ку, — деди қотмадан келган, пешонаси кенг, бурни узун киши Фаррухни кўрганидан кейин. — Аввал яхшилаб “ювинтириб-чайинтириб” ола-мизми ё бирдан терговни бошлайверамизми?

Фаррух унинг гапига тушунмади. Шу боис индамай қараб тураверди.

— Овсарми дейман бунинг? — деди терговчи бақалоққа қараб.

— Келгунча яхшигина сайраб келаётганди. Сизни кўрганидан кейин дами ичига тушиб кетди шекилли, ўртоқ командир, — деди бақалоқ кулиб.

— Бургутлар осонлик билан жон берадиган қушлар тоифасига кирмайди. Улар анча мағрур бўлишади. Лекин биз, керак, бўлса йўлбарсни ҳам қўлга ўргатамиз, — деди-да, терговчи Фаррухнинг ёнига келиб, унинг елкасига қоқди. — Шундайми?

Фаррух яна индамади. Беш-бегона одамнинг елкасига ургани асабини қўзғатди. Шундан кейин терговчи жойига бориб ўтириб, бақалоққа жавоб бериб юборди. Фаррухга эса ўзининг қарама-қарши томонидаги столга ўтиришни буюрди.

— Қани, раис билан ораларингда нима бўлганини битта қолдирмай менга айтиб бер-чи, — деди терговчи тортмасидан сигарета олиб лабига қистираркан.

— Ўзларидан бўлди, — деди ниҳоят Фаррух тилга кириб.

— Ўзлариданми, сенданми, нима фарқи бор? Бир бошдан гапиравер.

Фаррух нима деярини билмай терговчига қараганча қотиб тураверди.

— Нега менга бақраясан? — деди терговчи унга хунук қараш қилиб. — Саволимга жавоб бер. Мен сен валаки-саланг билан эзмаланиб ўтирмоқчимасман.

— Аввал улар менга қўл кўтаришди. Кейин мен... Тош-ни раисгамас, анави новчага отгандим, — деди Фаррух бошини эгиб, кейин тагин отаси ёдига тушиб қолиб, ялинди: — Командир ака (бақалоқ шунақа деб атагани учун унинг оти бўлса керак, деб ўйлаганди), отамнинг мазаси йўқ, менга ҳозирга рухсат беринг, борай. Анавилар мени қўйиб юборишмади.

— Отангнинг мазаси йўқ? — деди терговчи уни мазах қилиб. — Нима қилай шунга? Отангни ўйларкансан, бировга кучингни кўрсатмагин эди.

— Мен биринчи бўлиб урмадим, дедим-ку сизга! — деди жаҳли чиқиб кетган Фаррух овозини бир парда кўтариб.

— Битта шапалоққа ўлиб қолдингми? Катта одам бўлганидан кейин уради-да. Сен бўлса унинг пешонасини ёргансан. Бунинг учун неча йилга кетасан, биласанми? Камида ўн йил. Ўша мазаси йўқ отанг срогинг тутагунча борми-йўқми, худо билади, тушундингми?! Кейин иккинчи бу ерда бақирганингни эшитмайин,— деди терговчи кўзлари олайганча сигаретасини кулдонга асабий эзар экан.

Отаси ҳақидаги гап Фаррухнинг суяк-суягидан ўтиб кетди. Бошқа пайт бўлганида шундай дегани учун бу одамнинг жағини эзиб қўйган бўларди.

— Қулоғинг том битганми? Тушундингми? — дея яна терговчи овозига зўр берди.

— Ўзингиз ҳеч нарсани тушунмаяпсиз-ку! — бақириб юборди Фаррух ҳам ўзи билмаган ҳолда.

Терговчи ўрнидан туриб кетди.

— Нима дединг? Тилинг бурро экан-ку, а! Соқчи!

Шу заҳоти эшикдан милиция формасидаги бақувват йигит кириб келди.

— Бунинг ақлини киритиб қўйинглар, ундан кейин гаплашамиз! — деди терговчи соқчига қараб.

Соқчи бир қўли билан Фаррухни жойидан турғазиб қўйди-да, “юр”, дея судраб хонадан олиб чиқиб кетди. “Тоғ бургут” қалин темир эшикли камерага кирди-ю, аммо орқасига ўгирилолмади. Бели-ю биқини аралаш тушган зарбдан камеранинг ўртасига бориб йиқилди. Ўрнидан энди турмоқчи бўлганида эса кўкрагидан тепки еб яна қулади. Шу тариқа тепкилар ёмғири бошланиб кетди. Фаррухнинг юзидан бўлак соғ жойи қолмади. У ҳушидан кетгандан кейингина соқчи уришдан тўхтади. Ва эшикни даранглатиб ёпиб, камерадан чиқиб кетди.

Фаррух қанча вақт беҳуш ётгани чамасини ололмади. Ўзига келди-ю, баданидаги оғриқдан афти бужмайди. У инқиллаб-синқиллаб ўрнидан туриб ўтирди. Жароҳатланган жойларини силади. Сонлари, кўкрак ва биқинида кўкарган ерларини кўриб хўрлиги келди. Бироқ йиғламади. Тишини-тишига босди-да, “Ҳали буларнинг бари учун жавоб берасанлар!” — дея хаёлидан ўтказди.

Орадан яна ярим соатча вақт ўтгач, бошқа соқчи келиб эшикни очди-да, ёвғон шўрва билан икки бўлак нон бериб кетди. Фаррухнинг қорни роса очқаган эди. Шу боис овқатдан ноз қилиб ўтирмай, борини паққос туширди. Аммо қорни тўймади. Яна берармикин деган ўйда эшикка термулди. Ҳеч ким унга бошқа овқат кўтариб келмади. Тахминан бир соатдан кўпроқ вақт ўтганидан кейин бояги соқчи келиб, косасини олиб кетди. Кейин бошқаси келиб, йигитни янги камерага олиб борди. Бу ерда, наригисидан фарқли ўлароқ, иккита каравот бор эди. Унинг биттасида соч-соқоли ўсиб кетган одам ухлаб ётарди. Бу маҳбус соқчининг тарақ-туруқ қилиб эшик очганига уйғонмади ҳам.

Фаррух ўзига кўрсатилган каравотга чўзилди. Шундагина вужуди бироз ором олгандай бўлди-ю, дарров пинакка кетди.

Фаррух эрталаб уйғонганида қўшниси папирос чекиб ўтирарди.

— Кимсан? — дея сўради у.

Фаррух исмини айтиб, энди ўрнидан қўзғалмоқчи эди, белида қаттиқ оғриқ туриб, инграб юборди.

— Обдон “сийлаш”ганга ўхшайди-а? — деди қўшниси папироснинг аччиқ тутунини ҳузур қилиб ичига тортаркан. — Ҳечқиси йўқ. Бу ерга келганларнинг пешонасида бор нарса. Мениям биринчи келган куним обдон элакдан ўтказишганди. Шундан бери фақат боқишади... Лекин раисни бошлабсан. Уни мен яхши танийман. Унда одамгарчиликдан зигирча ҳам йўқ.

— Сиз қаердан билдингиз? — дея сўради Фаррух белини ушлаб базўр туриб ўтираркан.

— Мен билмайдиган нарсанинг ўзи йўқ бу дунёда. Сени олиб келишгандаёқ менинг қўшним бўлишингни етказишганди. Беш йилга кесиласан. Аслида бу жиноятнинг учун кечириб юборишсаям ёки жуда узоқ кетганида бир йил берсаям бўларди. Лекин раис шунақа талаб қўйибди, — Фаррухнинг бадбашара қўшниси шундай деб жойига ёнбошлади.

Фаррух пешонасини ушлаб бироз турди.

— Отам, — деди у ийғламсираб, — отамни кўролмасканман-да.

— Хе-хе-хе, — кулди қўшниси, — отангни беш йилдан кейин кўраверасан, агар орада бўйнингга бошқа нарсани илиб юборишмаса. Отинг Фаррухмиди?

— Ҳа.

— Меники Фиёс, лақабим “Босс”. Турма менинг уйимдай бўп қолган. Ёшим ҳозир элликда, шунинг ўттиз икки йилини мана шунга ўхшаш, — дея у атрофдаги бетон деворларни кўрсатди, — ерларда ўтказдим. На отам, на онам бор. Ака-укаларим менинг борлитимниям унутиб юборишган. Биринчи марта худди сенга ўхшаб қамалиб қолгандим. Кейин турмада бошқа айбларниям бўйнимга илиб ташлашди. Мана, шунга уттиз икки йил бўлибди-я. Кўри-нишингдан тузуккина болага ўхшайсан. Агар менинг айтганимни қилсанг, бир йилга қолмасдан бу ердан чиқариб юбораман. Кейин маза қилиб яшайсан.

— Ўзингиз ўттиз икки йилдан бери чиқолмай юрган экансиз, мени қандай чиқариб юборасиз? — деди Фаррух ҳайрон бўлиб.

— Бу ёғи билан ишинг бўлмасин. Кейин ўзинг тушуниб оласан. Агар хоҳласам, ҳозирнинг ўзидаёқ чиқиб кетаман. Лекин бунинг менга мутлақо кераги йўқ.

Фаррух барибир ҳеч нимага тушунмади. Бақрайиб тура-верди. Унинг қарашилини кўрган Босс мийиғида кулди-да, мохорка олиб қоғозга ўрай бошлади. Йигит умрида сигаретани бунақа қилиб чекишларини кўрмаганди. Қишлоғида нос, сигарета чекувчилар кўп эди. Лекин уларнинг биронтаси тамакини қоғозга ўрамасди.

Эшик шарақ-шуруқ этиб очилди-да, кечаги соқчи кириб келди. Унинг қўлида иккита сумка нарсаларга тўла эди.

— Босс, завтрак олиб келишди, — деган соқчи алланималарни умид қилгандай иржайганча туриб қолди.

— Боравер, — деди Босс унга совуқ қараш қилиб ва эринибгина ўрнидан турди.

Бирдан башараси тундлашган соқчи индамай чиқиб кетди. Гиёс ака унинг орқасидан кулиб қараб қоларкан:

— Падарингга лаънатлар, бир сафар олишмаса ўлиб қолишади, — деди ҳамда сеткаларнинг ичидагиларни бирма-бир стол устига қўя бошлади.

— Мен сенга айтсам, — дея гапида давом этди у, — бу ер ташқаридаги бош оғриқдан минг чандон яхшироқ.

Фаррух стол устига қўйилган ноз-неъматлару ҳил-ҳил пишган гўшт ва ҳатто бир шиша ароқни кўриб ҳайрон қолди.

— Менга, — деди у ҳайратини яширолмай, — кеча кечқурун бир бўлак нон билан шилдир шўрва беришганди.

— Бу кўрганларинг чепуха, — деди қисқагина қилиб Босс ва Фаррухни биргаликда «завтрак»ка таклиф этди.

Фаррухни тушдан кейин яна терговчининг ёнига олиб боришди.

— Қалайсан? — деди терговчи кулиб. — Ақлинг кириб қолдими? Шунақа, бу ерда асов тойларни ҳам дарров қўлга ўргатиб қўйишади.

Фаррух ўқрайиб қараб тураверди. Унинг нигоҳида бир олам алам, нафрат ва қасос борлигини ўқиш мумкин эди.

Терговчи бу сафар гапни чўзиб ўтирмади. Аввалдан ўзи ёзиб тайёрлаб қўйган олти саҳифа қоғозга қўл қўйдиртирди-да:

— Бўлди, тамом, эртага судинг бўлади, — деди ва соқчини чақириб, маҳбусни олиб кетишларини буюрди.

Бу сафар Фаррух унчалик ҳам тушкунликка тушмади. Отасини кўриб келиш, ҳеч курса бу ерга чақиртириш тўғрисида сўрамади ҳам.

— Ҳозиргина, — деди Босс Фаррухни ғамгин қиёфада қарши олиб, — ёмон хабар эшитдим. Бардам бўл, йигит.

Фаррух ҳеч нарсани англамай унга қараб қолди.

— Кеча, сени уйингдан олиб кетишганидан кейин отанг омонатини топширибди.

— Ни-ма?! — деди унга бақрайиб қараб қолган Фаррух. — Отам... Ўлдирам-а-а-а-н!!!

— Ўзингни бос... — деди Гиёс ака уни қучиб, — Ўзингни бос, ука, бир кунмас-бир кун ҳаммамиз ҳам ўламиз. Тақдир...

Фаррух ўкириб йиғлаб юборди.

— Ҳали отам ўлмаслиги керак эди... Отам ҳали яшаши керак эди... Мени олиб кетишганига чидолмаган отам...

У эртасига эрталабгача чурқ этмади. Каравотида бир нуқтага тикилиб ўтираверди. Босс амал-тақал қилиб кеч-қурунги овқатдан едирди, холос.

Фаррух судга ёши улғайиб қолган одамлардай ғамгин кириб келди. Каталакдай суд залида раис ва новча хизматкор тиржайиб ўтиришарди. Улар Фаррухни кўрганлари заҳоти ўринларидан туриб, қарсак чалган бўлишди.

* * *

Агар Моҳирўй бундан бир йилгина аввал мана шундай кеч келганида ёки биронта ножўя иш қилиб қўйганида Турғун Фаниевичнинг парвойига ҳам келмаган, қизининг қилиқларини шунчаки эркатоиликка йўйган бўларди. Бироқ айни дамда амалдорнинг назари бошқа эди. Моҳирўйга қизига қарагандек қарамасди, жаҳли чиққанининг сабаби ҳам шунда эди.

— Қайси гўрда юрибсан?! — деди у қовоғини уйиб.

Моҳирўй бу гапни эшитиши билан жойида ҳайкалдек қотиб қолди. У дадасидан умрида бунақанги қўпол гап

эшитмаган эди. Худди илк бор бу одамни кўраётгандек тикилиб тураверди. “Дадам бошқача гапирди, менинг қулогимга шундай эшитилди, шекилли”, — дея ўйлади у.

— Сендан сўраяпман, қайси гўрда санқиб юргандинг? — дея яна гапини қайтарди амалдор ва қўлидаги қамчинни ерга қарсиллатиб урди.

Бундан чўчиб тушган Моҳирўй шундагина дадасининг қўлидаги қамчинни кўрди-ю, бирдан ранги оқариб кетди. Вазият у ўйлаганидан кўра анча жиддий эди.

— Шаҳарни айланиб... — дея Моҳирўй гапини бошлади-ю, бироқ давом этказолмади, кўзидан ёш қуйилиб келди.

— Ким билан бирга эдинг?! — дея вишиллади Турғун Ғаниевич.

Унинг бу саволига қиз бошини чайқаб “ҳеч ким билан” ишорасини қилди.

Шу заҳоти унинг елкасига қамчи келиб тушди. Моҳирўй гиламнинг устига йиқилиб тушди-ю, бақириб юборди. Унинг овози амалдорга илҳом бағишладими, у қизни тинмай савалашга тушиб кетди. Моҳирўй думалаб кетар, дадасидан тинимсиз шафқат сўради.

— Сен! — дея Турғун Ғаниевич оғзидан кўпик сачратиб ўшқирди. — Сен тоғдаям мени шарманда қилгандинг! Ер билан битта қилгандинг!

Унинг бу гапларини Моҳирўй эшитадиган аҳволда эмасди. Қиз қандай бўлмасин, тинимсиз елкасига, белига келиб тушаётган қамчининг зарбасидан қутулиб қолиш учун нима қилишини билмай ўзини гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа ташлар эди. Бироқ амалдор мўлжалдан адашмас, худди жонсиз бир нарсани савалаётгандек қамчилашни тўхтатмасди. Қизнинг аллақачон танаси кўкариб кетган, баъзи жойларига икки-уч мартадан қамчин келиб тушганидан, қон ҳам оқмоқда эди. Ниҳоят, Моҳирўйнинг қимирлашга ҳоли қолмади, у дадаси ҳар урганда “и-и-и”, дерди нимжон овозда.

— Ўлиб қолса товонига қоласиз, — деди Моҳирўй дастлаб овоз чиқаргандаёқ ширин уйқусидан уйғониб кетиб, “Нима бўлаяпти?” деган хавотирда хонасидан чиқиб, вазиятни кўрганидан кейин қувониб кетган Зулайҳо.

— Ўлса бутунлай қугулардим! — деди ҳансираб амалдор ва қизни савалашдан тўхтаб, хотинига қаради.

— Етимча бўлсаям шунча йил боқдингиз, кўпчилик сизнинг қизингиз борлигини билади. Тўсатдан бу қиз ғойиб бўлса ҳар хил гап-сўзлар кўпаяди. Агар шу қиздан қутулиш ниятингиз бўлса, уни ўлдириш шарт эмас, йўл-йўриғи бор ўзининг.

Шу пайт дарвоза қўнғироғи устма-уст жиринглади. Эрхотин бир-бирига хавотир билан қарашди.

— Ким бўлиши мумкин ярим кечаси? — дея савол қотди Зулайҳо эрига.

— Мен қаёқдан билай?! — дея уни жеркиб ташлади амалдор ва қўлидаги қамчисини отиб юбориб, секин ташқарига чиқди-да, дарвозанинг ёнига бориб, унинг кичкина табақасини очди. Остонада оддийгина кийинган, ёши қирқлардан ошган одам турарди.

— Сизга нима керак? — дея сўради амалдор ундан дағаллик билан.

— Таксичиман. Бир қизни олиб келгандим. У шу уйга кириб кетди, такси пулини ҳозир олиб чиқиб бераман деб. Анчадан бери пойлаб ўтирибман, ҳеч дараги бўлма-япти, — деди такси ҳайдовчиси.

Амалдор чўнтагини ковлади-да, битта ўн сўмлик чиқариб, таксичининг башарасига отиб юбораркан:

— Йўқол, кўзимга кўринма! — деди ўшқириб ва дарвозани даранглатиб ёпганча уйига кириб кетди.

Амалдор Моҳирўйнинг тепасига келиб бироз қараб турди. У пича жаҳлидан тушган, ҳатто кўнглида қизга нисбатан ачиниш ҳам пайдо бўлганди.

— Зулайҳо! — дея бақирди у.

— Нима дейсиз? — дея хотини ётоғидан кўзини уқалаганча чиқиб келди. — Энди ухлаган эканман.

— Манавини тозалаб олмасдан дарров уйқуга кирдингми?! — дея энди амалдор хотинига захрини сочди.

— Ўзингиз ўлса қутуламан, деяётгандингиз-ку, — деди Зулайҳо норози тўнғиллаб.

— Бўл, тез ваннага обор! — дея амалдор ошхонага кириб кетди.

Моҳирўйни ювиниш хонасига олиб борган Зулайҳо аввал уни ечинтириб томоша қилди. Қизнинг баданида соғ

жойи қолмаган, бироқ унинг юзи ўша-ўша мафтункор эди. Аёл унга қараб тураркан, баданининг аҳволидан кўнгли тўлган эса-да, чеҳрасининг жозибасидан дили ғаш бўлди. “Ҳозир юзингни қайноққина сувга бир чайиб оламиз, ундан кейин ҳаммаси жойига тушади. Менам хотиржам бўламан, сениям қулоғинг тинчийди, мана бунақа калтак еб ўтирмайсан... Ўзимнинг оппоққина қизим-а, кел, шу чиройли юзингдан охирги марта бир ўпай, кейин башарангнинг жирканчлигини кўриб саломингга алиқ оламанми-йўқми, худо билади”, дея хаёлидан ўтказди у. Аёл энгашиб Моҳирўйнинг юзидан ўпиб қўйди, сўнг жўмракни бураб, сув қайноқ бўлишини кута бошлади. Шариллаб оқаётган сувда энди буғ пайдо бўлганида, тўсатдан хонага амалдор келиб қолди.

— Нима қилаяпсан?! — дея ўдағайлади у хотинига.

— Менми... менми? — дея довдираб қолди Зулайҳо. — Иш... буюрган ишингизни қилаяпман.

Хотинининг довдираб қолганидан Турғун Ғаниевичнинг кўнглига шубҳа оралади.

— Нега иссиқ сувга совуғидан аралаштирмадинг?

— Аралаштирмакчийдим... Анақа... Иссиқ сув келгунча уйқу босибди, — деди Зулайҳо кўзини олиб қочиб.

— Бошқа нарса босиб қолмадими, ишқилиб? Бўл тез, совуқ сувни оч, ҳамма ёқни ҳаммом қиворибсан-ку!

Зулайҳо шоша-пиша эрининг айтганини бажарди-да, Моҳирўйга қаради. У ҳеч нарсани билмасдан қип-яланғоч ҳолда ётарди. Амалдор эса уялмасдан унга термулиб турарди.

— Уят бўлади-я, — деди бироз ўзига келган Зулайҳо.

— Фақат юзини ювсанг бўлди, кейин менга тезда егулик тайёрлаб бер, ароқ олиб келишни эсингдан чиқарма! — дея амалдор ювиниш хонасидан нари кетди.

Аёл режаси амалга ошмай қолганидан унчалик ҳам куйинмади. Чунки бу режа фавқулодда миясига келиб қолган, ҳали унчалик ҳам пишмаган эди. Бироқ бунақа қулай вазият ҳар доим ҳам бўлавермасди.

Моҳирўй дадаси калтаклашни тўхтатганида ҳали ҳуши ўзида эди. Шу боис, эр-хотиннинг гапларини тўлалигича эшитди. Шундан кейингина ҳушидан кетди.

Юзига муздай сув теккач, у кўзини очди. Боши карахт эди, шунинг учун дабдурустан нима бўлаётганлигини анг-

лаёлмади. Унинг кўз очганини кўрган Зулайҳо баттар хўмрайди.

— Ўзингга келдингми? — деди у қўпол овозда.

— Ойи, — деди синиқ овозда Моҳирўй, — менга нима бўлди?

— Нима бўлганлигини эртага гаплашамиз, ўрнингдан туроласанми, сени бу ерга олиб келгунимча белим чиқиб кетай деди. Ҳеч иш қилмаганлигингдан оғирлашиб кетибсан, — деди аёл ва Моҳирўйнинг ўрнидан туришига кўмаклашган киши бўлиб қўлидан тортди. У қизнинг жароҳатланган жойидан чанг солиб ушлаб олганлиги сабабли Моҳирўй инграб юборди.

— Мушукнинг орқаси яра бўпти, унга нима даво бўпти, шунга шунчами? Қийинчилик кўрмагансан-да, сал нарасага дод-вой соласан! — дея жеркиган аёл унинг қўлидан қаттиқроқ тортди.

— Ой-и-и! — дея бақириб юборди Моҳирўй. — Кўйинг, ўзим тураман.

— Ҳе, нозик ойим...

Зулайҳо шу заҳоти Моҳирўйнинг қўлини қўйиб юборди-да, эри буюрган ишни бажаришга кетди.

Ўрнидан базўр туриб олган қиз секин-аста қадам босиб ётоғига борди ва каравотига чўзилди.

Эртасига эрталаб Тўйчи кўнғироқ қилди. Бу пайтда амалдор ишга кетган, Зулайҳо эса энди уйқудан уйғонган эди. Ўзига таниш овозни эшитган аёлнинг юзига табассум югурди.

— Шахсий чеваримнинг ишлари қалай, янги-янги кўйлакларни ижод қилаяптими? — деди Тўйчини эркалаб.

— Анавинга одам топиб қўйдим, — дея бирдан мақсадга ўтди Тўйчи.

— Дарров ишдан гапирасан-а, сал бундай одамни эркалатиш, кўнглини кўтаришни билмайсан, — деди Зулайҳо ўзига ярашмаган ноз билан.

— Ҳеч ким йўқми дейман уйда, жонидан?

— Борларини орқамга қисмайман.

— Ишни бутундан бошлаб юбораверамизми?

— Аҳвол ўзгариб қолди. Кеча оқшом шунақа томошалар бўлдики, айтсам ҳайратдан оғзинг очилиб қолади. Эсизги-

на, сенсизам анавиндан қутулишимга озгина қолувди-я, ўзим бузиб қўйдим-да. Энди бир-икки кунга тўхтаб турамиз. У салгина ўзига келиб олсин. Ундан кейин маслаҳатлашиб, ишни бошлаймиз, — деди Зулайҳо эснаб.

— Нима бўлди ўзи?! — дея сўради Тўйчи аёлнинг гапларидан қоникмай.

— Телефонда айтадиган гап эмас. Кейин айтиб бераман.

— Бўпти, унда мен тезроқ “клиент”ни огоҳлантириб қўяйин, йўқса кутиб ўтираверади, — деди Тўйчи аёл билан ортиқча гаплашишни истамай.

Зулайҳонинг ҳам бир дунё ишлари бор эди. Шу боисдан “хўп”, деди-ю, гўшакни жойига қўйди.

Уларнинг уйида учта хизматчи аёл эртадан кечгача ишлар, Зулайҳо эса қўлини совуқ сувга урмасди. Кечаги воқеалар содир бўлгач, аёлнинг эрига озгина хизмат қилишига тўғри келиб қолди. Ўша пайт у “Хизматкорларнинг биронтасини энди кечгаям олиб қоламан”, дея ўйлаган эди. Энди шу нарсаларни бажариб қўйиш учун хизматкорларни ёнига чақирди.

Моҳирўй уйқудан кўзини очганда соат миллиари кундузги ўн иккини кўрсатар эди. У бироз шифтга қараб ётди ва кеча содир бўлган воқеаларни бирма-бир хотирасида тиклади. “Наҳотки, — дея ўйлади у, — дадамнинг мени шунчалик савалашга ҳадди сиққан бўлса? Илгари қўл кўтариш у ёқда турсин, қаттиқ гапирмасди ҳам... Тўхта, тўхта. Ойим мени етимча дедими? Нима, мен бу одамларга бегонаманми? Қанақасига энди? Ҳеч нарсага ақлим етмаяпти. Агар мен буларнинг қизи бўлмасам... Унда менинг ота-онам ким? Нега бу ерда юрибман?”

— Қизим, уйғондингми? — дея мулойим гапирганча Зулайҳо кириб келди унинг хонасига.

Аёлнинг ўта мулойим гапириши Моҳирўйнинг ўпкасини тўлдириб юборди. Унинг кўзида ёш пайдо бўлди.

— Ий-и! Бу нимаси? — Зулайҳо тез-тез қадам босиб келди-да, Моҳирўйнинг каравоти чеккасига омонатгина ўтириб, унинг кўзидаги ёшни эҳтиёткорлик билан артди. — Қўй, қизим, йиғлама, даданг кеча жа ошириб юборди... Ўзиям келгунингча давленаси кўтарилиб кетиб, ўлиб қолишига сал қолганди... Яхшиям мен тўхтатиб қолдим. А то бог знает, нима бўларди?

У атайлабдан, кейинги ишларини силлиққина бажариш учун Моҳирўйнинг кўнглини овлашга уринаётган эди. Агар ҳозир қизни ўзига худди илгаригидек иситиб олса, ундан кейин оппа-осон қутуларди-қўярди.

— Овқатинг таппа-тайёр, ўрнингдан тургин-да, еб олгин. — Аёл қизнинг пешонасига қўлини қўйди. — Вой, иситманг бор-ку. Қимирлама, ёт. Ҳозир мен дори олиб келаман. Овқатингниям шу ерга келтиришади.

Зулайҳо тезгина хонадан чиқиб кетгач, Моҳирўй кеча тунда ювиниш хонасида унинг айтган гапларини эслади-ю, эзилиб йиғлаб юборди.

Бир қўлида пиёла, иккинчи қўлида қанақадир дори кўтарган Зулайҳо хонага қайтиб кирганида Моҳирўй унга еб қўйгудек қаради. Бироқ қизнинг қовоғини уйгани ҳам ўзига ярашиб турарди.

— Ойи, — деди қиз Зулайҳо тутган дорини оғзига олмай, юзини бурар экан, — мен сизга кимман?

* * *

Суд кўп давом этмади. Бирпасда ҳамма айблар Фаррухнинг бўйнига қўйилгач, худди Босс башорат қилганидай, суд уни беш йилга озодликдан маҳрум этди.

— Ҳалиям мен инсоф қилдим, — деди раис Фаррухни олиб кетишларидан олдин унинг ёнига келиб. — Ўрнимда бошқаси бўлганида, умрингни қамоқда чиритарди.

Фаррух унга нафрат тўла нигоҳини тикиб, алам билан шивирлади:

— Шунисигаям раҳмат!

Шундан кейин унинг қўлларини кишанлаб, Босс ётган камерага олиб кетишди. Раис тўғри суд залидан қамоққа равона бўлади деб ўйлаганди Фаррухни. Лекин унинг ўйлагани бўлиб чиқмади. Шу боис, у ажабланиб суд раисига қаради. Суд раиси Фаррух яна бир кун “меҳмон” қилиниб, эртасига керакли жойга жўнатилишини айтди. Аслида эса, йигитнинг яна камерасига қайтиши Босс томонидан буюрилганди.

— Энди ҳақиқий «зэк»ка айландинг, — деди уни кутиб олган Босс мийиғида жилмайиб. Унинг бу кулиши эзгин, ҳамдардликка ўхшаб кетарди. — Одамлар жиноятчи бўлиб туғилмайдилар, балки уларни жиноятчига айлантиришади.

Фаррух бошини қуйи эгган қўйи каравотига бориб ўтирди. Кўзларига ёш қалқди. Йигитчанинг бундай иродасизлигини кўрган Босснинг жаҳли чиқиб кетди.

— Гўдакмисан ёки қиз болага товунлик томонинг борми? Кўзингнинг сувини оқизасан! Бўйнингга юклашди-ми, демак, энди сен қайтариб уларникига юклашинг керак, йўқса, бир умр раисга ўхшаган қоринбойларнинг оёғи тагида поллатта бўп ўтасан. Тушундингми, қонга — қон, жонга — жон! Бошқа йўл йўқ.

Фаррух Босснинг гапидан илҳомланиб, билаклари кучга тўлиб бораётгандай сеза бошлади ўзини. Агар қамалган бўлмаганида, тўғри раиснинг ёнига бориб, унинг меш қорнига пичоқ санчишга тайёр эди. Ундаги ўзгариш-ни Босс тезда англаб етди. Босс ҳар бир шогирдини тайёрлаётганда унинг юзида содир бўладиган ўзгаришга диққат-эътиборини қаратар ва шунга қараб шогирднинг қандай ишларга қодирлигини билиб оларди. Фаррухда содир бўлган ўзгариш унга ёқиб тушди. Агар уни ўзи ўйлаганчалик тарбиялай олса, келажакда йигитдан кўп ишларда фойдаланса бўлади. Ҳатто «чевар»ликкаям яраб қолса ажабмас.

— Сени эртага олиб кетишади, — деди Босс йигитга қирғий нигоҳини тикиб. — Эртагача вақт бор, унгача мен сенга анча-мунча нарсани ўргатаман, фақат мен чизган чизиқдан чиқмайсан. Шунда кимки ёмонлик қилган бўлса, ҳаммасидан ўч оласан.

— Нима қилишим керак? — деди Фаррух бирдан ҳовлиқиб.

— Шошилма, аввал гапларимни яхшилаб эшитиб ол, қилишинг керак бўлган нарсаларга ҳали анча бор. Ҳозир ҳовлиқасан-да, мениям, ўзингниям шарманда қиласан. Турмага борганингдан кейин...

— Бу ер турмамасми? — дея ҳайрон бўлиб сўради Фаррух Босснинг гапини бўлиб.

Унинг соддалиги Босснинг энсасини қотирди.

— Қаерда ётганингни ҳалиям билмайсанми? — дея сўради у Фаррухдан.

— Йўқ, — деди Фаррух бошини чайқаб.

— Бу аҳволингга мени куйдириб юборадиганга ўхшайсан. Сени ёнимга олиб тўғри иш қилаётганимга гумон

пайдо бўлаяпти. Майли, бу ёғи таваккал. Қаерда ётганинг-
ниям вақти келиб билиб оласан. Хуллас, турмага борга-
нингдан кейин сени совға-салом билан кутиб олишмайди.
Битта-иккита лайчалар қитиқ-патингга тегиб кўришади.
Сен улардан асло кўрқма, думини ликиллашиб-ликиллашиб,
кейин нари кетади. Ёмони, у ерда аждаҳолар, йиртқичлар
бор. Ана шуларнинг ёнида обрўйингни йўқотиб қўймасли-
гинг керак. Уларнинг ҳаммасиям бизнинг одамлар эмас.
Бегоналари, “мент”ларга хизмат қиладиганларидан эҳтиёт
бўлиш керак.

— Уларни қандай ажратиб оламан? — дея сўради Фар-
рух Босснинг юзига тикилиб.

— Бунда ўзингнинг сезгингдан бўлак ҳеч нарса сенга
ёрдан беролмайди. Бунинг устига, сен пешонасини ёрган
раис обкомда ишлайдиган биттасига қулдай сиғинади...

— Кўрганман ўша одамни, — деди бирдан Фаррух.

— Қаерда? — дея ҳайрон бўлиб сўради босс.

— Тоғда, — деди Фаррух қисқагина қилиб.

— У ёқда нима қилиб юрган экан?

— Билмайман, — дея Фаррух бироз бошини қашлаб
турди-да, кўрганларининг ҳаммасини бирма-бир айтиб
берди.

Унинг гапидан кейин Босс ўйланиб қолди. Ўрнидан ту-
риб гоҳ эшик ёнига борди, гоҳ каравотига келиб ўтирди.
Ўзича бир нималарни чамалаб кўрди. Кейин юзи ғамгин
тортди ва Фаррухнинг кўзига синчков тикилди-да:

— Ўша ёрнинг қаердалигини биласанми? — дея сўради.

— Биламан, — деди ёр Боссга нима учун керак бўлиб
қолганига ҳайрон бўлган Фаррух.

— Ўша амалдорнинг қизи айтган “шер”ларнинг нима
эканлигини биласанми? — дея сўради савол беришда
давом этган Босс.

— Йўқ.

— Улар шер эмас, одамлар. Яқинда менинг яқин одам-
ларим йўқолиб қолишди, бирданига учтаси. Демак, улар
ўша ерда. Лекин мен амалдор билан уларнинг орасида
нима бўлганлигини билмаяпман. Тўғри, уларнинг таниш-
лиги бор эди. Лекин биргаликда иш қилишганлигини ҳечам
эшитмаган эдим. Улар ҳеч қачон ҳамтовоқ бўлмаган, бир
нарса бўлса, билардим. Лекин нега уларни қафасга солиб

қўйганига ҳайронман... Майли, бу иш билан кейинроқ шуғулланаман. Сенга айтмоқчи бўлганим, ўша амалдорга хизмат қилаётганлар сен борадиган турмада ҳам бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Эшитишимча, сени раис хоҳлаган турмага жўнатади. Бу дегани, ўша қамоқхонада сени бошқача кутиб олишади... Икки кундан кейин менинг ўзим ҳам у ерга бораман. Лекин боргунимча сенинг ишингни бир ёқли қилиб қўймаса бўлгани улар.

Босснинг гапларидан кейин Фаррухнинг кўнглига гулгула тушди. У ҳаётида фақат отаси айтиб берган жинажиналардангина қўрқарди. Энди эса Босс айтиб берган бир-биридан бадбашара одамсифат махлуқлар ҳам унда қўрқув уйғотди. Ҳаёлида ҳамма ёғини жун босган девқомат барзангилар сарғайиб кетган курак тишларини кўрса-тиб уни кутиб туришгандай бўлаверди. Қамоқхонага кириб бориши билан унга ҳаммаси бараварига ташланишиб, гўштарини нимта-нимта қилиб ташламоққа шайлангандай кўриниб кетаверди.

— Ҳа, рангинг ўчиб кетяпти?! — дея сўраб қолди Босс.

Шу гапнинг ўзидан Фаррух чўчиб тушди.

— Нима гап? — қайтадан сўради Босс.

— Отам эсимга тушди, — деди Фаррух ичидаги ҳаяжонни билдирмаслик мақсадида бошини эгиб.

Босс айнан ўзининг гапидан кейин Фаррухнинг ранги гезариб кетганини сезганди.

— Ўтганлар ўтиб кетди. Энди минг хоҳлаганинг билан уларни қайтаролмайсан. Шунинг учун тушкунликка тушма. Умуман, бунақа юришга сенинг ҳаққинг йўқ. Сен отангнинг хунини олишинг керак. Бу аҳволда узоққа боролмайсан.

Ўша куни тонгга қадар Фаррухнинг уйқуси келмади. Кўзи юмилди дегунча қамоқхонадагилар унга ҳужум қилаётгандай туюлаверди. Турди, ўтирди, хона бўйлаб юрди. Барибир уйқу деган нарсаси келмади. Шунда у ҳаёлидаги бемаза нарсаларни қувиш учун Моҳирўй ҳақида ўйлади. Унинг гўзал чехрасини кўз ўнгида тикламоқчи бўлди. Лекин бу иш унинг қўлидан келмади. Қизнинг майин ширали овози ёдида, лекин чехрасини ҳечам эслолмади. Фақат тонг отиш арафасида Фаррух уйқуга кетди.

Босс туни билан ҳамхонасининг ухламай чиққанини билар эди. У гарчи Фаррухнинг назарида ухлаётган бўлиб кўринган эса-да, талай муддат кўзини юмиб хаёл суриб ётган эди. Ҳали она сути оғзидан кетмаган бу йигитчага гоҳ ачинар, гоҳида эса аччиқланар эди. Баъзан Фаррухни илк бора кўрганидаги тасаввури ёлғон туюлиб, адашганлигидан жаҳли ҳам чиқарди. “Бўлиши мумкинмас, менинг сезгим ҳеч қачон алдамаган. Фаррухнинг кўзидан ўт чақнайди. Унинг қўлидан кўп иш келади. Фақат у ҳали ҳеч балони билмайди. Билганда эса уни тўхтатиб қолишнинг иложи бўлмай қолади... Бўладиган бола бошдан дейишади. Лекин бу бола мен турма ҳақида озгина гапириб берганимдан дарров тушкунликка тушиб қолди. Балки ҳеч ким чиқмас бундан”, деган бир-бирига қарама-қарши ўйлар унинг бошини оғритарди. Босснинг ўзи одати бўйича сажарлабдан уйғониб олган эса-да, Фаррухга индамади. “Дамини олсин, келаётган тунда ухлайдими-йўқми, Худо биледи”, — дея ўйлади.

Соат тўққизларга яқин Босснинг нонуштасини олиб келишди. Шундан кейингина у Фаррухни уйғотди. Нонушта устида улар анча вақт гаплашиб ўтиришди. Босс Фаррухга қамоқхонага борганидан кейин “Чувалчанг” лақабли маҳбусга салом айтиб қўйишни тайинлади.

Тушга яқин улар ўтирган камерага иккита қўриқчи милиционер келди ва Боссга ёқиб қолган йигитчанинг қўллари кишанлашиб, олиб кетишди.

Ҳамма томони темирдан, кичкина деразаси панжарали машинада Фаррухни тўрт соат мобайнида аллақасқадир олиб кетишди. Фаррух ташқарини кузатиб кетар экан, отасининг ортидан эмаклар келганини яна эслади. Йиғлади. Қўллари аламдан мушт бўлиб тугилди.

Босс айтганидек, турмада уни совға-салом билан кутиб олишмади. Тахминан ўттиз-қирқ кишилиқ камерага олиб киришаётганида ҳар хил машғулотлар билан шуғулланаётган асирлар калака қилишаётгандай туюлди унга.

— Сени қийнаб қўйишибди-ку, а, — деди қўриқчи чиқиб кетгач қилтириққина, тепакал асир унинг ёнига келиб. — Нима гуноҳ қилгандингки, сени бу қўйга солишди? Бечорагина.

Фаррух унга эътибор бермасликка ҳаракат қилиб, энди ўзига ажратилган каравотга ўтирганди ҳамки, иккинчи қаватдаги бошқа маҳбус:

— Ий-и, тўкилиб кетди! — дея унинг устига бир кружка иссиқ чойни тўкиб юборди.

Фаррух сакраб ўрнидан туриб кетди-да:

— Нима қилдинг?! — дея бақирди унга.

— Вой, — дея ўшшайди ёнида турган Қилтириқ, — тилинг бунча узун экан. Какрас, бутун бутерброд егим келаётганди. Одам бирон нимани астойдил истаса, Худо унга шуни бераркан.

Фаррух унга ўқрайиб қараб қўйди-да, ҳўл бўлган бошини арта-арта яна каравотга ўтирмоқчи бўлганида, Қилтириқ унинг енгидан ушлади.

— Аввал қарзни тўлаб қўймайсанми? — деди у ҳайратланган одамдай кўзларини катта-катта очиб.

— Қанақа қарз? — деди Фаррух пешонаси тиришиб.

— Қанақа бўларди, менинг бутербродимнинг гўшти-да.

— Олиб бўпсан, олиб бўпсан! — дея ҳиринглади тепадагиси майнавозчилик қилиб.

— Ола-м-а-н, — деди Қилтириқ ва қўлини Фаррухнинг оғзи томонга чўзган эди ҳамки, жони ҳалқумида турган йигит унинг қорнига тепиб юборди.

Қилтириқ орқаси билан тисарилиб бориб бошқа каравотга, газета ўқиган киши бўлиб, бўлаётган воқеага кўз қирини ташлаб ётган семиз маҳбуснинг устига ўтириб қолди.

— Эй-й, онангни... — дея Қилтириқнинг калласига мушт туширган семиз ўрнидан турди-ю, Фаррухнинг ёқасидан ушлади ва қорнига тиззаси билан зарба берди.

Фаррух “ҳинқ”, деди-ю, букчайди. Кейин белига тушган муштан полга қулади. Семиз бу билан ҳам қаноатланмай яна уч-тўрт марта унинг қорнига тепди.

Базўр нафас олаётган, ўрнидан туришга қийналаётган Фаррухнинг хаёлига Босснинг “Нима бўлсаям, ҳеч нарсадан қайтма, агар дабдалангни чиқаришиб ташлаган тақдирдаям”, деган гапи келди.

— Энди берарсан? — дея қийпаланглаб, унинг тепасида яна ўша Қилтириқ пайдо бўлди.

— Ҳозир, — деди Фаррух ва бир қўли билан каравотдан ушлаб инқиллаганча ўрнидан турди. — Сенинг бутер-

бродингга гўшт керакмиди? — дея мийиғида кулди-да, Қилтириқнинг башарасига қулочкашлаб мушт туширди.

Зарба шунчалик кучли эдики, Қилтириқ “иш”и битиб, яна жойига энди чўзилган семизнинг устидан ўмбалоқ ошиб ўтиб кетди. Бирдан қони кўпчиган семиз айиққа ўхшаб бесўнақайлик билан ўрнидан тураётганида, Фаррух унинг кўкрагига тепди, пешонасига мушт туширди. Семиз унинг оёғи остига қулаб тушди. Шу пайт, Фаррух мутлақо кутмаганда, иккинчи қаватдаги боягина тепасидан чой тўкиб юбориб “ўйин”ни очиб берган майнавоз унинг бошига кружкаси билан қаттиқ урди.

— Аҳ! — дея орқасига бурилган Фаррух бироз бошини ушлаб турди-да, сўнг ёнига қулади.

Бурнидан оқаётган қонни қўли билан артиб ўрнидан турган семиз аввал Фаррухни тепкиламоқчи бўлди. Сўнг бирдан кўзи унинг бошини ушлаганча қимир этмай ётганлигига тушди-да, ниятидан қайтиб, майнавозга қаради.

— Ўлдириб қўймадингми тагин? — дея сўради семиз.

Ранги ўчиб кетган майнавоз секин “ин”идан пастга тушди-да, Фаррухнинг томирини ушлаб кўрди, сўнг бошини кўтариб:

— Юраги ураяпти, тирик, — деди.

Бу пайтда камерадагиларнинг ҳаммаси уларнинг атрофида тўпланганди.

— Бир ой қолганди озодликка чиқишингга, — деди уларнинг орасидаги энг новча, кўзойнакли маҳбус. — Ўлиб қолса, умринг шу ерда чириydi.

Бу гапни эшитиб майнавознинг кўзи ўйнаб кетди ва югуриб борганча бир кружка муздай сув олиб келиб Фаррухнинг юзига сепиб юборди. Сесканиб тушган йигит аста-секин ўзига кела бошлади. Дарров уни иккита маҳбус икки ёнидан ушлади-да, каравотига ётқизиб қўйди.

Шу билан кириш қисми тугади. Ҳамма яна боягидек ўз иши билан шуғулланишга тушиб кетди. Орадан икки соат ўтиб, камерага иккита алпқомат барзанги ҳамроҳлигида ёши олтмишлардан ошган, юзини ажин босган, икки жойида тиртиғи бор, сочи оппоқ, “Кобра” лақабли қамоқхона етакчиларидан бири кириб келди. У Фаррухнинг тепасида бироз туриб, унинг юзига тикилгач:

— Ким? — дея сўради ёқимсиз қўпол овозда.

Майнавоз қалтирабгина унинг ёнига келди-да, бошини эгиб:

— Мен, — деди деярли пичирлаб.

Кобранинг кайфияти яхши эди. Шунинг учун майнавозга индамади. Бошини силаб қўйди, холос. Лекин унинг ёнидаги барзангилар биттадан тепки ҳадя этишди унга. Кобранинг майнавознинг бошини силаши шунга ишора эди. Агар илон шапалоқ туширганда борми, майнавознинг ҳолига маймунлар йиғлар эди.

— Биринчи кун ҳамма бу ерда меҳмон бўлади, меҳмонни хафа қилиш одобсизликка киради, — деди у ва камеранинг тўрига ўтиб ўзининг каравотига чўзилди-да, яхшилаб керишиб олгач: — Тўрткўз, — дея бояги новча кўзойнакли маҳбусни чақирди.

— Лаббай, — дея унинг ёнига Тўрткўз югуриб келди.

— Меҳмонни даволаб қўй, яна психбалнисага кетиб қолмасин. Ҳали у билан олди-берди қилишга улгурганимизча йўқ.

— Хўп бўлади, — дея Тўрткўз яна ўзининг каравоти ёнига югуриб борди-да, тумбочкасини очиб, дори-дармон олди ва Фаррухнинг ёнига бориб, аввал бошининг ёрилган жойи атрофини ювиб ташлаб, сўнг дори суртди, кейин бинт билан боғлаб қўйди.

У ишини тугатиб бўлгач, Фаррух калласини қимирлатиб, “раҳмат”, ишорасини қилди.

Орадан ярим соат ўтганидан кейин Фаррух бироз ўзига келиб, атрофига аланглади, кузатди. Шу пайт қамоқхона соқчиларидан бири кириб келди. Ҳамма бирдан ўрнидан турди. Фақат Кобра қимир этмади. Фаррухнинг ётганига эса соқчи эътибор ҳам қилмади. У тўғри Кобранинг ёнига борди-да, қанақангидир қоғозчани қўлига берди, кейин тезда камерадан чиқиб кетди.

Эринчоқлик билан ўрнидан турган Кобра ёнидан кўзойнагини олиб, букланган қоғозни эринчоқлик билан очди-да, уни ҳижжалаб ўқиб чиқди. Кейин тиржайиб Фаррухнинг ёнига келди.

— Сенинг ҳамма ёғинг тилло экан-у, билмаган эканман, — деди у кўрсаткич бармоғи билан унинг юзига бир уриб қўйиб.

— Сиз кимсиз? — деди Фаррух устидан бунақа кулишлар жонига тегиб.

— Оббо сен-э, — деди Кобра кулиб, — менинг кимлигимни билмоқчимисан? Жуда қизиқувчан болага ўхшайсан. Менга ёқиб қолдинг. Сендай йигитчаларни ҳурмат қиламан. Ишонмасанг, манавилардан сўра, — у камерадагиларни қўли билан кўрсатди. — Қани, бир ўрнингдан тур-чи, бўй-бастингга яхшилаб қараб олай.

Фаррух оғриниб ўрнидан тураётганда, боши айланиб кетди ва каравотига йиқилиб тушди.

— Қанжиқ! — дея бақирди жаҳли чиқиб кетган Кобра. — Ипирисқи!

Майнавоз унинг олдига югуриб келди-да, оёғини ўпишга тушиб кетди.

— Итдан бўган! Маразнинг боласи! — деб бўкирган Кобра уни тепкилай бошлади.

Зумда унинг ёнига иккита барзанги ҳам қўшилди. Бирпасда Ипирисқининг соғ жойи қолмади. У буткул хирллаб қолгачгина, Кобра Тўрткўзга нима қилиб бўлсаям Фаррухни эртагача тузатишни буюрди. Ўзи эса каравотнинг олдига бориб тумбочкасини очди ва Россияда ишлаб чиқарилган пиводан олиб, ютоқиб-ютоқиб ичди, шундан сўнггина бироз чиройи очилди ва столга ўтириб:

— Сигарета! — деди.

Барзангилардан бири ёнидан сигарета чиқариб, тезда тутатди-да, Кобранинг қўлига тутқазди. У мириқиб тутунни ичига тортиб столга ўтиргач, бироз кўзини юмиб турди. Сўнг битта кўзини очиб барзангига қаради-да:

— Бу тойчоқни шу кеча байталга айлантирасан, — деди.

* * *

Моҳирўйнинг гапи жавобсиз қолди. Зулайҳо у берган саволга жавобан ўзини ўйланиб қолган кишидай тутиб, қошини чимириб турди-турди-да:

— Қизалоғим, — деди иложи бориचा майин овозда гапиришга уриниб, — бўлар-бўлмас бемаза гапларни каллангдан чиқариб ташла. Даданг сенга қўполлик қилган бўлса, бунинг сабаби битта. У ҳам бўлса сенинг келажакнинг. Энди ўжарлик қилмасдан манави дорини ичиб олчи, — дея у қўлидаги дорини қизнинг оғзига тикди.

Моҳирўй дорини ичди-ю, лекин келтирилган таомга қарамади. Болишга бошини қўйди. Ва дарров ухлаб қол-

ди. Туш кўрди. Тўрт томонидан тўртта аждаҳо унга яқинлашиб кела бошлашди. Бирининг оғзидан олов, иккинчисиникидан сув, учинчисиникидан қон, сўнггисининг оғзидан эса кўпикка ўхшаган бир нарса отилиб чиқар эди. Моҳирўй шунча ҳаракат қилмасин, қочиб кетолмас, бақирай деса, овози чиқмасди. Аждаҳолар унга яқинлашган сайин биттаси дадасига ўхшаб кетаверса, иккинчиси ойиси шаклини оларди. Қолган иккитаси ҳам одам башарага айланарди-ю, бироқ уларни Моҳирўй ҳечам кўрмаганди. Улар қизнинг яқинигинасига келиб қолишганда, Моҳирўй “Энди тамом, ўлдим!” деб ўйлаб кўзини чирт юмиб олди. Бироқ, ҳадеганда унга махлуқлар тегинаверишмади. Ҳайрон бўлган қиз кўзини очса, аждаҳолар бир-бири билан уришиб ётган эмиш. Гоҳ ойиси дадасининг бўйнидан маҳкам тишлаб, узиб олишга ҳаракат қилар, аммо унинг бўйни қанча чўзилмасин, барибир узилиб кетмас эди. Кейин эркак аждаҳо урғочининг бўйнига ҳамла қиларди. Лекин у ҳам шунча ҳаракат қилмасин, ойисини ўлдиrolмасди. Бирдан қаердандир улардан уч ҳисса катта келадиган махлуқ пайдо бўлди-да, иккисини ҳам бир ямлашда ютиб юбориб, Моҳирўйга яқинлаша бошлади. Кўрқиб кетган қиз, “А-а!” дея бақириб юборди ва уйғониб кетди. Унинг тепасида “меҳрибон” ойижониси турарди.

— Қизгинам, сенга нима бўлди? — дея сўради Зулайҳо юмшоқлик билан.

— Аждаҳо, — деди пешонасидан тер қуийлиб келаётган Моҳирўй йиғлаб, — менга аждаҳолар ҳужум қилишди.

— Тавба, — деди кулиб Зулайҳо, — шунга йиғлаб ётибсанми? Тушга нималар кирмайди. Ҳаммасига йиғлайверсанг, кўзингда ёшинг қолмайди... Мен дўхтирга телефон қилдим. Ҳозир етиб келса керак. Манави яраларингни қаратмасак бўлмайди. Тушингга кираётган ҳар хил инсу жинсларнинг ҳам сабаби шунда.

— Ойи, — деди Моҳирўй хаста овозда, — мен нимагадир уйда сиқилиб кетаяпман. Бирон жойга кетсам, салгина ёзилиб келармидим. Майли, иккита соқчи қўйиб қўйинглар ишонмасанглар менга.

Бу таклиф Зулайҳога мойдай ёқиб тушди. Унинг лабида

қувонч учқунлари пайдо бўлди. “Шу баҳонада сендан қутулиб оларканман-да, эрка қизим”, дея хаёлидан ўтказди у.

— Дўхтир келсин, аввал сени яхшилаб кўриқдан ўтказсин. Кейин даданга телефон қилиб, ўзим рухсат олиб бераман, — деди у қулиб.

Эшик бирдан қарс этиб очилиб кетди. Остонада куйдирилган каллага ўхшаб тиржайганча Достон турарди.

— Нима керак сенга бу ерда? — дея сўради ойиси ундан.

— Боягина анавини, — дея у Моҳирўйни қўли билан кўрсатди, — дадам оқшом роса безаганини менга айтиб беришди. Шунга бир кўриб қўяйин деб келувдим.

— Кет! — дея бирдан йиғлаб юборди Моҳирўй. — Сендақ укадан кечдим.

“Ким бўпсан-у, шундай олийнасаб боладан кечсанг. Бунинг тирноғигаям арзимаёсан-ку”, дея хаёлидан ўтказган Зулайҳо қизга бир ўқрайиб қараб қўйди-да:

— Достонжон, унақа демагин-да, уят бўлади, — деди.

— Бунга энг яхши гапирганим шу. Ўзи мени қанча калака қилади, бировингиз ҳам индамайсиз-ку. Менам энди бир устидан қулиб қўяйин-да, — деди Достон афти бирдан жиддий тус олиб.

— Йўқол! — дея яна бақирди Моҳирўй. Бу сафар унинг овози хириллаб чиқди.

— Аввал ўзинг уй қуриб қўй, кейин мени уйдан ҳайдайсан, саёқ. Бу кунингдан баттар бўл. Агар дадамнинг ўрнида мен бўлганимда, бирдан ўлдирган бўлардим, — деди Достон ва орқасига бурилиб чиқиб кета бошлади.

Ўғлининг гапларидан Зулайҳо мамнун эди. Достон айнан унинг кўнглидаги гапни топиб айтганди. Агар ҳозир унинг режалари бўлмаганда, уйдан ҳайдаш қанақа бўлишини бу етимчага кўрсатиб қўйган бўларди.

— Хафа бўлма, қизим, ўзим ҳозир ташқарига чиқиб, яхшилаб адабини бериб қўяман. Келиб сендан кечирим сўрайди, — деди Зулайҳо Моҳирўйнинг сочидан силаб.

— Керакмас, мендан кечирим сўрамасин. Шунинг қорасини кўрмасам бўлди, — дея қиз юзини ёстиғи билан бекитиб йиғлашга тушди.

Бироз унга қараб турган Зулайҳо Моҳирўйга ўзини яқин олган киши бўлиб, чуқур хўрсинди-да, секин ўғлининг орқасидан чиқиб кетди.

“Ниятларинг нима ўзи? — дея пичирлади у чиқиб кетганидан кейин Моҳирўй. — Нега мени бунчалик қийнайсанлар? Биринг уриб чалажон қилиб ташладинг, иккинчинг етимчага чиқардинг, энди манави жинқарчанг келиб устимдан кулаяпти. Агар сенларга жуда керагим бўлмаса, уйларингдан ҳайдаб юборинглар, бира-тўла ҳамманг қутуласан... Менимча, ўзимнинг бош олиб кетишимни истаялсанлар. Яхши, мен бунгаям кўнаман. Фақат бироз сабр қилинглар. Озгина оёққа туриб олай, кейин беозоргина, ҳеч кимга билдирмасдан, зиён етказмасдан кетаман”.

Икки соатдан кейин Зулайҳо айтган дўхтир келиб, обдон Моҳирўйни кўриқдан ўтказгач, лабини тишлаб, бошини сарак-сарак қилди-да, уй бекасини имлаб, ташқарига чиқишга ундади.

— У сиз айтганчалик йиқилиб тушмаган, қаттиқ калтакланибди. Бу аҳволда майиб бўлиб қолиши ҳам ҳеч гап эмасди, — деди дўхтир қабарик кўзойнагини қўлига олиб.

— Баҳром ака, қизиқсиз-а, — деди Зулайҳо, — бизнинг уйга ким ҳам кириб қизимизни калтаклаб кетиши мумкин? Агар у ер-бу ери кўкарган бўлса, ҳечқиси йўқ, тузалиб кетади. Фақат жароҳати жиддий эмасми, чунки иситмалаб қолди-да.

— Жароҳати жиддий эмас, — деди дўхтир хўрсиниб, — лекин қиз бола бошига шунчалик калтаклаш шарт эдими? Ўзиям кўзга яқин экан.

— Балки шунинг учун ҳам ушбу хонадондан амалдорлар етишиб чиқаётган бўлса керак. Бу ёғини бизга қўйиб беринг. Нима қилиш кераклигини ўзимиз яхши биламиз.

— Ўзингиз биласиз, — деди дўхтир қўлини икки ёнга ёзиб, — менинг вазифам айтиб қўйиш, огоҳлантириш, холос.

Дўхтир Моҳирўйнинг жароҳатини тезроқ тузатадиган дори-дармонлардан ёзиб берганидан кейин битта укол қилди-да, чиқиб кетди.

Моҳирўй икки кундан кейин бутунлай оёққа туриб кетди. Бироқ у энди ҳардамхаёл бўлиб қолганди. Қиз кулмас, доим жиддий қиёфада юрар эди.

Турғун Ғаниевич ишга чиқиши билан унга марказдан текширувчилар келишганлигини, уларни область бўйича олиб юриш унинг зиммасига юкланганлигини айтишди. У парво ҳам қилмай, тўғри биринчи котибнинг олдига кириб борди.

— Комиссия билан бирга юрадиган биздан бошқа одам куриб кетган экан-да, — деди у салом-аликдан кейин дарров мақсадга кўчиб. — Шу ердаям ишларимиз тиқилиб ётган эди.

— Турғун Ғаниевич, сизнинг обрўйингиз областда қанақалигини яхши биласиз, — деди биринчи котиб, — ҳатто марказдагилар ҳам бундан хабардорлиги ҳеч кимга сир эмас. Келган меҳмонлар нозикроқ, улар билан тил топишиш фақат сизнинг қўлингиздан келади. Шунинг учун бу вазифани ишониб сизга топширдик.

— Ўзи қачон қараманг, доим мен “крайний” бўлиб қоламан, — деди Турғун Ғаниевич кулиб. — Фақат биздаям кичкинагина илтимос бор.

— Қанақа экан ўша илтимос? — деди биринчи котиб сергак тортиб.

— Меҳмонларни кузатиб қўйганимдан кейин бир ой дам берсангиз. Йил давомида тинимсиз ишлагандан кейин одамнинг тинкаси куриб кетар экан.

— Бу муаммо эмас, сиз ишни уддаланг, кейин, майли, Сочига йўлланмани биз берамиз.

— Швейцарияга йўлланма келган деб эшитгандим. Хорижга чиқиб келсак, кайфият бошқача бўлармиди?

— Ернинг тагида илон қимирласа хабар топадиганлардансиз-да, — дея ўрнидан туриб Турғун Ғаниевичнинг ёнига келган котиб унинг елкасига қокди. — Бир йилда қарийб уч мартадан чет элга чиқиб келаяпсиз. Бу сафар бошқаларга шу бор-йўғи иккитагинани берсакмикин деб ўйлаб тургандим.

— Швейцария деган мамлакат харитадагина борлигини билиб қолмайлик, хўжайин. Бунинг устига, қизимиз бетобланиб турибди, ҳаво алмаштириб келса, дардига дармон бўладими, деб ўйлагандик-да.

— Майли, Турғун Ғаниевич, ўйлашиб кўрайлик. Сиз ишни битириб келишингиз билан, ажабмаски, ижобий жавоб тайёрлаб қўйсак, — дея кайфияти бузилган кўйи жойига бориб ўтирди биринчи котиб.

“Рози бўлмай қаяққа ҳам борардинг? Жиловинг менинг қўлимда. Озгина тайсалласанг, онангни Учқўрғондан кўрса-тиб юбораман”, дея ўйлаган Турғун Фаниевич ўрнидан турди-да:

— Меҳмонлардан хавотир олманг, уларни рисоладагидай қилиб кузатиб қўяман, — деди.

Амалдор чиқиб кетгач, биринчи котиб алам билан стол-ни муштлади. “Падарингта минг лаънат сендақа итни! Қайси гўрдан ҳам тузоғингга илиниб қолдим? Агар олдингда ти-лим қисиклиги бўлмаганида, йўқ қилиб юборган бўлар-дим. Бор-йўғи ҳар икки йилда бир марта келадиган йўллан-мага ҳам эга чиқмоқчисан-а! Сенинг шунақа қилигингни билганим учун кетма-кет чет эл сафарларига юборгандим. Барибир кўрнамақлик қилдинг”, дея хаёлидан ўтказди у.

Бундан беш йил бурун биринчи котиб марказда ишлаб юрганида ўғли иккита қизни зўрлаб, кейин ўлдириб қўйгани учун ҳибсга олинган эди. Шубҳасиз, мабодо у қамалиб кетадиган бўлса, ота амалидан айрилар, партиядан ўчири-лар эди. Ота елиб-югурди. Бироқ шаҳар прокурорининг қайсарлиги тутиб, унинг айтганини бажармади. “Ўғлин-гизни қамашдан бошқа иложимиз йўқ”, деб туриб олди. Шунда у бу прокурорга “калит” қидиришга тушди ҳамда кутилмаганда марказга иш билан келиб қолган Турғун Фаниевич билан дуч бўлди. Биринчи котиб у билан Моск-вада, съездда танишган эди. Ўшанда Турғун Фаниевич ан-чагина ҳотамтойлик қилиб, мажлисдан кейин ресторанга олиб борган, ундан кейин эса иккита оқбилакни топиб, котибга совға қилган эди. Табиийки, буларнинг бари бе-корга эмасди. Кейинчалик марказда ишлайдиган бу амал-дор икки марта Турғун Фаниевич ишлайдиган областга борганида унинг найрангларини сезган ва кўзини юмган-ди.

— Нега бунчалик қайғулисиз? — дея сўраганди салом-алиқдан кейин Турғун Фаниевич бирданига.

Биринчи котиб бироз “Айтсамми, айтмасамми?” — деб иккиланиб қолади.

— Ака, сизга қарздормиз, муаммонгизга шерик бўлолма-сак, уят бўлади, — деган шунда Турғун Фаниевич юзига қайғули тус бериб.

Шундан кейингина биринчи котиб дардини дoston қилганди.

— Уни ўйламасангиз ҳам бўлади. Сизга ҳурматимиз баланд. Шутини муаммонгизни ҳал қилиб беролмасак, нима қилиб укалик қилиб юрибмиз, — деган эди Турғун Ғаниевич.

Бу гапдан кейин котиб тилло топиб олган одамдай қувноиб кетган ва Турғун Ғаниевични қучоқлаб олганди.

Орадан бир ҳафта ўтганидан кейин шаҳар прокурорининг автомобиль ҳалокати натижасида ҳалок бўлганлиги ҳақидаги хабар тарқалди. Ўша куннинг ўзидаёқ унинг ўрнига бошқаси тайинланди. У тезда биринчи котибнинг ишини ҳал қилиб берди. Тўғрироғи, биринчи котиб умуман аралашмади. Барини ҳамирдан қил суғургандай қилиб Турғун Ғаниевич бажарди.

Тақдир чархпалаги айланиб, орадан уч йил ўтганидан кейин марказда ишлаётган амалдор Турғун Ғаниевичнинг областига биринчи котиб бўлиб келди. Улар бир йилча иноқ ишлашди. Ҳатто орасидан қил ўтмайдиган даражада дўстлашиб ҳам кетишди. Аммо бир йилдан кейин биринчи котиб Турғун Ғаниевичнинг кўп қинғирликларидан воқиф бўлиб қолди ва уни лавозимида ушлаб туриш ўзига ажални чорлаш билан баробар эканлигини сезиб, ишдан бўшатмоқчи бўлди. Ана шундан кейин Турғун Ғаниевич қўлида бор фактларнинг биринчисини унга кўрсатди. Бу биринчи котибнинг Москвадаги оқбилақлар билан бирга ўтказган ишқий лаҳзалари сурати эди.

— Менда прокурорнинг тасодифий ўлими ва бир амалдорнинг ўғлининг қилган майнавозчиликлари тўғрисидаги фактлар ҳам бор. Албатта, улар бир неча нусхада. Оригиналлари Москвада сақланади, — деган эди Турғун Ғаниевич иржайиб.

Шу воқеадан кейин биринчи котиб Турғун Ғаниевичга ортиқча гап-сўз қилолмай қолди. У нимаики айтса, ҳаммасини шундайича адо этадиган бўлди.

* * *

Марказдан келган меҳмонлар икки киши экан. Бир Турғун Ғаниевич билан бирга партия мактабида ўқиган эди. Уни кўриши билан амалдор бирдан қучоғини очди:

— Дўстим, сен келишингни билганимда, ўзим йўлга чиқиб кутиб олган бўлардим, қўнғироқ қилиб бир оғизгина бораяпман деганингда бўларди-ку.

Улар қучоқлашиб кўришишгач, машинага ўтирдилар-да, тўғри ресторанга йўл олдилар. Меҳмондорчиликни ҳар доимгидай қуюқ қилган Турғун Ғаниевич “Хўш, энди нима қиламиз?” деган назар билан текширувчига қаради.

— Расмийатчилик учун, — деди Турғун Ғаниевичнинг нигоҳидаги маънони уққан текширувчи, — бир-иккита объектга борамиз, ундан кейин бутунлай ихтиёрингда бўламан, дўстим.

— Бу гап бошқача бўлди, — дея илжайди Турғун Ғаниевич. — Эркак шундай гапиради-да. Унда мен сенга режамни атайин, ҳозирдан тайёргарлигингни кўриб қўймасанг, кейин қийналиб қоласан.

— Ишқилиб, устимга тегирмон тошини ортмайсанми? — дея ҳазиллашган бўлди текширувчи.

— Тегирмон тоши нима экан! Шундай юкни орқала-таманки, белингдан қувватинг кетади.

Иккала дўст ҳам бирдан қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборишди.

— Унда шу юкни эртароқ ортгин, белдаги қувват тура-вериб айнибам кетди.

— Гап бўлиши мумкин эмас, — дея Турғун Ғаниевич ўрнидан туриб, ресторанда хизмат қилиб юрган хизматчи аёл ёнига борди-да, унинг қулоғига: — Иккита янгисидан бўлсин, икки соатдан кейин олиб кетаман, — деди пичирлаб.

— Хўп, акаси жонидан, — деди жувон кўзини сузиб, — сиздай хотамтой одам айтади-ю, бажармасак уят бўлар.

— Жуда шумтакасан-да, бирдан пулни эслатасан, — деди Турғун Ғаниевич жилмайиб.

— Ака, касбим шунақа. Ўрганиш бўп қолган, шунинг учун айбга буюрмайсиз, — деди жувон.

— Бўпти, унда мени уялтириб қўймайсан, деган умид-даман. Меҳмон анча нозик. Келишдик-а?

— Бўлмасам-чи, — дея жилмайганча жувон нари кетди.

— Ҳаммаси ҳал бўлди, дўстим, — деди Турғун Ғаниевич меҳмоннинг ёнига бориб, креслога ўтирар экан. — Ишни бошлайверсак ҳам бўлар.

Аввал улар чой қадоклаш фабрикасига боришди, текширувчи жиддий тортиб, ишчилар билан гаплашган, уларнинг қилаётган ишларини кузатган бўлди. Кейин директорнинг аввалдан тайёрлаб қўйган “бир пиёла чой”ига ҳам қарамасдан, цемент заводида кетишди. У ерда ҳам номига ҳужжатлар кўрилди, дастгоҳлар кўздан кечирилди ва ишни битиришди. Бу вақт мобайнида Турғун Ғаниевич югурдақларига кўнғироқ қилиб тоғда яхшигина жой тайёрлаб қўйишни ва ресторандаги иккита оқбилакни олиб кетишни буюрди.

— Билсанг, — деди йўлда кетаётганларида текширувчи Мурод Болиевич амалдорнинг тиззасига юмшоққина уриб, — ҳамма нарсадан чарчадим. Тўғриси, бу ерга сен билан дам олиб кетиш учун келгандим. Шунинг учун каттага: “Бориб келайин, ҳам областдаги ишларни кўздан кечираман, ҳам дам оламан”, дедим. Катта жуда тушунадиган одам, йўқ демади. “Одам ишлашния, дам олишния билиши керак”, деди.

— Тўғри айтибди, — деди Турғун Ғаниевич деразадан ташқарига қараб кетар экан, — ўрнига мен бўлганимдаям шунақа деган бўлардим. Ҳаётга бир марта келсак. Шуниям итнинг кунидай қилиб ўтказишимиз керакми?.. Шунақангиларига “заказ” бериб қўйдимки, кўрсанг оғзингдан сувинг оқади.

— Биламан, дидинг бало! — деди Мурод Болиевич кулиб ва ёнидан сигарета олиб лабига қистирди.

Дид ҳақида гап бошланиши билан Турғун Ғаниевич Моҳирўй ҳақида ўйлади.

* * *

Кобра нари кетгач, Фаррухни ўз ҳолига қўйишди. Фаррух унинг нима демоқчи бўлганини яхши англаган эди. Шу боис қони бирдан кўпириб кетди. Ўрнидан тура солиб илоннинг бошини мажақлаб ташламоқчи ҳам бўлди. Бироқ вужудидаги оғриқ кўзғалишга йўл қўймади. У кўзини юмди-да, лабини маҳкам тишлади. “Нима бало қилмоқчи булар, одамлар орасига тушдимми ўзи? Мени ким деб ўйлашаяпти? Йўқ, бунисига чидолмайман. Майли, ўлсам ўлиб кетаман, лекин ўзимни шарманда қилдириб қўймаман”, дея хаёлидан ўтказди у.

— Яхши бўлиб қолдингми? — деган овозни эшитган Фаррух чўчиб кўзини очди.

Унинг тепасида ҳалиги Тўрткўз турарди. Фаррух унинг кўзига тикилган кўйи жим тураверди.

— Ҳечқиси йўқ, — деди Тўрткўз, — бардам бўл, оғайни. Буларнинг одати шунақа. Аввал тегиниб кўришади. Агар юмшоқлик қилсанг, ҳолингга маймунлар йиғлайди. Яхшики, ўзингга пишиқ экансан. Агар шундай давом этказсанг, марра сеники бўлади.

Фаррух унинг гапларига қулоқ солиб ётар экан, вақти келиб марра уники бўлишига кўзи етмасди.

— Жа бу билан тил топишиб қолганга ўхшайсан-а, — деди уларнинг ёнига келган барзанги. — Шефнинг гапини эшитдингми? Бу той бугун меники бўлади. Унгача биронтанг олдига яқинлашма, ҳуркитиб қўясан.

— Акам, сизнинг гапингиз гап, — дея Тўрткўз нари кетди.

— Ўзимнинг тойчоғимдан! — дея барзанги Фаррухнинг юзидан чимдиб қўйди.

Асаблари таранглашиб турган Фаррух унинг қўлини силтаб ташлади.

Бирдан жаҳли чиқиб кетган барзанги унга энди қўл кўтармоқчи бўлганида:

— Тўхта, — дея уни тўхтатиб қолди Кобра, — ҳали вақт бор. Бироз ўзига келиб олсин, кейин...

Фаррухни кечки овқатга ўнг томондаги қўшни маҳбус етаклаб борди. Унга Кобра шунақа буйруқ берган эди.

Беш юздан зиёд маҳбус навбатда туриб овқат олишар, сўнг сал наридаги умумий столга ўтириб, шоша-пиша овқатланишга тушишарди. Айрим маҳбуслар эса, навбат ҳам кутмай, тўғридан-тўғри столга ўтиб ўтиришарди. Улар “авторитет” унвонига сазовор бўлганлар эди. Бундайларнинг емакларини югурдаклари етказиб беришарди.

Фаррух биринчи луқмани оғзига солганидан кейин уни чайнашга қийналди. Жағи оғриб кетаверди. Шундай бўлса-да, амал-тақал қилиб, тўрт-беш қошиқ овқат ютишни уддалади.

— Шуми, бугун келган йигитча? — деган овоз келди ёнгинасидан.

Фаррух бошини кўтариб тепасига қаради. Басавлат, соқоли қиртишлаб олинган, сочи силлиқ таралган, кўзи

чақнаб турган қирқ ёшлардаги киши унга жилмайиб қараб турарди. Унинг ёнида эса иккита барзанги атрофга олазрак боқарди.

Фаррух ўзи билмаган ҳолда ўрнидан туриб кетди.

— Утиравер, ўтиравер, — деди ҳалиги одам йигитнинг елкасидан босиб, — бемалол овқатингни еявер. Менга, мана, ёнингдан жой бўшатишди.

У Фаррухга гапира бошлаганидаёқ, овқатлари “заҳар” бўлган ёнидаги маҳбуслар ўрниларидан туриб кетишди. Шунинг ўзиданоқ чўпон йигит келгувчининг мавқеи қай даражада эканлигини билиб олди. Шу боисдан ҳам яна биронта машмаша бошланиб қолишидан хавотирланганча, “хўп”, дегандек бош силкиди-да, қайтадан жойига ўтирди.

— Таълим-тарбия ишларини нафас олишга улгурмасингдан бурун бошлаб юборишибди-да, — дея гапини давом этказди Фаррухнинг ёнидан жой олган маҳбус ён-атрофига қараб оларкан. — Исминг Фаррухми?

— Ҳа, — деди йигит овқатидан кўзини узмай.

— Бировнинг қарз гапини ўз вақтида етказмаслик яхшимас.

“Бунисиям ўйинини бошлади-ку”, дея хаёлидан ўтказган Фаррух “Тушунмадим” маъносида келгувчига қаради.

— Боссинг саломини нега ўз вақтида етказмадинг?

Бу саволни эшитиши билан Фаррухнинг кўнглида қаршисидаги кишига нисбатан қандайдир илиқлик пайдо бўлди. Унинг ички ўзгариши ташига ҳам кўчиб, юзига табассум югурди.

— Сиз Чувалчангмисиз? — деган савол беихтиёр оғзидан чиқиб кетди.

Чувалчанг ўзини бундай аташларини ёқтирмасди. Буни билган танишлари унинг ҳақиқий исмини айтиб чақиришарди. Лекин “авторитетлар” ўзлари қўйган лақабни афзал билишар эди.

— Бундан бу ёғига, — деди Чувалчанг қошини чимириб, — мени Баҳодир ака деб чақирасан. Уқдингми?

— Хўп, — деди қизариб кетган Фаррух.

— Босс тузукмилар?

— Ҳа, яхши. Мен у кишининг гапини келганимданоқ сизга етказмоқчи эдим. Лекин имкони бўлмади. Бирдан фалончи ким деб сўраш ноқулай бўлди.

Чувалчанг унинг ёш болаларга ўхшаб гапиришидан қулди. Бошини силаб қўйди.

— Ноқулайлик “гражданка”да бўлади. Бу ерда нимаики гапирсанг, ҳаммаси қулай. Фақат нима гапиришни яхши билиш зарур. Бўпти, сен билан бошқа гапларни эртага гаплашамиз. Энди сени безовта қилишмайди, — дея Чувалчанг ўрнидан турди-да, тўғри Кобра ўтирган жойга кетди.

Илон Чувалчангнинг Фаррухнинг ёнига борганлигини, у билан гаплашганлигини ва ҳатто “тойчоқ”нинг бошини силаганлигини кўрганди. “Чувалчангта унинг нима алоқаси бор? Нега у билан ҳол-аҳвол сўрашди? Нима ҳақда гаплашишди улар?” каби саволлар унинг миёсида гужғон ўйнар эди. Азалий рақиб саналган Чувалчангнинг ўзи томонга келаётганлигини кўрганидан кейин эса, бирдан ҳушёр тортди. Ёнида ўзи каби ҳушёр ўтирган йигитини ҳар эҳтимолга қарши туртиб қўйди.

— Менинг чегарамни буздинг, — деди Кобра гўё овқатланаётгандай олдидаги косадан бир қошиқ луқмани оғзига солаётиб.

— Сен Босснинг дарахтини юлибсан, — деди пинагини бузмай Чувалчанг.

Босснинг номини эшитиб, Кобранинг кўзлари олайиб кетди. Вужудига енгил титроқ кириб, ичидан бир нима чирт этиб узилгандай бўлди. Оғзидаги луқмасини ҳам ютолмай қолди.

— Боссга тегишли эмас у, — деди Кобра ўзида содир бўлган ўзгаришни сездирмаслик мақсадида.

— Тегишли ё тегишли эмаслигини эртага билиб оласан. Унгача унинг ёнидан ел ҳам ўтмаслиги керак. Яна бир нарса: эртагача унинг жароҳатларини тузатиб қўйишни ҳам эсингдан чиқарма, — деди Чувалчанг ва Кобранинг олдидаги нондан бир бурда синдириб олди-да, оғзига солганча ундан нари кетди.

Кобра ўтирган жойида музлаб қолганди. Нигоҳи бир нуқтага қадалган, хаёли даҳшатнинг минг бир кўчасига кириб чиқарди.

Бугунги олган хабари унга амалдордан, аниқроғи, унинг “лайча”си ҳисобланмиш Новчадан келганди. Бундай буйруқ келдими, демак, у албатта бажарилиши шарт эди. Чунки

Кобра Турғун Фаниевичнинг одами ҳисобланарди. Бир пайтлар Кобра наша чекиб ўзининг хотини билан қизини ўлдириб қўйган ва ўлим жазосига ҳукм қилинганида, Турғун Фаниевич уни бу жазодан қутқариб қолганди (Ҳолбуки, судья танаси бурда-бурда қилиб ташланган она-боланинг хуни учун, қотиллик ҳаддан ташқари даҳшатли бўлганлигини сабаб қилиб кўрсатди-да, ўлим жазоси бермоқчи эди. Аммо кундан-кунга мавқеи ошиб, кўп жойларда ўзининг одамига эга бўлишга улгурган Турғун Фаниевич унинг йўлига тўтаноқ бўлди. Турғун Фаниевич Кобранинг қилмиши ҳақида эшитганидан кейин: “Бирор коримга яраб қолар”, деган ўйда уни ўлимдан олиб қолди. Ва айнан унинг қўллаб-қувватлаши билан Кобра шу даражага етди. Айни пайтгача Кобра амалдорнинг саккизта буюртмасини бажарди. Шулардан олтитаси қотиллик эди).

Амалдорнинг буйруғига кўра, Фаррух қамоқхонадан умрбод чиқмаслиги керак эди. Яъни, Фаррух ўлмайди, лекин бир умр қамоқхонада яшаб, итнинг кунини кўради.

Аммо кутилмаганда бу гўдакнинг Боссга тегишли чиқиб қолиши Кобрани саросимага солди. Икки ўт орасида қолган илон чора излади. Ниҳоят, кечки овқатдан сўнг ўша чорани топгандай бўлди.

Фаррух камерага қайтиб борганидан кейин ўзига нисбатан муомала бутунлай ўзгарганлигини кўриб ҳайрон бўлди. Ҳеч ким унга ёвқараш қилмади. Қочиримли гап айтмади. Девсифат барзанги ёнига келиб, “Ука, мендан ўтибди, ортиқча гапириб қўйибман, ҳазиллашгандим. Буни тўғри қабул қиларсан. Сенам эркаксан-ку. Эркаклар ҳамма гапни гапириб кетаверади”, — дея кечирим сўраган бўлди. Лекин Кобра унинг ёнига келмади, кечирим сўрамади. Орияти йўл қўймади унинг. Фақат ётган жойида тиржайиб қараб турганлигини Фаррух кўрдию, Чувалчангнинг қанчалик кучга эга эканлигини тан олди. Оғзи куйган қатиқни ҳам пуфлаб ичади деганларидек, унга нисбатан ҳар қанча юмшоқлик бўлмасин, чироқ ўчганидан кейин ҳам Фаррух анча маҳалгача ухламасдан ётди. Хаёлида ҳозир анави барзангилардан бири келиб, унга ташланиб қоладигандек бўлаверди. Фаррух ёшлигидан кўп ухламасликка ўрганган эди. Шундай кунлари бўлганки, туни билан мижжа қоқмасдан фонус кўтариб кўранинг атрофини айланиб юрган.

Ҳамма тошдек қотиб ухлагандан кейин Кобранинг каравоти гижирлади. Фаррух бутун диққат-этиборини шу томонга қаратди. Кобра секин ўрнидан турди-да, чап томонида ухлаб ётган маҳкумни туртиб уйғотди. Бу барзанги эди. Барзанги каравотидан тушгач, унинг қулоғига илон алланималар деб шивирлади-да, яна қайтиб каравотига чўзилди. Барзанги овоз чиқармасдан қадам ташлаб борди-да, шеригини уйғотди. Иккаласи алланималарни келишиб олганларидан сўнг, секин Фаррух томонга яқинлаша бошлашди. Фаррух мабодо улар ташланиб қолишса, ён томонини мўлжаллаб турди. Бироқ иккала барзанги ҳам унга ташланмади. Балки, кундуз куни уни обдон элақдан ўтказганлардан бири — Қилтириқнинг ёнига боришди ва унга биров қараб турганларидан кейин Кобра уйғотган барзанги ёнидан пичоқ чиқарди. Иккинчи барзанги эса, Қилтириқнинг ёстиғини тортиб олиб, унинг юзига босди. Қилтириқ типирчилаб қолганида кўкрагига ханжар санчилди. Яна озгина муддат типирчилаб ётган Қилтириқ тинчиб қолди. Шундан кейин навбат Фаррухнинг ёнидаги маҳбусга етди. У ҳам худди шу усулда ёруғ дунёни тарк этди. Энди барзангилар Фаррухнинг ёнига яқинлашишди. Йигитнинг ичи музлаб кетди. У хиёл кўзини очиб, мабодо ёстиғини тортиб олмоқчи бўлишса, бирдан ўрнидан туриб кетмоққа шайланди. Бироқ барзангилар унинг ёстиғини тортиб олишмади. Иккитасини тинчитган барзанги секинлик билан қонга бўялиб ётган пичоқни Фаррухнинг болиши остига тикиб қўйди. Бу лаҳза шунчалик ваҳимали кечдики, йигит адойи тамом бўлаёзди.

Ҳамма ишни битирганларидан кейин барзангилар яна жойларига бориб ётишди. Орадан ярим соат ўтгач, уларнинг хурраги эшитила бошлади. Аммо Фаррухнинг уйқуси буткул ўчиб кетган, вужуди дағ-дағ қалтирар эди. Шу алпозда у яна талай муддат ётди. Кейин унинг миясига “Нега улар пичоқни менинг ёстиғим тагига тикиб қўйишди? — деган ўй келиб, янаям сергакланди. — Бу бекорга бўлмаса керак. Булар бирон нимани мўлжаллашган кўринади. Балки, қилган ишларини менинг бўйнимга ағдармоқчи бўлишгандир? Ҳа, худди шундай қилишмоқчи булар. Агар ҳозироқ бунинг олдини олмасам, қутулмас балога қолиб кетаман”. Фаррух секин бошини кўтариб атрофи-

га қаради. Иккита мурдадан бўлак ҳамманинг уйқуси осудалигини кўргач оҳиста ўрнидан туриб, эҳтиёткорлик билан болишининг остидаги пичоқни олди-да, шундоққина тепасидаги каравотда, иккинчи қаватда дунёбеҳабар бўлиб ётган Майнавознинг кўрпаси тагига тикиб қўйдию, яна ўрнига чўзилди. Бироз ўтгандан кейин эса тагин ўрнидан туришга тўғри келди. Сабабки, болишида ҳам қон доғи қолганлигига унинг шубҳаси йўқ эди. Болиш худди бояги усулда Қилтирикниқига алмаштирилди. Кўнгли бироз хотиржам тортган Фаррух чойшабини ҳам кўрикдан ўтказди. Бахтига, унга қон юқи тегмаган эди.

Эрталаб бирдан ҳамма ёқ тўполон бўлиб кетди. Ўн бештача соқчи йигитлар қўлларида резина таёқча кўтарганларича югуриб киришди. Бурчакка сафланишга улгурган маҳбус улгурди, улгурмагани икки-уч мартадан резина таёқнинг “маза”сини татиб кўришга мажбур бўлди. Албатта, ҳали қамоқхонанинг паст-баландини тушуниб улгурмаган Фаррух ҳам бу насибадан қуруқ қолмади.

Тинтув бошланди. Ҳамма маҳбуснинг тумбочкаларидан тортиб, кўрпа-ёстиқларигача ағдар-тўнтар қилиб ташланди. Бундан Кобранинг қувончи чексиз эди. У ҳатто бироз жилмайиб ҳам турарди. Бироқ бу жилмайиш узоққа чўзилмади. Кутилмаганда Фаррухнинг эмас, балки Майнавознинг кўрпаси тагидан қонга бўялган ханжар чиқиб қолди. Бу матоҳ топилиши билан бараварига тўртта соқчи Майнавозга ташланишди. Уни аввал обдон тепкилашди. Сулайиб полга чўзилиб қолганидан кейин судраб олиб чиқиб кетишди. Кобранинг эса қовоғидан қор ёғар эди.

— Бу, — деди қамоқхона бошлиғи ҳамма иш тамом бўлганидан кейин кириб келиб, — битта одамнинг иши эмас. Қолаверса, Бердиқул шундай иш қилолмайди. Кимлардир қилғиликни қилиб қўйиб, беозоргина одамга ағдарган. Агар ўша одам ўзининг хоҳиши билан ўртага чиқиб, айбини тан олмаса, ҳаммангни онадан туғилганларингга пушаймон едираман!

Бироқ ҳеч ким “Менман ўша қотил”, демади. Ҳамма мум тишлагандай жим тураверди.

— Яхши, — деди қамоқхона бошлиғи қалин қошлари бир-бирига тутшиб, — унда сен, сен, — дея элликта одам

ичидан танлай бошлади у, — олдинга бир қадам чиқинглар.

Танланганлар орасида Кобранинг шериклари ҳамда Фаррух ҳам бор эди.

Ўн икки кишини махсус жазо камерасининг ёнига олиб боришди. Кобранинг шерикларини бошқа ёққа олиб кетишди.

Жазо камерасига икки кишидан киритиларди. Қолганлар эса аввалги кирганларнинг чинқириқлари, нолаларини эшитишиб, олдиндан адои тамом бўлишар эди. Фаррухга “Сен ёшсан, аввал кириб чиқ”, дейишмади. Атайдан уни охиргига қўйишди. Умуман, у ерда ёш танланмас эди, бир бошдан киритиб юборилавериши керак эди жазо камерасига. Фаррух олдинги қаторда турган эса-да, ҳар доим “Сен кейинроқ тур”, дейишиб, ундан ортдагиларни киритиб юбораверишди. Кирганлар йигирма дақиқа мобайнида дунёга келганларига пушаймон еб бақирар, ташқаридагилар навбати келгунча уларнинг азобли овозларидан кўпроқ азият чекишарди. Ниҳоят Фаррухга ҳам навбат етди.

— Бу азобдан қутулишнинг ягона чораси бор. Бир-биримизга ёрдам беришимиз керак, — деди унга шерик бўлиб қолган маҳбус жазо камерасига киришлари арафасида. — Мен сенинг бошингни ёпаман, сен меникини. Агар бир-биримизга ёрдам бермасак, иккаламиз ҳам тамом қоламиз. Тушундингми?

— Ҳа, — деди Фаррух қалтираб.

Уларни олиб киришди-да, махсус мосламага киргизишди. Бунда қўл баландга қилиб, оёқ икки ёнга ёзилиб кишанланар, бош эса қимирламайдиган қилиб маҳкамланарди. Сўнг тепадан бошнинг қоқ марказига қайноқ сув томчилай бошлар эди. У аста-секин шунчалик ёмон таъсир қилардики, худди бошингдан мих қоқаётгандек сезардинг ўзингни.

— Қўлинг билан бошимни ёп! — деди Фаррухнинг шериги сув томчилай бошлаши билан.

Фаррух қўлини бироз айлантириб орқа томонига чўзди. Тепадан келаётган сув унинг қўлига тегиб, қўли орқали баданига оқиб туша бошлади. Гарчи у қўлини куйдириб

юбораётган эса-да, баданига етиб келгунча анча совиб қоларди. Асосийси эса, бошга бирон томчи ҳам сув тушмасди.

Даставвал уларнинг иккиси ҳам қўллари куя бошласа-да, чидаб туришди. Охири чидашнинг ҳам иложи қолмади. Бири қўйиб, бири бақиришга тушишди. Бор-йўти йигирма дақиқанинг шунчалик узун бўлишини Фаррух ўшанда илк маротаба ҳис этди.

Уларни ечиб олишганида иккисининг ҳам қўли пуфакдай шишиб кетганди.

Ўн икки маҳбус муздай камерага тикилди. Тортилган шундай азобдан кейин таналарига камеранинг муздай бетони роҳат баҳшида этаётган эса-да, энди намлик кучини кўрсата бошлади.

— Ўтирма, битта жойда қаққайиб ҳам турма, — деди азобдан афти бужмайиб кетган, гоҳ-гоҳида қўлини пуфлаётган маҳбус Фаррухга қарата, — йўқса, суякларингни шамоллатиб кўясан.

Фаррух унинг айтганини қилиб, у ёқдан-бу ёққа юриб турди. Бошқалар эса муздай бетонга ётганларича қимир этмас эди.

Бир соатлар чамаси вақт ўтганидан кейин Фаррухни олиб чиқишди-да, қамоқхона бошлиғининг хонасига олиб боришди.

— Менинг исмим полковник Эдуард Анисимов, ўзбек тилини сендан яхши билсам биламанки, лекин кам билмайман. Шунинг учун иккаламиз бемалол суҳбатлашамиз. Кофе ичасанми ёки чой? — деди бошлиқ илжайиб.

Фаррух жавоб бермади. Бошини эгтанча тураверди.

— Ҳа, майли, — деди Эдуард Анисимов йигитдан садо чиқавермагач. — Унда ўзим истаган нарсани айтаман, — дея соқчига чой олиб келишни буюрди.

Кейин юмшоқлик билан Фаррухни ўтиришга таклиф қилди.

— Анча ёш экансан, сенинг ёшингдагилар ўқиш ҳақида ўйлайди, ишни ўйлайди, ана боринг, биронта қизни севиб қолиб, шу қиз ҳақида хаёл суради.

Турма бошлиғининг сўнгги гапидан кейин Фаррухнинг хаёлига Моҳирўй, унинг гўзал табассуми келди. У ширин энтикиб қўйди.

— Сен бўлсанг, — дея гапида давом этди Эдуард Анисимов, — қамалиб ўтирибсан. Яна келиб-келиб райондаги

энг обрўли раиснинг бошини ёргансан. Бу яхши эмас. Албатта, сенинг ёшингда ҳамманинг ҳам қони қайнаган бўлади. Ўзларича тоғни урсам талқон қилиб ташлайман, деб хаёл қилишади. Буларнинг бари бекор гап. Кўлидан барибир ҳеч нарса келмайди. Мана битта мисол — сен.

Фаррух унинг гапларини эшитиб ўтираркан, алам билан лабини тишлади. Бир зум кўлининг оғриғи ҳам унут бўлди.

— Аҳволингга қара, болам, — дея янада юмшоқ оҳангга ўтди турма бошлиғи, — сени кўриб менинг юрагим эзилиб кетди. Энди бир умр шундай яшолмайсан-ку, сен ҳам одам бўлиб дунёга келгансан. Одамдай яшашга ҳақкинг бор. Кимлар хато қилмайди дейсан.

Фаррухнинг кўзида ёш ҳалқаланди. “Эсон-омон шу ердан қутулиб чиқсам, мени бу аҳволга солганларнинг ҳаммасининг энасини кўрсатаман!” — дея хаёлидан ўтказди.

* * *

Турғун Фаниевич қизини ҳаддан зиёд калтаклаганлиги ёдига тушиб бироз эзилди. Аммо шу ондаёқ Моҳирўйнинг ярим кечаси қаёқлардадир изғиб юрганлигини кўз олдига келтириб қайтадан ғазаби қайнади. У қизнинг қандайдир юрадиган йигити бор деб ўйлар эди.

— Жа хаёлга берилиб кетдинг? — дея савол қотиб қолди бир маҳал Мурод Болиевич. — Ёшликдагилардан биронтаси эсингга тушиб кетдимми?

Турғун Фаниевич унга қараб илжайди:

— Ичимдагини дарров топиб оласан-а! Ҳақиқатан ҳам, агар хотирам панд бермаса, бундан ўн беш йил ёки кўпроқ аввалми, бир қизни учратгандим. Биласанми, ўша қизни яхши кўриб қолганман. Лекин унга уйланишнинг иложи бўлмаган. Мавқеимга тўғри келмаган. Ишонсанг, фақат ўшангагина итлик қилмаган эканман. Дунё шундай эканда, доим кўлинг етмаган нарса азиз бўларкан, — дея у деразадан ташқарига қараркан, шунча ёлғонни тўқиб ташлаганидан ўзининг кулгиси қистади.

Унинг гапидан Мурод Болиевич ғамгин тортиб қолди. Унинг кўли етмагани ҳам бор эди. У қиз синфдоши эди. Шунча ҳаракат қилмасин, ёнига ҳам яқинлаштирмагани.

— Лекин бугун кўрадиганинг ҳамма нарсани эсингдан чиқариб ташлатади. Шунақа жононларки, бунақасини чет элдан ҳам қидириб тополмайсан. Атайлаб яқин дўстим бўлганлигинг учун сенга илинаяпман. Агар ўша каттанг келиб, мендан биронта топиб бер деганида, кўчадаги шилталарнинг биронтасини қўлига тутқазиб юборган бўлардим.

— Ҳай, ҳай, — деди Мурод Болиевич бирдан амалдорнинг гапини бўлиб, — катта бунақа нарсаларга умуман қизиқмайди. Ундан кейин, деворнинг ҳам қулоғи бор.

— Биз томонларда, — деди Турғун Ғаниевич текширувчининг қўрқоқлигидан кулиб, — деворларнинг ҳаммаси кар бўлиб қолган. Ёнига бориб карнайда бақирсанг ҳам эшитмайди. Каттанг масаласига келсак...

— Кел, шуни аралаштирмайлик. Одобсизлик бўлади, — деди бирдан унинг гапини бўлиб афти жиддийлашган Мурод Болиевич.

— Бир оғиз гапинг-да, — деб Турғун Ғаниевич ичидан қуйилиб келаётган гапни тўхтатишга мажбур бўлди. Хаёлидан эса: “Узоғи билан икки соат ўтсин, кейин сенинг бунақа бардамлигингни бир томоша қиламан”, деган ўй кечди.

Уларни раис, амалдорнинг садоқатли новча югурдаги ва иккита бир-биридан гўзал қиз кутиб олди. Ҳаммасининг қўли кўксига, эгилиб таъзим бажо келтириб туришарди.

— Билсанг, — деди Турғун Ғаниевич текширувчининг елкасига қўлини қўйиб, — жаннатнинг сояси шу ерга тушиб туради. Бир томонда арчазор, шовуллаб булоқ суви оқиб турибди. Ҳавонинг тозалигига бир қара, даҳшат! Иккинчи томонда жононлар, уларнинг ёнида хизматкорлар. Энди айт-чи, бу ернинг қайси жаннатдан кам жойи бор?

— Гап йўқ, — деди Мурод Болиевич илжайиб, — зўр жойлар. Айтдим-ку, бунақа ишларни қиёмига келтирасан деб. Ўзи бу ерга етмасимдан бурун тамшаниб қўйгандим.

Улар хохлашиб кулишганча турли-туман ноз-неъматлару тансиқ таомлар билан тўлдирилган дастурхон атрофига ўтиришди. Худди шуни кутиб турган қизлар ҳам тезда уларнинг ёнидан жой олишди. Бирини Турғун Ғаниевич бирдан қучоқлади-да:

— Шакалат экансан-ку, — деди унинг ширин атир ҳиди келиб турган сочини ҳидлар экан. — Бугун ярим жонни шу ерга ташлаб кетарканман-да.

— Ҳаммасини, — деди қиз эркаланиб.

— Оббо сен-эй, қўлингдан келармикан?

— Фақат қўлимданмас...

Бу гап Турғун Ғаниевични мутлақо қитиқлаб ташлади. У қорнини ушлаганча қотиб-қотиб кула бошлади. Мурод Болиевични эркалашга тушиб кетган иккинчи сулув дугонасига маъноли қараш қилиб жилмайиб қўйди.

Шундан кейин ичиш бошланиб кетди. Орқама-кейин дастурхон атрофидагиларнинг шаънларига илиқ сўзлар ай-тилди.

— Эсим қурсин, — деди Турғун Ғаниевич анча кайфи ошиб қолганида текширувчига қараб, — сенинг шеригинг ҳам бор дейишганди. Уни қаёққа даф қилиб келдинг?

— Ҳали унинг керакли одамлар билан бирга юришига беш-олти қовун пишиғи бор. Келганидаёқ жавоб бериб юборганман.

— Мен бўлсам, унияма тараддудини кўриб юрибман, — деди Турғун Ғаниевич “кабутар”ини маҳкамроқ қучоқлаб.

Энди-энди атрофга қоронғилик эна бошлаганида, улар жуфт-жуфт бўлиб ўринларидан туришди.

— Ресторангизнинг алоҳида хонаси йўқми? — деди Мурод Болиевич амалдорнинг қулоғига шивирлаб.

— Лекин шу гап зап топиб айтилган, — деди Турғун Ғаниевичга текширувчининг гапи нашъа қилиб. — Шу маънода бундан ортиқ гап айтиб бўлмайди.

— Мен сенга гапни қандай айтганлигини сўрамаяпман. Хона сўраяпман.

— Во, оғайни, одамни ерга урма. Хона эмас, мен сенга қаср тайёрлаб қўйганман, — деганча Турғун Ғаниевич атрофига аланглаб: — Ботсман! — деб бақирди.

Раис унинг ёнига ҳовлиққанча етиб келди.

— Аканг билан янгангни чимилдиққа кузатиб қўй!

Раис эгилганча тиржайиб, нозик меҳмонларни бошлаб кетди. Улар сал қуйроққа тушишиб, амалдорга ёз ойлари учун махсус тикилган қапага боришди.

Шундан кейингина амалдор раисни яна ёнига чақириб, чўпон билан унинг ўғли ҳақида сўради.

— Ака, ҳаммасини сиз айтгандан ҳам зўр қилиб бажариб қўйдим, — деди раис мақтаниб. — Бири нариги дунёга равона бўлди. Иккинчиси турмага.

— Ўлдирдингми? — деди амалдор кўзлари катта-катта бўлиб.

Хўжайиндаги ўзгаришни кўрган раис қўрқиб кетди.

— Йўқ, йўқ, — деди у шошиб, — чўпоннинг давленияси боракан, кўтарилиб кетиб ўлди. Ўғли бўлса, менинг пешонамни ёргани учун қамалди. Ҳаммаси қонуний бўлди, ака.

— Қанақа қонуний бўлганлигини бошқаларга айтасан. Сенларга ўзи салла олиб кел, дейилса каллани ҳам бирга қўшиб оласанлар. Ишқилиб, орқасини тозалаб қўйибсанларми?

— Бўмасам-чи, ака. Чўпоннинг боласи энди турмадан чиқмайди. У ёқдагиларга ҳам хабарини етказиб қўйганмиз.

Раиснинг гапи амалдорни мамнун қилган эса-да, қовогини уюб:

— У ёқдагиларни қаердан била қолдинг? — дея сўради.

— Энди, ака, сизнинг шогирдингиз-да...

— Ҳе, сендақа шогирддан!.. Ҳали анави шербаччаларнинг ҳам аҳволини танг қилиб қўйгандирсан?

— Йўқ, уларни сиз айтгандай қилиб боқаяпман. Баччағарлар анча семириб қолишган, — деди раис иржайиб.

— Семирган бўлса, яхши... Бугунги ишни қилаётганларингда эҳтиёт бўлларинг. Агар ҳидини олиб қолса, Новча иккалангнинг ҳам терингга сомон тикаман!

Шундан сўнг амалдорнинг имоси билан раис уларни холи қолдирди.

— Биз, — деди Турғун Фаниевич ёнидаги санамга, — ташқарида, тоза ҳавода “от ҳайдаш”ни хуш кўрамыз. Сенгайм ёқадими?

Оғушидаги қиз унинг бағрига янада сингиб кетганча:

— Илгари ҳечам бунақаси бўлмаган, сиз билан бир синаб кўрамыз-да, — деди нозланиб.

Улар тоғда икки кун қолиб кетишди. Чунки эртасига эрталабдан бош оғриққа ичилган ароқ иккала эркакнинг

ҳам кайфини ошириб қўйганди. Шундан кейин еб-ичиб ўтираверишиб, кун пешин бўлиб қолганлигини ҳам сезмай қолишди. Сўнг ҳамма нарсага қўл силташиб, иккинчи кунни ҳам шу ерда ўтказишга келишиб олишди.

Қийналгандан раис билан Новча қийналиб кетишди. Новча турли-туман таомлар пиширар, раис эса тинимсиз “катталар”нинг ёнига қатнаш, маишат қилаётган “акалар”ини кўриб оғзидан сўлаги оқарди. У шунчалик қийналиб кетаётгандики, ҳатто кўзида ёш ҳам пайдо бўлди.

Ҳар тугул, эртасига меҳмонлар кетишди. Қизларни ўзи олиб бориб қўйишини айтиб, раис уларни олиб қолди ва учинчи кун деганда Новча билан бирга лаззатли онларни ўтказа бошлади. Қизиқ томони, у ўзини худди анави икки амалдордай тутар, “Ундай қилиб юбораман, бундай қилиб юбораман!” — деган гапни тез-тез такрорлар, ваҳоланки, бор-йўғи “суяк” ғажиятгани хаёлига ҳам келмасди.

Турғун Фаниевичнинг кайфияти аъло эди. Чунки қўлидаги фотоаппаратда марказдаги яна битта одамни тўрға илинтирадиган фактлар бор эди.

У биринчи котибга ҳамма ишлар кўнглидагидай бажарилганлигини айтгач, уйига кетди. Кутганидек, Моҳирўй унга истар-истамас салом берди. Илгаригидек югуриб келиб бўйнига осилмади. Юзидан ўпмади. Бу амалдорга алам қилди. Бироқ ҳеч нарса деёлмади. Қаттиқ чарчаганлигини баҳона қилиб ётоғига кириб кетди.

Орадан ҳафта ўтиб Моҳирўйнинг баданидаги қамчи излари анча камайди. У энди қочиб кетиш чорасини қидира бошлади. Албатта, унинг кетишига Зулайҳо мутлақо монелик қилмасди. Аммо Турғун Фаниевич мабодо Моҳирўй кўринмай қолса, дарров ҳамма ёқнинг тит-питини чиқариши аниқ эди. Мана бир ҳафтадирки, ишдан келиши билан биринчи сўраган нарсаси “Моҳирўй қалай?” бўлиб қолган. Бу сўроқ Зулайҳонинг жон-жонидан ўтиб кетса-да, тишини тишига босиб чидайди. Эрига ортиқча сўз айтишдан ўзини тияди. Вақт пишиб етилишини кутади. Шу боисдан деярли ҳар куни кўнғироқ қилиб топилган мижознинг тиқилинч қилаётганлигини сабаб қилиб ишни эртароқ бошлашни қайта-қайта сўраётган жазманига “Шошмай тур, озгина вақт бор”, дея жавоб қайтаради.

Ойисининг ҳаддан зиёд ширинсухан бўлиб қолганлиги, дадасининг ҳирс билан тикилиши Моҳирўйни довдиратиб қўйди. Худди яқинда даҳшатли портлаш содир бўладиган-дек юраги безовта ура бошлади. У тунлари деярли ухламай қўйди. Ҳар кеч каравотига ётганидан кейин бутун диққат-эътибори эшикда бўларди. Шундай таҳликали кунларнинг бирида у қизини туғуруқхонага олиб борган аёл тўғрисида ўйлаб қолди: “Агар ўша аёлникига борсам, уйимдагиларнинг ҳеч бири мени топа олишмайди. Ўзимга хон бўлиб яшайман... Лекин у аёл жудаям камбағал-ку, яна битта емхўр пайдо бўлганидан кейин баттар қийналиб қолмайди-ми?.. Яхшиси, уйдан пул олиб кетаман. Борганимдан кейин шуни еб тураман. Кейин иложини топиб Фаррухнинг ёнига кетаман. Ҳамма гапни унга айтиб бераман... Уни севаман-ку, бирга яшайвераман. Фариб бўлса-да, бахтли кун кечирсам, шунинг ўзи менга етади... Ахир мол-давлати бўлиб-тошиб ётган дадам билан ойимнинг уйида бахт деган нарсани уруғлиққаям топиб бўлмайди-ку. Бунақанги ҳаётдан кўра, минг маротаба камбағал бўлсанг-да, ширин турмушга нима етсин”, дея ҳаёлидан ўтказди Моҳирўй ва шу куннинг тунидаёқ қочиб кетишни мўлжаллаб қўйди.

Моҳирўйнинг тузган режаси ҳам ўзи каби ғўр, пишмаган эди. Зеро, Зулайҳо аллақачон уйидаги иккита фаррош хотинга қизнинг ҳар бир қадамини кузатиб боришни тайинлаганди. Албатта, аёлнинг ҳаёлига “Моҳирўй қочиб кетиши мумкин”, деган ўй умуман келмаганди. Агар қизнинг қочиб кетиш ниятини билганида, бемалол ўзи кўмаклашиб юборган ва шу баҳонада ундан мутлақо қутулган бўларди. Аммо буни билиш учун у қизнинг яқин сирдоши бўлиши лозим эди. Достон туғилгунча Моҳирўйни сру кўкка ишонмайдиган Зулайҳонинг ўғли пайдо бўлганиданоқ қизчага нисбатан муҳаббати сўна бошлади. “Айланай-ўргилай”лар ўрнини жеркишлар эгаллади. Ва оқибат, қиз ичидаги гапларни ойисига умуман айтмайдиган бўлиб ўсди...

...“Моҳирўйга етишиш учун, — дея ўйлади Турғун Фаниевич, кечқурун ишдан келганидан кейин овқатланиб бўлгач, телевизор томоша қилиб ўтирганида, — аввал Зулайҳони бир ёқли қилиш керак. У бор экан, осонлик-

ча жон бермайди... Отаси борлигида у анча-мунча одамлар билан танишган. Улар отасининг садоқатли қуллари эди. Мана неча йилдирки, ҳамон йўқлаб келишади. Совға-саломлар келтиришади. Орасида яхшигина мансаб эгалариям бор. Демакки, улар Зулайҳонинг исталган хоҳишини бажаради. Шунинг учун хотиним билан шунчаки ажрашиб, уни уйдан қувиб юбориб мақсадимга эришолмайман. Хотинимдан қутулишнинг бирдан-бир йўли уни бутунлай йўқ қилишдир... Достон... Достон ҳамма вақт мен томон бўлиб келган. Унинг онаси билан умуман иши йўқ... Бу ишни қанчалик тез бажарсам, шунча яхши”.

— Дадаси, — дея чақирди Зулайҳо эри бир нуқтага термулиб қолганлигини кўриб.

— Нима дейсан? — деди хотини томонга бир қараб қўйган амалдор.

— Қизингиз охирги пайтларда жуда хомуш бўлиб қолган. Биронта институтга жойлаб қўйсак, сал ёзилармиди?

— Мана шу уй унинг учун институт. Ўқиганда олим бўлармиди?

— Тўғри-ку-я, шундай қилсак сал одамшаванда бўларди-да. Ҳар куни унинг ноз-фироқига қараб юравериш одамнинг жонига тегиб кетди. Қовоғи умуман очилмайди... Ўша куни ёмон урган экансиз-да, — дея эрига кўз қирини ташлади Зулайҳо.

Ўзининг қилган иши яна ёдига тушиб, шундай қизга нисбатан аёвсизлик қилгани учун амалдор бироз ачинди. “Ҳақиқатан жа ошириб юборган эканман. Ундан кўра манави гўрсўхтани жазоласам бўларкан. Бундай қийналиб ўтирмаган бўлардим”, — дея хаёлидан ўтказди у.

— Етимча бўлсаям шунча ёшгача зориқтирмай катта қилдик. Майли, бу уйда яна бир йил турар, ана, икки йил турар, кейин барибир эгасига бериб юборамиз. Биздан норози бўлиб юрмасин дейман-да. Ўқишга кирса, сизни ҳам кечирган бўлармиди?

— Нималар деб валдираяпсан? — деди бирдан жаҳли чиқиб кетган Турғун Ғаниевич. — Нега у мени кечириши керак экан? Мен бекордан-бекорга урдимми? Қайси қиз ярим кечагача кўчада санқиб юради?

“Албатта, сен бекордан-бекорга урмадинг, рашкинг келганидан, ичинг ёнганидан урдинг уни. Мени “Содда, гўл, ҳеч нарсага фаросати етмайди”, деб ўйлайсан-да. Чучварани хом санабсан. Ҳали сен аёлнинг макри қандай бўлишини билмайсан-да. Шошмай тур, шундай ўйнатайки, итдай думингни ликиллашиб, оёғимни ялаганингни билмай қоласан”, дея ҳаёлидан ўтказди Зулайҳо.

— Энди аввалдан эркалатиб келгансиз-да, шунга у сизни тушунмай хафа бўлиб юрибди.

— Чақир уни, бир гаплашиб қўяман! — деди ҳамон ичидаги “аланга” си ўчмаган амалдор.

— Қўйинг, дадаси, яна бир-икки кун ўз ҳолича юрсин, ундан кейин иккаламиз ўртага олиб бир гаплашамиз, насиҳат қиламиз. Зора, шунда сиз айтгандай, ўзи кечирим сўраса. Унгача сал кўнглини кўтариб қўйиш учун ўқишга кирасан, деб айтсак.

“Бунинг гапида жон бор, — дея ўйлади Турғун Фаниевич, — агар ўқишга киритиб қўйсам, менга яхши бўлади. Ўқишини текшириш, бошқа баҳоналарда уни кўриб тураман. Кейин шаҳарнинг бир чеккасидан уй олиб бераман. Манави аждаҳони тинчитгунимча ўша ерда туриб туради”. Амалдор ўзининг ҳаёлидаги гаплардан ўзи хурсанд бўлиб кетди.

— Фикринг чаккимас, — деди у Зулайҳого жилмайиб қараб, — шундай қилсак, ҳақиқатан ҳам унинг хафалиги йўқолиши мумкин.

— Ана шунақа, — деди аёл ҳам лабида табассум билан, — бизданам гоҳ-гоҳида ақлли гаплар чиқиб қолади.

— Нималар деяпсан, хотин, ақлинг қанча вақтдан бери пишиб етилиб кетган-ку, — деди амалдор киноя билан.

Зулайҳо кинояни дарров илғади, шу боис бўзариб кетди. “Агар отам тирик бўлганида, мен сенга одамнинг устидан қанақа қилиб кулишни кўрсатиб қўйган бўлардим”, дея ўйлади ва секин ўрнидан туриб ошхона томонга кетди.

Унинг орқасидан ҳамон тиржайганча қараб турган амалдор: “Ўзимгаям қойилман, шу пайтгача шундай махлуқ билан қандай қилиб бир ёстикқа бош қўйиб келдим, ҳайронман. Аждаҳолар ҳам бунга чидаши амримаҳол. Бунақа сабр-бардошим учун менга қаҳрамонлик беришсам бўлади”, дея ҳаёлидан ўтказди.

— Опа, опа, — дея Зулайҳо ошхона ёнига етганида хизматкор аёл югурганча ёнига етиб келди, — боядан бери сизни кутиб тургандим.

— Тинчликми, нега бунча ҳовлиқасан? — деди Зулайҳо.

— Тисс! — дея кўрсаткич бармоғини лабига босди хизматкор. — Астароқ, эшитиб қолади. Моҳирўй негадир кийимларини кийиб тайёр бўлиб турибди. Бир гап борга ўхшайди.

— Қасрда ҳозир? — деди овозини бир парда пасайтириб Зулайҳо.

— Хонасида, — деди энди шивирлашга ўтган хизматкор. — Кийиниб олди-да, кейин кўрпа ичига кириб олди. Бир балони мўлжаллаяпти, деб сизнинг ёнингизга югурдим.

— Яхши, уни бир минутгаям кўздан қочирма. Агар бирон ёққа кетиб қолса, калланг билан жавоб берасан, шуни эсингдан чиқарма.

— Тушундим, — дея хизматкор ундан нари кетди.

Зулайҳо ўзининг хонасига кирди-да, юмшоққина икки кишилик диванга чўзилди. “Ҳамма нарсa жонимга тегиб кетди. Қани бир сени тушунадиган эринг бўлса-ю, қучоқлаб ётсанг. Шунда жазманнинг ҳам керағи бўлмасди. Манавиндақа муштдайгина қизча билан мушук-сичқон ҳам ўйнамасдим. Мазза қилиб яшардим... Падарингга лаънат бу қизча яна нимани ўйлаб қўйдийкин? Кийиниб олиб нима қилмоқчи ўзи? Қани эди, йўқолиб кетса”, дея ўйлади у ва кўзини юмиб ухламоқчи бўлди, бироқ ҳадеганда уйқуси келавермади.

Моҳирўй ойиси кириб кетганидан кейин дадасининг ҳам ухлашини кута бошлади. Орадан бир соатдан мўлроқ вақт ўтганидан кейингина амалдор ўрнидан турди ва керишиб олди-да, ётоғи томонга кета бошлади. Дераза олдида уни кузатиб турган Моҳирўй тезда келиб ўзининг диванига ётиб, устидан кўрпа ёпди-да, гўё ухлаётган одамдай кўзини юмиб олди. Ўн беш дақиқа у шу алпозда ётди. Уйқуси келиб, сал бўлмаса, ухлаб қолаёзди. Ташқарида қандайдир қадам товушлари эшитилди-ю, қиз бирдан сергакланди ҳамда кўзини очиб ўрнидан турди. Дераза ёнига келиб, ташқарига қулоқ солди. Жимлик. Шундан кейингина у секин эшикни очди. Шу пайтгача эътибор қилма-

ган экан. Эшикдан “ғийқ” этган овоз чикди. Моҳирўйнинг назарида бу сас шунчалик қаттиқ эдики, ҳамма уни эшитди. У дарров орқасига қайтиб ўриндиғига ўтирди. Ҳеч қандай хавф сезилмагач, қайтадан эшик ёнига борди-да, аста ташқарига чикди. Ҳовлида одам зоти кўринмасди. Бироқ ошхонанинг ойнасидан кимдир пойлаб турганини Моҳирўй сезмади ва тез-тез қадам ташлаб дарвоза томонга кета бошлади. Худди шу пайт ошхонадан хизматкор аёл ташқарига югуриб чикди. Орқасидан одам чиққанини сезмай қолган Моҳирўй энди дарвозанинг кичкина табақасини итарганида унинг қўлидан хизматкор аёл ушлади. Қиз чўчиб тушди-да, бирдан орқасига қаради.

— Йўл бўлсин, хоним, — деди хизматкор аёл тиржайиб.

— Нима ишинг бор? — деди жаҳли чиқиб кетган Моҳирўй.

— Хўжайин ҳеч жойга рухсатсиз чиқмасин деган, — дея қизнинг қўлидан маҳкамроқ ушлади аёл.

— Қўйвор, қандай ҳаддинг сигди қўлимни ушлашга? — деди титраб кетган Моҳирўй.

— Хўжайиндан бир оғиз сўрасангиз, қўйиб юборамиз-да, хоним, — деди аёл хунук тиржайишда давом этиб.

— Қўйиб юбор дедим! — дея Моҳирўй қўлини силтади.

Аммо унинг қўли бўшалмади. Шунда у ҳеч иккиланмай хизматкор аёлнинг қўлидан тишлаб олди.

— А-а-а, — дея аёл бирдан бақириб юборди.

Унинг овози шунчалик ўткир эдики, ҳатто уй ичида энди уйқута кетган амалдор ҳам эшитиб ташқарига югуриб чикди. Унгача Турғун Ғаниевичнинг Моҳирўй билан бирга концертга борган югурдаги дарвозага етиб келганди.

— Қўлимни тишлаб олди! — дея ўкириб йиғлаб юборди уни кўрган хизматкор аёл.

Гарчи Моҳирўйнинг тишлари изидан қон оқаётган бўлса-да, у қочоқнинг қўлини қўйиб юбормасди.

— Бир марта мени лаққа тушириб кетди, энди қўлимдан қутулиб бўпти, — дея югурдак бирдан Моҳирўйни кучоқлаб ҳовли томонга судрай бошлади.

Қиз қанчалик типирчилмасин, унинг чайир қўллари-ни бўшатоғмас, бунга сайин алами келиб йиғлар эди.

— Ифлос! — дея ўкириб юборди бундай томошани кўрган амалдор.

* * *

Фаррухнинг кўзидаги ёш турма бошлиғини янада мулойимлаштирди.

— Сен тенги қизим бор. Уйга борсам, қаердаги қаланғи-қасанғиларни йигитим деб юрибди. Қани энди сенга ўхшаган мард, бир сўзли йигит бўлса, шартта куёв қилиб олган бўлардим. Сен бўлсанг, қамоқхонада ўтирибсан. Яна қаердаги аферислар билан уришиб юрибсан. Қаттиқ уришгандими кеча сени улар?

Фаррух “ҳа”, дея жавоб бермоқчи бўлди-ю, бирдан Босснинг гапини эслаб қолди. “Агар бирорта “ишқал” чиқиб қолиб, “мусор”лар сени сўроқ қилиб қолишса, ҳеч қачон кўрувдим, билувдимга ўхшаган гапларни оғзингга ола кўрма. Агар оғзингдан гуллаб қўйсанг, ҳамма нарса тамом бўлади, ҳеч ким сенга ёрдам беролмайди. Бундан ўн йилча олдин иккинчи марта қамоққа тушганимда бир асаларичини олиб келишди. Бечора нега қамалганига ақли етмайди. “Нима бўлди?” деб сўрасам, “Колхознинг ўн қути асаларисини боқардим. Фалокат босиб, асаларига қирғин келди. Асал камайиб кетди. Мени дарров меласага топширишди. Терговчининг: “Еб қўйдингми? Сотдингми? Яширдингми?” — деган саволларига йўқ деб жавоб қилдим. Шунда у мендан: “Асал олаётганингга ҳеч қурса ялаб кўргандирсан?” деб сўради. “Энди ошпазам ошнинг тузини кўради-ку, шунга менам қўлимдаги асал юқларини яловдим”, дедим. Терговчи: “Шундай деб ёзиб бер”, деди. Шартта ёздим-да, тагига чиройли қилиб қўл ҳам қўйдим. Кейин у неча марта ялаган бўлсам, ҳаммасини ҳисоблаб чиқди. Шунинг ўзи бир килоча бўлар экан. Суд қилишди-да, бир йилга қамаб юборишди”, дейди у. Ана кўрдингми? Агар лозим бўлиб қолса, пашшанинг филга айланиб кетиши ҳеч гап эмас. Шунинг учун сени қанча авраб-алдашмасин, тилингга эҳтиёт бўл”, деган эди у.

— Ким? — деди Фаррух гўё ўзини ҳайрон қолган кўрсатиб.

— Кечагилар-да, — деди қамоқхона бошлиғи юзини баттар аянчли тусга киритиб.

— Мелисаларми? — деди бутунлай жинни ҳолига кирган Фаррух.

Эдуард Анисимович унинг гапига қотиб қолди. Нима дейишгайм ҳайрон эди. Бу болани овсар деса, овсарга ўхшамайди. Соғ деса соғта.

— Мелисалармас, аристонлар, — деди у ғазабини базўр ичига ютиб.

— Ўзи кеча келган бўлсам, ҳали ҳеч ким билан танишишга улгурганим йўқ.

Қамоқхона бошлиғининг сабри чидамади. У аямасдан Фаррухнинг юзига шапалоқ тортиб юбориб:

— Айт, итдан тарқаган, кеча кимлар билан муштлашган эдинг?! — дея бўкириб юборди.

Фаррух қўлининг орқаси билан бурнидан оққан қонни артди-да:

— Ҳеч ким билан, — дея паст овозда мингирлади.

Эдуард Анисимович бақириб юборди:

— Соқчи!

Эшикдан ёши ўттизлардан ошиб қолган ҳарбий кийимдаги одам кириб келди.

— Манавини кўзимдан йўқот, бунақаларнинг жойи турмамас, жиннихона! — деди қамоқхона бошлиғи жавабаси тутганча.

Соқчи Фаррухнинг елкасидан ушлаб судраганча олиб чиқиб кетди. “Бу жа узоққа борадиганлар хилидан экан. Ҳали қамоққа эндигина тушибди-ю, ақли балога етадиганга ўхшайди”, дея хаёлидан ўтказди бошлиқ.

Бироздан кейин бошлиқнинг хонасига Кобра кириб келди. У ҳеч бир рухсатсиз Эдуард Анисимовичнинг ёнидаги столга келиб ўтирди.

— Расво қилибсан-ку ҳамма ёқни! — деди унга қарамасдан қамоқхона бошлиғи.

— Менинг ишим ҳамма вақт тоза бўлган, буни ўзлариям яхши биладилар-ку, — дея илон ёнидан сигарета олиб тутатди.

— Шуми тоза қилган ишинг? Кимнинг бўйнига илиш керак эди? Сен кимникига илиб қўйдинг, аҳмоқ?

— Ўртоқ начайник, хато ўтибди. Барибир унинг умри шу ерда чирийди. Бунга мен кафолат бераман.

— Ҳов аҳмоқ, манави иккита мурда учун мен каллам билан жавоб бераман. Ҳали сенга яна одам топиб беришим керакми?! — деди баттар жаҳли чиқиб кетган бошлиқ.

— Начайник, энди сизни уринтириб қўймаймиз. Керак-ли нарсани ўзимиз топиб оламиз.

— Билмадим. Бирон нима чиқишига кўзим етмайди. Ўлгудай ўжар болага ўхшайди, — деди қамоқхона бошлиғи бошини сарак-сарак қилиб.

— Домласи кучли унинг. Домласи Босснинг ўзи, — дея мийиғида кулди илон.

— Ни-ма?! — деди ҳайратланган Эдуард Анисимович. — Боссга унинг қанақа алоқаси бор? Тоғда ўсган чўпон бўлса.

— Ҳали бунисини аниқлаганимча йўқ. Вақти келиб ҳамма нарса маълум бўлади.

Кобра қўлидаги сигаретасини кулдонга эзди.

— Босс, Босс! Жонимга тегиб кетди у. Қачон қарама, оёғим остидан чиқиб туради. У мараз бугун тушга яқин яна келади. Қутулдимми, деб ўйлаган эдим. Падарингга лаънат, яна ишкал чиқарибди, — деди қамоқхона бошлиғи ва ўрнидан туриб кетди.

— Хавотирингиз, менимча, ўринли эмас. У ҳозир анча қариб қолган. Бир чўқишда қочираман.

— Ўзи қариган бўлса, шайкалари-чи, уларам қариганми? Манавиндақанги ўсиб келаётганлари-чи? Буларнинг уруғи-ни қуришиб бўларканми?

— Аччиқни аччиқ кесади, деган гап бор. Мана биз-да унинг кушандаси, — дея Кобра бўйнини чўзди.

Илоннинг бу қилиғи бошлиқнинг энсасини қотирди.

— Қарагин-да, ишқилиб, — деди у киноя билан, — яна у сенинг кушанданг бўлиб қолмасин. Бўпти, бор, кейин гаплашамиз қолган гапларни.

Кобра истар-истамас ўрнидан турди. Эшик ортида уни соқчи кутиб турарди.

Фаррух камерагача базўр етиб борди. Кеча еган калтак-лари, бугунги олган азоблари ўз кучини кўрсатмасдан қолмади. Камерага кириши билан боши айланиб кетиб йиқилди. Маҳбуслар уни жойига кўтариб олиб бориб ётқи-

зишди. Фаррухни олиб келган соқчи эса қамоқхона врачини айтиб келишга кетди.

Дўхтир икки марта кетма-кет укол қилсаям, йигит кўзини очмади. Оғир-оғир нафас олиб ётаверди. Сўнгра уни касаллар учун махсус ажратилган камерага олиб кетишди.

Тушга яқин қамоқхонада бирдан ҳайқириқ садолари янграб кетди. Ҳамма бир овоздан “Босс! Босс! Босс!” дея қичқирарди. Соқчилар уларнинг овозини ўчиришга шунча ҳаракат қилишмасин, барибир бир соат мобайнида ҳайқириқлар тинмади. Худди шу маҳал Фаррух кўзини очган, шовқинни эшитиб атрофига аланлаган, лекин нима сабабдан маҳбуслар бунақа бақирини эшитганини англаёлмасди. У ҳали-ҳамон қарахт эди. Шу алпозда анча вақт ўтди. Бош айланиши тўхтаб, бироз ўзига келгандай бўлди. Лекин бу пайтда ҳамма ёқ тинчиганди. Шу боис у шовқин сабабини аниқлолмай қолди. Бироз ўтиб, ҳамшира кириб келди. Эндигина йигирма ёшни қоралаган, бироз қизғиштоб сочи калта кесилган, тиниқ, оппоқ юзи истарали қиз Фаррухнинг тепасига келди-да, унга тикилиб қолди. Йигит бундан ноқулай аҳволга тушиб, қизарди.

— Яхши бўлиб қолдингизми? — дея сўради қиз майин овозда.

Фаррухнинг гапиришга тили айланмай “Ҳа”, дегандек бошини қимирлатди.

— Унда жуда яхши, қўлингизни беринг, маз суриб қўяман, — деди қиз.

Фаррух қўлига теккан иссиқ тафтидан ҳаяжонланиб кетди. Буни сезган қиз жилмайиб қўйди-да, ишини бажаришга тушиб кетди. Бироз ўтиб, унинг юзида ачиниш аломатлари пайдо бўлди. Ҳатто кўзига ёш келди. Охири у чидолмади. “Ҳайвонлар”, дея пичирлади. Қиз боланинг олдида ожизу нотавон бўлиб қолганидан Фаррух қийналиб кўзини чирт юмиб олди. Қиз унинг қўлини дорилаб бўлганидан кейин яхшилаб боғлаб қўйди. Сўнгра йигитнинг бошидаги ярасини дориллади. Бу ишларни битириб бўлганидан кейин у Фаррухга укол қилиб қўйиши керак эди. Аммо ҳамшира шприцни қўлида ушлаган қўйи йигитдан кўз узолмай қолди.

— Томиримга укол қиласизми? — дея сўради Фаррух нокулайликдан чиқиш учун.

— Йўқ, — деди қиз кўз ёшини дастрўмолчасига артиб, — бу укол сизга тўғри келмайди. Адашиб олиб келибман. Ҳозир бошқасини олиб келаман.

Қиз шартта орқасига бурилди-да, тез-тез юриб камерадан чиқиб кетди. Ҳамшира адашмаган эди. У айнан бош врач тайёрлаб берган уколни олиб келганди. Бироқ бу укол қанақалигини у жуда яхши биларди. Бундан икки ой муқаддам айнан шунақа, бош врачнинг ўзи махсус тайёрлаб берган укол билан битта одамни наркоманга айлантириб қўювди. Аммо бу сафар ёшгина, истарали, хушбичим йигитни увол қилгиси келмади.

Орадан беш дақиқа ўтар-ўтмас ҳамшира яна кириб келди. Энди унинг қўлида очилмаган пенициллин шишачаси бор эди. Қиз Фаррух қўлини чиқарганида, жилмайиб бош чайқади-да:

— Қўлингизгамас, ёнбошингизга, — деди.

Шу гапни айтди-ю, бирдан ўзи ҳам қизариб кетди. Албатта, унинг эркак зотига биринчи бор укол қилиши эмасди. Қанча-қанчаларининг ҳеч тортинмасдан думбасига нина санчганди. Аммо ҳозир уялди. Ҳаяжонланди. Бундан қўли титради. “Укол қилолмай бу ёқимтой йигитни қийнаб қўяман”, дея ўйлади. Сўнг ўзини бироз босиб олиб, йигитни ҳам озгина куттириб, нинасини санчди.

— Оғримадими? — дея сўради ҳамшира дори юбораётган маҳали.

— Сезилмади, — деди ерга қараб ётган Фаррух.

Қиз энди ишини бажариб бўлган эди ҳамки, камеранинг эшиги шарақлаб очилди-да, иккита соқчи ҳамкорлигида Босс билан Чувалчанг кириб келишди. Қиз уларни кўриб довдираб қолди.

— Қанақа укол қилдинг?! — дея бақирди Босс ҳали эшик олдидалигидаёқ.

— Пенициллин, — деди қўрқиб кетган қиз.

Босс бирдан юришдан тўхтади-да, кўзини юмиб чуқур нафас олиб, “Хайрият”, дея пичирлади. Чувалчангнинг юзида эса бирдан хурсандчилик аломатлари пайдо бўлди. Боссни кўрган Фаррух қувонганидан ўрнидан туриб кетаёзди.

— Безовгаланма! — деди унинг пешонасидан ўтган Босс. — Етиб келолмайманми, деб қўрққан эдим. Ҳартугул Худо деган одам эканман.

Фаррух ўзини босиб туrolмади. Унсиз йиғлаб юборди.

— Йиғлама, эркакка йиғлаш ярашмайди, — деди Босс меҳрибонлик билан. — Ҳаммасидан хабарим бор. Сени не кўйларга солишганини эшитдим... Ҳақинг ерда қолмайди, ука, ҳаммасини қайтарасан ҳали... Лекин сенинг ўзингга қойил қолдим. Маладес, агарда ўрнингда бошқа одам бўлганида, бунақа азоблардан кейин... — дея энди қўпол сўз айтмоқчи эди, ёнида ҳамшира борлигини эслаб, тилини тийди.

Босс жилмайиб ҳамширага қаради-да:

— Исминг нима, синглим? — дея сўради ундан.

— Зарина, — жавоб қилди қиз.

— Зарина, сенга қанақа укол қилишни буюришганди?

Бу саволни эшитиб соқчилар бесаранжом бўлиб қолишди.

— Босс, медсестрани ўз ҳолига қўйинг, — деди улардан бири.

— Гап бўлиши мумкин эмас, — дея уларга жавоб қилди Босс қиздан кўзини узмаган кўйи. — Сизга катта раҳмат, Заринахон. Бу хизматингиз мукофотсиз қолмайди. Яна битта илтимос, Фаррухжонга бундан бу ёғига фақат ўзингиз укол қилсангиз, сиздан жуда миннатдор бўлардим. Энди биз эркакча гаплашиб олсак. Биласиз-ку, эркаклар бирозгина қўпол бўлишади. Сиз беморингиздан асло хавотир олмасангиз ҳам бўлавереди.

Қиз Боссининг Фаррухга яқинлигини тушуниб етди. Шу боисдан ҳам асбоб-анжомларини йиғиштириб чиқиб кетди. Шундан кейин Боссининг нигоҳи соқчиларга қадалди. Ундаги мазмунни тезда илғаб етган соқчилар бир-бирига қарашди ва улардан бири:

— Хитланиб қолишса бошимиз кетади, — деди.

— Менинг бу ерга келганимга неча кун бўлди? — деди унга ўқрайиб Босс.

— Барибир эҳтиёт бўлиш керак-да, — дея унга жавоб қилди соқчи.

— Қанақа қилиб эҳтиёт бўлишни отангга бориб ўргатгин! — дея овозини бир парда кўтарди Босс.

Бу унинг жаҳли чиқаётганлигидан нишона эди. Босснинг жаҳли чиқдимиди, унинг оқибати нима билан тугаши-ни яхши билган соқчилар олдинма-кейин камерани тарк этишди. Уларнинг орқасидан Босс Чувалчангни ҳам қувиб юборди.

— Сени кимлар қандай қилиб бундай аҳволга солишганини жуда яхши биламан. Фақат бир нарсадан мени аниқ хабардор қил. Буни мен сендан энг яқин одамнинг сифатида сўраяпман. Кобранинг одамлари қандай қилиб анави иккитасини чавақлашди-ю, сенинг ёстиғинг тагига қўйилган пичоқ қандай қилиб бошқа одамнинг кўрпаси остига ўтиб қолди? — дея Фаррухнинг кўзига тикилди Босс.

Фаррух нафақат бу одамни яхши кўриб қолган, балки унга сиғиниш даражасига етган эди. Шу боис бўлиб ўтган воқеани қолдирмай ипидан-игнасиғача гапириб берди. У ҳикоясини тугатгандан кейин Босснинг юзи ёришди. Фаррухнинг пешонасидан яна бир бор ўпиб:

— Ўзингни яхши асрабсан, ўғлим, бундан бу ёғига ошиғинг олчи, лекин мен ёнингда бўлсам ҳам эҳтиёт-корлигингни йўқотма, — дея ўрнидан турди.

Ҳамшира камерадан чиққач, кўнгли хижил бўлди. У Босснинг ўта ваҳший ва айни пайтда олижаноб одамлиги ҳақида кўп бора эшитганди. Шу боисдан ҳам Боссдан хавфсиради. “Бечора йигитга мен қилмаган ишни қилиб қўйса нима бўлади?” дея ўйлади ва шундай хатарли хаёл исканжасида бош врач хонасига кириб борганини ҳам сезмай қолди.

— Тоғ йигитларини жуда чайир бўлади деб эшитгандим, — деди ҳамшира кириб келганидан кейин врач унга жилмайиб боқаркан. — Томирини топишга қийналмаган бўлсангиз керак.

— Мен унинг томирига укол қилолмадим, — деди ҳамшира врачнинг кўзига тик қараб.

— Нега? — деди ҳайрон бўлган врач.

— Энди укол қилмоқчи бўлганимда, Босс деган одам кириб қолди-да, қўлимдаги шприцни тортиб олиб кичкина шишачасига солиб олиб қўйди. Кейин “Мен бу-

нинг таркибини аниқлаштираман. Ундан кейин укол қила-
сиз, синглим”, деди.

— Нима?! — дея ўрнидан сакраб туриб кетди врач. —
Босс! Қандай қилиб? Таркибини текширармиш?! Бу ёғи
неча пуддан тушди?! Мен энди нима қиламан?! Бола-чақам
етим қолиб кетаверадими?

Бош шифокорнинг юзи бутунлай қайғули тус олган
эди. У ўзи сезмаган ҳолда миясига келган гапларни га-
пириб юбораётганди.

— У йигитнинг ота-онаси йўқми? Унинг ота-онаси
нима кўйга тушади? — деди Зарина киноя билан.

Аммо бош врачни шунчалик кўрқув босган эдики, қиз-
нинг нима деганини ҳам англаб ололмади.

— У ерда Кобра йўқмиди? — дея сўради у Заринадан.

— Ҳеч қанақанги илон-пилон кўрмадим, — дея қиз
орқасига ўтирилиб бош шифокорнинг хонасидан чиқиб
кетди.

У кетиши билан врачнинг кўзидан ёш қуйилиб кела
бошлади.

Зарина ўзининг хонасига кирди-да, бошини қўллари
орасига олганча ярим соатдан кўпроқ ўтирди. Фаррухни
ёлғизлатиб чиқиб кетгани учун ўзини-ўзи койиди. Кейин
“Босс бўлса ўзига, бошқа жойда хўжайинлигини қилади.
Менга эса беморимнинг соғлиги керак”, — дея хаёлидан
ўтказди-да, ўрнидан турасола ташқарига чиқди. Қиз ку-
тилмаганда Боссга урилиб кетишига озгина қолди.

— Кечирасиз, синглим, — деди Босс майин жилма-
йиб, — сизнинг чиқиб қолишингиз хаёлимга келмабди.

Зарина унга ҳеч нарсa демасдан ёнидан ўтиб, Фаррух
ётган камера томонга югурди. Йўлда уни соқчи тўхтатди.
Қиз унга бемор ётган камерада асбоблари қолиб кетганли-
гини баҳона қилди. «Юринг», деди соқчи. Ва ортига бури-
либ йўл бошлади. Камера ёнига етганларидан кейин Зарина
соқчидан эшик ортида қолишини илтимос қилди. Соқчи
мийиғида кулиб қизга кўз қисиб қўйди. Ҳамда тагдор қилиб:
«Қолиб кетманг ойимқиз», деб қўйди. У ҳовлиқиб эшикни
очганида, йигит шифтга нигоҳини қадаганча ётарди.

— Фаррух! — дея бақириб юборди Зарина.

Йигит чўчиб тушди-да, қизга қаради, Заринанинг таш-
вишли юзини кўриб:

— Нима бўлди? — дея сўради.

— Сизга анавилар тегинишмадими? — деди Фаррухнинг ёнига келган Зарина.

— Улар яхши одамлар, бекордан-бекорга бировни хафа қилишмайди, — деди йигит кулиб.

— Қўрқинчли одамлар экан, шунга хавотир олиб...

— Сиздан бир нарсани сўрасам майлими? — деди Фаррух гапни бошқа томонга буриш учун.

— Ҳа, бўлади, — деди ҳамон ўзига келолмаган қиз.

— Нега менинг бир ўзимни бу ерга қўйишди? Одам тўртта девор ичида зерикиб кетар экан. Ёки бугун эрта-лаб тўсатдан касал бўлиб қолганлар дарров тузалиб кетишдими?

— Қаёқда тузалишади? Қўли куйгани тезда шифо топиши мумкин. Кейин... Бу ерга ўта хавфли жиноятчиларни қўйишарди илгари. Биз ҳам уларни даволаш учун ёлғиз ўзимиз келмасдик. Сизнинг ёнингизга бўлса, менинг ёлғиз ўзимни юборишди.

— Қўрқмадингизми? — деб сўради Фаррух мийигида кулиб. — Менам келишингиз билан ташланиб қолганимда нима қилардингиз?

— Йўқ, бу ерга келгунимча касаллик варақангизни, нега қамалганингизни ўқидим. Кейин қўрқмай келдим. Энди мен борай, сўраб қолишлари мумкин. Сиздан, анави акангиз айтганидай, тез-тез хабар олиб тураман, — деб ҳамшира ортига бурилди-да, бир-бир қадам босиб ташқарига чиқиб кетди.

Босс бош шифокор билан обдон “суҳбатлашиб” чиқ-қач, соқчиларга энди қамоқхона бошлиғининг қабулхонасига олиб боришларини айтди.

— Буниси ошиб тушади, сизни шу ергача олиб келишни ваъда бергандик, — деди соқчилардан бири.

— Эсим қурсин, қаричилик-да. Ҳотира қоптими бизда, — деб Босс бироз ўйланиб турди-да, сўнг: — Ҳозир мени камерага олиб бориб қўйинглар-да, кейин ўзларинг бошлиққа менинг у билан учрашмоқчи эканлигимни айтинглар, — деди ва соқчиларнинг олдига тушиб, қўлларини орқага қилганча камера томон кетди.

Босснинг келиши Кобрани анча ташвишга солиб қўйди. У бир жойда ўтиролмас, устма-уст сигарета чекарди. Бу

эса унинг ожизлигини яна бир маротаба намоён қилар эди. Унинг камерасида шу боисдан ҳам тинчлик ҳукмрон, биронта маҳбус қаттиқроқ овоз чиқариб қўйиб илоннинг қазабига дучор бўлиб қолишдан чўчиб, қимир этмасдан ўтиришарди. Бундай жимжитлик эса илоннинг юрагини борган сари гаш қилаверди.

— Жимжилоқ! — дея бақирди Кобра. Шу ондаёқ унинг ёнига бўйи пастгина, ўзи озгин ва шу ҳолига қалин ярашиқсиз мўйлов қўйиб олган маҳбус югуриб келди. — Бор, қарта келтир. Қарта ўйнаймиз, бўлмаса худди пошшо ўлиб қолгандай ҳамма мотам тутиб ўтирибди, — деди.

— Хўп, бўлади, — дея Жимжилоқ ўзининг тумбочкасидан ҳали очилмаган яп-янги қарта олиб келди.

Илон атрофига йиғилган ўзининг тўртта барзанги хизматкорларидан бирига қартани иргитиб, тарқатишни буюрди.

Қарта ўйини ҳам Кобранинг кўнглини ёзмади. У қаттиқ ўйга берилганидан ўйин ҳам эсидан чиқиб кетар, гали келганда қарта ташламас эди. Шунда унинг йигитларидан бири қисқагина йўталиб қўйиб, илонни ўйларидан чалғитарди. “Босснинг узоқ муддат бу ерда бўлиши ўта хавфли. Уни бошқа жойга ўтказиб юбориш керак. Ёки бўлмаса ажалнинг қўлига топшириш лозим. Ҳар иккови ҳам осонлик билан битадиган иш эмас. Бу ерда унинг обрўси меникидан анча баланд. Бошлиқлар ҳам унинг гапини гап дейди. Яхшиси, ёрдамни ташқаридан — амалдордан олган маъқул. Фақат угина Боссга қарши ўйинда ғолиб чиқиши мумкин. Буюртмани ўзи бердими, бу ёғини ҳам қойиллатсин”, дея хаёлидан ўтказган Кобра қўлидаги қартасини отиб юборди. Унинг бундай ҳаракатидан йигитлар бирдан сергак тортишди. Ва биронта буйруқ бериб қоладими деган ўйда илонга қарашди. Бу пайтда Кобранинг Босс билан учрашишига икки соатча вақт қолган эди.

Эдуард Анисимович Босснинг учрашмоқчи бўлганлигини эшитганда ранги бироз оқарди. Бироқ буни билдирмаслик учун ёнидан сигарета олиб лабига қистирдида, соқчига тиржайиб қараб:

— Олиб келинглар, — деди.

Орадан ўн беш дақиқа ҳам ўтмасдан соқчи ундан киришга рухсат сўради ва Босснинг келганлигини айтди.

— Олиб келинг. — деди қамоқхона бошлиғи расмий оҳангда, олдидаги қоғозларни титкилаб, гўё ўзини банд одамдай кўрсатиб.

— Сизни кўриб турганимдан ниҳоятда хурсандман, — деди эшикдан кириб келган Босс жилмайиб.

— Кўзим учиб турганди сени кўришга. Яна нима балоларни бошлаб келдинг? — деди Эдуард Анисимович кўришиш учун қўл узатиб.

— Соғиндим, азбаройи сиздай олижаноб одамни кўргим келди. Шунинг учун келдим. Бунинг устига, бу ер менинг уйим. Кимнинг уйига қайтгиси келмайди, дейсиз, хўжайин.

— Ҳали кўришишга улгурмасимиздан қанча лағмонларни қулоғимга олиб ташладинг-а, шунча ёлғонни қасрдан топишингга ҳайронман, — деди қамоқхона бошлиғи зўрма-зўраки тиржайиб.

— Эй-й, хўжайин, қизиқсиз-а? Сизнинг лағмонларингизу қасамхўрликларингиз олдида бизники кўринмай кетади-ку.

Босснинг гапи қамоқхона бошлиғига ёмон таъсир қилди. Унинг ўрнида бошқа маҳкум бўлганида шу гапи учун аллақачон оёғининг тагига олиб топтаб ташлаган бўларди.

— Ўтир, нима гапинг бор эди менда? Фақат тез-тез гапир, вақтим йўқ менинг. Сенга ўхшаган бекорчи одаммасман, — дея бирдан қовоғини уйиб олди Эдуард Анисимович.

— Раз, сиз тез гапиришни талаб қилсангиз, на илож? Қисқа бўлса қисқа-да... Москвадагиларга хабар берсам майлими? Шунингиздан сўрамоқчиман, холос, — деди Босс столни қўли билан чертиб.

— Қанақа Москва? Қанақа хабар? — деди қамоқхона бошлиғи таажжубланиб.

— Ўзингиз яхши биладиган хабар-да, хўжайин, — деди Босс Эдуард Анисимовичга тикилиб.

— Нималар деб валдираяпсан?

— Одамни чалкаштирманг. Мен валдирамаяпман. Куни кеча ҳеч кими йўқ, айбсиз қамалган чўпон боланинг

итдан баттар калтакланганлиги-ю, бугун тунда баъзи бировларнинг буюртмасига асосан иккита маҳкум гум қилинганлиги ва бошқа бир бегуноҳ одам бунинг учун айбдор бўлиб чиққанлиги ва ниҳоят фашистлардан қолган усул билан ўндан эшад одам жазоланганлиги ҳақидаги хабар бугун Кремлни ларзага солмайди, деб ўйлайсизми?

Қамоқхона бошлиғининг кўзи бирдан олайиб кетди. Рўпарасида ўтирган одам ҳозир махлуққа айланиб қоладигандай, унга бирдан ҳужум қиладигандай туюлди.

— Сен... сен... — деди у тили базўр калимага келиб, — буларни қаёқдан била қолдинг?

— Ҳа, энди шу ерда улғайганимиздан кейин ҳамма тешикни биламиз-да, — деди Босс бармоғи билан столни оҳиста чертар экан.

— Мендан... мендан нима истайсан? — дея сўради қамоқхона бошлиғи.

— Унақа кўп нарса сўрамайман. Фаррух менинг хонамга ўтказилса, уни ҳеч ким безовта қилмаса бўлди. Қолган майда-чуйда нарсаларни ўзим ҳал қилиб оламан, — деди Босс Эдуард Анисимовичнинг кўзига тик қараб.

— Бўпти, сен айтгандай бўлади. Фақат орқа-олдинга қараб юр. Кераксиз нарсаларга бурнингни тикма. Йигитча билан сариқ чақалик ишим йўқ. У кўпроқ ташқаридагиларни қизиқтиради. Бу ёғини ўзинг тушуниб олавер.

— Яхши. Менинг айтганларим бажарилса, мен ҳам оёғимни узатиб ўтирмақчиман... Энди соқчингизни чақирсангиз. Ёки илонга ўхшаб сиздай “буюк” инсонни менсимасдан чиқиб кетаверайми? — дея Босс яна бир марта қамоқхона бошлиғига нишини суқиб олди.

— Соқчи! — дея бирдан бақириб юборди Эдуард Анисимович.

Боссининг ҳали иши тугамаганди. У энди Кобра масаласини ҳал қилиши лозим эди. Шу боисдан тўхтаб, орқасидан келаётган соқчига юзланди.

— Ука, — деди ниҳоятда юмшоқ оҳангда, — битта хизмат бор, йўқ демассиз. Мени алоҳида камерага олиб бориб қўйсангиз-да, кейин биродарим Кобрани ёнимга етаклаб келсангиз. Кўришмаганимизга ҳам анча бўлиб кетди. У ҳам, мен ҳам бир-биримизни қаттиқ соғинганмиз.

Соқчи унга кўзини бир қисиб қўйди-да:

— Юришдан тўхтаманг, маҳбус, — деди қўпол, дағал овозда.

* * *

Моҳирўйни титроқ босди. Кўзидан ёш сизиб чиқди. У: “Ҳозир дадам келиб мени аввалгидай калтаклашга тушадими”, деб ўйлади. Бироқ қизнинг ўйлаганича бўлмади.

— Қандай ҳаддинг сизди менинг қизимни қучоқлашга?! — дея бақирди Турғун Ғаниевич хизматчига. — Ким сенга бундай ҳуқуқ берди?!

Хизматчи хўжайинининг гапидан буткул довдираб қолди ва Моҳирўйни бирдан қўйиб юборди. Қиз чўккалаб ўтирганча иккала қўли билан юзини бекитиб, ўксиб-ўксиб йиғлашга тушди.

— Ҳалиги... ҳалиги, яна қочиб кетмасин девдим-да, — деди дир-дир титраётган хизматчи.

— Қочмоқчи эмасдим, уйда ётавериш сиқилиб кетганимдан, тоза ҳавога айлангани чиқувдим. Шунгайм ҳаққим йўқми мен бечоранинг? Менинг устимдан энди хизматчилар ҳам қулишаяпти... Кетаман, керакмас менга бунақанги шоҳона ҳаёт! — деди Моҳирўй йиғлоқи овозда.

Унинг ўзи ҳам бундай гаплар миясига қаердан келиб қолганига ҳайрон эди.

Амалдор ортиқ чидаб туrolмади. Хизматчининг ёнига келди-да, аввал унинг башарасига шапалоқ тортиб юборди. Кейин бунга қаноат қилмай, икки оёғининг орасига чунонам тепдики, бир қулоч чамаси осмонга сакраган хизматчи ерга гурсиллаб қулади-да, типирчилаб қолди. Унинг жон ҳовучлаб типирчилашига эътибор ҳам бермаган Турғун Ғаниевич қизини хафа қилгани учун фаррошга ҳам икки тарсаки туширди. Сўнгра Моҳирўйни етаклаб ичкарига олиб кирди.

Қиз ўрнига ётганидан кейин ҳам талай муддат ўзига келолмай ҳиқиллаб йиғлади. Кўзлаган мақсадига етолмагани бир алам қилса, унинг касофатига бошқа бировлар қолгани ҳам ич-этини кемирарди. У ҳақиқатан ҳам ҳар иккала хизматчини жинидан баттар ёмон кўрар эди. Аммо

айни дақиқада уларга ичи ачиётганди. Бунинг сабабини ҳатто ўзи ҳам билмасди.

Қиз тонггача хаёл суриб-суриб, ниҳоят, ухлаб қолди. Эрталаб уни нонуштага ҳеч ким уйғотмади. Шу боисдан ҳам, соат миллари ўн бирга яқинлашиб қолганида Моҳирўй кўзини очди. Кейин шошилмасдан ўрнидан туриб, ташқарига чиқди. Ҳовлида ғалати бир сукунат ҳукмрон эди. Хизматчиларнинг биронтаси кўринмас, дадаси билан ойиси ҳам қаёққадир кетгандай эди. Биргина Достон ҳовли адоғидаги ўрикнинг соясида велосипедини алланималар қилиш билан банд эди. Моҳирўй бир муддат гарангсиб турди, сўнг:

— Ҳов, — дея Достонни чақирди.

Достон қиз томонга бир қараб қўйди-да, яна ишини давом этказаверди.

— Сени чақираяпман, қулоғинг гарангми? — деди Моҳирўй.

Укаси бир нималар деб тўнғиллади. Унинг гапларига қиз тушунмади. Шу боис, секин-аста унинг ёнига ўзи борди.

— Уйдагилар қаёққа кетишган? — дея сўради Моҳирўй истар-истамай.

— Буни билиш учун тушгача сасиб ётавермасдан, эртароқ туриш керагиди уйқудан, — деди Достон қилаётган ишидан бошини кўтармасдан.

— Ҳов, — дея бирдан укасининг елкасидан ушлади Моҳирўй, — менинг қачон уйғонишим билан ишинг бўлмасин. Сендан одамга ўхшаб сўраяпман. Уйдагилар қаёққа кетишди?

Достон унинг қўлини силтаб ташлаб ўрнидан турди-да:

— Сенинг касофатинг уйга уриб кетибди. Мамарасул акани кечаси биров дарвозахонада ўлдириб кетибди, ойимнинг айтишича, буни қилган одам асли сени излаб келганмиш. Уйга кирмоқчи бўлганида, Мамарасул ака унинг йўлини тўсган, келган одам бошқа чора тополмаганидан уни ўлдириб қўйган, кейин қўрққанидан қочиб кетган, — деди Достон афтини буриштириб.

Моҳирўйнинг хаёлига бирдан кечаги воқеалар келди.

— Мамарасул ўлибдими?

— Унинг ўлганидан хабаринг бор экан-да. Бескорга тушгача ухламагансан, — деди Достон киноя билан.

— Сенданам бирор марта тузук гап чиқадими ўзи?! — деди алам билан Моҳирўй.

— Чиқади. Фақат сенга эмас. Йигитларгаям ҳайронман. Сенинг нимангга ошиқ бўлишади ўзи?! Сени яқиндан кўрган одам кўрққанидан юз қадам наридан ўтиб кетгиси келади-ку, — деди Достон афтини бужмайтириб.

— Сени одам деб гаплашиб ўтирган мен ўзим аҳмоқман, — деб кўзидан оққан ёшни кафтига арта-арта Моҳирўй уйга югуриб кириб кетди.

Қиз хонасига кирди-да, бир муддат тўшагида ётди. Кейин хаёлига келган ўйдан хурсанд бўлганча ўрнидан сакраб туриб, ошхонага борди. У ерда ҳеч ким йўқ эди. “Бундай имкониятни қўлдан чиқариб бўлмайди. Тезроқ ҳаракат қилишим керак”, дея хаёлидан ўтказди қиз ва яна ўзининг хонасига қайтиб, жинси шимининг кофтасини кийди ва ойнага қараб, ўзига разм солди. Тўзгиган сочлари йиғидан кейин бироз қизарган юзини янада гўзаллаштириб юборган эди. Шундай бўлса-да, сочини турмаклаб, кўзгу ёнидан узоқлашди. Шундан кейин қиз чаққон ҳаракатлар билан кўзга кўринарли нарсаларини сумкага жойлаб, шитоб билан хонадан чиқиб кетди.

У ҳовлида тез-тез қадам ташлаб дарвоза томонга кетаётганида Достон қиз томонга қаради-да:

— Қочиб қаёққа ҳам борардинг? Сен ҳам, шеригинг ҳам барибир қамаласанлар! — дея бақирди.

Моҳирўй унинг гапига эътибор ҳам қилмасдан дарвозадан ташқарига чиқди.

Қиз кетганидан кейин орадан ярим соатлар ўтиб амалдор билан Зулайҳо уйга кириб келишди. Иккаласининг ҳам қовоқлари осилган. Эр-хотин узум сўриси остидаги чорпояга келиб ўтиришди. Уларни кўрган Достон эриниб ўрнидан турди-да, бир-бир қадам босиб ёнларига келиб:

— Дада, велосипеднинг дабдаласи чиқиб кетибди, бошқасини олмасак бўлмайди, — деди пешонаси тиришиб.

Турғун Фаниевич унга еб қўйгудек тикилди:

— Итдан тарқаган, ҳозир ўзимнинг дабдалам чиқиб ўтирибди, яна олдимда озгина қийшангласанг, сениям дабдаланг чиқади!

— Бор, болам, ўзингнинг ишингни қилиб тур. Ҳозир дадангга битта гап ҳам ортиқча, — дея орага суқилди Зулайҳо.

— Анави санғига ҳамма нарсa мумкин. Менга қолганда доим шундай бўлади, — дея нари кетаётган Достон бир нимани эслаб қолгандай бирдан жойида тўхтади-да, яна ортига бурилди: — Оқшом ўйнаши билан ўйнашгани етмагандай, яна ўшаникига суриб кетди унингиз.

— Ни-ма?! — дея бирдан бақириб юборди амалдор. — Ким, қаёққа суриб кетди?

— Намунча бақирасиз болага? — дея ўғлининг ёнини олди Зулайҳо.

Аммо унинг гапига Турғун Фаниевич мутлақо эътибор бермади. Ўрнидан тура сола келиб Достоннинг қўлидан маҳкам ушлади-да:

— Кимни айтаяпсан? Қаёққа суриб кетди? — дея бўкирди у оғзидан кўпик сачраб.

Дадасининг важоҳатидан Достон қалтираб қолди.

— Мо... Моҳирўй, кийиниб чиқиб кетди! Уни... Уни...

Ўғил қолган гапни айтолмади, кўзидан дувиллаб ёш оқди.

— Нега бунча қийнайсиз бу бечорани? — дея шангиллаганча эрининг қўлига ёпишди Зулайҳо. — Битта етимча ўзингизнинг пушти камарингиздан бўлган боладанам азизми? Асли туққан онасининг тайини йўғаканки, ҳали у ёққа, ҳали бу ёққа қочади. Унинг дастидан ҳеч бири-мизда ҳаловат қолмади. Шунинг шалтоғини тозалаймиз деб, мана, икковимизам нима кўйга тушиб ўтирибмиз?

Хотиннинг гаплари эрга таъсир қилмасдан қолмади. У ўғлини қўйиб юбориб, маст одамдай тебранганча чорпоянинг ёнига борди-да, беҳол ўтириб қолди.

Турғун Фаниевич тили билан қанча-қанча одамларнинг бошига етган эса-да, ҳеч қачон ўз қўли билан бировни ўлдирмаганди. Биринчи бор у шундай иш қилиб қўйди. Қилганда ҳам ўз уйида, яна садоқатли хизматчисини ўлдирди. Бу камлик қилгандай, кутилмаганда ҳаммадан олдин уйғонган Достон мурдани биринчи бўлиб кўриб, сал қолса, бутун маҳаллага жар солай деди. Яхшики, кўнгли хижил бўлганидан, барвақтроқ туриб дарвозахона томон боргани... Ўғлини амаллаб тинчитганидан кейин Зулайҳо овозига зўр бериб қолди. Емни кўрган эшакдай “ҳанграш”га

тушди. Ҳар қалай, Турғун Ғаниевич ўша пайт уни шундан бўлак ҳайвонга ўхшатолмади. Бирорта ҳайвонга албатта ўхшатиш шартдай туюлди унга. Аёлни тинчитиш озгина вақтни олди-ю, аммо шунчалик шовқин-суронни эшитиб биронта ҳам хизматчи келмагани амалдорни ўйлантириб қўйди. У хотинига тезда хизматчиларни топиб келишни буюрди. Зулайҳо уйнинг ҳамма жойини кўриб чиқди. На фаррошларнинг биронтасини топди ва на хизматчиларнинг. Ноилож қолган амалдор хотинини ишга солди. Албатта, ўзи ҳам қараб турмади. Мурдани қопнинг ичига солишга ёрдамлашиб юборди. Кейин жасадни машинанинг юкхонасига ортишиб, шаҳар ташқарисига олиб боришди ва одам кўп юрмайдиган жойни топишиб кўмишди-да, ортга қайтишди. Амалдор йўл-йўлакай хизматчиларнинг уйларига кириб ўтишни эсидан чиқармади. Ҳаммасига Мамарасулнинг ҳушидан кетиб қолганлигини ва уни касалхонага ўзи элтиб қўйганлигини айтиб, тезда уларга ўзининг орқасидан уйига етиб боришларини тайинлади. Хизматчилар хўжайиннинг гапига унчалик ҳам ишонишмаган бўлишса-да, унинг қаҳридан қўрққанларидан албатта боражакларини айтишди. Турғун Ғаниевич йўл давомида хотинига оғиз очмади. Хотини эрининг нега милицияга хабар бермасдан бунақа ишлар қилиб юрганлигини сўраганида, унга ўшқириб берди. Шу билан шундоғам ваҳм ичидаги Зулайҳонинг уни ўчди, бошқа гапирмай қўйди. Иккинчи томондан эса у хурсанд бўлди. “Мабодо эрим энди Моҳирўй сабаб биронта қилиқ чиқариб қолса, уни жон жойидан ушлайман”, дея кўнглига тугиб қўйди. Амалдор буларнинг барини атайлабдан қилаётганлиги эса унинг хаёлига ҳам келмас эди.

Ҳар қандай қаллобликдан қайтмайдиган, унча-мунча кўнгилсизлик этини жимирлатолмайдиган амалдор Моҳирўйнинг кетиб қолганидан мункайиб қолгандай эди. У қизни вақти-соати етгунча соф, покиза қилиб асрамоқчи эди. Бўлмади, шунга қолганда унинг қурби етмади. “Топаман, ернинг тагидан бўлса ҳам топаман. Агар поклигига заррача зарар етказган бўлса, дунёда ҳали ҳеч кимнинг эсига ҳам келмаган қийноқлар билан ўлдираман”, дея хаёлидан ўтказди у. Лекин айти пайтда Моҳирўйни қаердан излашни билмасди. Қизининг қочиб кетганлиги тўғрисида бировга айтишга эса бети чидамасди. “Фалончининг қизи

уйидан қочиб кетибди”, деган дашномни эшитишдан қўрқарди. Аммо қизига нисбатан ҳис-туйғулари бирон кун ошқор бўлиб қолса, қанақанги маломатларга қолишини эса, хаёлига ҳам келтирмасди. Тўғрироғи, бу ҳақда ўйлаган эди. Лекин ҳаммасини яширинча амалга оширишни мўлжаллаганди.

Амалдор талай муддат кўзини юмиб ўтирди. Хотини унга қараб туриб: “Бечора, адойи тамом бўпсан-ку. Менимча, ажалинг шу қиз орқали келади-ёв”, дея хаёлидан ўтказди. Бу пайтда бирин-кетин хизматчилар кириб кела бошлашди. Ҳаммасининг юзида ҳадик, қўрқув бор эди. Барчаси йиғилиб бўлганидан сўнг амалдор уларга бир оғиз ҳам гапирмасдан кийиниб чиқди-да, ишга кетди. Бироқ ишда ҳам кўнгли ҳаловат топмади. Хаёлида Моҳирўй қанақадир йигит билан ишрат қилаётгандай туюлаверди. Охири, чидамади. Атрофига йиққан йигитларини тўплаш учун универмаг директориға кўнғироқ қилди.

* * *

Моҳирўй тўғри туғуруқхонаға борди. Қабулхонадан Марҳабо исмли жувон қачон туғуруқхонадан чиқиб кетганлигини ва унинг уй манзилини сўради. Ҳамшира “Мен билмайман. Менинг ишим фақат қабул қилиш. Жавоб бериш билан бошқалар шугулланишади”, деди. Шундан кейин Моҳирўй аввалгидай усулни қўллади. Ойна тешигидан қоғоз узатган киши бўлиб, ҳамширанинг олдидаги дафтар ичига битта уч сўмликни солиб қўйди.

— Жуда кўзга яқин қиз экансиз, кўча-кўйда эҳтиёт бўлиб юринг, ҳозирги болалар чатоқ, — деди ҳамширанинг бирдан чиройи очилиб, ўзини ҳазиллашганга олар экан. — Ҳозир мен бориб бир сўраб келайин-чи.

Ҳамшира ўрнидан турганидан кейин унинг анчагина семиз эканлигини кўрган Моҳирўй: “Одам бир жойда қимирламай ўтираверса, шунақа орқаси катта бўлиб кетса керак”, дея ўйлади.

Ўзига ярашмаган чаққонлик билан тезда қайтиб келган ҳамшира кичкина қоғозчаға Марҳабонинг туғуруқхонадан чиққан куни ва уй манзилини ёзиб берди. Моҳирўй унга жилмайиб қўйиб, раҳмат айтди-да, ортига қайтди. Ҳамшира унинг қадди-қоматига суқланиб қараб, эркак бўлиб туғилмаганиға афсусланиб қолди.

Эшикни Марҳабо очди. У ўзига гулдаста тақдим қилаётган қизни дабдурустдан таниёлмади. Шундай бўлса-да, чексиз хурсандчилик билан унинг гулдастасини олди. Унга ҳали биронта одам бунақа мурувват қўрсатмаган эди. Эҳтимол, шу боис, жувоннинг кўзида ёш пайдо бўлди. У қаршисидаги бежиримгина, мафтункор қизни кучоқлаб, юзидан ўпди.

— Чақалоқнинг ҳиди шунақанги ширинки, одам ҳиллаб тўймайди, — деди Моҳирўй.

Бундан Марҳабонинг хурсандчилиги икки карра ортди.

— Тўғриси, сизни таниёлмадим. Лекин ажойиб қиз экансиз! — деди ҳаяжонланиб кетган Марҳабо.

— Шунақа-да, дарров эсингиздан чиқариб қўясиз. До-янгиз бўлишимга озгина қолувди-ку, — дея гапни ҳазилга бурди Моҳирўй.

Кейин ҳазилим қўпол чиқиб кетмадимикин, деган ўйда бирдан тилини тишлади.

— Ким билан гаплашаяпсан? — деган овоз келди ичкаридан.

— Вой, — деди бирдан Марҳабо онасининг гапи қулоғига кирмай, — сиз ўша қизмисиз? Ўшанда оғриқ билан бўлиб, сизга тузукроқ қарамаган эканман. Сиз ҳақингизда ойим менга гапириб берганди... Эсим қурсин, нега остонада гаплашиб турибмиз, уйга кириңг!

Марҳабо Моҳирўйнинг қўлидан ушлаб ичкарига бошларкан:

— Ойи, қаранг, бизникига ким келди? — дея овоз берди.

Тўшакка михланиб ётган аёл ўрнидан турмоқчи бўлдию, бироқ бошида пайдо бўлган қаттиқ оғриқ унинг қўзғалишига йўл қўймади. Бу пайтда Моҳирўй у ётган хонага кириб келган эди.

— Сизга нима бўлди? — деди қиз хавотирланиб ва тезда келиб аёлнинг бош томонига ўтирди.

— Арзимаган касаллик, — деди аёл жилмайишга ҳаракат қилиб, — бир-икки кун ётсам ўтиб кетади.

Моҳирўй унинг пешонасига қўлини қўйиб кўрди. Ис-сиқлик қизнинг қўлини куйдирди.

— Иссиғингиз бор экан-ку, бу аҳволда қандай қилиб ётибсиз? — деб Моҳирўй саволни аёлга берди-ю, ўзи Марҳабога қаради.

Жувоннинг кўзидан ёш сизиб чиққан эди. Шунда Моҳирўйнинг ёдига аёлнинг қизини туғуруқхонага олиб бораётганида ёлвориб пул сўрагани келди-ю, ичидан бир нима чирт этиб узилгандай бўлди.

— Бу иситмага ўрганиб қолганман. Менинг иситмам шунақа беқарор, керак-нокерак пайтда чиқиб-тушиб туради. Озгина ётсам дарров ўтиб кетади. Бунга эътибор бермасаям бўлади. Ўзинг қандай, яхши юрибсанми?.. — деди аёл.

Шундан кейин ҳам бир нарсаларни гапирмоқчи эди. Аммо оғзи қуруқшаб, гапиришга қийналди. Буни Моҳирўй дарров илғаб олди ва аёлнинг кўнглини кўтаришга тушиб кетди. Унинг гапларини жилмайиб эшитиб ётган аёл, қизига чой кўйишни буюрди.

— Шошманг, — дея Марҳабони бирдан йўлдан қайтарди Моҳирўй, — аввал чақалоқни менга кўрсатинг...

Марҳабо тўхтаб, орқасига ўгирилди. Унинг юзи қизариб кетган эди. Буни кўриб Моҳирўйнинг юраги орқасига тортиб кетди. “Наҳотки чақалоққа бирон нима бўлган бўлса”, — деган ўй яшин тезлигида хаёлидан ўтди.

* * *

Босс кирган камера деярли ҳамма вақт бўш турар эди. Бу ерни аввалига қамоқхона бошлиғи “авторитет”лар билан учрашадиган ва улар билан махфий ишларни битирадиган камера қилиб олган эди. Вақт ўтиб, қамоқхона бошлиқлари бир неча бор алмашгач, ўз-ўзидан кўп сирларга воқиф бўлган бу хона “кўзирлар”никига айланиб қолди. Қайси “авторитет” бирон масалада иккинчиси билан келишолмай қолса, у билан албатта шу ерда орани очиқ қиларди. Агар тил топиша олишмаса, унда аниқ қон тўкиларди. Фақат иккита столдан иборат, деворлари ғадирбудир сувоқ қилинган, бирон жойида игна тешигидай ёриқ ҳам қолдирилмаган бу жой кўп ҳолларда ана шундай тўкилган қонларга гувоҳ бўлган. Босс эса сўнгги пайтларда ушбу зулматхонанинг эгасига айланиб қолганди.

Босс столга келиб ўтирганидан кейин Кобра билан бўладиган суҳбатнинг режасини хаёлида тузиб чиқди.

Орадан ўн беш дақиқага яқин вақт ўтганидан кейин эшик шарақ-шуруқ қилиб очилди ва Кобра кириб келди. Уни олиб келган соқчи яна эшикни қулфлади.

— Биродарим билан яна кўришиб турганимдан бошим осмонга етди, — деди Кобра Боссга яқинлашиб кучоғини очар экан.

Унинг хунук башараси хира чироқ ёруғида баттар хунуклашган эди. Босс унинг кириши билан айнан шундай қилишини олдиндан башорат қилганди. Адашмаганлигидан, сезилари ёшлигидагидай сергаклигидан у ичида мамнун бўлди.

— Ўтир, — дея амр қилди Босс илонга ҳатто кўришиш учун ҳам қўлини узатмай.

— Бир оғиз гапингиз, — дея ичидан қиринди ўтса-да, зўрма-зўраки илжайиб, Босснинг рўпарасидаги столга ўтирди Кобра.

— Нега менинг одамимга тегиндинг? — дея сўради Босс ўткир нигоҳини унга қадаб.

— Англашилмовчилик бўлган. Менга хабар кейинроқ келди, — деди бирдан жиддий тортган Кобра.

— Бекор айтибсан! Ҳаммасидан хабаринг бўлган.

— Айбдорлар жазосини олди.

— Кимнинг қўли билан?

— Тегишли одамлар ишлашди.

— Балки Фаррух сенинг ишингни қилиб бергандир? — деди киноя билан Босс.

— Буни билишинг шарт эмас! — деди бирдан дағаллик билан илон сенсирашга ўтиб.

Боссни худди ток ургандай бўлди. Билдики, Кобранинг бўйни ўзи ўйлаганидан анча йўғонлашибди. “Тезда кескин чора кўриш керак. Йўқса, бошқа қилиқлари ҳам чиқиб қолиши мумкин”, дея хаёлидан ўтказди Босс.

— Оббо сен-э, қойил. Сен йўғингда ҳамма ёқ эгасиз қолган. Ҳар ким ўз улушига эга демоқчисан-да, — деди илжайиб у.

— Қанақа хоҳласанг, шунақа тушун. Мен кеча келган тирмизак учун кимларнингдир олдида отчёт бермоқчимасман, — дея гапимиз тугади дегандек ўрнидан турди илон.

Кобра ортига бурилиб, эшикка яқинлашди. Илгари у Босснинг олдидан ҳеч қачон орқасини ўгириб чиқиб кетмаган.

Илон кетганидан кейин ҳам талай муддат Босс хаёл суриб ўтирди. “Бир йил ичида шунчалик катта ўзгариш бўлади, деб ҳеч қачон ўйламаган эдим. Мени булар дарров қариб қолганга чиқаришганга ўхшайди. Йўқ, бунақаси кетмайди. Ҳали қайноқ қоним оқишдан тўхтамаган экан, бунақа жибириқиларнинг йўгон бўйнини қайириб қўйишга кучим етади”, дея ўйлади-да, ўрнидан турди.

* * *

Фаррух кечга бориб ўзини анча тетик ҳис қила бошлади. Ҳатто ўрнидан туриб у ёқ-бу ёққа юрди. Тезроқ ўзини бу ердан олиб чиқишларини истаб эшик ёнига бир неча марта бориб келди. Бироқ эшик очилавермади. Фақат ташқарига қоронғилик тушишидан олдин қалин темирми, пўлатданми бўлган эшик очилиб, Зарина кириб келди.

— Вой, — деди у Фаррухни кўриб, — нега ўрнингиздан туриб юрибсиз? Мумкинмас сизга бундай юриш. Қани, тезда жойингизга ётинг-чи. Бўлмаса укол қилиб кўяман.

Қизнинг мулойим пўписаси Фаррухга хуш ёқди. Бир зумда асабийлиги тарқади.

— Агар укол қилмоқчи бўлсангиз, мен мана шундай юравераман, — деди у ҳам шўхлиги тутиб.

— Рост айтяпман, — деди Зарина бироз жиддий тортиб. — Соғлигингизни ўйланг.

— Зерикиб кетдим. Ичимга сиғмай бораяпман. Агар менинг туриб юришимни истамасангиз, унда ўтиринг ёнимда қимирламай. Менам оёғимни осмондан қилиб ётавераман, — деди Фаррух ҳазилни давом этказиб.

— Шунақами ҳали, — деди Фаррухга табассум ҳадя этган Зарина, — унда бир ерга қараб ётсинлар-чи.

— Оббо, ростданам укол қилгани келдингизми? — дея йигит думбасини бироз уқалаган бўлди-да, каравотга чўзилди.

Ишини битириб, камерадан чиқиб кетаётган Зарина эшикни очаётган маҳал ортига бурилди-да, Фаррухга чиройли табассум ҳадя қилди. Йигитнинг назарида у жуда бошқача қарагандай эди. Аввалгиларига сира ўхшамасди. Кўзида алланечук ўт борга ўхшарди. Бундан унда ҳаяжон пайдо бўлди. Қиз эшикни ёпиб чиқиб кетганидан кейин ҳам ҳаяжон уни тарк этмади.

Орадан ярим соатлар чамаси вақт ўтганидан кейин соқчи эшикни очиб, камерадан чиқишни буюрди. Фаррух унинг буйруғини бажарди. “Ишқилиб, яна биронта азоб камерасига олиб боришмасин-да”, дея хаёлидан ўтказди Фаррух соқчининг олдига тушиб кетаётганида. Ҳартугул бу сафар у ўйлаганчалик бўлмади. Соқчи уни умумий камерага олиб борди. У ерда Фаррухни Босс кутиб турар эди.

— Соғайиб чиққанинг билан табриклайман, — деди Босс соқчи чиқиб кетганидан кейин у билан кучоқлашиб кўришар экан.

— Нега мени бу ёққа олиб келишди? Менинг ўрним бошқа жойда эди-ку, — деди Фаррух мутлақо бошқа одамлар орасига келиб қолганидан ҳайрон бўлиб.

— Бунинг тарихи узоқ, ҳали ўзинг билиб олаверасан, — деди Босс ва йигитни ўзи ётадиган каравот томонга етакларкан, ортига бурилиб, чувалчангга қарата: — Дастурхонни оч, — деди.

Чувалчанг шу заҳоти Босс билан Фаррухдан олдинга ўтди-да, каравот ёнида усти оппоқ дока билан ёпилган столни камера ўртасига судраб чиқди. Тўртала оёғига ҳам гилдирак ўрнатилган стол ҳеч бир овозсиз камеранинг ўртасига келди. Чувалчанг унинг устидаги докани олди. Столда тансиқ таомлару ноз-неъматлардан тортиб спиртли ичимликларгача ўзларини кўз-кўз қилиб турарди. Фаррух бундай жаннатий дастурхонни кўриши билан ичи қулдиради.

Стол атрофига камерадаги ўн беш кишининг ҳаммаси ўтирди. Фаррух Босснинг ёнидан жой олди. Пиёлалар тезда ароқ билан тўлғазилди. Шундан сўнг Босс ўрнидан турди.

— Биродарлар, — деди у салмоқ билан, — ҳар биримизнинг пешонамизга шу ерда дуч келиш ёзилган экан. Мана, тўпланиб ўтирибмиз. Бу ердагиларнинг кўпчилигига қамоқхона худди ўз уйидай бўлиб қолган. Шулар қатори менгачам. Нима қилайликки, озодликда яшашга кучимиз етмаса. Мана, энди сафимиз яна биттага кенгайди, — деб Босс Фаррухнинг бошига қўлини қўйди. — Лекин бу йигит бу ерда узоқ муддат қолиб кетмаслиги керак. Бу бола сизу менга ўхшаган жиноятчи эмас. Бу гурурининг қурбонига айланган. Бунақалар албатта бизнинг орамизда қадр топа-

ди. Келинлар, биринчи қадаҳни шу боланинг бу ердан омон-эсон чиқиб кетиши учун ичамиз.

Босс сўзини тугатиши билан ҳамма ўрнидан турди ва пиёлаларини чўқиштиришиб, бир кўтаришда “оқлашди”. Фаррух ҳам улар нима қилган бўлса, дарров қайтарди.

Кейин ҳамма ўтириб тамадди қилишга тушиб кетди. Фаррух икки кундан бери тузук овқатланмаганди. Шундай бўлса-да, бошқаларнинг кўзига очофат кўриниб қолмаслик учун аста-секинлик билан овқатлана бошлади. Унинг бундай қилиғини Босс тезда илғади:

— Ҳов бола, — деди у Фаррухга, — бу ер онангнинг уйимас. Эркакка ўхшаб катта-катта ол. Қонун-қоида бу ерда шундай.

— Ҳали янги-да, — деди гапга аралашган Чувалчанг, — бир-икки кун ўтсин, аждаҳо бўп кетади.

Унинг гапига бир-иккиталар ҳиринглашган эса-да, Босснинг бир туки қилт этмади.

— Бир нарсани сенларга айтиб қўяйин, — деди Босс тамадди ниҳоясига етганидан кейин. — Фаррух орамизга келиб қўшилибдими, бошқалар қатори насибасини олиб қўйиши керак, яъни лақабини.

Босс шундай дейиши билан ҳамма бирдан унинг оғзига қаради. “Қани, бу йигитча қанақанги мўътабар “исм”га эга чиқар экан”, дея ўйлашарди улар.

— Лақаби “Бургут”, — деди Босс тантанавор.

— Босс, — деди Чувалчанг тиржайиб, — шу, жойи келганида бизни ҳам ернинг устида юрадиган ҳайвонга алмаштирсангиз яхши бўларди-да, ернинг тагида юраве-риб димиқиб кетдик.

Унинг гапидан гур этган кулги кўтарилди.

— Йў-ўқ, — деди Босс кулгидан зўрға ўзини тўхтатиб, — сенинг лақабинг узукка кўз қўйгандай ўзингга мос.

Чувалчанг бошқаларнинг олдида изза бўлиб қолди. Бироқ у буни билдирмасликка ҳаракат қилиб, қолганларга қўшилишиб кулди.

— Йигитларинг тайёр турсин, — деди кечки овқат ниҳоясига етганидан кейин Босс Чувалчангни ёнига чақириб, — разбор бор.

Чувалчанг “хўп”, деди бошини қимирлатиб, кейин гапнинг давомини эшитиш учун тикилиб тураверди.

— Бургут ҳам қатнашсин.

— Бироз ёшлик қилмайдими? — деди Чувалчанг.

— Йўқ. Ёшлиги қолмаган. Индамасанг, хом бўп қолади. Кобранинг ҳар бир ҳаракатини, одамлари нима иш қилаётганлигини кузатиб туринглар... Яқин кунларда бу ерга эга бўлсанг ажабмас, — деди Босс чуқур нафас олиб.

Босснинг сўнги гапи Чувалчангни хурсанд қилиб юборди. Лекин бирдан хурсандлигини сездириш аҳмоқликдан ўзга нарса эмаслигини у яхши билар эди.

— Босс, — деди у ўзини ғамгин кўрсатиб, — бу ернинг эгаси сизсиз. Уни сиздан ортиқ ҳеч ким бошқаролмайди.

— Ҳамма нарса вақтида бўлгани маъқул. Менинг ёшим анча ўтиб қолди. Энди тинчгина яшамоқчиман.

— Ташқари-чи? — дея сўради чувалчанг, бу гап унинг оғзидан беҳосдан чиқиб кетди.

Бироқ бунақа сўровдан Босс оғринмади.

— Ташқарининг хўжайини ҳали номаълум. Лекин ким бўлишидан қатъи назар, у бегона бўлмайди. Мана шу ерда ўтирган биродарларга ёрдам берадиган, бу ердагиларнинг гапини икки қилмайдиган одам тайинланади. Бўпти, бор, ҳозироқ ишга кириш, қолган гапларни кейин гаплашамиз.

Босс атай кимнинг номзоди синовдан ўтаётганлигини айтмади. Айтадиган бўлса, Чувалчангнинг феъли айниб кетиши аниқ эди. Чунки Чувалчангнинг нияти маълум. У худди Босс каби ҳамма жойга эга чиқишни анчадан бери мўлжаллаб юрган эди.

Шу куни Фаррух илк маротаба ором олиб ухлади. Ҳеч ким уни безовта қилмади. Ўзиям роса уйқуга тўйиб уй-фонгач, ювиниб қайтаётганида Чувалчанг уни тўхтатди.

— Бугун бир-иккита иш қиламиз, — деди Чувалчанг кўзи ўйнаб. — Ишни сен бошлаб беришинг керак. Боссинг буйруғи шундай.

— Нима иш қилишим керак? — дея қулоғини динг қилди Фаррух.

— Манавини ол, — дея унинг қўлига пичоқ тутқазди Чувалчанг. — Эрталабки сайр пайтида Илонни гумдон қиласан.

Бургутнинг ранги оқариб кетди. У ҳатто кутилмаган гапдан бирдан довдираб қолди.

— Кўрқма, — деди Чувалчанг, — бир ўзинг бўлмайсан, сенга йигитлар ёрдам беришади. Асосийси — ўзингни йўқотиб қўйма. Яна бир нарсa, сени Кобра азоблаган, агар мен унга халақит бермаганимда бошқа нарсa қилиши ҳам мумкин эди. Шундай экан, сен ҳам ўчингни олишинг, ҳам менинг олдимдаги қарзингдан қутулишинг керак. Бундан ташқари, бу иш жиддий синов эканлиги ҳам эсингдан чиқмаслиги лозим.

“Мурувватлар бекорга эмас экан-да. Бор-йўғи раиснинг бошини ёриб қўйганлигим учун беш йил беришганди. Одам ўлдирсам умрим шу ерда чириса керак”, дея ўйлади Фаррух. Бироқ Босснинг буйруғини бажаришдан бошқа иложи йўқ эди. Унинг гапини икки қилиш эртага нима оқибатларга олиб келишини йигит яхши англаётганди. Шу боисдан Чувалчангга: “Хўп, бажараман”, деди-ю, аммо ичидан зил кетди.

Бургутнинг нонушта пайти ҳаяжонланаётганлигини Босс сезмасдан қолмади.

— Нима бўлди сенга? — дея сўради у паст овозда.

— Билмадим, — деди Фаррух ростига кўчиб, — титраб кетаяпман.

— Сен эркаксан. Шу номни оқлашинг керак. Ҳеч қанақанги қалтирашлар, ҳаяжонланишлар баҳона бўлолмайди. Уқдингми? — деди Босс бироз жаҳли чиқиб.

Бургут “ҳа” дегандек бош силкиди.

Нонушта тутагандан сўнг соқчилар ҳаммани сайрга олиб чиқишди. Фаррух ташқарида Кобрани кўрди. У иккита йигити билан сигарета чекканча турар эди. Улардан бери оқда эса Босснинг одамлари айланиб юришарди. Фаррух вақт етиб келганлигини сизди ва чўнтагидаги пичоқ дастасини маҳкам ушлаганча Кобрага яқинлаша бошлади.

Бургут билан Кобра орасидаги масофа тобора қисқариб борарди. Ҳаяжонланиб кетган Фаррух атрофни кўрмасди. Назарида, бу ерда Кобра иккисидан бўлак ҳеч ким йўқдай эди. Гўё юксакда, самода бир бургут қанотларини кенг ёзиб, пастда ўрмалаётган илонни мўлжалга олаяпти, холос.

Атроф саҳро, зог йўқ. Ҳозир бургут пастлайди-ю, илонга чанг солади. Кейин осмонга кўтариб кетади. Бургут илон-

ни емайди. Баландликдан тоғу тошлар устига ташлаб юборади. Шу билан илоннинг кунни битади...

Фаррух Кобранинг ёнига яқинлашаётганида ўзини худди шундай кайфиятда тутишга уринди. Аммо Кобра ҳам анойи эмасди, ёвнинг қаҳр-ғазабга тўлиб ўзи томонга келаётганлигини кўрди-да:

— Анави овсарнинг келиши бежоми? — деди.

Йигитлар Кобранинг гапидан сергакланиб, бирдан ортларига қарашди. Дарҳақиқат, Фаррухнинг кўриниши бошқача эди. Унинг важоҳатли қиёфасидан нияти шундоққина кўриниб турарди. Шу боисдан ҳам Бургут мақсадга етишга бор-йўғи икки қадам қолганида икки маҳбус унинг икки томонидан ушлаб, тўхтатиб қолишди. Бу Босснинг йигитлари эди.

— Ҳовлиқма, — деди йигитлардан бири унга.

Худди шу пайт Кобранинг одамлари Фаррухнинг нима мақсадда келаётганлигини билиш мақсадида уларнинг ёнига келишди. Натижада, Кобра қаровсиз қолиб кетди. Бундай қулай вазиятдан фойдаланган Босснинг учинчи йигити яшин тезлигида Кобранинг бўйнига пичоқ тортиб юборди-да, шу заҳоти Бургутни ушлаб турганлар ёнига келиб олди. Нима содир бўлаётганини тушуниб етишга улгурмаган Кобра бўйнини ушлаганча нафаси ҳам чиқмасдан, кўзлари чақчайганча бироз турди-да, сўнг юзи билан гурсиллаб кулаб тушди. Фаррух билан овора бўлиб турганлар бирданига овоз келган томонга қарашди. Кобранинг икки йигити унга нима бўлганлигини билиш учун югуриб келишди-да, Кобрани турғазмоқчи бўлишганларида унинг бўйнидан оқаётган қонни кўриб, даҳшатдан бақриб юборишди. Шу атрофда юрган маҳбусларнинг бари шу томонга шошишди. Ҳамма нарса худди ўзи режалаштирганидай якун топганлигидан мамнун бўлган Босс ҳам бир зумда қиёфасига қайғули тус бериб Кобранинг тепасига келди. “Ўйнашмаганингда, балки яна бир-икки кун яшашинг мумкин эди. Лекин ўзинг буни истамадинг. На-чора, ажалингни эртароқ чақиришга тўғри келди. Лекин нима бўлгандаям жойинг жаннатда бўлсин. Гуноҳларингни худонинг ўзи кечирсин”, дея хаёлидан ўтказди у.

Шу пайт шовқин-сурон кўтарганча пайдо бўлган соқчилар маҳкумларни қўлларидаги резина таёқ билан савала-

ганча бошқа томонга ҳайдаб солишди. Бир зумда қамоқхона бошлиғи ҳам пайдо бўлди. У алам билан Кобранинг чақчайган кўзини юмиб қўяркан, беш-олти қадам нарига сафлантирилган маҳбусларга қаради.

— Кимнинг иши?! — дея бўкирди бошлиқ ўрнидан туриб маҳбуслар томон яқинлашаркан.

Ҳамма жим, ҳамма бирдек бошини эгиб турар эди. Фақат Боссгина бошқалардан фарқли ўлароқ, қаддини ғоз тутиб турарди. Маҳбусларга ниҳоятда ғазаб билан тикилиб келаётган Эдуард Анисимович унинг рўпарасига келганида тўхтади. Уларнинг нигоҳлари тўқнаш келди. Босснинг кўзидан ўт чақнар эди.

— Ҳамма камерага тикилсин! — дея буйруқ берди қамоқхона бошлиғи Боссдан кўзини узмаган ҳолда.

Соқчилар бирданига ишга тушиб кетишди,

— Сен, — деди Боссни тўхтатиб Эдуард Анисимович, — менинг хонамга!

* * *

— Нега? — деди қамоқхона бошлиғи ўзининг кабинетида Босс билан ёлғиз қолишганларидан сўнг деразадан ташқарига қараб турар экан.

— Менинг хабарим йўқ, — деди Босс пешонасини қашиб.

— Уни ўлдиришга сендан бошқа ҳеч кимнинг ҳадди сиғмайди. Бунини керак бўлса, турманинг итиям билади, — деди Эдуард Анисимович ҳамон ташқаридан кўзини узмай.

— Демак, турманинг итининг ҳеч нарсадан хабари йўқ экан-да, — дея мийиғида кулди Босс.

Унинг гапи қамоқхона бошлиғининг жаҳлини чиқариб юборди. Бошлиқ ғазаб билан лабини тишлади-да, Босс томонга ўтирилди.

— Ҳаддингдан ошиб кетмаяпсанми?

— Мен ўзгармайдиган одамман. Ўлсам, балки ўзгариб қоларман.

— Шунақага ўхшайди, — деб қамоқхона бошлиғи соқчини чақириб, Боссни олиб кетишни буюрди.

Ўзи эса столга ўтириб бошини кафтлари орасига олди. Қамоқхонадан кетма-кет учта ўлик чиқиши унинг обрўси-

га анча путур етказар эди. Биринчи иккитасини-ку, биров сўрамайди. Лекин Кобра масаласи унинг бошига кўпгина ташвишлар олиб келиши турган гап. Айниқса, амалдор хабар топиб қолса...

У нима қилишини билмай анча вақт ўйланиб турди. Сўнг хаёлига Чувалчанг келиб қолди. Қамоқхона бошлиғи Чувалчангнинг Боссга қарашли эканлигини яхши биларди. Бироқ икки-уч марта гаплашганида унинг гапга кириши мумкинлигини билиб қолганди. “Агар, — дея ўйлади у, — Боссга қарши Чувалчангни ишлатсам, натижа берармикин? Ҳартугул, у Босснинг ҳамма икир-чикиридан хабардор-ку. Лекин шундай қилиш керакки, иш хамирдан қил сугургандай бўлсин”. Хаёлидаги ўйи кўнглини бироз равшан қилган эса-да, барибир юрагида пайдо бўлган қўрқув уни тарк этмади. Амалдорнинг сиймоси эса унинг хаёлига буткул муҳрланиб қолди.

Аммо қамоқхона бошлиғи ўйлагандай амалдор беш-олтти кундан кейин эмас, худди шу куннинг ўзидаёқ Кобранинг ўлимидан хабар топди. Моҳирўйнинг йўқолиб қолганидан ғамга кўмилиб ўтирган Турғун Фаниевич совуқ хабарни эшитди-ю, йиғлаб юборай деди.

— Кимнинг ҳадди сиғибди бундай қилишга?! — дея бўкирди у қамоқхонага озиқ-овқат ташийдиган ҳайдовчи йигитга. — Кимнинг?!

— Айтишларича, бунда Босснинг қўли бор эмиш, — деди ҳайдовчи йигит бироз қўрқув билан.

— Ни-ма?! Босс?! У қандай қилиб у ерга тушиб қолди? Ўтган сафар мен уни иккинчи марта у турмага қамама-ларинг дегандим-ку, падарингга лаънатлар!

Бу саволга ҳайдовчи йигит жавоб беролмасди. Шу боисдан ҳам бошини эгтанча тураверди. Амалдор бирор уч дақиқа оғзига келган гап билан Боссдан тортиб уни айнан шу қамоқхонага қамаган терговчи-ю судьягача сўкиб чиққанидан кейин, телефон ёнига борди-да, рақам терди. Аксига олиб, у томондан гўшакнинг кўтарилиши ҳам чўзилиб кетди. Бундан амалдор баттар тутаб кетди. Ниҳоят гўшак кўтарилди. Шу ондаёқ Турғун Фаниевич у билан алоқа боғлаган одамни онасидан олиб сўка кетди. Бу сафар ҳам унинг сўкинишлари мўлжалга етиб бормади. Гўшакни кўтарган одам аёл киши экан. Амалдор

озгина муддат сўкишдан тўхтаган эди ҳамки, аёл қарғиш бўронини ёғдириб юборди. Бундан мулзам бўлиб қолган Турғун Ғаниевич бирдан гўшакни жойига қўйишга мажбур бўлди. Сўнг телефон кўзгусидаги (у пайтларда камдан-кам одамда терган рақамини кўрсатадиган тугмачали телефон бўлар эди) рақамга қаради. У рақам теришда адашган эди. Яъни, бешнинг ўрнига тўртни териб қўйганди. Буни кўриб яна бир марта, энди шунақа телефон ишлаб чиққанларнинг қариндош-уруғларини “сийлади” ва рақамларни бошқатдан терди. Эндиги сафар ўзи кутган одам гўшакни кўтарди. Кўтарди-ю, балога қолди. Амалдор хуморидан чиқиб бўлганидан кейингина ундан Босснинг қандай қилиб ўзининг тасарруфидаги қамоқхонага тушиб қолганлигини сўради.

— Англашилмовчилик бўлган. Тезда тўғрилаймиз, — деди симнинг нариги учидаги одам ранг-қути ўчиб.

— Тўғрилашингни ... тик, сайил ўтиб бўлди! — дея амалдор гўшакни иргитиб юборди.

Сўнг боядан бери қоққан қозиқдай қимирламасдан турган ҳайдовчига тезда универмаг бошлигини топиб келишни буюрди. Бечора “почтачи” осон қутулганига шукр қилиб, қуюндай учиб чиқиб кетди.

Амалдорнинг узоқроқ қариндоши ҳисобланмиш универмаг директори — Бахтиёр Турғун Ғаниевичдан роппароса беш ёш кичик эди. Амалдор ёлғиз шунгагина катта мурувват кўрсатганди. Яъниким, Бахтиёр унинг уйига меҳмонга келганида, амалдор унинг кўзи ёниб туришини, бўлар-бўлмас гапларни гапиравермаслигини кўриб, ҳавас қилиб аввал кичикроқ бир дўконга, гарчи қўлида ҳеч қанақанги техникум ёки институтни битирганлик тўғрисида ҳужжати бўлмаса-да, сотувчи қилиб ўтказиб қўйди. Натижа ёмон бўлмади. Бахтиёр олиб-югуриб ишлади. Шундан кейин унга бир-иккита нозикроқ ишларни буюриб кўрди. Буям кўнгилдагидек уудаланди. Бироқ амалдор бу билан қаноат ҳосил қилмай, ўзига садоқатли бўлган, икки-уч мартадан қамоқдан олиб қолган тўртта ашаддий каллакесар йигитни унинг ихтиёрига топшириб кўрди. Бахтиёр улардан ҳеч бир кўрқмасдан тўғри келган ишни қилдиришнинг эпини топди. Шундан сўнггина амалдор қариндошига институт дипломини олиб бериб, ўзини универ-

магга директор лавозимига ўтказиб қўйди. Мана шунгайм неча йил бўлибдики, Бахтиёр оқибатни унутмасдан унинг хизматида, атрофига тўплаган йигитлари эса йигирмадан ошиб қолган.

— Ака, нима ташвиш? — деди Бахтиёр дарвозадан кириши билан ҳали сўрашмасдан бурун.

Унинг бундай шошмашошарлиги амалдорга оғир ботди. Амалдор шогирди ҳовлиқмалик касалини юқтириб олганлигини сизди. Сизди-ю, лекин индамади. Индайдиган аҳволда эмасди.

— Ишларинг яхшими? — дея сўради амалдор Бахтиёрнинг гапига жавоб бермасдан.

— Ишлар ҳаммаси яхши-ю, лекин Моҳирўйнинг топилиши бироз қийин кечаяпти. Йигитларим бугун кун бўйи қидиришди, аммо натижа йўқ, — деди Бахтиёр афсус билан бошини чайқаб.

— Бўп қолар, — деди Турғун Ғаниевич хўрсиниб. — Бу ёқда унданам ёмони чиқиб турибди.

— Қанақа ёмон нарсa бор экан яна? — деди Бахтиёр амалдордан кўзини узмай.

— Кобрани ўлдириб кетишибди.

— Йўғ-э, — деди бирдан кўзлари олайиб кетган Бахтиёр.

— Афсуски, шундай.

— Кимлиги ҳали маълум эмасми?

— Босс.

— Ит, — деб юборди Бахтиёр беҳосдан. — Эдуарднинг кўзи қайси гўрда экан?

— Буни мен сендан сўрамоқчиман! — дея бақириб юборди амалдор. — Хўш, менга жавоб бер. Ўзинг айтгандай, унинг кўзи қайси гўрда экан?! Сеники-чи?!

Бахтиёр бирдан бошини эгди. Қизаринди.

— Икки кун аввал Эдуард билан гаплашгандим. У ҳамма ишлар жойидалигини айтувди. Кобранинг уддабурон бўлиб кетганлигини ҳам яширмаганди, — деди Бахтиёр ер чизиб.

— Шуми уддабуронлиги? Қаёқдаги чолнинг қўлида итдай ўлиб кетди. Гап бундай: турмага бошқа одам кирит. Ақлли, кейин бақувват бўлсин. Шунча пайтгача аяб келдим. Энди бўлди, ҳамма нарсанинг ҳам чек-чегараси бўла-

ди. Босс ортиқ яшамайди. Унинг итваччалариям. Кейин анави қамоқхона бошлигининг ҳам суробини тўғрилаб қўй. Уям жонимга тегиб кетган... Яна Моҳирўй масаласиям туя гўшти еб кетмасин.

— Ҳаммаси сиз айтгандай бўлади, хўжайин, ҳозироқ шуғулланишга киришаман, — деб “турсам майлими” дегандек амалдорга қаради Бахтиёр.

— Бор. Эртага натижасини айтасан, — деди амалдор.

Бахтиёр шитоб билан уйдан чиқиб кетди.

* * *

Босс ҳар қанча шод бўлмасин, ҳеч қачон буни атрофидигиларга билдирмасди. Шунингдек, бошига ташвиш тушганида ҳам бошқалар назарида у хотиржам эди. У қамоқхона бошлигининг ёнидан камерага қайтиб келганида, ёнига Чувалчанг келди.

— Ҳаммаси жойида, — деди Босс унинг нима демоқчилигини олдиндан билиб.

Сўнг атрофга аланглаб Фаррухни қидирди. Бу пайтда Бургут каравотида бошини эгтанча ўтирарди. Унинг аҳволини кўрган Босс жилмайди. Ёнидаги Чувалчангни туртиб “унга қара”, дегандек ишора қилди. Чувалчанг Босс кўрсатган томонга бирров назар ташлаб, аста шивирлади:

— Ҳали ёш-да, секин-аста пишиб кетади.

— Ёнимга олиб кел, — деди Босс ва каравотига чўзилди.

Бошини ёстиққа қўйганча кўзини юмиб бир текис нафас олаётган Босснинг ёнига келган Бургут ҳеч нарса демасдан унга қараб тураверди.

— Нега жимсан? — деди Босс кўзини очмасдан.

— Сиз менга ишонмадингиз, — деди Фаррух қизариб-бўзариб.

Унинг гапидан Босс жилмайди ва кўзини очиб аста ўрнидан турди-да, ўтирди.

— Шунақа дегин, оббо сен-э. Биз сенга ишонгандик. Ишончимизни оқладинг. Фақат бироз ёшлик қилиб қўйдинг. Хатойингни ўзинг тушуниб оласан. Мен айтиб ўтирмайман. Умуман, хато кўрсатишни ёмон кўраман, тўғрими? — дея Босс Чувалчангга қаради.

— Бўлмасам-чи, — деди Чувалчанг.

— Сен бунақа сиқилиб ўтирма. Ҳали қилишинг керак бўлган ишларнинг ҳаммаси олдинда. Вақти келади, ҳозирги қилган ишинг ўзингга эриш туйилади, — деди Босс Фаррухга қарата. — Қолаверса, ҳамма нарса энди бошланади. Кобра шунчаки жимгина ўлиб кетавермайди. У ҳали кўп типирчилайди. Ҳар турли усуллар билан ҳар томонингдан ҳамла қилишга уринади. Буларнинг баридан омон-эсон ўтиш керак. Ана ундан кейингина одамга ўхшаб яшайсан. Албатта унғача бошқа илонлар пайдо бўлмаса... Энди бориб дамингни ол. Иккинчи марта бечораларга ўхшаб ўтирганингни кўрмайин.

Бургут кетганидан кейин Босс Чувалчангга юзланди:

— Ҳозир Каламушнинг (Босс қамоқхона бошлиғини ҳар доим шунақа деб атар эди) пайтавасига қурт тушган. Кобранинг ўлими тўғрисидаги хабар узоқларга кетиб қолишидан чўчияпти. Йигитларингга айт, Кобранинг анави икки одамининг оғзини ёпиб қўйишсин. Мен билан сенга ҳеч ким ҳеч нарса деёлмайди. Лекин Бургутни янги библиб, унга ҳужум қилиб қолишлари ҳеч гап эмас.

— Босс, бу ёғидан хавотир олмасангиз ҳам бўлаверади, — деди Чувалчанг ишонч билан.

Шундан кейин Босс унғаям рухсат берди. Чувалчанг ўзининг каравотига етиб келишига улгурмасидан бурун камера эшиги шарақ-шуруқ қилиб очилди-да, кетма-кет олтига соқчи кириб келди. Уларни кўрган маҳкумлар бирдан ўринларидан туришиб, сафланишди.

Биринчи бўлиб кирган соқчи қўлидаги қоғозга қараб маҳкумларнинг фамилиясини ўқий бошлади.

— Исм-фамилияси ўқилганлар, — деди у кейин мийиғида илжайиб, — эшик ёнига қатор бўлинглар.

“Буларам энди итнинг азобини кўради”, дея хаёлидан ўтказди Фаррух ўзининг фамилияси ўқилмаганидан хурсанд бўлиб. Чувалчанг эса ўзини нега чақиритганига ҳайрон эди.

Ўн бешта маҳбус беш бўлакка бўлиниб бошқа-бошқа камераларга қамалганидан кейин Эдуард Анисимович уларни биттама-битта чақириб сўроққа тутди. Унинг барча саволларига “кўрмадим, билмадим” қабилидаги жавоблар бўлди. Худди шундай бўлишини қамоқхона бошлиғининг ўзи ҳам билганди. Тайинли жавоб олмагач сўроққа

тутилган ўн бешта маҳбуснинг ҳаммаси махсус камераларга киритилиб, номига озгина калтакланди. Бироқ Чувалчангга нисбатан бундай жазо чораси қўлланилмади, унга берилган саволлар ҳам мутлақо бошқача эди.

— Сенинг бу ерда қандай обрўга эга эканлигингни яхши биламан, — деди Эдуард Анисимович одати бўйича деразадан ташқарига қараб тураркан.

— Обрў бизда нима қилсин, гражданин бошлиқ. Бизам бошқалардай озодликка чиқиш кунимиз қачон келаркан, деб кун санаб юрибмиз, — деди Чувалчанг унга жавобан камтарлик билан.

— Озодлик... озодлик... Унгача, адашмасам, сенга яна тўрт йил қолди. Вақтнинг тез ўтишини қара. Ҳаш-паш дегунча ўн бир йил ўтириб қўйибсан-а. Менинг бу ерга келганимга эса бор-йўғи олти йил бўпти.

— Сиз учун тез ўтгандир. Лекин менинг назаримда анча чўзилиб кетди.

— Шунақа дегин. Менда сени бу ердан эртароқ чиқариб юбориш имконияти бор, — дея қамоқхона бошлиғи Чувалчанг томонга ўгирилиб қаради-да, жилмайди.

— Имкониятингиз бўлсаям менга ёрдам бермайсиз, — деб бошини эгди Чувалчанг.

— Нега унақа деб ўйлайсан? Мен сен ўйлаганчалик қаҳри қаттиқ одамлардан эмасман. Одамгарчиликни ҳеч қачон эсимдан чиқариб қўймайман.

— ...

— Албатта, буларнинг ҳаммаси бекордан-бекорга бўлмайди. Сиздан угина, биздан бугина деганларидай...

— Нима қилишим керак бунинг учун? — деди Чувалчанг Каламушнинг юзига қараб.

— Бу ерда сенга хизмат қилаётганлар анчагина. Ўшаларнинг хизматидан унумтироқ фойдаланасан, холос. Шунда ўзинг бу ердан чиқиб кетасан. Хотининг, йўлинга ўн бир йилдан бери интизор бўлган аёл — Назокат ҳам қилган жинойтига жавоб бермайди, қамалмайди.

Чувалчанг Каламушнинг сўнгги гапини эшитиб ўрнидан туриб кетди.

— Хотинимнинг нима алоқаси бор бу ишга? У қандай жинойт қилибдики, қамалса? — деди Чувалчанг жаҳлдан дир-дир титраб.

— Мактаб буфетида озмунча қинғирликлар борми? Оддий сомсанинг устига бир тийиндан қўйилса, бир кунда қанча пул ишлаб олиш мумкин деб ўйлайсан? — деди бошлиқ мийиғида кулиб.

Чувалчангнинг қўли мушт бўлиб тугилди. У сўкиб юбормаслик учун тишини тишига босди.

— Бундан ташқари, ўн бир йилдан бери сен қамалиб ётибсан. Назокат ҳам аёл киши, эр кўрган. Табиат қонунларини четлаб ўтиб кетолмайди. Натижада бирорта ўқитувчими ёки мактабдан ташқаридаги бирорта одамми кўзига чўғдай кўриниб кетиши кундай маълум-ку. Оддий ҳақиқатдан кўз юмиб бўларканми...

— Яхшиликча ўчир овозингни! — деди Чувалчанг ортиқ чидаёлмай, бошлиқни сенсираб юбориб. — Мақсадингни айт!

— Ана энди ўзингга келдинг. Тўрт йилинг бўйнингдан олиб ташланади. Эвазига, — дея Эдуард Анисимович Чувалчангнинг кўзига қаттиқ тикилди, — эвазига Боссни жонсиз ҳолда менга совға қиласан. Келишдикми?

Чувалчангнинг бошлиққа қадалган нигоҳи қотиб қолди.

* * *

— Тинчликми? — деди Моҳирўй. — Нега йиғлаяпсиз?

— Ўзим шунчаки. Негадир йиғлагим келди. Ҳозир чақалоқни сизга кўрсатаман. Фақат ошхонадайди, — деди Марҳабо ва онасига қаради. — Ойижон, ҳозир қўшнилاردан қуруқ чой олиб чиқаман.

Шу гапдан кейин Моҳирўй бироз ўзига келди. Ҳатто ёмон хаёлга боргани учун ўзини яниб қўйди.

— Сиз ҳечам овора бўлманг, аввал менга чақалоқни кўрсатинг, кейин ўзим бориб бозорлик қилиб келаман. Хўпми? — дея жилмайди Моҳирўй.

Марҳабо унга жавоб бермасдан ерга қаради. Касал ётган аёл эса юзини ўтириб олди. Уларнинг шу даражада ожизлигидан қизнинг ичи эзилиб кетди. Йиғлаб юборишига бир баҳя қолди.

— Юринг, — деди у зўрма-зўраки кулишга ҳаракат қилиб қаршисидаги жувоннинг қўлини ушларкан.

Марҳабо бошини эгган қўйи унга эргашди.

— Вой, бунинг ширинлигини! — деди Моҳирўй ошхонадаги бешикда ухлаб ётган чақалоқни кўриши биланоқ. — Исми нима, опа?

— Исми Орзу, — деди Марҳабо қувончга тўлиб.

— Чиройли ва камдан- кам учрайдиган исм, — дея қиз чўккалаб ўтирди-да, чақалоқнинг юзидан ўпди, сўнг шимининг чўнтагини ковлаб, битта беш сўмлик чиқариб, унинг ёстиқчаси тагига тиқиб қўйди.

— Шартамасиди, — деди буни кўрган Марҳабо.

— Нега шарт бўлмаскан, одат, кўрманасини беряпман, холос, — деди Моҳирўй унга қараб жилмаяркан.

— Кўп бердингиз-да.

— Мана шунча бериш керак деган гап борми? Йўқ. Шунинг учун мен билан Орзужонни уришмайсиз. Энди бозор сумкани беринг менга.

— Сизни жудаям овора қилиб қўямиз-да, — деди Марҳабо хижолатдан ўзини қаерга қўярини билмай.

Моҳирўй уни қучоқлади-да, юзидан чўлпиллатиб ўпиб олди:

— Мана бу шу гапингиз учун жазо, — деди ва Марҳабонинг бозор сумка беришига ҳам қараб турмасдан югурганча ташқарига чиқиб кетди.

У Марҳаболар яшайдиган уйдан унча узоқда бўлмаган озиқ-овқат дўконига кирди-да, ёғ, нон, гуруч, гўшт, шакар, новвот, чой ва эҳтиёт юзасидан туз ҳам сотиб олди. Кейин тез-тез юрганча қайтиб келди.

Қизнинг тўлиб-тошиб келганлигини кўрган она-бола уни шунчалик кўзларидан ёшларини оқизиб алқашдики, охири Моҳирўй чидолмасдан йиғлаб юборди.

— Унақа деманглар, илтимос, мен ўзимни бу ерда ортиқча одамдай сезаяпман, — деди у ҳиқиллаб.

Унинг шу гапидан кейингина мақтовлар ниҳояланди. Марҳабо ошхонага ўтиб тезда дастурхонни олиб келди-да, ойисининг ёнига ёзди ва Моҳирўй келтирган нарсаларни унинг устига қўйди.

— Энди, — деди Моҳирўй бир пиёладан чой ичганларидан кейин, — ош дамлаймиз.

— Бўлмасам-чи. Сен келасану, ош қилмаймизми? — деди касал ётган аёл жилмайиб.

Жувон билан қиз ўринларидан туришиб ошхонага ўтишди. Марҳабо боласини бешиги билан бирга кўтариб онасининг олдига олиб келиб қўйди.

Моҳирўй иложи борица шўх, одамни қитиқлайдиган гаплардан гапириб жувонни кулдирад, ўзи ҳам тез-тез қотиб-қотиб кулар эди.

— Вой! — деди у бир маҳал кўзларини катта-катта очиб. — Ҳамма нарсани олибману, сабзи эсимдан чиқибди-ку.

— Одамни кўрқитиб юбордингиз, — деди Марҳабо унинг қилиғидан жилмайиб, — уйда беш дона сабзи бор. Шунини ишлатамиз.

Ош дамланганидан кейин жувон билан қиз худди опасингиллардай олдинма-кейин аёл ётган хонага кириб келишди-да, дастурхон атрофига ўтиришди.

— Шунча бизга ёрдам кўрсатдинг, танишлигимизни ҳисобласак, бир кунга етиб қолади. Лекин ҳалигача исмингни айтмадинг, қизим, — деди аёл.

— Исмин, — деди қиз табассум билан, — Марҳабо опамларникига яқин, Моҳирўй.

— Моҳирўй, — деди-да, аёл унинг кўзига тикилиб қолди. — Менинг иккинчи қизимнинг исми ҳам шундай эди.

Аёлнинг гапидан Моҳирўйнинг юраги безовта уриб кетди. У “Мени ҳам асраб олишган. Буни яқингинада билдим. Балки мен сизнинг ўша иккинчи қизингиздирман”, демоқчи бўлди-ю, лекин айтолмади. Нимадир уни шундай дейишдан тўхтатиб қолди.

— Моҳирўйлар кўп, — дея уни ноқулай вазиятдан қутқарди Марҳабо, — лекин шу қиз менинг синглим бўлишини жуда-жуда истардим.

— Қанийди шундай бўлса? — деди аёл ҳам.

— Мен ҳам сизга жон-жон деб қиз бўлардим, — дея Моҳирўй ўрнидан турди. — Гап билан бўлиб ошни эсдан чиқариб қўймайлик.

— Эсим қурсин, — деди аёл, — биз бу ерда туриб, меҳмон хизмат қиладими? Марҳабо, тур, қизим, ўзинг бориб ошдан хабар ол.

Ош мазали чиққан эди.

Ўша куни ярим тунгача Марҳабо билан Моҳирўй гаплашиб ўтиришди. Гаплари айланиб-айланиб муҳаббатга

бориб тақалди. Шунда Моҳирўйнинг хаёлига жайдари чўпон йигит Фаррух келди. У ширин энтикди. “Мен ҳақимда озгина бўлсаям ўйлаётганмикин? Қидириб борсам, йигитларнинг орқасидан келган қизлар ориятсиз бўлади, деб қайтариб юбормасмикин?” — дея ўйлади у.

— Жим бўлиб қолдингиз, — деди Моҳирўйнинг хаёлга берилганлигини кўрган Марҳабо.

— Ўзим шунчаки, — деди бирдан уялиб кетган қиз қизариб.

— Йигитингиз борми? Шундай қизни болалар ҳолижонига қўйишмас, — деди Марҳабо жилмайиб.

— Билмасам. Севги изҳор қилганлар кўп-у, лекин нимагадир уларнинг биронтаси ҳам ёқмайди.

— Вақти келса ўзингизга ёқадигани барибир топилади.

— Ўзингиз нега ёқтирмасангиз ҳам тегиб кетавердингиз. Кўрқдингизми?

— Мен-ку, ҳечам кўрққанам йўқ. Лекин ойим юрагини олдириб қўйганди. Шунинг учун менинг кўнмаганимгаям қарамасдан узатиб юборди. Тавба қилдим-у, лекин биласизми, эримнинг қамалиб кетганидан хурсандман. Агар ўша ёқлардан қайтиб келмаса янаям яхши.

— Мен сизни тушунаман, — деди Моҳирўй бошини эгиб, — ўрнингизда бўлганимдаям шунақа деган бўлардим.

— Кўйинг, унақа деманг. Илойим сизнинг бошингизга ундай кунлар тушмасин... Энди ухлаймиз, сизам куни билан чарчагансиз, менам бола уйғонмасидан мизғиб олишим керак. Ўзи ҳар куни шу пайти менинг кунимни кўрсатарди. Болам бечора тўймаётган бўлса керак-да. Ҳозир бўлса пишиллаб ухлаб ётибди.

Моҳирўй кулиб қўйди.

Чироқ ўчганидан кейин бироз вақт ўтгач, Марҳабонинг пишиллаб ухлаётгани эшитилди. Аммо Моҳирўй ухлай олмади. Уни эртанги кун муаммоси қийнар эди. “Агар, — дея ўйлар эди у, — эртага бу ердан кетмасам булар ҳар хил хаёлларга бориши мумкин. Кейин ҳамма айтган ёлғонларим ошкор бўлиб қолади... Аммо бошқа борадиган жойим ҳам йўқ-да. Кимнинг эшигига бориб менга жой беринг деб ялинаман? Худо кўрсатмасин, бирорта кўзи ўйнаган эркакка дуч келиб қолсам борми, шўрим

қурийдди. Ундан кейин дадамнинг одамлариям изғишга тушиб кетган бўлишса керак. Ушлаб олиб уйга қайтариб олиб боришса, мени тириклайин ерга кўмса керак дадам... “Уйимни ремонт қилишаяпти, шунга сизларникида бир-икки кун турсам майлими”, деб булардан сўрасам йўқ дейишмас. Шундай қилсам буларгаям яхши бўлади. Озиқ-овқат билан таъминлайман”. Шу ўй кўнглини хотиржам қилган қиз уйқуга кетди.

Эртасига эрталаб Моҳирўй кечаси ўйлаб қўйган гапларини айтди. Бундан она-бола хурсанд бўлиб кетишди.

— Уйимиз тор бўлсаям кўнглимиз кенг, икки-уч кун нима деган гап, ойлаб турсанг ҳам майли, қизим, — деди аёл юзига табассум югуриб.

Шу-шу Моҳирўй бир ҳафта мобайнида уларникида турди. Уйидан олиб чиққан юз сўм пули ҳам яримлаб қолди. Тезда пул топиш чорасини кўрмаса бўлмасди. Шу боисдан у ҳеч кимга билдирмасдан иш излаб кўрди. Аммо беш-олтита боғчага бориб мудираларга учраганида, улар диплом сўрашди. Қора меҳнат қилишни эса қиз тасаввурига ситдиролмасди. Охири бўлмади, хаёлидагини Марҳабога ойи-сига айтиб қўймаслик шарти билан тўкиб солди. Марҳабо узоқ ўйланиб қолди. Сўнг:

— Ўзимнияш ишлаш мўлжалим бор. Бу аҳволда узоқ яшаб бўлмайди. Айниқса сиздай студент қизнинг пулини ишлатаётганимиздан уялиб юрибман, — деди.

— Йўқ, — деди бирдан Моҳирўй, — мен сизларга пул бераётганимдан ҳечам оғринганим йўқ. Шунчаки, бекор юргим келмаяпти. Ўқишимизнинг бошланишига ҳали анча вақт бор. Ота-онамникига борганим билан барибир зерикиб қоламан. Шунинг учун ишламоқчиман. Ўзим бир пул топиб кўрайин-чи, қанақа бўларкан.

— Унда, — деди Марҳабо пешонасини тириштириб, — битта жойда иш бор-у, лекин у сизга мос келмаса керак, деб ўйлайман-да.

— Ишқилиб, қурилиш-пурилишда гишт-пишт ташимайманми? — деди Моҳирўй жилмайиб.

— Қурилишмас, — деди Марҳабо бирдан кулиб юбориб, — ошхонада идиш-товоқ ювиш керак. Ошхона бошлиғиям аёл киши.

— Нима бўлти, ишлайвераман, — деди Моҳирўй қора ишдан бошқаси топилмаскан-да, деган қарорга келиб.

— Майли, — деди Марҳабо бироз жиддий тортиб, — ишлаш ниятингиз бор экан, ишланг. Эртага ўзим олиб бориб қўяман. Туғмасимдан олдин у ерга битта дугонам ишга ўтувди. Менгайм таклиф қилганди-ю, лекин имкониятим бўлмаганлиги учун бормагандим. Балки ўша ўрин ҳалиям тургандир.

Қошлари бошмалдоқдай келадиган, бўйи узун, семириб кетганидан пишиллаб нафас оладиган, икки юзи кип-қизил ошхона бошлиғи бир қарашдаёқ жаҳлдор аёллигини намоёйиш этар эди. Уни кўриши билан Моҳирўйнинг эти жимирлаб кетди.

Бошлиқ аёл Моҳирўйдан мақсадини эринибгина эшитганидан кейин:

— Юриш-туришингдан кўчадаги қизларга ўхшайсан, — деди дўрилдоқ овозда.

Унинг гапидан Моҳирўй қизариб кетди.

— Унақамас, — деди бирданига Марҳабо, — роса эслихушли қиз, ҳамма айтганингизни қилади.

— Сиз, ойимча, менга ақл ўргатманг. Мен одамларни бир кўришдаёқ билиб оламан... Хўш, бир ҳафта ишлатаман. Ишинг менга ёқса олиб қоламан. Бўлмаса, шу ишлаган кунларинггайм бир тийин бермасдан орқангга тепаман, — деди ошхона бошлиғи. — Менга такасалтанглар етади.

У шу гапни айтиб бўлиши билан эгнига бўлиқ кўкракларининг ярмини бемалол кўз-кўз қиладиган юпқа материалдан тикилган кофта ва калта юбка кийган, бўйнига ҳар хил занжирларни осиб олган, сочлари алламбало қилиб ташланган, юзига ҳар хил бўёқ чапланган қиз кириб келди-да:

— Ўзимнинг мамашкамдан, — дея ошхона бошлиғининг лўппи юзидан чўлпиллатиб ўпди.

— Нодира, қизим, қаерларда юрибсан? Кечаси билан уйга келмадинг. Хавотирланганимдан юрагим ёрилаёзди, — деди аёл бирдан юмшаб.

— Мамаша, биласиз-ку, зайнит эдим, — дея танноз қиз Моҳирўйга қаради. — Бунча чиройли қиз бу, мамаша! Буни қаёқдан топиб олдингиз?

— Мен топганим йўқ, ўзлари келишган.

— Какраз, бизбоп қиз. Ҳозир мен Алишга телефон қиламан. Қоматини кўриб ўлиб қолади. Вабише синдируха қизакан-у. Ойи, бу қизни манга беринг! — дея танноз Моҳирўйнинг ёнига келди-да, унинг атрофини айланди.

— Бу қиз бугундан бошлаб бу ерда идиш-товоқ ювади, — деди ошхона бошлиғи.

— Шундай нарса келиб-келиб коса-товоқ ювадими? — деди танноз бошини чайқаб. — Ойи, сиз одамлардан фойдаланишни билмайсиз. Бундан зўр тансовшица чиқади.

Таннознинг гапига Моҳирўй ортиқ чидаб тура олмади.

— Ҳов, — деди ўрнидан туриб, — ўзингча нималар деб сайраяпсан?

— Вой! — деб юборди бирдан ошхона бошлиғи. — Сенинг тил-жағинг бутунгинага ўхшайдими? Шу пайтгача менинг қизимга бирорта одам бунақа сассиқ гапларни айтмаган. Сени мақтаганимга нархингни ошираяпсанми? Ўзинг-ку, иш сўраб келган бир паст қиз бўлсанг. Нимага қизимга бунақа гап қилаяпсан?

— Мамаш... мамаш... Бунақалар билан гаплашишни ўзим боплайман, — деди танноз.

— Гаплашадиган гапимиз қолмади, — деди Моҳирўй газабланиб. — Энди биз кетаверсак ҳам бўлаверади. Ишимиз битмади.

— Такая наглая! — деди танноз бошини сарак-сарак қилиб.

— Бор, ўзи сенга берадиган ишим ҳам йўғиди, — деди ошхона мудираси.

Марҳабо билан Моҳирўй энди эшик ёнига боришганларида бошлиқ уларни тўхтатди.

— Бўпти, — деди у негадир юмшоқ тортиб, — қизим айтганига бормайсан. Менга ҳозир коса- қошиқ ювадиган одам зарур бўлиб турувди.

— Кечирасиз, — деди Моҳирўй жилмайишга ҳаракат қилиб, — мен бунақа жойда ишлай олмайман.

Ошхона бошлиғи унга ҳеч нарса деёлмай қолди.

Моҳирўй ошхонадан икки юзи қизариб чиқди. У ҳаяжонланиб кетганидан тинимсиз қалтирар эди. “Аввал қизингни йиғиштириб олиб, кейин бошқаларга танбەҳ бер, — дея

хаёлидан ўтказди у. — Ўзинг айтган кўча қизларидан қизингнинг қаери кам? Яна менинг кийинишимни гапирди... Ишинг бошингдан қолсин!”

— Моҳирўй, — деди Марҳабо ерга қараганча йиғламоқдан бери бўлиб кетаётган қизга, — қўй, хафа бўлма. Шунинг гапини гап деб ўйласанг, ўзинг қийналасан, холос.

Моҳирўй жавоб қилмади. Қайтанга Марҳабонинг гапидан кейин унинг кўзида ёш пайдо бўлди.

— Қизлар, — деб қолди худди шу пайт йўл чеккасидаги оппоқ “жигули”га суяниб турган йигит, — ошхонага битта қиз кириб кетганди, кўрмадингларми?

Моҳирўй унга бир ўқрайиб қаради-да:

— Ҳеч қанақанги қиз-пизни кўрганимиз йўқ, — деди баланд овозда.

У шундай деди-ю, кейин ўзининг гапи ўзига нашъа қилиб, кулиб юборишига сал қолди.

— Тўғри, — деди Марҳабо паст овозда Моҳирўйнинг юзида пайдо бўлган ним табассумни илғаб қолиб, — ҳақиқатдан ҳам у ерда қиз бола йўқ.

Унинг гапидан Моҳирўйнинг баттар кулгиси қистади, бироқ у тишини тишига босиб, яна ўзини кулгидан ушлаб қолди.

Қизлар йигирма қадамлар узоқлашганидан кейин йигитнинг эсига нимадир тушди-ю, шимининг орқа чўнтагидан шошганча ён дафтарини олди ва унинг ичидаги суратга яхшилаб разм солди, кейин қизлар томонга қараб:

— Бу ўша қиз, — деди ўзига-ўзи гапириб.

Шундан сўнг йигит тезда машинасига ўтирди ва рацияли телефонини олиб, универмаг директориға кўнғироқ қилди.

— Мен анави сиз айтган қизни, амалдорнинг қизини кўрдим, нима қилайин? — деди у Бахтиёр гўшакни кўтарганиданоқ.

* * *

Камераға кириб келган Чувалчангнинг ранги қув ўчганлигини кўрган Босс унинг ёниға келди-да, елкасига қўлини қўйди. Чувалчангнинг хўрлиги келиб кетди. Қани эди ёнида ҳеч ким бўлмаса-ю, тўйиб-тўйиб йиғлаб олса.

— Ҳозир сендан ҳеч нарсa сўрамайман, ука, кейинроқ ҳаммасини ўзинг айтиб берасан. Энди эса одамларинг олдида бошингни ғоз кўтариб юр. Бундай аҳвол сенга ярашмайди, — деди Босс.

“Менга нима таклиф қилишганини билганингда, сенинг бошинг бундан баттар эгилиб қоларди”, — дея хаёлидан ўтказди Чувалчанг. Аммо у ўзининг ўйи нотўғри эканлигини билмас эди. Бир пайтлар Босс энди-энди мавқега эга бўлиб бораётганида унга худди шунақа таклиф қилишганди. Ўша пайтда “Шер” лақаби билан машҳур қамокҳона шефи бўлар эди. Қамокҳонадаги ҳамма нарсa: хунрезликлардан тортиб, мурувват кўрсатишгача бўлган ишлар фақат у орқали ҳал бўларди. Қамокҳона бошлигининг айтгани ижобат бўлмаслиги мумкин эди, бироқ Шернинг гапи ерда қолмасди. Ўша пайтда қамокҳонага янги бошлиқ бўлиб келган арман миллатига мансуб киши бунақа урф-одатни ҳазм қила олмади ва Шерни йўқ қилиш мақсадида аччиқни аччиқ кесади деганларидек, Боссни унга қарши қўймоқчи бўлиб, ёнига чақирди. Бироқ Босс унинг айтганини бажармади. Оқибатда, ўлиб кетишига озгина қолди. Арман уни жазо камераларидан чиқармай қўйди. Азоб устига азоб берди. Лекин буларнинг барисига Босс чидади. Охири бўлаётган ҳангомалар тўғрисида Шер хабар топди ва арманга қарши уруш эълон қилди. Бу уруш унчалик кўпга чўзилмади. Қамокҳона бошлиғи уйдан чиқётганида эҳтиётсизлик қилиб ёнидан ўтиб кетаётган одамнинг чўнтагидаги пичоққа “ўзини уриб” олди. Шундан кейингина Босснинг пешонасига офтоб тегди. Шер дуо қилиб: “Мендан кейин сен бошқарасан бу дунёни”, деди. Шер умрининг охиригача қамокҳонада яшаб, ўз ажали билан ўлганидан кейин унинг ҳамма мулки Боссга мерос бўлиб қолди.

Мана, орадан неча йиллар ўтибдики, Босс меросни асраб-авайлаб келмоқда. “Қайтар дунё деганлари бор экан-да, — дея ўйлади у. — Шунақа бўлади деб ҳеч хаёлимга келтирмагандим. Кўз очиб-юмгунча Шернинг куни бошимга тушиб турибди. Чувалчанг Каламушнинг нима деганлигини яширмоқчи бўлаяпти... Мен бўлсам, аллақачон ҳамма нарсани сезиб улгурганман. Қизиқ, Чувалчанг мени ўлдиришга ботиноладими? Қандай қарорга

келар экан?.. Нима бўлган тақдирдаям омонатни бунга ташлаб кетолмайман. Бунинг қўлидан бошқариш келмайди. Бу ҳамма ёқнинг алғов-далғовини чиқариб ташлайди. Афсуски, буни унинг ўзи тушунмайди-да”. Босс шундай хаёллар оғушида столининг тортмасидан қалин дафтарни олди. Бу дафтар унга ҳаммадан кўра қадрдонроқ бўлиб қолганди. Унинг саҳифаларида Босснинг бутун умри акс этган.

Босс кундалигига бутунги бўлиб ўтган воқеаларни қисқагина ёзиб қўйди-да, ёнига Фаррухни чақирди.

— Ҳозир сен билан бирга қамоққа тушишингча бўлган воқеаларни яна қайтадан бирма-бир эслаймиз. Хаёлингни бир жойга тўпла-да, амалдор, унинг қизи, раис ва бошқа кимки шу кўйга тушишингга сабабчи бўлган бўлса, бирма-бир кўз ўнгингдан ўтказ. Улардан нимаики эшитган бўлсанг, гапларининг маъзини чақ, кейин мени уйғотасан-да, сени шубҳалантирадиган қараш бўладими, гап бўладими ёки имо-ишора бўладими, айтасан. Унгача озгина мизғиб оламан, — дея Босс каравотига чўзилди-да, уйқуга кетди.

Босснинг тушига Шер кирди. У оппоқ отни яланғоч ҳолида миниб келди-да, ёнига яқинлашганидан кейин тушиб, “Сенинг отинг мана бу, — дея жилмайиб, ўзи миниб келган тулпорни кўрсатди. — Эгар-жабдуқларини ҳам тайёрлаб қўйибман. Тайёргарлигингни кўр, вақтинг оз қолди”.

Босс чўчиб уйғонди. Ҳануз унга термулиб турган Фаррухни кўриб, унинг қаеринидир Шерга ўхшатди.

— Сен нега бу ерда турибсан? — деди у кўзларини уқалаб.

— Сизнинг айтганингизни бажариб, энди уйғонишингизни кутаётгандим, — деди Бургут.

Шундан кейингина Босснинг хаёлига ўзи айтган гаплар келди.

— Гапиравер, эшитаман, — деди.

— Айтганингиздай, ҳамма нарсани бирма-бир кўз ўнгимдан ўтказиб чиқдим. Менинг бу кўйга тушиб қолишимга биттагина сабаб бор экан.

— Нима экан ўша сабаб?

— Амалдорнинг қизини қутқариб қолганим ва ўша қизнинг илтимосига биноан уни қорли тоққа олиб чиқмоқчи бўлганим.

— Ўша ёққа олиб боришингга кимдир, айтайлик, амалдор рози бўлмаганмиди?

— Ҳа, одамларини жўнатганди. Лекин қиз бораман деб оёқ тираб туриб олди. Негадир мен ҳам унинг айтганини бажаргим келди. Шунинг орқасидан жанжал келиб чиқди. Бошқа нарсаларнинг ҳаммаси унга уланиб кетди.

— Қайсарлик қилгансан. Қайсар бўлмаганингда, ҳамма нарса жойида бўларди. Лекин унда менга ўхшаган одамга ёқмасдинг. Ўша бутун бошли колхозга ҳукмини ўтказиб турган раис, амалдорнинг бошқа югурдаклари, билсанг, сариқ чақага ҳам қиммат одамлар. Лекин улар маишат қилиб яшашади. Сабаби — муте улар... Энди, болам, менинг атрофимда юр. Қаричилик, биронта жойга қоқилиб кетсам, ушлаб қоласан, — деди Босс ва яна каравотига чўзилди.

Аммо у ухламоқчи эмасди. Тушига яна Шер кириб, унинг куни битганлигини эслатишидан қўрқарди.

...Чувалчанг талай муддат ўйланиб ўтирди. Ҳамма нарсани тарозига солиб чиққанидан кейин Эдуард Анисимовичнинг гапида жон борлигига иқрор бўлди. Агар у Боссни йўқ қилса, ҳам озодликка чиқишга, ҳам ташқарида ҳукмронлик қилишга эришар экан. “Орзуйим ушалишига озгина қолганга ўхшайди. Лекин буни шунчалик ими-жимида қилишим керакки, Босснинг мурдасини кўрган одам уни ўз ажали билан ўлган деб ўйласин... Ундан кейин анави Бургутчанинг ҳам ишини тўғрилаб қўйишим керак. Бир куни келиб у барибир бўй кўрсатиб қолади. Касални даволашдан кўра унинг олдини олган осонроқ деб бекорга айтишмаган”, деган якуний хулосага келди Чувалчанг.

Чувалчангга содир бўлган ўзгаришни кечки овқат пайти Босс сизди. Унинг нима қарорга келганлигини ҳам чамалаб биларкан, қаттиқ хафа бўлди. Кўпроқ ўзига эмас, Чувалчангга ачинди. Босс кўзлари ўйнаб овқатланаётган Чувалчангни бир муддат кузатиб турганидан кейин шу хулосага келди.

Фаррухнинг тушига эса Моҳирўй кирди. Қиз ўша ўзига ниҳоятда ярашадиган спорт кийимида эди. “Бир марта мени ўлимдан олиб қолган эдингиз, энди яна ёрдам бермасангиз, сиз билан бирга қорли тоққа чиқолмайман”, дерди қиз ғамгин қиёфада. Фаррух у томонга кўлини чўзиб: “Мен сизни кўз қорачиғимда асрайман”, демоқчи бўлди. Лекин на овози чиқди ва на қизга кўли етди. Қиз бўлса, худди унинг нима деганлигини уқиб олгандай: “Тезроқ, шошилинг, мен пастга югуриб кетаяпман. Яна озгинадан кейин жарлик келади. Қулаб кетаман!” дея қичқирди. Шу пайт бирдан унинг ортидан амалдор, унинг хотини, раис ва узун-қисқа “малай”лар қаҳ-қаҳ отиб кулишганча югуриб келаётганлиги кўринди. “Қизнинг жарликка тушиб кетишидан хурсандми булар?” дея ҳайрон бўлган Фаррух Моҳирўйнинг ёнига югуриб бормоқчи бўлиб шунча ҳаракат қилмасин, жойидан жилолмади. Оёғи ерга ёпишиб, маҳкамланиб қолгандай эди.

Эртасига у ланж бўлиб юрди, гарчи Босс “Доим атрофимда бўл”, деган эса-да, хаёлга берилиб, ундан узоқлашиб кетаётганлигини сезмай қолаверди. Қамоқхонадан қочиб чиқиб кетгиси, Моҳирўйни кўргиси, гаплашгиси келаверди. Сайр ниҳояланиш арафасида эса Чувалчангнинг ўзига ғалати қараб турганига кўзи тушиб қолди. Қизик томони, Фаррух қараши билан, у бирдан кўзларини олиб қочди. “Нега бундай қилди? — дея ўйлади Бургут. — Босс ҳалиям менга ишонмаганлигидан Чувалчангни кузатувчи қилиб қўймадимикин? Мақсади нима ўзи буларнинг? Ҳозир Босс билан очикчасига гаплашиб оламан. Мени ўзининг одамлари қаторига қўшдими, энди ишонсин. Ишонмайдиган бўлса ўз ҳолимга қўйсин... Бу ердан қочиб бўлсаям чиқиб кетаман. Моҳирўй бекорга тушимга кирмаган, мен ҳақимда ҳеч бўлмаганда бир марта ўйлаган. Уни бориб кўраман...”

— Ғиёс ака, — деди Бургут Босснинг ёнига бориб. Ҳар-ҳар замонда бир маротаба ўзининг ҳақиқий исмини эшитадиган Босс унга ўтирилиб қаради. — Сизга айтадиган бир-икки гапларим бор эди.

— Сенлар энди янгиларидан ўйлаб туринглар, менинг олдимда қарздор бўлиб қолдинглар, қарзни узиш керак-ку, — деди Босс ёнидаги тўртта маҳбусга.

— Босс, — деди маҳбуслардан бири, — сизнинг латифаларингиз бошқача-да. Барибир сиз айттанчалигини тополмасак керак.

— Топасанлар. Елканинг тепасидаги ошқовоқни нимага кўтариб юрибсанлар? — дея Босс Фаррух билан бирга маҳкумлардан узоқлашди.

— Нима гапинг бор? — деди Босс бироз пешонаси тиришиб.

Унга Фаррухнинг маҳбуслар олдида сизда гапим бор дейиши ёқмаган эди. У бошқаларни шубҳага қолдирмасликка уринарди доим.

— Менга ҳалиям ишонмайсизми? — деди Бургут Босснинг нигоҳидан қочиб ерга қарар экан.

— Бу гапни қаердан олдинг? — деди ҳайрон бўлган Босс.

— Чувалчанг менга жуда ғалати қараш қилиб юрибди. Мабодо унга мени кузатиб юришни тайинламаганмисиз?

Босс Фаррухнинг башарасига мушт тушириб юборишдан ўзини базўр ушлаб қолди. Бургутнинг гўдакларча айтган гапи унинг нафсониятига қаттиқ ботган эди.

— Болам, — деди у қовоғи осилиб, — сенга ишонмаганимда ҳозир яшамаётган бўлардинг. Ва менга бунақа бемаза савол ҳам бермаган бўлардинг. Лекин Чувалчанг сени кузатаётганини айтиб яхши қилдинг. Бу ҳақда ҳали сен билан гаплашиб оламиз. Энди эса бориб ўйна, ўзинг яккамоховга ўхшаб ажралиб юрмагин-да, бошқаларга кўшил.

Ўша куни кечқурун Чувалчангни яна Эдуард Анисимович чақирди. Аввалги сафаргидай “қоғоз”га ўрамади. Соқчи келди-ю, Чувалчангни ташқарига бошлади. Бундан бошқаларнинг кўнглида шубҳа пайдо бўлмаган бўлса-да, Босс аниқ билдики, уни Каламуш ёнига чорлаган. Шу боисдан ҳам Чувалчанг чиқиб кетаётганида у тишини гижирлатиб қўйди.

— Мироб! — деди Фиёс ака ўрnidан туриб. Ҳеч нарса билан иши бўлмайдиган, биронта гап-сўзга аралашмайдиган, айикдайин ухлайдиган, онда-сондагина Босснинг ёнига келиб, у билан алланималар тўғрисида гаплашадиган, кўринишидан бадбашара бу одамни тирик мурда бўлса керак деб ўйларди Фаррух. Бошқалар эса унга “акагинам” деб

мурожаат қилишарди. Нега шундай қилишига Бургутнинг ҳеч ақли бовар қилмасди. “Мироб” деган лақаб унга умуман ўтиришмайди. Мурда деб чақирса жойига тушарди”, дея ўйларди. Боз устига, Босс ҳам у ҳақда Фаррухга ҳеч нарса демаганди.

Мироб эринибгина ўрнидан турди-да, Босснинг ёнига келиб ўтирди.

— Гапир, — деди Босс Миробга.

— Чувалчанг тонгни кўрмаслиги керак. Юриш-туриши бежо, менимча, у Каламушнинг айтганига кўнган, — деди Мироб керишиб.

— Менам шунақа фикрдаман. Бургут масаласида нима дейсан? — деди Босс.

— Бироз ёш. Яхшилаб тарбия кўриши керак.

— Унгача умрим етмай қолса-чи? — деди Босс бир нуқтага тикилиб. — Шер мени огоҳлантирди.

Бу гапни эшитгандан Мироб бирдан сергакланди ва хавотир билан Боссга қараб қўйди-да, бошини сарак-сарак қилиб:

— Ўлганлар ёлғон гапиришмайди. Аччиғ-у, лекин тан олмасдан иложинг йўқ. Шошилишинг керак. Бургут эп-лаб кетади. Қолган-қутган таълимни ўзим бераман, — деди.

— Сен менинг ягона дўстимсан. Сенга ишонаман. Бир кун яшайманми, ўн кун яшайманми, у ёғи номаълум. Лекин сен уни икки ойга қолдирмай бу ердан чиқариб юборишинг керак.

— Босс, айтганинг бўлади.

— Унда Чувалчангни сенга топширдим.

— Уйқум чала бўлувди, бориб давом этказайин, — дея Мироб ўрнидан турди-да, каравоти томон кетди.

Унинг ортидан илжайиб қараб турган Босс “Сенгаям қойилман”, дея хаёлидан ўтказди.

Чувалчанг қайтганидан сўнг тўғри Босснинг ёнига келди. Бу пайтда Босс кўзойнагини тақиб олганча кундалигига термулиб ўтирар эди.

— Хотиним келган экан, — деди Чувалчанг худди айб иш қилиб қўйган ёш боладай бошини эгиб.

— Қайси хотининг? — дея сўради Босс гўё ўзини ҳайрон бўлган кўрсатиб.

Унинг гапи Чувалчангга нашъа қилиб ўшшайди.

— Босс, ўша эски чориқ, — деди у.

— Ҳа, шунақа дегин. Мен янгисини топиб олибсанми, деб ўйлабман. Уй-ичларинг ҳаммаси мен сўрамасам ҳам яхши бўлса керак. Ҳамма сени бирдай интизорлик билан кутишаётганлиги тайин, албатта. Аёл зоти кутишни яхши кўради. Умридан барака топсин хотининг, — деди Босс.

Кесатиғу кинояларга тўлиб тошган бу гаплар Чувалчанг-ни довдиратиб қўйди. У бироз нима деярини билмай турди. Сўнг:

— Ака, энди бир келибли-да, — деди.

— Адашмасам, хотининг беш йил аввал бир келганди. Яна бир марта келса тўғридан-тўғри сени олиб кетавераркан-да.

Босснинг бу гапи жавобсиз қолди. Чувалчанг бошини эгганча, тишини тишига босиб чидаб турар эди. “Ҳали шошмай тур, сен қари така, нариги дунёга жўнатиб, лайчаларингнинг устидан бундан баттар кулмасамми?” дея ўйларди у. Эски шогирди жим бўлиб қолганидан кейин Босс: “Ошириб юбордим шекилли”, деган мулоҳазага борди ва Чувалчангга кетавериши мумкинлигини айтди.

Босснинг Чувалчангга қўпол муомала қилганлиги, Мироб билан нималарнидир гаплашганлигини кўрган Фаррух қандайдир жиддий бир нарса бўлаётганлигини сезиб, Босс ўзини ёнига чақаришини кута бошлади. Аммо Босс унинг ўйлаганини қилмади. Кундалигига мук тушиб ўтираверди. Унинг кутилмаганда бирдан жимиб қолиши камерадаги бошқа маҳкумларга таъсир қилди. Ҳеч ким овоз чиқариб гаплашмас, оёқ учида юриб, шовқин чиқармасликка ҳаракат қиларди. Камерадаги бундай жимжитлик қандайдир бир портлаш юз беришидан далолат берадигандай эди.

Кечки овқат ҳам ўшандай осуда ўтаётган бир паллада ўша портлаш юз берди. Чувалчанг овқатдан олдин Боссга ҳамла қилмоқчи ва унинг қорнига пичоқ урмоқчи эди (У узоқ ўйланишдан кейин Боссни ими-жимида ўлдиришнинг имкони йўқлигини англаб етди ва очикча ҳужум қилишга таваккал қилди. “Шундай қилсам, бунинг югурдаклари бирдан мендан қўрқиб қолади”, деган хомхаёлга борган эди у. Аслида ўша югурдакларнинг деярли ярми

унинг ўзига қарашли, нима айтса, сўзсиз бажариши аниқ эди. Аммо улар Боссга қарши боришолмасди. Агар Боссининг бир ўзи қолганидаям кўрқишарди ундан). Бироқ вазият мутлақо бошқача бўлди. Чувалчанг Боссни ўраб олган маҳкумлар — Боссининг йигитлари орасига киришга баҳона тополмай қолди.

Аммо қамоқхонанинг ички қоидасига биноан Боссининг ёнида овқатланишга унинг ҳаққи бор эди. Режани тамадидан кейинга қолдирган Чувалчанг ўзига аталган луқмадан бир қошиқ оғзига солди-ю, бирдан кўзларининг олакуласи чиқиб кетди.

* * *

— Тезда ушла, қочиб кетмасин! — бирдан бақриб юборди Бахтиёр. — Имилама, бўл тез!

Йигит шошганча моторни ўт олдирди ва машинани чийиллатганча жойидан кўзғаб, қизларнинг ортидан ҳайлади.

Худди ўша пайт Моҳирўй ортига қаради ва келаётган машинанинг даҳшатини кўриб, ичидан зил кетди.

— Марҳабо опа, югуринг, у бизнинг гапимизни тушуниб қолганга ўхшайди! — деди ва жувоннинг қўлидан ушлаб олдинга тортқилади.

Бироқ улар узоққа боришолмади. Беш қадам ҳам ташлашга улгурмасларидан бурун машина уларнинг олдини кесиб тўхтади.

— Қани, ойимқизлар, — деди ундан тушиб келган йигит тошдай қотиб қолган қизларга, — машинага ўтиринглар-чи, сизларни бир айлантириб келайин.

— Биз сиз ўйлаган қизлардан эмасмиз. Сизнинг қизингиз ошхонада, онаси билан валақлашиб ўтирибди! — деди ранги оқариб кетган бўлса-да, ўзини дадил тутишга уринган Моҳирўй.

— Йў-ў-ў-қ, — деди йигит чўзиб, — у ерда қиз-пизни кўрмагансизлар. Буни боя ўзларинг айтгандиларинг. Менга керак қиз эса айнан сизларнинг ўзларингсизлар. Қани, машинага. Бечора, шундай жонон қизларни сайр қилдираман деб кутиб қолди.

— Айтдик-ку, сизга, биз... ҳалиги... биз сиз ўйлаган қизларданмасмиз... Умуман, нимага бизнинг йўлимизни

тўсаяспсиз? Ҳозир милиса чақираман. Кейин кўрасиз кўрадиганингизни.

Йигит Моҳирўйнинг гапига кулди. “Ўзингнинг юрагинг ўйнаб турибди-ю, пўписангга бало борми?” дея хаёлидан ўтказди.

— Қани, икковинггам ўтир машинага! — деди у кейин дағаллик билан овозини бир парда кўтариб.

— Мен кимнинг қизи эканлигимни биласанми ёки эслатиб қўяйинми? — деди Моҳирўй бўш келмай.

Қизнинг гапи мўлжалга аниқ бориб тегди. Энди йигит бироз довдиради. Хаёлига “Бу амалдорга тегишли қизку, ортиқча гапириб қўйиб, бошим балога қолиб юрмасин”, деган ўй келди ва нима қилишини билмай жойида туриб қолди. Унинг бунақа аҳволидан фойдаланган қизлар аста узоқлаша бошладилар. Йигит машинасига қайтадан ўтирди-да, Бахтиёрга вазиятни тушунтирди. “Шефга қарашли қиз бўлганлиги учун мажбурлаб машинага ўтқи-золмаяпман”, деди.

Бахтиёр ўйлаб ҳам ўтирмасдан зўрлаб қизни машинага ўтқазишга фатво бериб юборди.

Қизлар югуришга тушган эди. Агар йигит яна бирозгина машина ичида ўтирса, улар қатор-қатор кўп қаватли бинолар ичига кириб кўздан ғойиб бўлиши ҳеч гап эмас эди. Шу боис, йигит машина тезлигини бирдан оширди. Тўрт қаватли биринчи бинонинг ёнига қизлар етиб борганларида уларнинг олдини яна машина кесиб тўхтади ҳамда унинг ичидан отилиб чиққан йигит югуриб кетаётган Моҳирўйнинг ортидан чопди. Беш-олти ҳатлашда қизга етиб олган йигит унинг қўлидан ушлади.

— Қўйвор! — дея бақириб юборди Моҳирўй.

Аммо унинг чинқиригига йигит эътибор ҳам бермади. Судраганча машина томонга олиб кета бошлади. Шу лаҳзада йўл четидан пиёладай тошни қўлига олган Марҳабо Моҳирўйни машина томон судраб кетаётган йигитнинг ортидан югуриб борди-да, бошига қулочкашлаб тош билан урди. Бирдан Моҳирўйни қўйиб юборган йигит:

— А-а-а! — дея бақирганча бошини чангаллади ва ерга чўккалаб ўтириб қолди.

Буни кўрган қизлар олди-орқаларига қарамасдан қочиб қолишди.

Қизлар ҳансирашганча уйга кириб келишди. Ҳар икковининг ҳам нафаси бўғзига тикилиб қолган, иккаласи ҳам базўр нафас олишар эди. Марҳабо бўлган гапларни айтиш учун энди онасининг ёнига кетаётганида Моҳирўй уни тўхтатиб қолди.

— Касал одамни, — деди у пишнаб, — безовта қилмайлик. Кейин ётиғи билан ҳаммасини тушунтириб берамиз.

Моҳирўй гапни тугатиши билан:

— Марҳабо! — деган овоз келди ичкаридан.

— Келдик биз, — дея ҳансираганча жавоб қилди жувон.

— Орқаларингдан ит қувдим нима бало?

— Итданам баттар, — дея Марҳабо Моҳирўйга қараб кўзини қисиб қўйди.

— Тинчликми? Бу ёққа қаранглар-чи, — деди аёл бирдан хавотирланиб.

Қизлар аёл ётган хонага олдинма-кейин кириб келишди.

— Нима бўлди, ойи? — деди Марҳабо онасининг яна кўрпа-тўшак қилиб ётиб олганини кўриб. — Кетаётганимизда бинойидек юргандингиз-ку. Соғайиб қолдим, девдингиз. Ёки неварангиз қийнаб қўйдими?

— Неварам сен ухлатиб кетганингдан бери уйғонгани йўқ. Ўзимнинг нимагадир юрагим сиқилиб, бошим айланди. Йиқилиб қолмайин деган ўйда ётиб олдим. Ўзи тетикман, — деди аёл қизига қараб туриб. — Сизларга нима бўлди? Икковингниям рангинг оқариб кетибди.

— Қизингиз, — деди Моҳирўй жилмайишга уриниб, — подъезднинг ёнига келганимиздан кейин “Ким биринчи уйга чиқади?”, деб югуриб кетди. Менам ундан қолишни истамадим. Шунга ҳансираб қолдик. Иккаламиз ҳам ҳали роса хом эканмиз.

— Бир гўдак бўлгиларинг келибди-да, — деди кулиб аёл. — Битта-яримта кўрган бўлса, устиларингдан роса кулгандир?

— Кулса кулар, кулади деб оёғимиз чигилини ёзиб ололмаймизми? — деди Марҳабо.

— Қизим, ҳали сенинг югуришингта озгина бор. Ўзингни асрашинг керак.

Марҳабо индамай бош ирғаб қўйди. Қизлар гарчи ўзларини шўх-шодон кўрсатишга ҳаракат қилишмасин, барибир ҳалигача ўзларини босиб ололмаган эдилар. Иккаласининг ҳам ичидан зил ўтар эди.

— Ишқилиб, ишинг битдими, қизим? — дея сўради аёл Моҳирўйдан.

— Яхши жой экан, лекин омадимиз юришмади, — дея қиз Марҳабога қараб қўйди. — Боргунимизча бошқа одамни олиб қўйишибди.

— Бошқа бирор жойдан топилиб қолар... Менга қолса, ишламасанг ҳам бўларди. Таътилинг ҳам тезда тугаб қолади. Кейин ўқиш билан овора бўлиб, иш бир чеккада қолиб кетади. Бунинг устига, ота-онанг ишламоқчи бўлганингни эшитиб қолса, сендан хафа бўлишса керак.

— Мен ҳар доим... — деди-ю, Моҳирўй “Кейинги гапларим буларга оғир ботмасмикин?” деган ўйда жимиб қолди.

Унинг нима демоқчи бўлганини она-бола дарров илғаб бўлганди. Шу боис Марҳабо бирдан гапни бошқа ёққа бурди.

— Ойи, ётиб қолган бўлсангиз овқатам емагандирсиз, — деди у кўкрагини ютоқиб эмаётган боласидан кўзини узмасдан.

— Мен ҳозироқ чой қўяман.

Моҳирўй ўрнидан турди. У ошхонага бориб чойнакни газ плитаси устига қўйди-да, хаёлга берилди. “Ярамас, бекорга бизнинг орқамиздан тушмади. Ҳойнаҳой, мени таниб қолган бўлса керак. Лекин мен уни ҳеч қаерда кўрмаган эдим. Уйимизга ҳам бирор марта келмаганди. Менимча, дадам ўзининг одамларига мени қидириб топишларини буюрган бўлса керак. Энди бирор жойга бориб ишлолмайманам шекилли... Йўқ, унақада ҳаммамиз очимиздан ўламизку. Нима бўлсаям бирорта иш қидириб топишим керак”. Марҳабонинг ошхонага кириб келиши қизнинг хаёлларини бўлиб юборди.

— Қийналаяпсизми? — деди жувон Моҳирўйни қучиб.

— Билмадим...

— Шилқимликнинг оқибати шундай бўлади.

— Ўлиб қолмадимикин?

— Йўғ-э, — деди қизни кучоғидан бўшатган Марҳабо, — қаттиқ урмадим шекилли, боши ёрилгандир-да.

— Унақаларни ўлдирсанг ҳам савобга ботасан. Тушунмадим. У нега бизнинг орқамиздан қувди? — деди ўзини гўлликка солган Моҳирўй.

— Қизини жа қаттиқ яхши кўрса керак-да. Гапимизнинг мағзини чақиб, ўч олмоқчи бўлди, шекилли.

Марҳабонинг бу гапидан Моҳирўйнинг кўнгли бироз таскин топди. “Хайриятки, ҳеч нарсани сезмабди”, дея хаёлидан ўтказган Моҳирўй:

— Энди иштолмасам керак. Унинг қариндош-уруғи мени излайди, — деди.

— Балки иш топилиб қолар. Ундан кейин йўлтўсардан бошқа ҳеч ким бизни кўргани йўқ. У бола ўлмаган бўлсам, касалхонага тушгани аниқ. Чунки ҳозир эсладим, қўлимдаги тош каттагина эди... Шундай экан, бемалол кўчага чиқиш мумкин. Лекин ойимга айтмай яхши қилдик. Йўқса, ташвишланиб, мазаси бўлмай қолар эди.

“Эҳ, опагинам, — дея ўйлади Моҳирўй, — менинг ичимдан нима ўтаётганини сиз қаяқдан ҳам билардингиз”.

Кун кеч бўлди. Моҳирўй кундузги воқеани унутгандай, дили хуфтонлиги ёришгандай эди. Шу боис Марҳабо: “Овқатни ўзим қиламан, сиз овора бўлманг”, дейишига қарамай ўзи уннади таом тайёрлашга. Аслида Моҳирўй пазандалик бобида анча оқсарди. Уйда ҳар доим хизматкорлар бир-биридан лаззатли егуликлар тайёрлашар, шу боис, ҳеч ким унинг ёнига келиб “Сен ҳам у-бу нарса пиширишни ўрган. Эртага ўзингга керак бўлади”, деб айтмас, қизнинг ўзи ҳам бирон нима тайёрлашга қизиқмас эди. Бу ерга келганидан кейин эса унинг Марҳабога ҳаваси келди. Ўзининг ҳам лаззатли бирон нима пиширгиси келди. У қозонга эндигина ёғ солган маҳали эшик тақиллаб қолди.

— Сиз пишир-куйдирни давом этказаверинг, ўзим очаман, — дея Марҳабо эшик томонга йўналди.

Унинг ортидан қараб қолган Моҳирўйнинг кўнгли алла-нечук бўлиб кетди. Хаёлида бояги йигит буларнинг яшаш жойини топиб келгандай эди.

— Вой! — дея бақириб юборди Марҳабо эшикни очиши билан.

Жувоннинг қаршисида кўзи қонга тўлган эри тиржайиб турарди.

* * *

Бахтиёр шошма-шошарлик қилиб Моҳирўй ҳали қўлга тушмасидан бурун амалдордан “суюнчи” олиб қўйган эди. Шу боисдан йигитининг яна қайта қўнғироқ қилишини интиқлик билан кутди. Бироқ бошқалардан қўнғироқ бўлди-ю, ундан дарак бўлавермади. “Ҳойнаҳой, у тўғри шефнинг олдига олиб бориб мақтов эшитаман, деган ниятда бўлса керак”, дея ўйлаб яна бироз кутди. Аммо топа-лоқдан дарак бўлавермади. Қайтанга Турғун Ғаниевичнинг ўзи қўнғироқ қилиб, “Йигитинг қайси гўрга йўқолди?” — деб сўраб қолди. Бундан Бахтиёрнинг баттар жиғибийрони чиқди. Энди уни қидирмоқчи бўлиб уйдан чиқаётганида телефон асабий жиринглади. У югуриб борганча гўшакни кўтариб “Алло!” дея қичқириб юборганини ўзи ҳам сезмади. Бироқ гўшакдан келган овоз мутлақо бошқа одамга тегишли эди.

— Касалхонадан қўнғироқ қилаяпмиз, ҳозиргина бизга боши ёрилган беморни келтиришди. У тинмай сизни сўраяпти. Иسمи Илёс экан, — деди дўрилдоқ овозли киши.

— Илёс! Қандай қилиб касалхонага тушиб қолади? — дея бирдан бақирди Бахтиёр.

— Қандай қилиб бизга тушиб қолганлигини келсангиз кўрасиз, — деб Илёс қайси касалхонада ётганлигини айтган киши гўшакни қўйиб қўйди.

Уни онасидан олиб сўккан Бахтиёр ташқарига отилди. У иккита йигитни ёнига олиб йигирма дақиқага ҳам қолмасдан касалхонага етиб келди. Бу пайтда Илёснинг аҳволи оғирлашган эди.

— Сени ким бундай аҳволга солди? Қани анави қиз?! — дея палатага кирганиданоқ сўради Бахтиёр Илёсдан.

Илёс унинг саволига жавобан бир нималар деб гўлдиради. Унинг гапини ҳеч ким тушунмади.

— Нималар деяпсан? — деди Илёснинг елкасидан ушлаб кўтарган Бахтиёр. — Тушунтириб гапир!

— Беморни қийнаманг, — деди унинг ёнига келиб қўлидан ушлаган сочлари оппоқ врач. — Ҳозир мажбурласангиз ҳам гапиролмайди у. Сизлар ҳозир ташқарига чиқиб ту-

ринглар, биз беморни зудлик билан операция қилишимиз керак. Бўлмаса кеч бўлади.

Бахтиёр алам билан врачга қаради. Дўхтирни онасидан олиб сўкмоқчи бўлди-ю, бироқ ўзини босди. Чунки ҳозир Илёснинг тақдири шу одамнинг қўлида эди. Ноилож у Илёсни қўйиб юбориб, палатадан ташқарига чиқди.

Операция икки соатдан кўпроқ давом этди. Аммо Илёсни сақлаб қолишнинг иложи бўлмади.

— Зарба жуда қаттиқ бўлган, ҳалиям йигитнинг жони тошдан экан, тўрт соат чидаб берди, — деди врач Бахтиёрга операцияни ниҳоялаб, ташқарига чиққанидан кейин.

Воқеа тафсилотларини Бахтиёрдан эшитган амалдор тутақиб кетди.

— Кимларга куним қолди?! — дея бўқирди у. — Бутун бошли шаҳарнинг эгалари муштдеккина қизни эплаб олиб келолмаса. Бор, сенга бир кун муҳлат, ернинг тагидан бўлсаям уни топиб кел!

Бахтиёр бошини эганча хўжайиннинг олдидан чиқиб кетди. У йигитларининг асосий қисмини Илёснинг боши ёрилган жойга юборди. Уларнинг ҳаммасида Моҳирўйнинг сурати бор эди. Аламзада, кўзи қонга тўлган, турқи-тароватидан ит ҳуркадиган йигитлар атрофдаги ҳамма кўп қаватли уйларнинг подъездига кириб, одамларга суратдаги қизни кўрган-кўрмаганлигини суриштира бошлашди. Эшикдаги митти кўзгучадан эшик қоқиб турган бундай одамларни кўрган кўпчилик эшикни очиш у ёқда турсин, ҳатто нафас олишни ҳам бир зумга четга суриб секингина орқасига қайтишди. Очганлари ҳам ранг-қути бирдан ўчиб, ўзларига кўрсатилган суратни кўришлари билан “йўқ”, дегандек бош чайқашарди. Бу эса қидирувчиларнинг ишини тобора оғирлаштирар эди. Ниҳоят улардан учтаси Моҳирўй кўним топган уйга ҳам етиб келишди.

* * *

Марҳабонинг чинқириги Моҳирўйни бирдан сергак торттирди. Қизнинг юраги гупиллаб ура бошлади. “Наҳотки бизни шунчалик тез топиб олишган бўлса?” — дея ўйлади у ва ҳар эҳтимолга қарши, қўлига чўмични олди-да, эшик томонга юрди.

— Кутмаганмидинг? — деди ҳамон иржайганча турган эр Марҳабога еб қўйгудек тикилиб.

Жонсиз ҳайкалга айланган жувон миқ этмади. Аммо куёвининг овозини эшитган қайнона бир қалқиб тушдида, набирасини кўрпача устига ётқизиб, кўрқа-писа эшик томон юра бошлади.

— Сюрпризим сенга ёқмадими? Одамларнинг хотини эри узоқ вақт бир жойга бориб келса бўйнига осилади. Юз-кўздан ўпади. Сен нимага қараб турибсан? Ёки уйда ўйнашинг бормиди, халақит бериб қолдимми?

— Мен ўйнашга ўхшайманми? — деди ранги оқариб кетган қайнона қизининг ёнига келиб.

— Ў-ў, суюкли онажоним ҳам шу ерда эканлар-ку. Қойилман! Нега мени остонада тургазиб қўйдиларинг? Киритмайсизларми уйга? — деди яна иржайган эр, кейин унинг кўзи Моҳирўйга тушиб қолдию, юраги ҳапқириб кетди. — Мен тентак шундай жаннат жойни ташлаб қасрларда юрибман-а?! Бу офатижон ким бўлди?

— Сиз ўзингиз кимсиз? — деди Моҳирўй қошини чи-мириб.

— Мен манави рўпарамдагининг эриман. Шундайми? — дея эркак Марҳабонинг иягига кўрсаткич бармоғи билан туртиб қўйди. — Ёки эрлик лавозимидан олиб ташланганманми?

— Ҳа! — деди бироз ўзига келган Марҳабо. — Менга сиз эр эмассиз! Бегонага айланиб кетгансиз!

— Ни-ма? — деди бирдан кўзи чақчайган эр.

Марҳабо унга жавоб бермасдан ортига бурилди-ю, кўздан ёши оққанча ичкарига кириб кетди.

— Мен, — деди остона ҳатлаб уйга кирган эркак, — шундай жойдан хотинчамни деб қочиб келсам-у, бу хонимнинг айтган гапини қаранглар.

— Чиқиб кет! — деди газабдан титраб, илк бора куёвини сенсираран аёл. — Шунча кўргуликлар кўрсатганинг етар! Сен қамалганингдан бери тинчгина яшаётгандик.

— Нималар деб сайраяпсан, кампиршо? — деди ортидан эшикни тезда ёпган эркак. — Менинг кимлигимни унутганга ўхшайсанлар.

— Эшикни оч, ҳозир милиса чақираман бўлмаса! — деди аёл вужудига кўрқув кириб.

— Милиса... Милиса обязательно келади. Фақат мен чиқиб кетганимдан кейин. Сасиб кетган мурдаларни йиғиб олиш учун, — дея эркак қайнонасининг ёқасидан ушлади-да, ичкарига судраб кетди.

— Қўйворинг! — дея бирдан чинқириб юборди Моҳирўй.

— Оҳ, соҳибжамол, — деди эркак қайнонасини ичкарига итариб юбориб, Моҳирўйга яқинлашар экан, — турмада занглаб кетганман. Сендай гўзални худонинг ўзи менга етказди. Сенинг шу ердалигингни билганимда, аллақачон қамоқ деганларидан қочиб келган бўлардим. Юзингнинг оқлигини... Баданинг бунданам оқ бўлса керак.

Моҳирўй бутунлай довдираб қолди. Эркак унга яқинлашгани сайин у орқага тисарила бошлади.

— Тушундим, оппоғим, кўздан панага ўтайлик демоқчисан-да, — дея эркак энди унга ташланган маҳали қиз ғайриихтиёрий тарзда унинг бошига чўмич билан туширди.

— Вой мараз! — дея бақириб юборган эркак бошини ушлаганча ўтириб қолди.

— Агар бу уйдан ҳозироқ туёғингни шиқиллатмасанг, яна бир тушираман-у, ўлдираман! — дея пўписа қилди Моҳирўй.

Бироқ у иккинчи марта эркакнинг бошига туширолмади. Инқиллаб-синқиллаб ўрнидан турган “куёв” кутилмаганда бирдан қизга ташланди-да, унинг қўлидаги чўмични тортиб олди ва Моҳирўйнинг сочидан чангаллаб, қайнонаси билан хотинининг хонасига судраб кирди.

Куёви кўкрагидан итариб юборганидан кейин орқаси билан полга йиқилган қайнонанинг қон босими ошиб кетиб, ўзини билмай ётар, унинг бошини кўтариб олган Марҳабо эса нима қиларини билмай тинимсиз йиғлар эди. Бирдан уйда пайдо бўлган шовқиндан чақалоқ ҳам уйғониб кетганди. У онасидан ҳам ўтказиб, бор овозича чинқириб ингаларди.

— Ўчир овозингни! — деб бўқирди эр хотинига.

Аввалги калтаклари ёдига тушган Марҳабонинг бирдан уни ўчди. Аммо чақалоқ ҳамон бўзлашда давом этарди.

— Анави итвачча қаердан келиб қолди? — деди эркак иккинчи қўли билан хотинининг сочидан ушлаб тортар экан.

— Сиз... Сизнинг болангиз! — деди Моҳирўй йиғлоқи овозда.

— Менинг болам?! — дея қиз билан жувонни қўйиб юборган эркак чақалоқ ёнига борди-да, секин уни қўлига олди.

— Моҳирўй, ойим ўлиб қолади, ошхонадан тез сув олиб келинг, дорисини ичкизайлик! — деди Марҳабо сочи эрининг чангалидан бўшаган заҳоти онасининг бошини қўтарар экан.

Моҳирўй ошхона томонга югуриб борди-да, косани тўлдириб сув олиб келди. У бирдан пичоқ ҳам олмоқчи эди, лекин аёлнинг жонталаш қилиб ётгани уни бу йўлдан қайтарди.

Дорининг таъсиридан кейин аёл кўзини очди. У худди уйқудан чўчиб уйғонган одамдай атрофига олазарак боқди.

— Ойи, — деди ҳамон кўзидан ёш оқаётган Марҳабо, — ошхонага юринг.

Аёл жавоб қилмади. Бунинг ўрнига туришга ҳаракат қилди. Жувон билан қиз унинг икки томонидан ушлаб, етаклашди. Худди ўша пайт эшик тақиллаб қолди. Марҳабонинг эри оёқ учида юриб, уларнинг ёнига келди-да, кўрсаткич бармоғини лабига қўйиб: “Тисс, агар биронتانгнинг овозинг чиқса, болани балкондан ташлаб юбораман”, деди. Бу пайтда чақалоқ йиғлашдан тўхтаган, ўзини қўтариб олган нотаниш одамга ҳайрон бўлиб тикилиб турар эди.

Эрининг гапидан кўрқиб кетган Марҳабо “хўп”, деган-дек бошини қимирлатди.

Эшик яна уч марта қайта тақиллади. Эшик ортидагилар бироз кутиб туришгач: “Бу уйда ҳеч ким турмаса керак”, деган ўйда кейинги қаватга чиқиб кетишди.

Шундан кейин ҳам эркакнинг кўнгли тинчимай, дераза олдига бориб пастга қараб турди. Яқин-атрофда милиция машинаси кўринмасди-ю, лекин у ким келиб эшик қоққанлигини билиш мақсадида пастдан кўзини узмасди.

Ошхонага киришганларидан кейин Моҳирўй пичоқни олиб сочиққа ўраётганлигини кўрган Марҳабо унинг ёнига келиб:

— Нима қилмоқчисан? — дея пичирлаб сўради.

Қиз жувонга қаради. Унинг нима қилмоқчилиги шундоққина кўзидан кўриниб турар эди.

— Болам унинг қўлида, — деди Марҳабо қалтираган овозда. — Аввал болани олишимиз керак. Кейин...

Дераза ойнасидан уч кишининг олдинма-кейин чиқиб кетганлигини кўрган эркак хотиржам тортди.

— Энди, — деди у чақалоқнинг бурунчасини мулойим чимдиб қўйиб, — ишни бошласак ҳам бўлаверади.

Эрининг полни гурсиллатиб ошхона томонга келаётганлигини эшитган Марҳабони титроқ босди. У бир Моҳирўйга, бир онасига нажот истагандай жовдираб қарар эди.

— Бугун базм уюштирамиз, катта базм, — деди иржайганча кириб келган эркак. — Кампир ошхонада бола билан қолиб, егуликлар тайёрлайди. Иккала жонон менинг кўнглимни овлайди. Эрталаб мен чиқиб кетаман. Ҳеч кимга зиён етказмай. Агар айтганимни қилмасаларинг, биронтанг ҳам соғ қомайсилар... Ҳа, яна бир нарсани эсларингдан чиқармаларинг. Мени болани кўриб кўнгли юмшайди, деган хомхаёлга бориб ўтирсаларинг, аҳмоқликдан бошқа нарса қилмаган бўласанлар. Менинг белим тўла бола. Хоҳлаган пайтимда тўғри келган аёлни туғдириб кетишга қурбим етади. Бу болани кўзимни юммасданам пастга улоқтириб юборавераман. Шунинг учун агар сенларга бола керак бўлса, дамларингни чиқармасдан, нима айтсам, ҳамма буйруғимни бажариб турасанлар.

Марҳабонинг бошига биров гурзи билан ургандай бўлди. Кўз олди қоронғилашиб, орқасига йиқилаётган жувонни Моҳирўй ушлаб қолди.

— Мана шу ишни бекор қилдинг, жонидан, — деди эркак хунук иржайиб, — аслида буниям кераги йўқ эди. Шунчаки сен ёшлик қилиб, у-бу нарсаларни билмасанг, айтиб юборади, деб ўйловдим.

Бу гаплар Моҳирўйнинг ҳам суяк-суягига бориб қадалди. Эркакнинг қўлидаги чақалоқ чириллаб йиғлашга тушди. “Сенга мен маишат қандай бўлишини кўрсатиб

қўяман”, дея хаёлидан ўтказган қиз бор кучини йиғиб жилмайишга уринди-да:

— Мен сизнинг айтганингизга розиман, фақат бу ерда эмас. Эркаксиз, ҳар қалай, у ёғининг эпини қиларсиз, — деди.

— Нималар деяпсан, қизим? Ҳали бокира қизсан-ку, эсингни йиғиб ол. Бунинг дўқ-пўписасидан қўрқма! Кейин ўзинг афсусланиб қоласан! — дея бақириб юборди аёл.

— Ҳов, кампир, ўчир овозингни! — дея бўкирди эркак ва қўлидаги болани аёл томон иргитди.

Аёл чапдастлик қилиб чақалоқни ушлаб қолди. Акс ҳолда... Моҳирўй йиғлаб юбормаслик учун тишини тишига босиб, тез-тез қадам босиб ошхонадан чиқди. Эркак унинг орқасидан эргашиди. Бироқ Моҳирўй эшик ёнига бориб тўхтади.

— Юр, нега тўхтадинг? — деди эркак.

— Сочиқ-почиқ олволай, ёз бўлсаям, одам кечаси чўмилганидан кейин артинмаса совқотади, — деди ичидан бу гапларни суғуриб олган Моҳирўй.

— Мен сени покизамисан, деб ўйласам, кўпни кўриб қўйганга ўхшайсан-а, — деди эркак ҳиринглаб.

— Бунисини кейин билиб оласиз, — деди Моҳирўй ва тезда ошхонага кирди-да, пичоқни сочиққа ўраётган маҳали, аёл унинг оёғига ёпишиб:

— Қизгинам, шаштингдан қайт, бизни деб ўзингни бадном қилма! — деди.

Бироз ўзига келган Марҳабо эса унга ҳайратланиб қараб турар эди.

— Ҳаммаси яхши бўлади, — деди Моҳирўй ва салафан сумкага сочиқни тикди-да, аёлга қарамасдан эшик томонга юрди. Сўнг эркакнинг ёнига бориб: — Шундай жойга олиб борингки, ҳеч ким бўлмасин. Ҳаммаёқ зимистон бўлсин, — деди.

* * *

Бахтиёр аввал участка нозирига қўнғироқ қилиб, унинг одамлари кўп қаватли уйларни бирма-бир кўриб чиқишларини айтди. Нозир ўзини озгина у ёқ-бу ёққа ташлаган эди, Бахтиёр дарров унинг иккита айбини эслатди. Қарабсизки, участка нозирининг бирдан қулоғи кар, кўзи кўрга айланди. Шунинг учун Бахтиёрнинг йигитлари

эмин-эркин ҳолда ҳамма уйнинг эшигини тақиллатиб чиқишди. Албатта, бу ерларда кўпчилик Моҳирўйни умуман кўрмаганди. Битта-иккитаси кўрган бўлса-да, унга эътибор бермаганди. Эътибор қилганлари эса йигитларнинг вазоҳатини кўрганидан кейин бирдан: “Умримда учратмаганман”, деб қутулиб қўя қолишди. Моҳирўй кўним топган подъезддагиларнинг бор-йўғи иккитаси Бахтиёрнинг йигитларига эшик очишди, улар ҳам қариб қолган, кўзи яхши кўрмайдиган кимсасиз чол ва ҳафтада бир маротаба кўчага чиқадиган кампир эди.

Қидирувдан натижа чиқаролмаган йигитлар яна Бахтиёрнинг ёнида тўпланишди. Бу пайтгача амалдорнинг “ўнг қўли” Илёс масаласи билан шуғулланди. Аввалига бош врач: “Унинг ўлими тўғрисида милиционерларга хабар берамиз”, деб туриб олди. Бахтиёр унга бундай қилиш мумкинмаслигини айтди. Бош врач сабабини сўраганида, у стол устига бир даста ўн сўмликни ташлаб:

— Ака, бизга обрў керак. Агар шу томони бўлмаганида, аллақачон милисалар қидирувга тушиб кетишган бўлишарди. Агар бизнинг одамимиз ўлиб, бунинг хабарини “мент”ларга айтадиган бўлсак, ер билан битта бўлганимиз шу. Илёс яхши бола эди. Унинг қасдини биз ўзимиз оламиз. Сиз бўлса, пулни олинг-да, ҳеч бало кўрмагандай ўтираверинг, — деди врачнинг кўзига тикилиб.

— Уйидагилар сўраб келиб қолишса нима қиламан? Бундан ташқари, касалхонада ўлим содир бўлдим, мен тезда бу ҳақда милицияга хабар беришим керак, — деди врач ҳамма нарсани бўйнидан соқит қилиш мақсадида.

— Ўша милицияга, — деди Бахтиёр ўқрайиб, — ўзи ўлиб қолди денг. Сариғи ўтиб кетибди, дейсизми, юраги “приступ” берибди, дейсизми, бу ёғи сизнинг ишингиз. Лекин зинҳор унинг бошига уришганлигини тилингизга ола кўрманг. Ҳар қалай, сиздаям бола-чақа бор. Уларнинг келажагини ўйлайсиз. Бу ёғи тушунарлидир... Илёснинг уйидагилари масаласига келсак, хотиржам бўлинг. Уларниям ўзимиз тинчитамиз.

Бош врач Бахтиёрнинг сўнгги гапларидан кейин ҳайкалдек қотди. Айниқса, бола-чақаси эслатилганидан кейин унинг юраги ўйнаб кетиб, Бахтиёр айтганидай, “приступ” бериб қолишига озгина қолди.

Ҳамма ишларни тинчитиб бўлганидан кейин Бахтиёр йигитлари билан энди нима қилиш кераклиги тўғрисида бош қотириб турганида, амалдор қўнғироқ қилди.

— Ҳозирча топилгани йўқ. Лекин ҳеч қаерга қочиб кетолмайди. Барибир топамиз. Асосийси, у ҳалиям шаҳарда экан, — деди Бахтиёр бошқа гап тополмай.

Амалдор бу сафар уни бўралатиб сўкмади. Ўйланиб турди-да, буюрди:

— Ўша атрофга йигитларингдан иккитасини қоровулликка қўй. Бир марта қиз шу ерда кўриниш берибдими, яна пайдо бўлади. Фақат бу сафар йигитларингнинг тузукроғидан қўй. Яна латта чайнаб қолиб кетишмасин.

Эрининг гапларини қўшни хонада эшитиб турган Зулайҳо мийиғида кулиб қўйди. У ҳам эридан қолишмасдан Моҳирўйни қидирмоқда эди. Фақат мақсад, режа бошқа эди. Аёл сал аввал жазмани билан қиз ҳақида гаплашганди. Моҳирўйнинг топилган-топилмаганлигини суриштирганди. Афсуски, жазман ҳам уни қувонтирадиган гап айтмади. Бироқ Бахтиёр каби, албатта топишини айтиб ўтди.

— Шу қиздан воз кечиб қўя қолинг, — деди Зулайҳо эри ҳорғин кайфиятда уйдан чиқаётганида.

— Йўқ, — деди амалдор пешонаси тиришиб, — у менинг юзимга оёқ босиб кетди. Кўрнамаклик қилди. Энди топсам, соғ қўймайман.

Эрининг гапидан Зулайҳо хурсанд бўлиб кетди. Зотан, амалдор энди бус-бутун ўзиники бўлиб қоладигандай эди. Сўнг яна ўйланиб қолди. Турғун Фаниевич нимаики иш бошласа, охирига етказмай қўймайдиганлар хилидан эканлигини билгани уни ўйланишга мажбур этди. “Бу Моҳирўйни яхши кўрдими, демак, барибир унга етишишга ҳаракат қилади. Важоҳатидан ҳеч нимадан қайтмайди-ганлиги кўриниб турибди. Уни бу йўлдан ё ўзининг ўлими, ёки Моҳирўйники қайтариши мумкин. Ўзи-ку ҳали менга кўп керак... Қолаверса, бир зумда қўлимда ўйинчоқ қилиб қўйишим ҳам ҳеч нарса эмас. Чунки унинг сирини биламан. Бу ердагилар унинг учун ҳеч нарса қиюлмаган тақдирдаям Москва бор-ку. У ёқларга бунинг қули етмайди-ку. Демак, имкониятим етарли. Албатта, буларни қўлимдан ҳеч нима келмай қолганида ишлатаман. Ҳозирча

энг осони — қизни даф қилишим керак. Гарчи қарисаям қуйилмаган бу чол: “Қўлимга тушса соғ қўймайман”, дегани билан, қизнинг гўзаллиги учун ҳамма айбидан воз кечиб юбориши ҳеч гап эмас-да. Шунгача отимни қамчилашим лозим”, дея ҳаёлидан ўтказди Зулайҳо.

— Кампир, — деди амалдор хотинининг ўйланиб турганини кўриб.

— Нима дедингиз?! — деб юборди Зулайҳо эрининг қолган гапини эшитишга сабри ҳам чидамай, бирдан юраги алланечук бўлиб.

Зотан, у илк маротаба эрининг оғзидан бунақа сўзни эшитиб туриши эди.

— Ёқмадими? — деди хотинидаги ўзгаришни кўрган амалдор.

— Мен ҳали кампир бўлдимми?! Сиздан неча ёш кичиклигимни эсингиздан чиқариб қўйдингизми? — деди Зулайҳо кўзига ёш қалқиб.

— Кўзимга шундай кўриниб кетдинг-да.

— Бошқалар-чи? Бошқалар кўзингизга онасидан янги туғилгандай кўринадими? Сиз билан шунча бирга яшаб, охири эшитганим шу бўлдимми? Менга бунақа гапни айтишдан олдин ўзингизга бир қараб олсангиз яхшийди. Сизниям ҳеч ким бўз йигит демайди. Аллақачон...

— Ўчир овозингни! — деди амалдор хотинининг гапларидан гаши келиб. — Бошқаларга шундай десанг хурсанд бўлади. Одам қариганидан кейин қариликни бўйнига олиши керак-да.

Зулайҳо ортиқ унинг ёнида туrolмади. Лаблари титраганча ташқарига чиқиб кетди. Турғун Ғаниевич унинг ортидан: “Ўзи нима демоқчийдим?” дея ўйлади, аммо унинг ҳаёлига хотинига айтмоқчи бўлган гапи келмади.

Аёл эри машинада уйдан чиқиб кетганидан кейин югуриб бориб жазманига қўнғироқ қилди. Бироқ гўшакни ҳеч ким кўтармади. Зулайҳо эркак зотининг ҳаммасига қирғин келишини қайта-қайта тилаб, оппоқ қоғоз олди-да, унга эрининг кирдикорларини бирма-бир рус тилида ёза бошлади. Узоқ ёзди, пешонаси тиришиб, амалдорнинг ўзи билган айбларининг биронтасини ҳам қолдирмасдан қоғозга “тўкиб сочди”. Сўнг кўнгли бироз хотиржам тортиб, жазманига қайтадан қўнғироқ қилди. Бу сафар у гўшак-

ни кўтарди. Кўтарди-ю, Зулайхонинг бир-биридан заҳарли гапларини эшитиб, гўшакни отиб юборишига оз қолди. Ҳартугул, аёл бирор икки дақиқа “ёниб” турганидан кейин бирдан ўчди. Ва дийдиё қилишга тушиб кетди. Эрининг аблаҳлигидан, пасткашлигидан нолиди. Шундан кейингина Моҳирўй ҳақида янгилик бор-йўқлигини сўради.

— Ҳозиргина, — деди жазман ниҳоят гапиришга изн берилганидан пешонасини силаб қўйиб, — битта ошхонага бордим. У ерда яхши битта опагинам бошлиқ...

— Опагинанг қаймоққинамикин? — деди Зулайҳо киноя билан жазманининг гапини бирдан бўлиб.

— У билан мен фақат иш юзасидан гаплашаман. Мен ишрат қилмоқчи бўлсам, сизнинг ўзингиз етиб ортасиз. Мана шу гапни эсингиздан чиқарманг, — деди асабийлашган жазман.

— Бўпти, бўпти, давом эт. Ҳўш, ўша иш юзасидан гаплашадиган опагинангнинг олдига бординг, ундан кейин-чи?

— Хуллас, унинг олдига иккита қиз иш сўраб келибди, улардан биттаси мен кўрсатган расмдагига жудаям ўхшар экан.

— Ростданми? — деди бирдан ҳовлиқиб кетган Зулайҳо. — Ҳозир ўша қизлар қаерда экан, ишга олибдими уларни?

— Келишолмабди. Моҳирўй роса шадлодлик қилибди. Лекин унинг айтишича, қизлар шу яқин-атрофда туришаркан. Бунинг устига, Моҳирўй билан бирга келган қизнинг дутонаси опанинг қўлида ишлармиш. “Ўша қиз унинг қаерда яшашини билса керак”, деди опа.

— Бирдан чақириб сўрамадингларми?!

— Ишга келмабди. Дам олиш кунди экан.

— Ҳартугул, изини топибсан-ку. Эртадан қолдирмай аниқла. Кейин менга телефон қил. Уёғига менам бораман. Қолганини биргалашиб қиламиз, — деди Зулайҳо бироз чехраси ёришиб.

* * *

Чувалчанг “А-а-а” дея чинқириб томоғини ушлади-да, орқасига қулади. Бирдан шовқин-сурон кўтарилди. Маҳкумлар нима бўлганлигини билиш мақсадида Чувалчанг йиқилган жой томон югуришди.

— Дўхтир... дўхтир чақиринглар, тез бўлларинг! — дея бақирди Босс.

Кўзлари косасидан чиққудек бўлиб типирчилаётган Чувалчанг бир муддатдан сўнг сал тинчиди.

— Гиёс ака, — деди у нимжон овозда, — мени кечиринг. Мен сизга хиёнат қилдим. Сизни ўлдирмоқчи эдим!

— Биламан, — деди бошини қимирлатиб Босс, — кечирдим.

Шу гапни эшитиши билан Чувалчангнинг кўзи юмилди. У мангу уйқу сари йўл олган эди.

Гарчи Чувалчангни ким, нега ўлдирганлигини Каламуш жуда яхши билса-да, ошпазларни сиқувга олди. Уларни жазо камерасида обдон “сийлади”, шундаям улар: “Биз ҳеч нарса билмаймиз, овқатга бирон нима солганимизда, ҳамма бирдай заҳарланган бўларди”, деб туриб олишди. Улар тайёрлаган овқат махсус текшириб кўрилганида ҳам ундан одамга зиён етказиши мумкин бўлган ҳеч нарса топилмади. Ошпазлар қўйиб юборилганидан кейин соқчи келиб Бургутни олиб кетди. Фаррух: “Яна мени сўроқ қилиб, кейин бошимга итнинг кунини солса керак”, дея ўйлаган эди. Аммо ўйлаганича бўлмади. Уни соқчилар Каламушнинг ёнига эмас, балки бошқа камерага олиб киришди. У камерага кирди-ю, ҳайратдан қотиб қолди. Камера ичида Зарина унга жилмайиб қараб турар эди.

— Сиз бу ерда нима қиляпсиз? — деди Бургут ҳайратини яширолмай.

— Сизни кутиб турибман, — деди Зарина шўх овозда.

— Нега? — дея баттар таажжубланди Фаррух.

— Мумкин эмасми?

— Йўқ, лекин...

— Сиз кутмагандингиз, тўғрими?

Фаррух “ҳа”, дегандек бошини қимирлатди.

— Мен, — деди бирдан жиддий тортган қиз, — сиз билан хайрлашгани келгандим.

— Хайрлашгани?

— Ҳа, ишдан бўшатишди. Ўша сизга керакли уколни қилмаганим учун. Эртадан бошлаб бу ерга келмайман, — деди Зарина чуқур сўлиш олиб.

— Сизга билмасдан жабр қилиб қўйганим учун афсусдаман, — деди Фаррух унга ачиниб.

— Мен сиздан мутлақо хафа эмасман. Умуман, ишимдан айрилаётганим ҳам қизиқтирмайди. Чунки бир йил ишлаб берасан деб ўқиш жойимдан юборишганди. Мени мутлақо бошқа нарса қийнаяпти. Мен кетаяпман-у, сиз бу ерда қолиб кетаяпсиз. Ана шу нарса... — дея қиз гапини давом этказолмай қолди.

Унинг юзи қизарди. Кўзида ёш пайдо бўлди.

— Мен, — деди у бироздан кейин ҳамон тахтадай қотиб турган рўпарасидаги йигитга қараб, — қиз бола бошим билан ичимдаги гапларимни сиздан олдин айтаётганимга айбга йўйманг. Бошқа иложим йўқ. Бу ерга қайтиб келолмайман... Хуллас... Хуллас, сизнинг дил изҳорингизни эшитишга жуда кўп вақт бор. Албатта, агар мен ўйлаган нарса сизда бўлса... Нима десам экан... Йўқ, айтолмайман... Нега жим тураверасиз?

— Ҳалиги, — дея додирлади маҳбус, — мен сизни хафа қилганимдан...

— Қанақа хафа қилиш? Тушунмаяпсизми, мен сизни севиб қолганман-ку!.. — деди қиз кўзида ёш билан.

Фаррух умрида бунақа сўзни эшитмагани боис, қизариб кетди. Нима қиларини билмай бошини эгди. Зарина бошқа чидаб туролмади. Соддагина, ёқимтой йигитнинг юзидан чўлп этказиб ўпди-да, эшик ёнига бориб муштлаб урди. Юзи олов бўлиб ёнаётган Фаррух жойидан қимирлолмай қолди.

У камерага қайтиб келганидан кейин Боссни қамоқхона бошлиғининг олдига олиб кетишганини айтишди. Бу хабар уни ташвишга солмади. Чунки, хаёлини Заринанинг сиймоси, унинг сўзлари ва ўпичи эгаллаб олган эди.

Босс тахминан Каламушнинг нима демоқчилигини биларди. Шу боисдан ҳам ўзининг жавобларини олдиндан тайёрлаб борди.

— Нима кераги бор эди? — деди Эдуард Анисимович асабий тарзда сигарета чекар экан. — Сен келганингдан бери менга тинчлик йўқ. Деярли ҳар куни битта мурда чиқаяпти бу ердан.

— Ҳисобдан адашманг, — деди мийигида кулган Босс, — мен келгунимча иккита бўлган. Келганимдан кейин иккита бўлди. Бунга менинг нима алоқам бор?

— Ўзингни гўлликка солма! — дея қичқириб юборди Каламуш. — Ҳаммасида шахсан сенинг қўлинг бор.

— Исбот, — деди Босс қамоқхона бошлиғининг кўзига тик қараб, — биронтасини менга исботлаб беринг-чи.

— Бўлади, ҳаммасини вақт-соати етганда мен сенга исботлаб бераман.

— Унда ўша вақт-соати етгунча яшаб турайликчи. Кейин бир гап бўлар.

— Чарчадим, — деди Каламуш бирдан бир поғона тушиб, — оналарини эмсин ҳаммаси. На уйқумда, на юриш-туришимда ҳаловат бор.

— Ҳаммасига одамнинг ўзи сабабчи. Сабабсиз бирон нима бўлмайди, — деди Босс.

— Бўлди, иккаламиз ҳам мушук-сичқон ўйнашни бас қилайлик.

— Мен ҳеч ким билан бунақа ўйин ўйнамаганман. Ўйнашним билмайман.

— Нега ўзингни олиб қочаяпсан? Мен сенга тинчликни таклиф қилаяпман.

— Мен ҳамиша тинчлик тарафдориман. Сиз билан бўлса, шунчаки гапим келишмайди. Сабаби, мен ҳақиқатни яхши кўраман.

— Нима демоқчисан бу билан? Мени тўғри гапирмайдиган ҳезалакка чиқардингми? Сен ўзингча: «Кобра билан Чувалчангни ўлдириб, ҳамма нарсага эришганман. Ҳар қандай гапни истаган пайтимда гапираман. Энди билган нарсамни қиламан», демоқчимисан? — деди ўрнидан туриб кетган қамоқхона бошлиғи.

— Мен боғдан келсам, сиз тоғдан келаяпсиз. Шунинг ўзи бизнинг бошқа-бошқалигимизни кўрсатмаяптими? — деди Босс мулойимлик билан. — Кейин гапларимиз анча майдалашиб кетганга ўхшайди.

— Ит! — деб юборди кутилмаганда Каламуш қизариб-бўзариб. — Яхшилиқни билмадинг! Мен сенга осойишталикни таклиф қилгандим, кўнмадинг. Энди ўзингдан кўр!

Сўнг бироз муддат Боссга тикилиб қараб турди: “Шу пайтгача мен ҳақиқатан бундан кўрқиб келдим. Сабаби оддий. Аввалига битта-иккита ишларимни билиб қолди. Биронта одамга айтиб юрмасин деган ўйда, унга тегин-

мадим. Аста-секин бошимга чиқиб олди. Аксига олиб, ташқаридагиларнинг ишини бажариб бераман деб, кўп нарсга кўл уриб қўйдим. Бу эса ҳаммасидан хабар топди. Энди бошимда туриб ҳожатини ҳам чиқармоқчи, аблаҳ. Бирига чидайин, иккисига чидайин. Тамом. Тоқатим тоқ бўлди. Москвага хабар бермаса, ундан нарига ўтсин. Яхшилаб адабини бериб, попугини пасайтириб қўяман. Агар озгина ғимирлайдиган бўлса, ана, Турғун Ғаниевич бор. Унинг ишларини итдай бажараяпманми, энди уям мен учун тер тўксин-да... Босснинг сўзлари марказгача етиб борадимийўқми, худо биледи. Балки у мени шунчаки қўрқитиб юргандир. Амалдор эса... Амалдорнинг қаҳри қаттиқ. У бир маротаба ғазаб отига минса, мен-ку, майли, бутун оиламнинг соғ қолиши амримаҳол. Ҳозир у мендан Босснинг жонини сўраб турибди”, дея хаёлидан ўтказди у.

Эдуард Анисимович соқчини чақириб, унга Боссни жазо камерасига олиб боришни ва ақли киргунча “даволаш”ни буюрди. Улар чиқиб кетишаётганида Каламуш:

— “АЮЧ”га, — деди.

Унинг гапидан кейин соқчи тўхтаб, савол назари билан қамоқхона бошлиғига қаради.

— Тушунмадингизми?! — деди Каламуш қошлари чиририлиб.

Соқчи “Ёши анча ўтиб қолган, у ердаги азобга чидолармикин?” деб сўрамоқчи эди. Аммо сўрамади. Бошлиқнинг қарашининг ўзи бу саволнинг жавобини бериб турар эди.

Босснинг юзида эса истехзоли табассум пайдо бўлди. У аввал ҳам бу камерада бўлган эди. У ерда қандай қилиб азоб беришларини яхши биларди. Лекин ўшанда ёш эди. Шу боисдан ҳам азобларнинг барига бардош берганди. “Шер бекорга тушимга кирмаганлиги янаям аниқ бўлди. Афсус, менинг ҳам тақдиримга таниш-билишлар билан видолашиш ёзилмаган экан... Ҳаётнинг жуда кўп неъматлари мени четлаб ўтди. Энди ўлигим ҳам хорзор бўларкан-да. Ёки шундай ўлимга лойиқ иш қилдимми?... Нимаики қилган гуноҳларим бўлса, Худо, ўзинг кечир!” дея хаёлидан ўтказди у камерага етиб боргунча. Оёққўлини боғлашаётганида эса ота-онасини, чопқиллаб ўйнаб юрган болалигини эсга олди.

— Босс, — деди азоб берувчилардан бири юзидаги ниқобни олиб, — мен сизни қаттиқ ҳурмат қиламан. Шунинг учун сизга озор етказишга ҳечам қўлим бормаяпти.

— Ука, — деди Босс мийиғида кулиб, — буйруқни бажаринг. Куним бўлса яшайман. Бўлмаса, тақдир эканда. Иложим қанча? Асосийси, мен сизни ичимда қарғайман. Энди ишни бошланг.

Боссининг оёқ-қўли махсус столга чандиб боғланган, қимирлашига мутлақо имкон қолдирилмаганди. Фақат кўзларигина бўлаётган воқеаларни кузатиш ва қўшимча азобланиши учун очиқ қолдирилган эди. Суякларни синдириб юбормасдан эзғилайдиган мослама Боссининг ёнига олиб келинди. У аввал оёқларининг устига қўйилди ва токка уланди. Мослама аста-секин ҳаракатланиб, Боссининг этини эзғилай бошлади. Танасидаги оғриқнинг аста-секин кучайиб бориши Фиёс аканинг кўзидан ёш чиқариб юборди. У бақариб юбормаслик учун лабини маҳкам тишлади. Лекин шунча уринмасин, унинг инграган овози эшитилди. Босс уялди. Унга кўзини лўқ қилиб қараб турган “жаллод”дан уялди. “Агар жонимни суғуриб олсанг ҳам чидайман”, дея ўйлади Босс ва лабини янада маҳкамроқ тишлади. Унинг лабидан қон сизиб чиқа бошлади. Буни кўрган “жаллод” чидолмасдан аввал кўзини юмиб олди, сўнг мосламанинг тугмачасини босиб, азоб беришдан тўхтатди. Пешонасидан тер қуйилиб келаётган Босс танасидаги оғриқ тўхтаганидан кейин ҳансираб нафас ола бошлади.

— Операцияни охиригача етказиш керак, — деди “жаллод”нинг ёнида турган соқчи.

— Қанчадан-қанча одамни бу ерда онадан туғилганига пушаймон едирганман, — деди “жаллод”, — бир туким қилт этган эмас, лекин Боссни бу кўйга солиш менинг қўлимдан келмайди.

— Келади! — деди махсус тешикдан бўлаётган воқеани кузатиб турган Каламуш, жаллоднинг гапини эшитганидан кейин, жаҳли чиққанидан қалин қоп-қора темир эшикни шарақлатиб очиб кириб келар экан. — Келади, ўртоқ сержант. Сиз шафқатсиз жиноятчини жазолаётганингизни эсингиздан чиқариб қўйманг. Бу одам, — деди у Боссни кўрсатиб, — жамиятимиз учун ўта хавфли. Бир неча ўнлаб ўта оғир жиноятларни қилган. Қанчадан-қанча бегуноҳ ин-

сон бунинг дастидан эрта ҳаётдан кўз юмган. Аслида бунданам оғир жазони қўллашимиз керак эди. Ҳалиям бизда шафқат деган нарсадан бор.

— Лекин... — дея “жаллод” энди унга эътироз билдирмоқчи эди:

— Бас! Буйруқни бажаринг! — дея бақриб юбориб, уни гапиртирмай қўйди Каламуш.

Ҳушдан кетиш арафасига келиб қолган Босс унинг гапларига аччиқ кулиб қўя қолди.

Мослама яна ишга тушди. Энди у Босснинг қўл суяқларини эзгилар эди. Эшитган гапларидан кейин Фиёс аканинг қони кўпчиганди. Фазаби кўзгаганди. Шу боисдан ҳам азобга мағрур бардош бера бошлади. Суяги синиш арафасига келган тақдирдаям у чидади. Худди ҳеч нарса бўлмаётгандек бемалол турди. Ҳатто лабини ҳам тишламади. Эдуард Анисимовичга алам қилиб кетди. Назарида, Босс шундай ҳолатдаям унинг устидан кулаётгандай эди.

— Буни тўхтат! — дея бақирди у “жаллод”га. — Токни ула, сакрашини бир томоша қилайин.

Электр қуввати улангандан Фиёс аканинг кўзлари чақчайиб кетди. Яна сал бўлмаса, улар косасидан отилиб чиққудек эди. Бироқ заряд қанчалик тез пайдо бўлган бўлса, яна шундай йўқолди. Орадан бир дақиқа ўтмасидан улар яна ишга тушди. Бундай ҳол кетма-кет беш марта такрорланганидан кейин, Босснинг кўз олдида Шер пайдо бўлди. У ниҳоятда ачиниб, Фиёс акага қараб турди-да:

— Отингни олиб келдим, — деди кўз ёши аралаш, — мин, кетамиз.

— Ҳали бироз эртароқмасми? — деди Босс Шерга илтижо билан боқиб.

— Вақти-соати етиб келди. Отга мин, дардисар дунёда кунинг битди.

— Ҳали битмаган ишларим бор эди. Фаррухни қиёмига етказиб тарбиялай олганим йўғиди. Озгина имконият беришнинг иложини қилолмайсизми?

— Менинг қўлимдан ҳеч нарса келмайди. Иложини қилиш мумкин бўлган замондан ўтиб кетганимга анча бўлган. Менга сени олиб келиш буюрилган. Шогирдинг

масаласида қайгурмасанг ҳам бўлади, уни Мироб ўз қармоғига олади, — дея Шер Босснинг қўлидан ушлаб тортди.

Фиёс аканинг қаеридадир кучли огриқ пайдо бўлди-ю, кейин бирдан енгил бўлиб қолди...

— Кўзи олайиб кетди. Балки тўхтатармиз! Ўлиб-пўлиб қолмасин тагин, — деди “жаллод” Каламушга умид билан қарар экан.

— Бунинг жони тошдан. Яна икки дақиқа чидашга бемалол кучи етади, ҳозир бўлса нағма қилаяпти, ўзини мана шундай ҳолга солиб, жазони тўхтатмоқчи, бунинг макри беҳисоб, — деди Эдуард Анисимович Боссдан кўзини узмай.

Қамоқхона бошлиғи айтган икки дақиқа ҳам ўтди. “Жаллод” хўжайинидан сўраб ҳам ўтирмасдан электр токини узди-ю, бармоғини Босснинг энса томирига тегизди.

— Жони узилибди, — деди у Каламушга ваҳимали қараб.

— Йўт-э, — дея Эдуард Анисимовичнинг ўзи ҳам Фиёс аканинг томирини текшириб кўрди.

Ҳақиқатан ҳам маҳбуснинг юраги уришдан тўхтаганиди. Каламуш шундан кейингина нима қилиб қўйганини англаб етди. Хавотир билан жаллодга қаради:

— Ўзининг ажали билан ўлган. Юраги приступ бериб қолган. Бу ёғи тушунарлидир?

Жаллод ёнида турган соқчига қаради. Соқчининг кўзидаги совуқлик унинг Каламушга нисбатан нафратини шундоққина кўрсатиб турар эди.

— Столдан ечиб олинглар-да, тезда бошқа камерага олиб боринглар. Ундан кейин дўхтирни чақириб, бирдан ўз ажали билан ўлганлиги тўғрисида маълумотнома ёздириб олинглар. Ишни тезлаштиринглар, — дея Эдуард Анисимович бу ерни тарк этди.

Қалтираб бораётган Эдуард Анисимович хонасидаги столга ўтириб, бир пиёла иссиқ чой ичгандан кейингина бироз ўзига келгандай бўлди. Сўнг лабига сигарета қистириб, уни тутатиш учун гугурт қидирди. Стол тортмаларини очиб қаради, стол устини кўздан кечирди, бироқ шундоққина олдида турган гугуртни кўрмади. Шундан

кейин баттар асабийлашиб кетди. Соқчини чақириб, гугурти қаёққа йўқолганлигини пўписа билан сўради. Соқчи бир қарашдаёқ гугуртни кўрди-ю, ажабланди. “Бунинг томи кетиб қолмаганми, ишқилиб?!” — дея хаёлидан ўтказди-да, Каламуш қидираётган нарсани кўрсатди.

Эдуард Анисимович сигаретасини тутатаркан, қўли титраб кетди. У соқчининг кўз ўнгида бундай қўйга тушиб қолганидан ноқулайлик ҳис қилди ва тугунни чуқур ичига тортиб, буйруқ кутиб турган одамга қўли билан “чиқиб кет” ишорасини қилди. У кетиши билан эса шоша-пиша телефон рақамини тера бошлади.

— Ўтирибсанми лаллайиб, ҳалиям нима қилишингни билмасдан? — деди амалдор унинг овозини эшитиши билан.

— Ака, иш сиз айтгандай бўлди, унинг қўлига нариги дунё учун чипта тутқазиб қўйдим, — деди Каламуш иржайиб.

— Ҳартугул, — деди Турғун Фаниевич, — шуниям эп-лолмайсанми, деб кўрққан эдим. Ишқилиб, ҳаммаси тинчгина бўлдимми?

— Худди сиз айтгандай ажалнинг ўзи бизнинг ёрдамимизсиз олиб кетди, — дея ҳиринглади қамоқхона бошлиғи.

— Яна у ёқ-бу ёққа ўлакса ҳиди тарқаб кетмасин, кўзингга қара, — дея амалдор гўшакни қўйиб қўйди.

Каламуш: “Хавотир олманг, ҳаммаси хамирдан қил сургундай бўлади”, демоқчи эди, бироқ улгуролмай, гапи ичида қолиб кетди. Алоқа узилганидан кейин у гўшакка бироз қараб турди-да: “Нега у мен билан қисқа гаплашди? Аввал бундай қилмасди-ку. Ҳамма нарсани миридан сиригача суриштирарди. Наҳотки қилган ишим унга ёқмаган бўлса, овозидан қувонгани мутлақо билинмади-ку, қайтанга жеркиб гапирди. Кесатди. Шу ишни бекор қилганга ўхшайман. Ҳар хил баҳона-ю сабабларни рўкач қилиб юрганимда бўлмасмиди? Бўлмасди. Амалдор сабр-тоқатни билмайдиган одам... Нега унда ёқмади? Ёки ўзининг бошқа биронта иши ишқалдир? Мен айнан унинг асаби бузилиб турган пайтда қўнғироқ қилиб қўйгандирман? “Энди соянгизда соялаймиз-да”, дея ундан паноҳини аямаслигини сўрамоқчи эдим. Улгуролмадим...” — дея ўйлади.

Каламуш ўйлаганидек, Босснинг ўлими сир бўлиб қолмади. У ҳали ўз хонасига киришга улгурмасидан бурун Миробнинг қулоғига Босс ўлганлиги ҳақидаги хабар бутун тафсилотлари билан етиб келди. Миробнинг доимий уйқу-сираган кўзи бирдан чақмоқдай ёниб кетди. Қўллари мушт бўлиб тутилди. “Итдан тарқаган Каламуш, арининг уйини ўзинг қўзғадинг. Энди ўзингдан кўр”, дея хаёлидан ўтказди. Ва шу заҳоти камерадаги ҳамма маҳбусларни ёнига тўплади-да, Босснинг сўнгги буйруғини эълон қилди:

— Ҳозирги дақиқадан бошлаб Босснинг ўрнига Бургут — Фаррух тайинланади!

— Босснинг ўзи-чи? — деди ҳайрон бўлган маҳбуслардан бири.

— Босс биз билан видолашишга ҳам улгурмай дунёни тарк этди. Уни ўлдиришди.

Мироб шу гапни айтиши билан бирдан ғала-ғовур бошланди. Кимнинг нима деяётганлигини билиб бўлмас, ҳамма бараварига гапирарди.

— Тинчлантир буларни, — деди Мироб Фаррухга.

Фаррух нима қиларини билмай бирма-бир маҳбусларга қараб чиқа бошлади. Уларнинг овози борган сари авжига минарди.

— Нега қараб турибсан?! — дея бақирди Мироб Бургутга. — Улар энди фақат сенинг буйруғингга бўйсуняшади!

Фаррух бақириб-чақираётганлар ва ҳатто бир-бирининг ёқасидан олиб нималарнидир уқтиришга ҳаракат қилаётганларга ҳайрат билан қараб турди-да:

— Жим!!! — дея қичқирди. Бирдан ҳамма маҳкумнинг овози ўчди. Уларнинг бари Бургутга қарашди. — Ҳамма ўз жойига борсин.

Бироқ унинг гапига биронта ҳам маҳбус қулоқ солмади, ҳеч ким жойидан қимирламади.

— Эшитмадингларми?! — деди Мироб маҳбусларга еб қўйгудек тикилиб. Унинг қараши, важоҳати тўпланганларни сескантириб юборди. Шундан кейингина улар битта-битта жойига кета бошлади. — Тезда Каламушга қарши чора қўлламасак бўлмайди. Биринчи навбатда биродарларга хабар бериш керак. Ундан кейин бу ерда шовқин-сурон

кўтариб, Каламушни довдиратмасак, кечга қоламиз, у ҳаммаёқни маҳкамлаб қўйиш ҳаракатига тушиб қолади.

— Кимлар бизнинг биродарларимиз? — дея сўради Бургут ҳайрон бўлиб.

— Бошқа қамоқхоналарнинг авторитетлари, — дея унга жавоб қилди Мироб.

— Унда тезлаштирайлик.

Миробнинг буйруғи билан маҳбуслардан бири қоғоз олиб келди. Иккинчиси эшикни тепиб соқчини чақирди-да, ўзига сут кераклигини айтди.

Бироз ўтиб, ҳамма нарса тайёр бўлганидан кейин, Мироб чўпни сутга ботирди-да, Босснинг қандай қилиб ўлдирилганлигини ва бу хабарни тезда марказга етказиш шартлигини ёзди. Хатнинг устидан эса маскировка сифатида аёлнинг исми ва бошқа севги-муҳаббат сўзлари ручкада ёзилди. Бундай мактубдан беш нусхада тайёрланганидан кейин яна соқчи чақирилиб, мактуб унга берилди.

— Қамоқхонада шовқин қилингани билан ҳеч нарсага эришиб бўлмаса керак. Қайтанга қоровуллик кучайтиради. Менимча, яхшиси Каламушнинг ўзини тинчитиб қўйган маъқул.

Бургутнинг бу гапидан кейин Мироб унга қараб илжайди. Зотан бир пайтлар Шер худди шундай қарорга келган эди. “Ажабмас, бир кун келиб буям Шердайин ташқаринию ичкарини бирдай идора қилса”, дея хаёлидан ўтказди у.

— Ўрнига бошқаси келади-ку, барибир, — деди Мироб Фаррухни яна бир марта синаш мақсадида.

— Униси Каламушнинг маҳбуслар билан келишмаганлиги оқибати нималарга олиб келганлигини билади ва биз билан алоқани яхшилашга ҳаракат қилади, — деди Бургут бир нуқтага тикилиб.

Мироб бош ирғади.

— Майли, шундай қилиб кўрайлик, балки айтганингдай бўлар.

* * *

Босснинг жасади маҳбусларга кўрсатилмади. Улар ҳатто мурдани нима қилишганини ҳам билишмади. Ёлғиз топган хабарлари — мурда моргга олиб кетилган. Чавақланганми ёки ҳеч кими йўқ экан деб кўмиб ташланганми, у ёғи қоронғи эди. Худди шунинг учун кенг миқёсдаги

жанжал бошланиб кетди. Авторитетларнинг одати бўйича, ўзига ўхшаганлардан биронтаси қазо қиладиган бўлса (у хоҳ Италияда, хоҳ Америкада бўлсин), албатта унга нисбатан иззат-икром кўрсатилиши, ҳурмат билан қабрга қўйилиши шарт эди. Россия қамоқхоналарининг “лидер”лари Босснинг ўлганлиги хабарини эшитиши билан Каламушга қўнғироқ қилишди.

— Асли новосибирсклик экансан. Онанг шу ерда туғилган, эрга тегмасидан бурун учта жухуднинг эрмаги бўлган, улардан биттаси онангни етаклаб, сен ҳозир гўддайиб юрган жойга олиб борган. Кейин сен ҳеч бир никоҳсиз туғилгансан. Шунинг учун қилаётган ишларинг жухудникигаям, русникигаям ўхшамайди. Қисқаси, иккита боланг сенга ортиқчалик қилибди. Эртага ишга чиқолмайсан. Чунки уйингда мотам бўлади. Иккала болангни хотинингга қўшиб кўмиб келишинг керак-да. Сенинг ўзингга эса навбат сал кечроқ тегади. Қилғиликни қилганингдан кейин бирдан ўлиб қолсанг адолатга тўғри келмайди, — деди улардан бири.

Бу гапларни эшитган қамоқхона бошлиғи устидан биров бир челақ сув қўйиб юборгандай музлаб кетди. У аллақачон ту-тулаб қолган гўшакни жойига қўймасдан кўзи олайиб, ўрнидан турди ва эшик томонга бемақсад кетаётганида стол устида турган телефон тарақлаб пагта тушиб кетди. Бундан Эдуард Анисимовичнинг сал бўлмаса юраги ёрилаёзди. У қалтираган қўйи телефонни жойига қўйди-да, шкафга илинган костюмини ҳам олмасдан ташқарига чиқди. Уни кўрган соқчи ҳайрон бўлди. Хўжайинининг костюмсиз чиқиб кетаётганлигини айтмоққа оғиз жуфтлади-ю, лекин Каламушнинг авзойини кўриб, гапирмай қўя қолди. Йўлакда кетаётган Каламуш аввал бўйинбоғини бироз бўшатди. Сўнг барибир бўғилиб кетаётганидан ечиб ерга отиб юборди-да, йўлида давом этди. Бинодан чиқиб, икки томони тиканли симлар билан ўралган йўлакчадан кетиб борар экан, Россиянинг қайсидир бурчагидан қўнғироқ қилиб пўписа қилган одамнинг гаплари хаёлида акс-садо бера бошлади. Бунга сайин у баттар сиқилиб кетди. Кўзига жондан азиз фарзандлари кўринар, улар қонига беланиб, “Дада!” дея нола қилишганча у томонга қўлларини чўзаётгандай туюлаверар эди. “Йўқ, —

деди у ўзига ўзи гапириб, — мен сизларни бериб қўймайман. Ўлсам ўламан, лекин сизларнинг бошингиздан бирон-та тола сочингиз тўкилмайди. Етар, ҳаммасига чидаб келдим. Майли, мени отиб юборишсин. Қийноқларга солишсин. Аммо болаларим озор чекмайди”.

Биринчи, иккинчи кузатув пунктидан у ранги оқариб, ўзига-ўзи гапириб ўтди. Бу ердаги соқчилар ҳам ундан ҳол сўрамоқчи бўлишди. Лекин авзойини кўриб тил тишлашди. Бироқ охирги асосий кузатув пунктидагилар мум тишлагандай туришмади.

— Ўртоқ подполковник, биронта ёрдам керак эмасми? — деди уч соқчидан бири.

Каламуш унга ўқрайиб қаради-да, ташқарига чиқиб кетди.

— Хўжайиннинг авзойи бузуққа ўхшайди, орқасидан кузатиб бориш керак, — деди соқчи ёнидаги шеригига.

— Постни ташлаб қаёққа ҳам борардинг? Ортидан бориб балога қолиб кетмайлик тагин. Яхшиси, тинчгина шу ерда ўтирганимиз маъқул, — деди унга жавобан иккинчи соқчи.

Эдуард Анисимович қамоқхонадан унчалик узоққа кетолмади. Аввалига юраги сиқди, кейин боши айланди. У тўхтаб, осмонга қаради. Чуқур нафас олмоқчи бўлиб оғзини очганча ҳавони ичига ютмоқчи бўлди. Аммо кўзгаям кўринмайдиган ўта майда кислород зарраларига томоғининг тешиклари торлик қилди. У қанчалик нафас олишга уринмасин, барибир уддасидан чиқолмади. “Наҳотки, бир ютум ҳаво ютиш қўлимдан келмайди?! Вақтида тоғдай нарсаларни ютиб, ҳал қилиб юборганман-ку”, дея хаёлидан ўтказиб, бор кучини тўплади-да, нафас олишга ҳаракат қилди, бироқ эплаёлмади. Шундан кейин “Ёрдам беринглар!” дея бақирмоқчи бўлганида овози ҳам чиқмади. У бутунлай таҳликада қолиб кетди. Ортига бурилиб соқчиларга қарамоқчи бўлди-ю, лекин шунгаям чоғи келмай, гурсиллаб ерга йиқилди. Кўз ўнгини қалин туман қоплади. Бироз типирчилаб ётганидан кейин эса ёнида бири-биридан қўрқинчли иккита махлуқ пайдо бўлганини кўрди. Каламуш уларни кўрган заҳоти эсхонаси чиқиб кетди. “Керакмас, ҳали вақт бор. Мени тинч қўйинглар!” — дея уларга қарата бақирди. Бироқ махлуқлар унинг гапига эъти-

бор ҳам бериб ўтиришмади. Бири унинг ёнига келди-да, жонини суғуриб ола бошлади. Суғурганда ҳам азоблаб, ҳар-ҳар замонда жон чиқишини тўхтатиб, бир ўпкасига ҳаво бериб, бир ўпкани насибасиз қолдириб, ўзининг кўри-ниши кўрқинчлидан кўрқинчлига айланиб, омонатни тор-тиб олди. Бу пайтда соқчилар Эдуард Анисимовичнинг йиқилганини кўришган, югуриб келишиб, уни ердан кўта-ришиб қамоқхона биноси томонга олиб кетишаётган эди-лар...

Каламушнинг бирдан жон бериши ҳаммани бирдек анг-танг қилиб қўйди. Ҳар ким унинг ўлими сабабини ўзича изоҳлар, ҳатто айримлар уни заҳарлангангайм чиқариб қўйишганди. Биргина Миробнинг Бургутга айтган башора-ти ҳақиқатга яқин келди.

— Ҳойнаҳой, юраги ёрилиб ўлган бўлса керак. Босс авлиё одам эди. Авлиёларга қўл теккизиб бўлмайди.

— Уям бизга ўхшаб жиноят қилган-ку, — деди Бургут Миробга эътироз билдириб.

— Яхшиям Босс ўзининг ўрнига сени қўйиб кетди. Бўлмаса бунақа аҳволингда ҳатто менинг ҳам яқинимга келолмаган бўлардинг. Буни шунчаки сенинг бахтинг бор-лигига йўйиш мумкин, холос. Босс масаласига келсак, у худди сен каби бегуноҳдан бегуноҳ қамалиб қолган. Кейин худди мана шу жойда бошқалар тили билан айтилади-ган жиноятчига айланган. Лекин у ниҳоятда адолатли, ол-диндан одамларнинг қандайлигини кўра биладиган, яхши билан ёмонни фарқлаёладиган психолог эди. У қанчадан-қанча бегуноҳ одамларни жазодан олиб қолди. Қанча одамга яшаши учун имконият яратиб берди. Булар кўпчиликнинг қўлидан келадиган иш эмас эди. Эҳтимол шунинг учун ҳам жуда кенг миқёсда обрў қозонди. Ишқилиб, жойи жаннатда бўлсин... Сен энди, болакай, унинг ишини давом этказишинг керак. Бундай имконият ҳеч кимда бўлмаган. Агарда ҳозир бирозгина бўшлиқ қилиб қўйсанг, албатта, ўрнингни олиб қўядиганлар топилади. Лекин ундан кейин жуда кўп қон тўкилиши ҳеч гап эмас.

Мана, сенинг келганингга қанча бўлди? Озгина муддат. Тўғрими? Лекин шу қисқа фурсат ичида қанча одам ўлиб кетди. Бу, биласанми, нимадан далолат? Фасл алмашини-

шидан. Одатда, ҳар доим бир фаслдан иккинчисига ўтилганида, албатта нимадир рўй беради. Йўқса, сен келгунига қадар бир йил мобайнида ҳеч кимнинг жасадини олиб кетишмаса-ю, келишинг билан олти киши ўлса... Тасаввур қилаяпсанми ўзинг? — дея Мироб Бургутнинг кўзига тик қаради.

— Демак, мен айбдор эканман-да ҳаммасига, — деди Фаррух жаҳли чиқиб.

— Йўқ, сени ҳеч ким айбдор демаяпти. Ҳаёт қонуни ўзи шунақа... Сенинг давринг келди. Ана, бошқар. Хоҳласанг, менинг маслаҳатимни ол. Хоҳламасанг, каллангани ишлат. Лекин нима бўлган тақдирдаям бошбошдоқликка йўл қўйма.

— Ҳали мен ёшман, — дея бирдан тан олди Фаррух, — ўзингиз ёрдам бериб турмасангиз, қийналиб қоламан.

Орадан бир ҳафта ўтди. Соқчиларнинг кўпайиб кетганлиги, маҳбусларнинг тез-тез терговга чақирилишини инobatга олмаганда, қамоқхонадаги кескин вазият бироз юмшади.

* * *

Амалдорга Каламушнинг кутилмаганда ўлиб қолиши катта зарба бўлди. У “янгилик”ни топиб келган Бахтиёрга тикилганча қотиб қолди. “Нималар бўлаяпти ўзи, ҳали бир томонини жой-жойига қўймасимдан бошқа ёқдан муаммо чиқади? Қачонгача бундай ҳол давом этиши мумкин?” — дея хаёлидан ўтказди у.

— Бахтиёр, — деди у босиқлик билан, — Эдуард Анисимовичдан айрилишимиз, албатта, бизга каттагина йўқотиш. Лекин биз бундан таҳликага тушиб қолмаслигимиз лозим. Ҳозир сен унинг ўрнига муносиб номзодни топишинг керак. Агар эртароқ ҳаракат қилмасак, кейин кеч бўлади. Унинг ўрнига марказдан биронтасини жўнатишлари мумкин. Энди, бор, ишингни қил. Керак бўлсанг, ўзим чақираман. Айтган ишларни эртароқ бажар.

Бахтиёр унинг олдидан чиққанидан кейин машинага ўтирди-да, ўйланиб қолди: “Хўжайиннинг аҳволи анчагина чатоққа ўхшайди. Ожизланиб қолганлиги шундоққина кўриниб турибди. Агар у кетадиган бўлса, менинг ҳам тагимга сув қуйишлари ҳеч гап эмас. Эртароқ чорасини кўриб қўйишим керак. Балки, амалдорни ўйиндан

чиқариб ташлаш вақти етгандир. Ҳамма иши чапига кетаяпти. Бундай одамда хосият қолмайди деб отам бир вақтлар айтганди... Қуриган шох... қуриган шох... Турғун Фаниевич ҳақиқатан ҳам қуриб қолдими? Унда ким боғбонлик қилиб қуриган шохни кесиб ташлайди?.. Яхшиси, бироз кутиш керак. Балки вақтнинг ўзи нима қилиш лозимлигини кўрсатиб берадир...”

* * *

Улар кўчага чиқишлари билан эркак Моҳирўйнинг белидан қучиш учун қўлини чўзди. Бироқ қиз унинг қўлини бирдан силтаб ташлади.

— Шошилманг, — деди у жилмайиб, — вақти-соати келгани йўқ.

— Вой, жонидан! — деди хурсанд бўлиб кетган эркак. — Овозингдаям новвот бор-а!

“Шошмай тур, ит! — дея ўйлади Моҳирўй. — Новвотнинг қандай қилиб заҳарга айланишини кўрасан”.

— Ўзи, — деди эркак, — шу хотиннинг олдига келишга умуман хоҳишим йўқ эди. Тасодифан келиб қолдим. Қамокдан чиқсам ажрашаман деб ўйлаб юргандим. Мен уёқда, у буёқда. Нима қилиб юрганини қаёқдан биламан, тўғрими? Боланиям балкондан ташлаб юбораман деганимнинг сабаби шунда. Боланинг мендан бўлганлигига ям гумоним бор. Мен кетганимдан кейин, ким билади, кимлар билан ётиб турган у. Эр кўрган хотин бўлса, — дея Марҳабонинг тепасидан мағзава ағдаришга тушиб кетди эркак.

Бундан Моҳирўйнинг жаҳли чиқди. Алам билан лабларини маҳкам тишлаб кетаверди.

— Лекин сен-чи, — дея гапида давом этди эркак, — кетворган нарса экансан.

— Нарса? — дея Моҳирўй эркакка қараб жилмайди. — Мени биронта буюмга ўхшатаяпсизми?

— Энди зўр қизларни шундай дейди-да... Менга қара, илгари нечтаси билан бўлгансан?

Қиз бу гапни эшитиши билан чинқириб юборишига, сумкадаги пичоқни олибоқ бунақанги бебурд эркакнинг қорнига тиқиб юборишига сал қолди. Аламидан қизариб, ўзини базўр тутиб турди. Аксига олиб, ҳаммаёқда

чироқ ёниқ, қоронғироқ жойнинг ўзи кўринмас эди. Шу боис Моҳирўй атрофга аланглаб, панароқ жой қидирди. Эркак худди унинг хаёлидагини уқиб олгандай:

— Иккита домдан ўтганимиздан кейин қурилиши ўн йилдан бери тўхтаб ётган жой бор. Одамлар ахлат ташлаб саситиб юборган-у, лекин жой йўқлигида чидаса бўлади. Сен менинг кўнглимни овламоқчисан-ку, бундай жойларга бемалол чидайсан, тўғрими? — деди иржайиб.

Қиз ноилож бошини қимирлатиб тасдиқ ишорасини қилди. Ва шу томонга илдам қадам босиб борар экан: “Эй, худойим, ўзинг шарманда қилма. Бу махлуқдан эсон-омон қутулиб олишимга ўзинг ёрдам бер”, дея ният қилди.

Эркак айтганидай, биринчи “дом”дан ўтганларидан сўнг Моҳирўйнинг бахти кулиб боқди. Рўпараларидан иккита милиционер бир-бири билан гаплашганча кела бошлади.

— Уларнинг олдидан ўтаётганимизда менинг қўлимдан ушлаб ол, яна “мусор”лар хитланиб қолишмасин. Менинг қамоқдан қочганлигим ҳақида уларгаям хабар беришган бўлса керак, — деди эркак қизнинг қулоғига пичирлаб гапирар экан.

Моҳирўй “Ҳа, энди қўлга тушдинг, ит. Қўлимни қонга ботириб нима қилдим?” — дея хаёлидан ўтказди-да, бирдан эркакка ташланиб қолди. Унинг юзларини юлиб, шу баҳонада ўзининг ҳам сочларини тўзғитиб юбориб: “Войдод! Ёрдам беринглар, мени зўрлашмоқчи!” дея қичқириб юборди. Милиционерлар улар томонга югуришди. Бунга сайин Моҳирўй эркакка баттар ёпишиб олиб, янада қаттиқроқ қичқира бошлади. Ахийри эркак барибир эркаклигини қилди. Қизнинг юзига чунонам мушт туширдик, Моҳирўй икки метрлар чамаси нарига учиб кетди. Қизнинг чангалидан қутулган эркак қочишга тушди. Аммо узоққа кетолмади. Милиционерлардан бири чаққонгина экан. Зумда унинг оргидан етиб олди-да, шимининг орқасидан ушлади. Шу ондаёқ эркак ортига бурилиб милиционернинг юзига мушт туширди. Милиционер орқасига қалқиб кетди-ю, лекин Моҳирўйга ўхшаб йиқилмади. Бу пайтда унинг шериги ҳам етиб борган эди. Улар икки кишилашиб эркакни тепкилашга тушиб кетишди. Вақтдан фойдаланган қиз ўрнидан турди-ю, жуфтакни ростлаб қолди.

У қайтиб борганида Марҳабо ҳам, онаси ҳам ухламасдан бир-бирига термилишганча йиғлаб ўтиришар эди. Улар эшик ортидан Моҳирўйнинг овозини эшитишлари билан тезда эшикни очишди. Моҳирўй уйга кирган заҳоти Марҳабонинг онасини қучоқлаб олди-да, йиғлаб юборди.

— Қўрқиб кетдим! — деди у кўзидан ёши шашқатор оқиб. — Қутулолмайман, деб қўрқдим.

Аёл унинг бошини силади. Сочларидан ўпди.

— Ишқилиб, — деди у йиғи аралаш, — у мараз сенга зиён етказмадими?

— Йўқ! — деди қиз бош чайқаб.

Шунда топ этиб унинг қўлидан салафан сумка тушиб кетди. Марҳабо пол устидаги сумкани бирдан олди. Қўлига қаттиқ нарса текканидан ҳайрон бўлиб, оғзини очди-да, пичоқни кўриб тошдек қотди.

— Сиз... уни ўлдириб қўйдингизми? — деди бироздан кейин сал ўзига келиб.

Моҳирўй унга қаради.

— Кўзингиз шишиб кетибди-ку! — деди жувон.

— Мен, — дея қиз бирдан полга ўтириб қолди, онабола уни турғизишмоқчи бўлганида, Моҳирўй унамади, — уни ўлдирмоқчи эдим. Лекин бахтимга милиционерларга дуч келиб қолдик. Шунда бирдан унга тармашиб, мени зўрламоқчи бўлаётганлигини айтиб дод-вой солдим. Падарингга лаънат юзимга мушт тушириб қочмоқчи бўлди. Лекин барибир милиционерлар уни ушлаб олишди. Ўзиям роса калтаклашди. Ҳозир олиб кетишган бўлишса керак.

— Боплабди! — деди Марҳабо хурсанд бўлиб. — Агар сиз ўлдирганингизда бунданам хурсанд бўлардим.

— Бахтинг бор экан, — деди аёл, — қўлинг қонга ботмабди. Унақаларнинг қонини тўкиш савоб иш-ку-я, лекин янаям ким билади, ҳартугул милисаларга дуч келганинг яхши бўпти... Марҳабо, бор, қизим, сочиқни ҳўллаб кел. Тез кўзига босмасак, баттар шишиб кетади.

— Холажон, — деди Моҳирўй ўксик нафас олар экан, — милисахонада уни яна роса калтаклашиб, турмадан кимникига қочиб келгандинг, дейишса, у бу ерни айтиб қўяди. Кейин милисалар бизниям олиб кетишса нима қиламиз?

— Хавотир олма, болам. Улардаям инсоф бордир. Оборишгандаям барибир қўйиб юборишади. Чунки ҳаммасини рўй-рост айтиб берамиз-да.

Моҳирўй ичидан зил кетди. Ахир у қандай қилиб: “Мен уйимдан қочиб кетганман. Дадам ҳозир мени қидирувга берган бўлса керак”, дея айтади.

Ўзига босилган муздай сочиқдан кейин қиз бироз ўзига келди. Сўнг бу ерда ортиқча туролмаслигини ҳис этиб, кетиш тўғрисида ўйлай бошлади.

У ошхонада ўтирганида ёнига Марҳабо келди ва чуқур ўйга чўмиб ўтирган қизни қучоқлади. Моҳирўй ҳам унинг кўксига бошини қўйди-да:

— Марҳабо опа, битта гап айтсам ўртамизда қолади-ми? — дея сўради.

— Мен биронта қизни сизчалик ёқтириб қолган эмасман. Қани эди, сиз менинг синглимга айланиб қолсангиз, — деди Марҳабо чуқур нафас олиб.

— Мен ҳам сизни яхши кўриб қолдим. Сиз чеккан азоблар мениам бағримни ўртаб, куйдириб юборди. Лекин мен айтмоқчи бўлган нарса, балки сизни мендан совутиб юборар. Балки нафратланарсиз...

— Нималар деяпсиз? Сизни ҳозир кўриб туришиммаску. Кўришгунимизча қанақа қиз бўлганингиздан қатъи назар, мен сизни ёмон кўриб қолмайман.

— Мен ёлғончиман. Мен ойингизни алдаганман.

— Нега? — деди Марҳабо ҳайрон бўлиб Моҳирўйнинг юзига тикилар экан.

— Негалигини ўзимам билмайман. Шунақа бўп қолди, — дея Моҳирўй ўзининг тоққа бориб, чўпон йигитни учратганидан бошлаб то бу ерга келгунича бўлган воқеаларнинг ҳаммасини бирма-бир айтиб берди. Ҳикоясининг сўнгида: — Тоққа бир марта борганлигим ҳаётимни шунчалик издан чиқариб юборди, мана, паноҳ излаб сизларни кига келган эдим. Лекин ўйлаб қарасам, бу ерда ҳам ортиқча эканман, — деди бошини эгиб.

— Нега унақа дейсиз? Ойим сизни худди ўз қизидай кўради, мен синглимдай, уйимиз тор бўлсаям, кўнглимиз кенг. Ундан кейин, сиз бизларга озмунча ёрдам кўрсатдингизми?.. Балки сиз ҳақиқатан ҳам менга сингил бўларсиз.

Айтдингиз-ку, детдомдан асраб олишганини. Ойимга ҳозир айтаман. Онанинг кўзи ҳеч қачон алдамайди. Ўзи сиз келганингиздан бери: “Шу қиз кўзимга жуда иссиқ кўрина-япти”, деб юрибди...

— Йўқ, ҳали ҳеч нарса деманг. Ўзи бугун қанча азобни бошидан ўтказди. Бирдан хурсандлик ҳам одамга ёмон таъсир қилади. Ўзим ётиғи билан айтарман, — деди Моҳирўй Марҳабони шаштидан қайтариб.

— Сен менинг ҳақиқий синглимсан. Кўнглим сезиб турибди. Юриш-туришинг, гапларинг, ҳатто кулишинг ҳам меникидай. Мен жудаям кўп кузатдим. Иккаламизнинг қонимиз бир! — дея Марҳабо кўзидан ёш оққанча Моҳирўйни кучоқлади.

Қарийб йигирма йилга яқин айрилиқдан кейин описингил бир-бирини энди топган эдилар. Улар анча муддат кучоқлашиб ўтиришди.

— Опа, — деди орадан ярим соатча вақт ўтганидан кейин Моҳирўй, — мен эртага кетмасам бўлмайди. Мен бу ерда қанча кўп турсам, сизларга шунча ташвиш ортираман. Чунки дадамнинг одамлари эртами-кеч барибир мени кўриб қолишади.

— Кетиш ҳақидаги гапни оғзинггайм олма. Энди оиламиз жамулжам бўлди. Бу ёғи пешонамизда нима бўлса кўраверамиз, — деди Марҳабо синглисини иягидан кўтариб ўзига қаратар экан.

— Мени қидириб юришибди. Анави сиз бошини уриб ёрган одам ҳам аслида дадамнинг одамларидан эди. У бизга тегажоклик қилмади. Балки мени таниб қолди. Машинага ўтқазиб, дадамнинг олдига олиб бормоқчи эди. Агар сиз ёрдам бермаганингизда, энди топган синглингиздан айрилишингиз ҳеч гап эмасди. Энди шундай воқеа яна такрорланишини истамайман.

— Хўш, бизникидан кетсанг қаерга борасан? Кўчада қолиб кетиб сарсон-саргардон бўлмайсанми? Одамнинг иссиғи бор, совуғи бор, — деди Марҳабо синглисига ачиниб қараб турар экан.

— Тоққа бораман.

— Ўша чўпон йигитнинг ёнигами?

— Ҳа.

— Ота-онасининг олдига ноқулай бўлмайдими? Ундан кейин, қишлоқда гап-сўз тез тарқайди, деб эшитгандим.

Сен қиз бола бошинг билан йигитнинг уйига боришинг...
Агар сени уйига қўйишмаса нима қиласан?..

— Фаррух акамга ишонаман. Отасини ҳам кўрдим. Оддийгина одам...

— Оддий одамлар бировларнинг гапига тез ишониб қолади-да. Қўни-қўшниси сени ёмонлаб қолса, “Қиз бола эрсирамаса йигитникига ўз оёғи билан бормайди. Ўз оёғи билан келдими, бунинг тагида бир гап бор”, дейишса, соддагина одам сени кўчага ҳайдаб солмайдими?

— Опа, у ёғини пешонамдан кўрдим. Агар худога жоним ҳали керак бўлмаса, яшайман. Бўлмаса ўлиб кетавераман, — деди Моҳирўй алам билан.

— Мендан дарров хафа бўлдингми? Мен сени хафа қилмоқчи эмасдим. Фақат бир ўзинг тоққа бориб хору зор бўлиб қолмагин, демоқчи эдим, холос.

— Биламан. Сиз мени ўйлаб гапираяпсиз бу гапларни. Лекин бу ерда қоладиган бўлсам, бундан баттарига йўлиқишим ҳеч гап эмас.

— Майли, синглим. Сени худонинг паноҳига топширдим. Фақат эртага кетмайсан. Аввал кўзингдаги шиш қайтсин. Ундан кейин мен сени қўйиб юбораман. Худо билади, эртага кўзинг қанақа бўлиб кетади.

Шу пайт эшик тақиллаб қолди.

— Милисалар келди, — деди Моҳирўй бошини эгиб, — ҳозир мени сўрашади. Дугонам бўлади, денг. Эрим уйдан олиб чиқиб кетганидан бери қайтиб келмади, денг. Мен балконда яшириниб тураман. Агар менинг борлигимни айтсангиз, сур-сур кўпайиб кетади. Балки менинг йўқолганимни дадам милисаларга ҳам айтгандир.

— Хавотир олма, агар милисалар бўлса худди айтганингдай қиламан, — дея Марҳабо эшик томонга юрди.

Моҳирўйнинг тахмини тўғри чиқди. Эшикни тақиллатган одамлар милиционерлар эканлигини айтишди. Шундан кейингина жувон эшикни очди.

Келгувчилар Марҳабодан аввал эри ҳақида сўрашди. Жувон йиғлаб-сиқтаб бирданига ҳамма гапни айтиб берди. Шундан кейин улар уйни кўриб ҳам ўтиришмасдан, бир парча қоғозга алланималарни ёзишиб, тагига келинчакка имзо чектиришди-да, пастга қараб кетишди. Опа-си эшикни ёпганидан кейин Моҳирўй енгил тин олди.

Эртасига қизнинг кўзи атрофи ҳақиқатан ҳам қорайиб кетди. Бу аҳволда у умуман ташқарига чиқолмас эди.

Ҳали Моҳирўйнинг ўз қизи эканлигини билмаган, лекин кўнглининг бир бурчагида шунга ишончи бўлган аёл куёвининг гўрига гишт қалаб, ўзи билганича муолажа қилди.

Орадан бир ҳафтага яқин вақт ўтганидан кейингина Моҳирўйнинг кўзи яна асл ҳолига қайтди. Шундан кейин у ўзининг нарсаларини сумкасига жойлаб, кетиш тайёргарлигини кўра бошлади. Марҳабо қанча уринмасин, барибир синглиси ниятидан қайтмаслигини билиб турарди.

— Ўрганиб қолгандик. Бизнинг уйимизда яшайверсанг ҳам бўларди, — деди аёл унинг бошини силаб.

— Уйдагилар хавотир олиб ўтиришган бўлишса керак. Лекин шаҳарга келишим билан сизлардан албатта хабар оламан, — деди Моҳирўй унга жавобан ёлгон гапиришга мажбур бўлиб.

Шундан кейингина аёл унинг кетишига рози бўлди.

Моҳирўй дадаси билан тоққа кетаётганларида қаёққа бораётганларини сўраб билиб олган эди. Шу боисдан ҳам автовокзалда ўша районга қатнайдиغان автобусни қидирди. Бахтига, ўша районнинг номи ёзилган “Икарус” турган экан. Уни кўриши билан мийиғида кулган қиз тезда автобусга чиқиб олди.

Автобус район марказигача икки соатдан мўлроқ юрди. Моҳирўй хаёлида Фаррух билан бўладиган учрашувни ўйлаб кетди. “Сиз қидириб бормаганингиздан кейин ўзим сизни излаб келдим, дейман, — дея ўйлади у деразадан ташқарига қараб кетар экан. — Мени кўриши билан ҳангу манг бўлиб қолади. Довдирайди. Нима дейишини билмайди. Мен эса унинг устидан қотиб-қотиб куламан. Уям кулади. Кейин мен йиғлаб юбораман. “Нима бўлди сизга?” дея у мени овутишга тушиб кетади. Мен эса унинг саволларига жавоб бермайман. Юзимни кафтим билан бекитганча йиғлайвераман, йиғлайвераман. У нима дейишини билмай турадида, кейин тоғдаги кулбасига олиб боради. Ўша ерда мен ҳаммасини бирма-бир унга айтиб бераман. У албатта дадамнинг қилган ишларини эшитиб жаҳли чиқади. “Бориб ўлдириб келаман”, дея ўрнидан туриб кетади. Лекин мен уни йўлдан қайтариб қоламан. “Сизни энди ҳеч қаёққа

қўйиб юбормайман. Шу ерда мен билан бирга қоласиз”, дейди. Мен индамай бошимни эгиб туравераман. У индамаганлигимни кўриб розилик белгиси деб ўйлайди ва мени уйига олиб боради. Онаси пешонамдан ўпади. Мен уялиб ерга қараб туравераман. Аёл менинг чиройимни мақтайди. Шундай гўзал қизни олиб келгани учун ўғлини алқайди. Шундан кейин Фаррух акам онасига менга уйланишини очик айтади...”

— Яхши қиз, етиб келдик, тушмайсизми? — дея сўради унинг ёнига келган ҳайдовчи.

Моҳирўйнинг шириндан-шакар хаёли бирдан бўлиниб қолди. У атрофига аланглади. Автобус ичида ўзидан бошқа ҳеч ким қолмаганлигини кўриб хижолат бўлди ва шошганча тушиб кетди. Тушишга тушди-ю, лекин энди қаёққа боришини билмасдан туриб қолди.

— Вуй, анавига қаранглар! — деди Моҳирўйдан бешолти қадам нарида турган тўртта йигитдан бири у томонга қараб. — Кетворган нарса экан.

Унинг гапини эшитган шериклари бирдан қизга қарашди. Моҳирўй эса қўрқиб кетди. Яхшиям айнаи тушлик пайти, одамлар у тушган район автостанциясида кўп эди. Моҳирўй йигитларнинг кўзидан яшириниш мақсадида одамлар орасига кирди. Ёши улугроқ отахоннинг ёнига бориб Фаррух яшайдиган манзилни айтиб, қандай бориш мумкинлигини сўради. Чол сочи калта қилиб олинган, шим кийиб олган қизга бошдан-оёқ назар солиб чиқди-да:

— Ўзинг кимсан? — дея сўради энсаси қотиб.

— Мен... мен, шу ёқда қариндошларимиз бор эди, — деди Моҳирўй ҳаяжонланганидан кўзини олиб қочиб.

— Ҳе, бетинг қурсин. Мендан адрес сўрагунча аввал одамга ўхшаб кийиниб олсанг ўлармидинг?! — деди бирдан чол кўзи олайиб.

Моҳирўй нима деярини билмай тахта бўлиб қолди. Чол эса “бопладимми?” дегандай атрофидаги йўловчиларга бир қур қараб қўйди.

— Кечирасиз, — деди юзи бирдан қизарган қиз ва ортига бурилди-ю, ундан нари кетди.

Чол эса ҳозирги ёшларни айнан мана шунақа шим кийганлар бузаётганлиги тўғрисида ёнидагиларга ваъз ўқий бошлади.

Моҳирӯй автостанциядан йиғлагудек бўлиб чиқаётганида ўттизлардан ошиб қолган жувон унинг қўлидан ушлаб қолди. Юраги шув этган қиз ялт этиб унга қаради.

— Қаёққа борасиз, синглим? — дея сўради аёл жилмайиб.

Кўзидаги ёшни базўр ушлаб турган Моҳирӯй бир ёнига, бир ерга қараб, борадиган манзилини айтди.

— Ҳув анави автобус, — деди аёл қўли билан автостанция ҳовлисининг бир чеккасида турган сариқ эски “Паз” автобусини кўрсатиб. — Синглим, сиз чолнинг гапларига эътибор қилманг. Шунақаларам бор. Одамнинг кимлигини билмай туриб оғзига келган гапни қайтармай айтиб юборадиган.

Моҳирӯй аёл кўрсатган автобусга чиқди. Унинг ичи иссиқ, бадбўй эди. Яна тик туришгаям жой йўқ ҳисоби. Қиз пайдо бўлиши билан ёшу қари, аёлу эркак бараварига унга қарашди. Шу пайтгача гала-говур бўлиб ётган автобус ичи бир зум сув қуйгандай жимжит бўлиб қолди. Моҳирӯй одамларга бирма-бир қараб чиқди. Унга қадалган ҳар бир нигоҳ тешиб юборай дер эди. Аёллар ичида ҳавас билан ҳасад қоришган бўлса, эркакларнинг оғизларидан суви оқа бошлашганди. Бутунлай ноқулай аҳволга тушиб қолган қиз бошини эгди. Шундан кейингина автобус ичида шивир-шивир бошланди. “Ким экан? Қаёққа бораётган экан? Намунча олифта?.. Ёшгина ҳолига шунақа кийинадими?.. Роса чиройли қиз экан. Қани хотиннинг шунақа кетворган бўлса...” каби гаплар Моҳирӯйнинг баттар ҳаяжонини ошириб юборди. У тушиб кетмоқчи бўлди. Лекин кейин манзилига етолмай қолишини ўйлаб ниятидан қайтди.

Орадан ўн дақиқалар ўтганидан кейин юзи офтобда қорайган, пешонасини ажин босган, бўйнига оқ белбоғ ташлаб олган ҳайдовчи келди. У ҳам жойига ўтираётиб, автобус ичига бир қаради-ю, кўзи Моҳирӯйга тушиб, учтўрт сония ундан нигоҳини ололмай қотиб қолди.

— Ҳайда анқаймай! — дея бақирди бир мўйсафид.

Ҳайдовчи овоз келган томонга нафрат билан қараб қўйгач, автобусни ўт олдириб энди юргизаётган маҳали, боя Моҳирӯй кўрган тўртта йигитнинг учтаси югуриб келиб очик турган эшикдан ўзларини ичкарига уришди.

— Қаерга борса, менам шу ерга бораман. Барибир ниятимга етаман, — деди йигитлардан бири шеригининг қулогига шивирлаб.

У қизнинг ёнгинасида турганлиги боис гапларини Моҳирўй ҳам эшитиб қолди.

— Биринчи мен кўрдим. Аввал меники бўлади. Шунинг учун ўпкангни босиб тур, — деди унга жавобан ҳамроҳи ҳам шивирлаб.

“Эй худо, энди нима қиламан?! — дея ўйлади Моҳирўй бошини кўтармасдан. — Қаерларга келиб қолдим?”

— Анави чинорнинг тагида бир бало қилиб тушириб қолдириш керак. У ерда битта братанимнинг уйидан бошқа уй йўқ. Ўша ерга олиб кирамиз, — деди йигитларнинг учинчиси.

— Чинорга етмасдан тушиб қолса-чи? — деди биринчи йигит.

— Унда бир амаллармиз. Лекин-чи, гапидан қайтган — эшак. Қиз ҳаммамизга бирдан ёқдимиз, демак, биронтамиз илинтиролмаган тақдиримиздаям, бир мартадан бўлса-да қўлдан ўтказишимиз керак, — деди икки йигитнинг ўртасида тургани.

Автобус силтаниб-силтаниб юриб бораркан, аёлу қизлар бозор-ўчар тўғрисидаги суҳбатга берилишган эса-да, кўз қири билан қўғирчоқдек қизга зимдан қараб қўйишар, кейин суҳбатдошининг уст-бошини ўзлариники билан таққослашар, баъзилари ўзларининг баданидан анқийётган ачимсиқ тер ҳидидан беҳабар, қўшнисига билдирмайгина бурун жийиришарди. Айримлари эса ерга нигоҳини қадаб кетаётган қизни шунақанги ғийбат қилгиси келардики, Моҳирўйнинг соҳибжамоллигигина уларнинг тилларини тийиб туришга мажбур этарди. Эркаклар эса азбаройи атрофдаги таниш-билишлардан уялишганидан, нигоҳлари билан қизни очиқ-ошкора таъқиб қилишмаса-да, автобус ойнасидан ташқарини томоша қилиш баҳонасида, гўё қўшниларига қараётган киши бўлиб, тобора ёниб кетаётган кўзларини “суғориб” олишарди. Қизга бўлаётган нигоҳ ҳужумини автобусга зўрға илинган йигитлар ҳам сезишди. Район марказида турувчи бу йигитлардан энг каттасининг ёши эндигина йигирма иккидан ошган, қолган иккиси эса ундан бир ёшга кичик. Улар

бирон жойда на ўқир ва на ишлар эдилар. Умрни кўчада ўтказишарди. Шунингдек, район марказида қишлоқдан келганлар билан бўладиган кўпгина жанжалларга ташкилотчилик қилишарди.

Улар автобусдагилардан қизни қизғанишар, лекин буни билдирмасликка ҳаракат қилишарди. Йўловчилар эса аллақачон бу учта бегона бола нима мақсадда кетишаётганлигини илғаб бўлишганди.

Улов ярим соатга яқин ой-куни яқинлашиб қолган жувондай ҳарсиллаб-пишиллаб юрганидан сўнг дастлабки бекатда тўхтади. Уч-тўрт хотин-халажга қўшилиб икки кексароқ киши тушиб қолди. Кейинги бекатда эса унданам кўпроқ одам қишлоғига етиб келди. Бу сафар манзилга етганлардан бири — йигирма ёшлар чамасидаги йигит Моҳирўйга суйкалиб ўтди. Бош эгиб тураверганидан бўйни оғриб қолган қиз у томонга қаради. Шунда йигит кўз қисиб қўйди. Уни кузатиб турган анави уч йигитнинг бирданига қони қайнаб кетди. Бироқ улар лом-мим дейишолмади. Агар худди шундай ҳолат район марказида бўлганидами, кўзини қисган йигитча қайтиб уни очолмай, кўзига қўшимча бошқа жойлари ҳам кўкариши ҳеч гап эмасди.

Автобус беш-олти қишлоқдан ўтганидан кейин ҳаво совий бошлади. Энди ҳеч ким елпинмай қўйган, қизга қадалган нигоҳлар ҳам сийраклашган эди. Бунинг устига, автобусда уч йигиту Моҳирўйдан бошқа тик турган йўловчи қолмаган эди. Моҳирўй борадиган манзилидан ўтиб кетмаслик учун, ҳайдовчига яқинлашиб борди-да, ундан:

— Кўктоққа ҳали кўп юрамизми? — дея сўради.

Қизнинг ҳусни-жамолини бошқа кўролмай, ҳаммадан кўра кўпроқ қийналиб келаётган ҳайдовчи ёқимли овозни эшитганидан бирдан қулоғи динг бўлди.

— Кечирасиз, қаерга? — дея сўради у иложи бориचा юмшоқ гапиришга ҳаракат қилиб.

— Кўктоққа.

— Ҳа, у ёққа? — деди ҳайдовчи илжайиб. — Бор, ҳали яна тўртта қишлоқдан ўтишимиз керак. Лекин автобус у ёққача бормади. Охирги қишлоқдан нарёғига пиёда кетишингизга тўғри келади.

Пиёда боришини ўйлаб Моҳирўйнинг юраги орқага тортиб кетди.

Унинг орқасидан тушган уч йигит эса терисига сигмайдиган даражада хурсанд бўлди. Сабаби, улар мўлжал қилиб келишадиган чинор охириги қишлоққа етмасдан, йўл ёқасида эди. Худди шу ердан ўрмон бошланарди. Йигитларнинг акахонининг уйи чинор орқасида, атрофи қалин дарахтлар билан ўралган жойда эди.

— Сиз тоққача бормайсизми? — дея сўради қиз ранги ўчиб.

— У ёққа автобусда бориш мумкин эмас. Лекин сиз хоҳласангиз, биронта улов топиб бераман, — деди ҳайдовчи қизга бир қараб олиб.

— Автобусдан тушганимдан кейин уёғига кўп юраманми?

— Унақа кўп эмас. Беш километрча келади-ёв. Ҳа, айтганча, кимникига келаяпсиз ўзи? Менимча, тоғда бириккита чўпон-чўлиқдан бошқа ҳеч ким яшамайди, — деди энди ҳайдовчи йўлдан кўзини узмай.

Моҳирўй бунақа савол бўлишини кутмаган эди. Шу боис, нима деярини билмай қолди. У бироз ўйланиб тургач, индамай аввалги жойига бориб турди. Ҳайдовчи билан Моҳирўйнинг суҳбатига қулоғини динг қилиб турган йигитлар, қизнинг берилган саволга жавоб бермаганлигини эшитишиб, сал енгил тортишди. Улар: «Бу ҳурлиқо ҳайдовчига таниш бўлган биронта исмни айтиб юборадими-ю, кейин ҳамма ишларимиз чиппакка чиқади», деб ўйлашган эди.

Ҳайдовчи айтган тўртта қишлоқнинг учтасидан ўтилганида автобус ичида икки чолу битта жувон, Моҳирўй ва уч йигитдан бошқа ҳеч ким қолмади. Ҳайдовчи хиргойи қилишни бошлаб юборган, иккала чол ҳам аллақачон пинакка кетган, жувон ташқаридан кўзини узмасди. Йигитларнинг ичига эса қўрт кирган эди.

— Яна ярим чақиримлар ўтилса, чинор келади. Секин шофёр билан гаплашиб олайлик. Шу ерга тўхтасин-да, анавиға: «Етиб келдик», деб айтсин. Кейин у билан қўшилишиб бизлар ҳам тушамиз, — деди ёши катта йигит ёнидагининг қулоғига шивирлаб.

— Кўнмаса-чи? — деди унинг шериги.

— Тўрт-беш танга узатамиз. Кўнади. Бу одамни яхши биламан. Пул — жони. Бир-икки марта ёрдам берворганман. Шундан бери: “Нима хизмат бўлса айтаверасан, ука”, деб юради, — дея ёлғон гапирди биринчи йигит.

— Унда бирон мартаям гаплашмадинг-ку. Сендан: «Қаёққа бораяпсан?» деб сўрамадиям...

— Ҳали кўргани йўқ. Кўрсин, кейин гаплашамиз.

— Кўрсин деб ўтираверасанми? Олдига бор, — дея гапга қўшилди учинчи шерик.

Йигитларнинг шивир-шивири Моҳирўйнинг юрагини баттар ўйнатиб юборди. У нажот истаб автобусдаги қолган одамларга қаради. Иккита чол кўзини очай демасди. Бунинг устига, автостанциядаги чолдан дакки эшитганидан сўнг, у чоллардан кўрқиб қолганди. Ранги оппоқ ориққина жувоннинг қўлидан ҳеч нарса келмаслиги кундай аён эди. Узоғи билан у томошабин бўлиши мумкин эди, холос. Шу боис, Моҳирўй биргина ҳайдовчидан умид қилди. “Агар манави йигитлар бирон нимани бошлаб қолишса, ҳайдовчи барибир менинг ёнимни олади”, дея ўйлади у. Бироқ ҳайдовчи автобусга минаётганидаёқ Моҳирўйга еб қўйгудек тикилганини у кўрмаганди.

Моҳирўйга тиржайиб қараб ўтган, шерикларидан савлатлироқ йигит ҳайдовчининг ёнига бориб:

— Ака, чинорда тўхтатиб юборасиз-да, — деди.

— Гап йўқ, — деди унга бир қараб олган ҳайдовчи.

— Шу ер охирги астановка, анави қизгаям айтиб юборасиз-да. У ёғига биз ўзимиз кузатиб қўямиз, — деди йигит ҳайдовчидан кўзини олмай.

Ҳайдовчи бирдан хиргойи қилишдан тўхтади. Бир муддат йигитга жавоб қайтармай, пешонасини тириштирганча йўлга тикилиб турди-да:

— Бу қиз кимникига келаётганлигини биласизларми ўзи? — дея сўради йигитга ғазаб билан қараб олар экан.

— Уёғи билан нима ишимиз бор? Сиз тўхтатиб, мен айтган илтимосни қилиб берсангиз бўлди. Хурсанд қиламан, — деди йигит.

— Мениям ўзларингга қўшиб қассобнинг болтаси тагида қолдирмоқчимисизлар? — деди ҳайдовчи овозини бир парда кўтариб.

Уларнинг мунозарасини аниқ-тиниқ эшитиб келаётган Моҳирўй ҳайдовчининг гапини эшитиб хурсанд бўлиб кетди.

Йигит шартта чўнтагидан иккита қип-қизил ўн сўмлик чиқариб ҳайдовчининг ёнига ташлади.

— Овора бўлма, — деди ҳайдовчи йўлдан кўзини узмай.

Унинг гапидан кейин йигит яна чўнтагини кавлади.

Бир йўла қирқ сўмни кўрган ҳайдовчи ўйланиб қолди. “Нима қиламан қаҳрамонлик қилиб? Йўқ жойдан шунча пул ўз оёғи билан келиб турибди. Бир марта маишат қиламан, деб учта барзангидай бола билан олишиб юрамми? Эшитганлар нима дейди? “Фалончи шопир одам масакан, битта қизни деб ёш болалар билан ёқа йиртишибди, шу ёшга кирибам қуйилмаганакан-да”, деса, шарманда бўламан-ку. Ундан кўра, пулни оламан-да, уларни чинорнинг тагига ташлаб кетаман... Болалар жа ўлдириб қўйишмас. Бунинг устига, қизнинг ўзидаям беш-олти қамчи борга ўхшайди. Бўлмаса шундай кийиниб юармиди? Устига-устак, ўзи билмайдиган жойларга ёлғиз келиб юрибди”, дея хаёлидан ўтказди у. Сўнг йигитга қараб кўз қисиб қўйди.

Автобус чинор тагига бориб тўхтади. Моҳирўй эшик ёнидан узоқлашмоқчи бўлиб энди ўртароққа юраётганда, йигитлардан бири унинг билагидан ушлаб қолди.

— Тинчликми? — деди қиз кўрқиб кетганидан.

— Етиб келдик. Шу ерда сиз ҳам тушасиз, — деди йигит иржайиб.

— Йў-ў-қ, мен ҳали тушмайман! — деди Моҳирўй қалтираб.

— Тушмасангиз бўлмайди, — деди иккинчи йигит ҳам унинг қўлидан ушлаб ва эшик томонга тортқилади.

Моҳирўй бақириб юборди. Илтижо билан ҳайдовчи томонга қаради. Лекин ҳайдовчи гўё унинг чинқиригини эшитмагандай рулнинг остини отвёрткада чуқалаш билан овора эди. Автобуснинг орқа ўриндиқларидан биридан ўтирган жувон бўлаётган воқеани кўзини лўқ қилиб кузатарди. Чоллардан бири Моҳирўйнинг чинқиригини эшитиб уйғонди-ю, бироқ индамай ўтираверди. Иккинчисининг қулоғи том битгандай, ҳатто қимирлаб ҳам қўймади.

— Қўйворинглар, илтимос! — дея йиғлаб-ёлворарди Моҳирўй.

Кимдир устида қамчисини ўйнатиб турмаса бўлмайдиган маҳбуслар Босснинг ўлиmidан кейин анчагина бесаранжом бўлиб қолишган эди. Ҳали анча ёш, бунинг устига, малакасиз Фаррухга эса бирданига бўйсунушмади. Тўғрироғи, кичкинагина бир гўдакнинг хизматини қилиш уларга малол келди. Бундай ҳолга Мироб ортиқча чидаб туролмади. Бургутни ёнига чақириб:

— Токайгача шунақа қилиб юрасан? — деди жаҳл билан. — Бу аҳволда шу пайтгача қурилган иморатга дарз кетади. Бундан авваламбор шу иморатни қуриб кетганларнинг руҳи чирқирайди.

— Нимадан бошлашни билмай гарангман, — деди унга жавобан Фаррух.

Мироб бир зум Бургутга термулиб турди. “У ҳақ, — дея ўйлади, — бунинг ёшида бўлганимда мен ҳам боши берк кўчага кириб қолган бўлардим. Ҳозир унга ёрдам керак. Агар кўмак бермасам, Босснинг руҳи чирқирайди”.

— Анавилардан бошлайсан, — деди Мироб паст овозда тўрт киши бўлишиб қимор ўйнаётган маҳбусларни кўрсатиб.

Бургут “хўп”, дегандек бошини қимирлатди ва ўрнидан туриб қиморбозларнинг ёнига борди. Бу пайтда улардан бири қолганларини мазах қилганча ютуқни йиғиб олаётган эди.

— Жойида турсин! — деди Бургут овозини баландлатиб.

Фаррухнинг овозини эшитиши билан тўртта маҳбус бирдан унга қарашди.

— Пулни эгаларига қайтиб бер, — дея буюрди Бургут ютуқ эгасига.

— Нима?! — дея ўрнидан турди ғолиб.

— Эшитганингни бажар! — деди Бургут таҳдидли овозда.

— Сен ким бўлсан?! — деди ғолиб маҳбус иягини кўтариб. — Суянчиқ аканг Босс энасини эмгани кетди. Энди нимангга кариллайсан?!

Яқингинада Босснинг оёғини ялашга тайёр бўлиб турган бу маҳбуснинг устозига нисбатан айтган ҳақорати

Бургутнинг қонини жўштириб юборди. Йигит бор кучини билагига тўплаб, гўддайиб турган маҳбуснинг жағига чунонам туширдик, у уч-тўрт қадам орқасига учиб бориб йиқилдию, бирдан оғзидан қора қон оқиб чиқди. Ҳушидан кетишига озгина қолиб, полда ағнаб ётган маҳбуснинг қорнига Бургут яна уч-тўрт марта тепди.

— Яна ким бор Босснинг номини ёмонотлиқ қилмоқчи бўлган?! — дея бўкирди у атрофдагиларга қараб. Биров миқ этмади. — Босснинг улуғ номи ерда қолгани йўқ. Ҳақорат қилиш у ёқда турсин, у билан боғлиқ бирон нима айтилганда ҳам оғизларингга қаранглар. Кейин бутундан бошлаб қамоқхонада уч кун мотам куни деб эълон қилинади. Шу вақт мобайнида биронта маҳбус радио-падио эшитмайди, хоҳолаб кулмайди.

Бургут шу гапларни айтиб бўлганидан кейин Мироб унинг ёнига келди-да, қўлини елкасига қўйди ва маҳбусларга қарата:

— Бургут ҳақ! — деди баланд овозда. — Бунинг айтган гапларини Боссники деб қабул қилиш лозим. Чунки Босс ўзининг ўрнига Бургутни қолдирганини мен сизларга айтганман. Менинг кимлигимни ўзларинг яхши биласанлар. Агар кимда-ким бундан буён Бургут чизган чизикдан чиқса, айнан Фаррух қандай жазони лозим деб топса, ўшанга муносиб кўрилади.

Ҳамма Миробнинг гапини жим туриб эшитди. Кўпчилик бошини эгиб турди. Айнан шулар кўнглида саркашлик Босс ўлгани ҳақидаги маълумот етиб келганидаёқ пайдо бўлганди. Улар битта одамдан — Миробдан кўрқишарди, холос. Ундан кўрқишдими, демак, Бургутга бош эгишлари шарт эди.

Камерадаги ўн беш киши Бургутнинг тўла итоатига ўтганидан кейин ҳужум бошқа камераларга ҳам кўчди. Уларнинг-да бир-иккитаси аввал бўйсунмайман қабилида ўзини у ёқдан-бу ёққа ташлаб кўрди. Бироқ бирининг бурни, иккинчисининг жағи синганидан кейин мулоийимгина бўлиб, Бургутнинг ҳар қандай буйруғини бажарадиган бўлиб қолишди. Бу пайтда қамоқхонага янги бошлиқ тайинланди. У Бургут тахмин қилганидай, ишни лидерлар билан тил топишишдан бошлади. Афтидан, соқчилар Боссдан кейин ким “зек”ларни бошқараётганлиги ҳақида янги бош-

лиққа хабар беришган, шекилли, у келган кунидан икки кун ўтиб, Бургут билан Миробни ёнига чақирди.

— Менинг исмим Файбулла, — деди у иккита “авторитет” билан ҳам қўл бериб кўришар экан, — фамилиям эса Эломонов, кўриб турганларингдай, подполковникман. Яқинда олдим бу званияни. Ҳали болалар билан ювишга-ям улгурмасимиздан бу ёққа юборишди. Хўш-ш-ш, — деди янги раҳбар пешонасини тириштириб, — сизларга яна нима десам, ҳа, иккалангиз ҳақингизда озми-қўпми маълумотга эгаман. Бунини, менимча, яшириб ўтиришдан фойда йўқ. Кейин яқинда қазо қилган Босс ҳам менга бегона эмасди. Уни илгаридан билардим. Энди ўтиринглар, — дея Файбулла Эломонов иккала маҳбусни ҳам столга таклиф қилди. Сўнг соқчига уларнинг қўлларини кишандан бўшатишни ҳамда чой олиб келишни буюрди.

Сўхбат анча чўзилди. Қамоқхона бошлиғи кўпроқ Бургут билан Миробнинг оиласи билан қизиқди. Лекин ўзига керакли бўлган маълумотларни ололмади. Шундан кейин яна бир карра амин бўлдики, бу икки маҳбус билан битим тузмасдан ишлаш мумкин эмас экан.

— Мен, — деди у қутидан навбатдаги сигаретани олиб лабига қистирар экан, — муддатларинг тугагунча тинч яшаш тарафдориман.

— Ундан кейин-чи? — дея сўради Мироб мийиғида кулиб.

— Ундан кейин уйлариңга кетасизлар. У ёқда қандай яшаш ихтиёрларинг, — деди қамоқхона бошлиғи тутунини ичига ютиб.

— Менга ҳали ўн беш йил бор. Бу ердан чиқиб кетишга умрим етацими-йўқми, худо билади. Умуман, менинг уйим шу ернинг ўзи. Об-ҳаво қанақа бўлса, шунга қараб яшай-вераман. Лекин Фаррух ҳали ҳеч нарса кўрмаган. Қолаверса, тасодиф, тўғрироғи, бир-иккита маразнинг дастидан қамалиб қолган. Сиз тинчликни истар экансиз, менинг тилимни қисқа қилиб қўйинг. Яъни, иложини топиб Фаррухни турмадан чиқариб юборинг. Ундан кейин сиз ҳам тинч, биз ҳам, — деди Мироб Файбулла Эломоновнинг кўзига тик қараб.

— Биласизми, сиз нимани мендан талаб қилаяпсиз? — деди кўзи чақчайиб кетган қамоқхона бошлиғи.

— Мен гўдак эмасман, — деди Мироб кескин гапириб.
— Бу деярли иложи йўқ нарсa.
— Ҳар қалай деярлиси бор экан-ку. Мутлақо эмас-ку.
— Ваъда бермайман, — деди Ғайбулла Эломонов.
— Яхши, — деди Бургут ҳам гапга араллашиб, — биз индамайгина сизнинг фикрингизни кутамиз.

— Шундай қилайлик, — дея жилмайди қамоқхона бошлиғи ва ўрнидан турди.

Бу унинг суҳбатимиз тугади дегани эди.

Маҳбусларнинг қўллари қайтадан кишанланди. Кейин улар олиб чиқиб кетилди.

“Қанча қамоқхоналарда ишладим. Ҳамма жойда “зек”лар билан келишилган ҳолда ишланади. Агар улар билан қандайдир келишмовчилик бўлса, ўша ерда албатта тинчлик бўлмайди. Эдуард Анисимович бунга мисол. Шунинг учун албатта булар билан тиллашиш лозим. Лекин қўйилаётган талаб ҳам осонмас-да. Нима қилиш керак?” дея ўйлаган Ғайбулла Эломонов столга ўтириб бошини кафтлари орасига олди.

Мироб қамоқхона бошлиғини қандай қилиб кўндиришни билар эди. Шу боисдан ҳам камерага кирганларидан кейин Бургутнинг қўлини ушлаб сиқди-да:

— Табриклайман, — деди.

— Нима билан? — деди Бургут ҳайрон бўлиб.

— Озодлик билан-да, ука, озодлик билан.

— Ҳали чиққаним йўқ-ку.

— Оз қолди.

— Балки тушунтириброқ айтарсиз, — деди Бургут жиддий тусда.

— Юр, ўтирайлик, — деб Мироб Фаррухни ўзининг каравоти томон етаклади. Улар ёнма-ён ўтиришгач, Мироб болишига қаради. Кейин унинг устини силади-да: — Сениям соғинтириб қўйдим, — деди чуқур нафас олиб.

— Нималар деяпсиз? — деди Бургут Миробнинг гапига ҳайрон бўлиб. — Ёстигингиз билан гаплашяпсизми?

— Менинг ёстигимнинг файзи бўлакча. Ишлар билан овора бўлиб уни анча соғинтириб қўйдим... Гап бундай. Ҳар ҳафтанинг пайшанба кунлари турмага нон олиб келишади. Нон олиб келадиган одам гражданкада ишлайди.

— Хўш, — деди Бургут Миробнинг кўзига тикилиб.

— Машина кузовининг орқа томонида ҳақиқатанам нон бўлади. У ёғида эса бешта қиз яшириниб кириб келади турмага, — деди Мироб кўзи ёниб.

— Бу ерга келиб нима қилишади? — деди буткул тааж-жубланган Бургут.

— Қизлар эркакларнинг орасига келиб нима қилишни билмайсанми? — деди Мироб илжайиб.

— Очикда юрган эркаклар қуриб кетибдимми?

— Улар бу ердагилардай пул бермайди-да. Баччагар шофёр битта қизни ўн беш сўмданми, йигирма сўмданми гаплашиб олиб келади-да, “зек”ларга камида элликдан пуллайди. Қамокдагиларнинг кўзи қонга тўлиб турмаганми, талашиб-тортишиб ўтирмайди. Энг ёмон томони, шу қизлар билан бирга келган нонни биз еймиз, — деди Мироб афти бужмайиб.

— Мошина кираётганида текширилмайдими? Бу ерга куш ҳам учиб киролмайди, деб мақтанишади-ку.

— Давоси пул-да. Ақчанг бўлса, поезд олиб кирсанг ҳам бўлаверади.

— Тушундим, — деди Бургут. — Хўш, ўша ҳамма жойни ҳаром қилаётган шофёрни нима қиламиз? Тўғридан-тўғри ўлдириб юбораверамизми?

— Шунақа қизларни олиб келиб, ҳаммаёқнинг ҳаромини чиқараётгани учунгина ўлдириш инсофданмас. Тўғри, ҳар сафар улар келиб-кетишганидан кейин беш-олтита маҳбус касалликка чалинади. Лекин бунинг учун умр билан жавоб бериш қаттиқ жазо бўлади, — деди Мироб ўйланиб. — Бир пайтлар Босс қиз олиб келишни бутунлай тақиқлаб қўйганди. Шундан кейин бесоқолбозлик авжланиб кетди. Чунки айримлар йигирма, ундан кўпга қамалган. Аёлсиз чидаши мушкул. Яна шофёр — амалдорнинг одами. Уни ўлдириш янги уруш оловини ёқиб юборади.

— Унда нима қилишимиз керак? — деди Бургут амалдорнинг номини эшитганидан жаҳли чиқиб.

— Яхшилаб тепкиланади. Албатта, соқчилар томонидан. Шунда биз четда қолиб кетамиз. Қамокхонанинг бошлиғи зийрак одамга ўхшайди. Кимлар бу ишни қилганини дарров илғаб олади.

— Қачон бошлаймиз? — деди Бургут бир нуқтага тикилиб.

— Бундай ишни орқага ташлаб бўларканми? Бугун пешиндан кейин соат учларга яқин машина келади. Кимларнинг зиммасига бунақа ишларни юклаш кераклигини мен сенга кейинроқ айтаман.

Фаррухнинг ўзи ҳам талай муддат кимлар бунақа ишларни эплаши мумкинлиги ҳақида ўйлади. Чаққон маҳбусларнинг имкониятларини чамалаб кўрди. Ўзича бир-иккитасини мўлжаллади ҳам. Аммо икки соатлар чамаси ухлаб, кейин уйғонган Миробга бу ҳақда айтганида, у бироз ўйланиб турганидан сўнг, мутлақо бошқа исмларни тилга олди. Фаррух у билан тортишиб ўтирмади. “Мен барибир об-ҳавони бунчалик билмайман. Мироб мен танлаган одамларни истамадими, демак, бир гапи бўлса керак”, дея ўйлади.

Ҳайдовчи омборхона ёнида қўлга тушди. “Кутилмаганда” нон тушираётганларнинг ёнига иккита бегона соқчи келиб қолди. Улар ҳар хил баҳоналар билан машинанинг атрофида узоқ туришди ва кузовнинг олди томонидаги бешта қизни топишди. Аввал ҳазил-ҳузул қилишди. Кейин эса ҳайдовчини дўппослай кетишди.

— Агар, — деди улардан бири тепки еяверганидан ичаклари аралаш-қуралаш бўлиб кетган, жигари эзилган ҳайдовчига, — яна бир маротаба шунақа қизларни олиб келсанг, қизларнинг ўрнига сенинг ўзингни «зек»ларнинг орасига қўйиб юборамиз. Биринчи сафар бир-иккита одамларнинг ҳаққи-ҳурмати бундай ишдан ўзимизни тийдик. Йўқса, бундай қилмишнинг учун сениям тўртта деворнинг орасига тиқиб юбориш керак эди.

Шундан кейин ҳайдовчи, гарчи нафас олишга қийналаётган эса-да, соқчиларга қайта-қайта раҳмат айтиб, машинасини елдирганча қамоқхонадан чиқиб кетди.

Эртасига у нон олиб келмади. Ўрнига бошқа одам келди. Унинг айтишича, аввалги ҳайдовчи касалхонага тушиб қолибди.

Файбулла Эломоновнинг қулоғига бўлиб ўтган воқеа етиб бориши билан у буюртма ким томонидан бўлганлигини ўзича тахмин қилди. Шу боис соқчиларга қарши ҳеч қандай чора қўлламади. Лекин вақти келиб жазо-

лашни кўнглига туғиб қўйди. Сўнг ёнига Миробни чақирди.

Аввалига саволларга Мироб “йўқ”, “билмайман”, “сиздан эшитиб турибман” қабилида жавоб бериб турди. Гап Бургутни қамоқхонадан озод қилишга бориб тақалганидан кейин:

— Агар шундай қилсангиз, бошингиз ғалвадан қутулади. Саккиз соат ишга келасиз-кетасиз. Ҳамма нарса жой-жойида бўлади, — деди.

— Унда гап бундай. Менга баъзи одамлар телефонда сиз айтган ўша йигитчани, қолаверса, ўзингизни бир ёқли қилишим тўғрисида турли хилдаги илтимослар қилишди. Ҳатто икки марта дўқ-пўписаям бўлди. Лекин мен бировнинг айтгани билан иш қиладиган одаммасман. Очигини айтишим керак, сизларни йўқ қилганим билан ўрниларингга бошқалар келади. Кейин яна ўша эски тос, эски ҳаммом, — деди ўрнидан туриб у ёқдан-бу ёққа юриб турган қамоқхона бошлиғи. — Ташқаридан Фаррухнинг ўрнига ўтирадиган бошқа бир одам топинг. Айбни бўйнига олсин. Фаррух англашилмовчилик орқасидан қамалиб қолган десин. Шундан кейин ими-жимиди Фаррухни озод қилиб юборамиз. Ҳатто у бекордан-бекорга ўтиргани учун компенсация ҳам олади... Эвазига ўша сиз айтган тинчлик бўлиши керак ва қандай жиддий иш бўладиган бўлса, мен беҳабар қолиб кетмаслигим лозим. Бу ёғи тушунарлидир.

— Ҳа-а, — деди Мироб бошини қимирлатиб, — талабга яраша талаб бўлаяпти. Фақат битта нарса. Мен ҳеч қачон сотқинлик қилмайман.

— Кимга? Менгами ёки...

— Дўстларга.

— Ҳар қалай, энди сиз билан биз бегона бўлмасак керак. Тўғри тушундимми сизни? — дея Файбулла Эломонов қўлини Миробга чўзди.

Мироб камерага келганидан кейин Бургутни ёнига чақириб, бўлиб ўтган гап-сўзларни унга гапириб бермоқчи бўлганида, иккита маҳбуснинг кўз қараши унинг эътиборини тортди. Шартта каравотига ўзини ташлади-ю, кўзини ярим юмиб, зимдан ўшаларни кузата бошлади.

Унинг сезгиси бу сафар ҳам алдамаган эди. Кузатилаётган маҳбуслар бир-бирига аллақандай имо-ишоралар қила бошлашди. Мироб уларнинг нима қилмоқчи бўлишаётганлигини билмаса-да, кўнгли қандайдир нохушликни сезди. Шу пайт Миробнинг ёнига Бургут келиб қамоқхона бошлиғи нима деганлигини сўради. Аммо Миробдан садо чиқмади. Шундан сўнг Фаррух уни ухлаган тахмин қилиб нари кетди. Унинг келиб кетиши Миробга янада қўл келди. Чунки шубҳали маҳбуслар ҳам уни уйқу олиб кетган деган ўйга боришиб, ҳали Бургутга номаълум бўлган иборани аралаштиришиб сўзлашар эди. Мироб уларнинг нима деяётганлигини тушуниб ётарди.

— Овқат гармдори билан ейилса ширин бўлади, — деди улардан бири.

Бу гапни эшитиши билан Миробнинг эсхонаси чиқиб кетди. “Иблислар, — дея хаёлидан ўтказди у, — сенлар ҳали кимни заҳарламоқчи бўлаяпсанлар?”

* * *

Амалдор қамоқхонага бошқа одам тайинланганини эшитиши билан тутқиб кетди. Ўрнидан сакраб турганча оғзига келган гапни қайтармай сўкина бошлади. Кимни, нега сўкаётганлигини унинг ўзи ҳам билмас, тобора овози баландлаб кетаётган эди.

— Турғун Ғаниевич, — деди котиба қиз эшикдан бошини кўрсатиб.

Амалдор бирдан ўзини тутди, ҳатто ўзини мажбурлаб кулишга ҳам куч топди. Лекин бу шундай кулиш эдики, кўрган одамнинг эти жунжикарди. Амалдорнинг бор газаби кўзида ёниб чиқаётгандай эди. Шу боис котиба қизнинг кўзи пирпираб кетди.

— Сиз, — деди котиба нега келганлигини ҳам бир дам унутиб, — ҳалиги... хўжайиннинг олдига кирармишсиз.

— Хўп бўлади, — деди амалдор ва бир-бир қадам босиб котибага яқинлашаётганида у ортига бурилди-ю, эшикни ҳам ёпмасдан Турғун Ғаниевичнинг хонасидан узоқлашди.

Амалдор биринчининг олдида узоқ вақт қолиб кетмади. Боши оғриётганлигини баҳона қилиб топшириқларни эшитмасидан бурун рад этди. Кейин уйига кетди.

Уйда эса хотиниям, ўғлиям йўқ эди. У ухламоқчи бўлиб ўринга чўзилди. Бироқ уйқуси келмади. Хаёлини бўлаётган воқеалар эгаллаб олаверди. “Ҳали ҳаммаси йўқотилгани йўқ, — дея ўйлади у, — битта кичкинагина даромадли жой қўлдан кетди. Умуман, унақа бошоғриқ жойнинг кераги ҳам йўқ эди. Лекин ўзаги бор жой эди-да. Ўзимга ёқмаганларни шу ерга тиқиб йўқ қилар эдим. Энди тикқаним билан ҳеч нарса ўзгармайди. Қамалган одам бир кун келиб барибир чиқиб келади. Чиққандаям ваҳшийлашиб, менга тишини қайраб келади. Янгини қандай қилиб қўлга олса бўлар экан? Ҳа-а-а, топдим. Эски усулни қўллайман. Қарабсанки, қўлимга қандай қилиб келиб қўнганини ўзи сезмай қолади...” Амалдор ўйини охиригача етказолмай қолди. Хизматчи аёллардан бири Бахтиёр келганлигини айтиб кетди. Амалдор эринибгина ўрнидан турди-да, ташқарига чиқди. Бахтиёр чорпояда оёғини осилтириб ўтирарди.

— Тинчликми? — деди амалдор кўйлагининг тугмаларини қадаркан.

— Хўжайин, сизни соғиндим. Бир чақчақлашиб ўтирайин, деб келдим, — деди Бахтиёр илжайган кўйи.

— Кўргани келдим, дейсанми? Яна чақчақлашиб ҳам ўтиришни хоҳлайсан-а! Дарвоқе, чақчақлашиш деган нарса ҳам дунёда борлигини эсимдан чиқариб юборган эканман. Ҳақиқатан зўр чақчақлашиш. Отиниям қара, “чақчақ”. Ўйиб ол, бураб ол, демаган. Илондай чаққин деган. Демак, сен мени яхшилаб чақиб, заҳарлаб кетаркансан-да, — деди амалдор йўқ жойдан “ҳикмат” ясаганидан хурсанд бўлиб.

— Йўғ-э, устоз, — деди бирдан ранги ўзгарган Бахтиёр.

— Кўрдингми, — деди Турғун Ғаниевич, — асалдан ҳам заҳар ясаш мумкин. Бунинг учун озгинагина ошқовоқ каллани ишлатсанг бўлгани. Майли, хунобим ошиб турувди. Бир ёзилишиб ўтирайлик, зора падарига лаънат мия дам олса, — дея амалдор шогирди билан кўришиб чорпояга чиқди-да, чордона қуриб ўтирди ҳамда хизматчи аёлни чақириб, дастурхонга ул-бул, энг аввало эса чанқоқбосдига икки шиша пивони олиб келишни алоҳида тайинлади.

— Сен билан менга дам олиш ярашмас экан, — деди амалдор бир кўтаришдаёқ пиво шишасини бўшатганидан кейин. — Қара, дам оламан, яйрайман, деб ўйлайман-у,

лекин тилим, “ишларинг қандай, Моҳирўйдан дарак бор-ми, турма масаласини қандай қиламиз, анави итвачча шофёрнинг таъзирини бердингми, йўқми?” деб сўрашга ҳозирлик кўраяпти.

— Агар сўрамаган тақдирингиздаям ҳаммасини бирма-бир айтиб берган бўлардим. Лекин сизнинг хаёлингизни сал бошқа ёққа чалғитиб, дам олдирмоқчи эдим...

— Кейинги гапинг нотўғри. Сен бу ерга мен билан эзилишиб ўтиргани келганинг йўқ. Дам оламиз деб шунчаки йўлига айтдинг. Асл мақсадинг бошқа. Бўпти, гапир. Мен сендан сўраб ўтирмайман. Ўзинг билиб гапиравер.

— Файбулла Эломоновнинг биттаю битта акаси бор экан...

— Қайси Файбулла Эломонов? — дея Бахтиёрнинг гапини бўлиб сўради амалдор пешонасини тириштирганча.

— Турмага янги бошлиқ бўлиб келган одам.

— Ҳа-а, оти Файбуллами? Эсимдан чиқарган эканман. Хўш, кейин-чи, акаси бор экан, опа-сингиллари, ота-онаси-чи? — деди амалдор.

— Ота-онаси беш-олти йил олдин ўлиб кетган. Опа-сингил бўлмаган, укаям... Асосийси — акаси укасининг орқасидан “иш” қилиб юради. Битта-иккитани қамоқдан олиб қолади. Судга аралашади. Хуллас, пулни яхши кўради. Ундан бемалол фойдаланиш мумкин. У қўлга тушганидан кейин ўз-ўзидан Файбулла Эломонов ҳам кафти-мизга келиб кўнади.

— Яхши ўйлабсан. Мен ҳали бирон қарорга келганим йўқ эди. Бу ишни битириш учун узоғи билан бир ой муҳлат. Етадими? — дея амалдор дастурхондаги узумдан бир дона олиб оғзига солди.

— Етади.

Амалдор кўкка боққанча ўйланиб қолди.

— Демак, ўшангача Россия билан алоқа қилмай тура-сан. Дорини ғамлаб тур. Эломоновни қўлга олгандан бир группа аристонга қўшиб, кўпроқ мол юборасан.

— Хўп бўлади.

— Энди иккинчи масала...

— Тушундим. Моҳирўй масаласига келсак. Кўриқчи-ликка қўйган йигитларимиздан бирон иш чиқмаяпти. Ле-

кин қидирувни кучайтирганмиз. Албатта, топмасдан қўймаймиз. Шофёр эса... Сиз нима десангиз, шуни қиламиз.

— Мени майда-чуйдага аралаштирмаларинг, — деди қовоғини уйиб Турғун Ғаниевич. — “Иш” тўхтаб қолганига икки ойдан ошиб қолди. Россияликлар тинимсиз телефон қилишаяпти. Қачон мол етказиб бериш изига тушади, шундан гапир.

— Хўжайин, фақат турмага суяниб қолсак ҳам бўлмаскан. Бошқа запас йўл ҳам топиб қўяйлик.

— У ёғи билан ишинг бўлмасин. Клиентларни йўқотиб қўймасдан бурун, бир ҳафта ичида молни жўнат.

— Хўп, хўп бўлади, хўжайин, — деди Бахтиёр.

— Энди овқатдан ол, — дея Турғун Ғаниевич хизматчи аёл дастурхон устига қўйиб кетган лагандаги ҳил-ҳил пишган гўштга қўлини чўзди.

— Балки овқатдан олдин юз-юз қилиб олармиз, — илжайди Бахтиёр.

— Куй.

Бахтиёрнинг боши қаттиқ қотган эди. Чунки қамоқхона бошлиғини қўлга олмасдан туриб қорадорини Россияга жўнатиб бўлмасди. Амалдор эса масаланинг бу томонини ўйламай буйруқ бериб юборди. У буйруқ бердими, бажарилиши шарт.

— Хўжайин, — деди Бахтиёр ёғ бўлган лабини сочиққа артар экан, — янгаям қизингизни қидиришга астойдил бел боғлаганга ўхшайди.

Амалдор унга бир ўқрайиб қараб қўйди-да:

— Қаёқдан билдинг? — дея сўради паст овозда.

— Кеча “Анҳор”даги дискотекага бир йигит борибди. У ўйнаётганлар ёнига бориб қизингизнинг суратини кўрсатибди-да, кўрган-кўрмаганлигини сўрабди. Буни дарров пайқаган йигитлар уни ташқарига олиб чиқишиб, аввал обдан “сийлашибди”, кейин бу расм қандай қилиб унинг қўлига тушиб қолганлигини сўрашибди. Бечора оғзидан қони оқиб янганинг исмини айтибди. Йигитлардан биттаси янганинг исмини биларкан. “Шуни эртароқ айтсанг ўлармидинг?” — дейишибди-да, қўйиб юборишибди.

Амалдор оғзидаги луқмасини чайнамасдан Бахтиёрнинг кўзига тикилиб қолди.

— Бечорага қийин бўп кетди, — деди сўнг чуқур нафас олиб, — қизини қаттиқ соғинган.

Бироқ унинг хаёлида бошқа ўй ҳукмрон эди. “Йўқолса йўқолибди-да, шуни деб бошимизни қотирамизми? Ўзи охирги пайтларда етимчани деб бошимиз ташвишдан чиқмай қолди”, деган эди. Энди нега Моҳирўй керак бўлиб қолибди? Бунинг тагида не синоат бор? Ҳақиқатан ҳам ўғай қизига ачиндими ёки таниш-билиш олдида “Қизим йўқолиб қолди”, деган гапдан номус қилаяптими?.. Таажжуб...”

— Энди мен борай, — деди Бахтиёр Турғун Ғаниевичнинг ўйланиб қолганлигини кўриб. — Буюрган ишларингизни эртароқ бажаришим керак.

Амалдор унинг кетишига монелик қилмади. Кўлини сочиққа артди-да, меҳмондан бурун ўзи турди. Улар ёнма-ён юришиб дарвозахонага яқинлашганларида кўчада қандайдир машина тўхтаб, эшиги очилганлигининг овози эшитилди. “Ҳойнаҳой, унинг азроили келган бўлса керак”, дея ўйлади амалдор. У Зулайҳога уйланганидан кейин орадан икки йил ўтиб, хотинини шундай янги ном билан “сийлаган” эди. Ўша кезлари уйда амалдорнинг овози эшитилмасди ҳам. Қайнотаси, қайнонаси ва ниҳоят хотинининг жағи тинмасди. Турғун Ғаниевич жим эшитарди. Эшитишдан қулоғи толиқиб кетсаям, тишини тишига босар эди.

Унинг сезгиси алдамаган экан. Кичкинагина сумкачасини кўтарганча дарвозанинг кичик табақасини очиб Зулайҳо кириб келди. У Бахтиёрни кўриб илжайди.

— Вой, нега кетаяпсиз? — деди у Бахтиёрнинг саломига алик ҳам олмасдан.

— Кўп ўтирдим. Энди борай, — деди Бахтиёр илжайиб.

Аёл Бахтиёрни нигоҳи билан кузатиб қолар экан, “Бунданам унумли фойдаланса бўларкан”, дея хаёлидан ўтказди.

У уйига кириб, эри қайтиб келгунича кийимларини алмаштириб ташқарига чиқди. Атайлабдан ёқаси ёпиқ кўйлагини кийди. Сабаби — жазмани уни бугун бўлакча “қийнаганди”, у “иши”га шунчалик берилиб кетдики, Зулайҳонинг кўкрагининг бир неча жойини ғажиб олишдан ўзини

тиёлмади. Лекин аёл бундан ҳечам хафа бўлмади. Қайтанга завқ олди. Анчадан бери йиғилиб қолган губорлари кўтарилиб кетгандай бўлди. Фақатгина уйга келиб кўйлагини алмаштираётганида тиш излари бирозгина оғриқ бергандай бўлди.

— Дадаси, — деди у эрининг ёнига икки қадамлар чамаси қолганида юришдан тўхтаб, — ҳалиям сиқилиб юрибсизми?

— Қаёқдан билдинг сиқилганимни?

— Шундоққина рангингиз айтиб турибди. Кўйинг, унақа сиқилаверманг. Ҳали сиз менга, Достонжонга кўп кераксиз.

— Ҳали, — деди амалдор хотинига қараб мийиғида кулар экан. — Куч-қувватингиз борида, демоқчисан-да. Ундан кейин “утил”га чиқариб ташласак ҳам бўлаверадим, демоқчисан-да.

— Кўйсангиз-чи унақа гапларни. Сиздай интеллигент одамга шундай оҳангда гапириш ярашмайди. По моему, етимчанинг кетиб қолишида я не виновата, — дея Зулайхо эрининг бўйнидан кучмоқчи эди-ю, бироқ бир қадам юриб бирдан жойида тўхтади.

Ўздан анқиётган коньяк ҳидини амалдор сезиб қолишидан ҳайиқди.

— Йўқ, сиз айбормассиз. Айбдор бошқа. Унинг кимлигини менинг ўзим ҳам билмайман.

— Унда бундай очилиб-сочилиб ўтиринг.

— Энди доим иржайиб-тиржайиб юраман, деб ўзимга-ўзим ваъда бердим, — деди амалдор лаб-лунжини қийшайтирар экан.

Унинг бу қилиғи хотинига ёқмади. У бирдан қизариб-бўзарди-да, ортига бурилиб уйга кирди. “Ҳайф сендай турқи совуққа қилган мулозаматларим. Ундан кўра шундай меҳрибонликни итга қилсам шундан бир иссиқлик чиқар эди”, дея хаёлидан ўтказди аёл ва кўзгу ёнига борди. Кўйлагининг ёқасини очиб “жабрланган” баданини томоша қилди. “Менга ёшгина эркак керак. Аслида шу турқи совуққа бекорга теккан эканман. Ҳайронман, ёшлигимда унинг нимаси менга ёққан? Аввал ҳам у сира менинг майлимни қондирган эмас. Ҳозир-ку, умид қилмасаям бўлаверади. Яна кўнгли ўн етти яшарни тусаб

қолганига ўлайинми... Менга нисбатан муомаласи кундан-кунга ёмонлашиб бораётгани, демак, бир гап борга ўхшайди. Мен-ку, иккита-учта жазман орттирсам ҳам уларни уйга етаклаб келмайман. Бунга эса ишонч йўқ. Ҳмм, Бахтиёрдан фойдаланишим зарур. Унинг нималарни режалаштирганини билиб оламан-да, кейин шунга яраша иш қиламан. Агар у менга қарши бирон нима қилаётган бўлса, керакли жойга эримнинг қилмишларини етказиб бераман. Айниқса, уйимизда хизматкорнинг дабдурустан ўлиб қолганлиги, шубҳали тарзда унинг эрим томонидан кўмилиши кўпчиликда қизиқиш уйғотиши турган гап. У кетса ўзимга хон бўлиб қоламан”, дея иккинчи бор бунақа ўйни хаёлидан ўтказди аёл ва бундан бирмунча олдин эрининг кирдикорларини ёзган қоғозларини излашга тушди. Қаерга яширганини эслолмагач, стол тортмасидан қоғоз-қалам олиб, эри ҳақида билганларини қайтадан қоғозга туширди. Айни жиноятларни кўринсин деб катта-катта ҳарфлар билан ёзди. Ёзиб бўлгач, ҳеч нарса эсимдан чиқмадимикин, деган хаёлда лабига қаламни теккизганча ўйланиб турди. Бу пайтда амалдор уйдан чиқиб кетган, машинада универмаг томон олиб борар эди.

* * *

Бахтиёр Турғун Фаниевичнинг кириб келганини кўриб таажжубланди.

— Ҳайрон бўлаяпсанми? — деди амалдор илжайиб. — Шунақа ҳайрон қолдирадиган ишларимам бор. Иккита йигитингни олиб, машинанг ёнига туш. Мен сени ўша ерда кутаман.

Турғун Фаниевич қандай пайдо бўлган бўлса, яна худди шундай ортига бурилди-ю, кўздан йўқолди. “Ухлаб қолиб туш кўрмадимми, ишқилиб?” — деган ўйда Бахтиёр бироз пешонасини қашлаб турди-да, сўнг йигитларидан иккитасини етаклаб машинаси ёнига борди.

— Машинангда лопатка борми? — дея сўради амалдор ундан.

— Лопатка? — деди Бахтиёр баттар ҳайрати ошиб.

— Биламан, йўқ, йигитларингга айт, олиб келишсин.

— Нима қиласиз лопаткани?

— Дачага борамиз, томорқамни биргалашиб ағдарамиз, — деди амалдор қовоғини очмай.

Бахтиёрнинг имоси билан йигитларидан бири универмаг ичига югуриб кириб кетди.

“Бу чолнинг мақсади нима ўзи? Яна қандай ўйинни бошлаб келди? Ерини ағдармаслигимиз аниқ. Лекин қасрнидир қовлаймиз. Ҳеч қачон унинг кўммасини очмасмиз... Мабодо қабр қовлаш... Йўғ-э, ўлдими, жа унчаликка бормагандир? Бировни ўлдириш керак бўлганида, албатта, менга айтар эди. Ёки янга билан келишмай қолиб, тасодифан... Ахир бу одам жаҳли чиқса ҳеч кимни аямайдиганлардан-ку”, — деган ўй ўтди Бахтиёрнинг хаёлидан.

— Нега рангинг оқариб кетди? — дея сўради амалдор улар Бахтиёрнинг машинасига чиқаётганларида.

— Ўзим, — деди Бахтиёр кўзини олиб қочиб, — озгина бошим айланди. Ҳайронман, давлениям ҳеч чиқмасди.

Амалдор унинг гапига кулиб қўя қолди. Кейин рулга ўтирган йигитга:

— Сиз, ука, орқага ўтинг, машинани ўзим ҳайдайман, — деди.

— Қўйсангиз-чи, хўжайин, — деди Бахтиёр. — Шунча ёш йигитлар туриб, энди сизга қоптими машина ҳайдаш?

— Менда кўнгил йўқ, деб ўйлайсанми? Бизам ҳали ўзимизни гижинглаган той биламиз. Қолаверса, сенларга машина ҳайдаш қанақа бўлишини бир кўрсатиб қўяйин, — деди амалдор.

“Тушунмадим. Нега бу рулга ўтириб олди? Агар, янгани ўлдириб юкхонасида олиб келганида, ўзининг машинасида кетар эдик. Демак, янга тирик. Хўш, унда ким учун қабр қазилади? Тўхта... тўхта, ҳали менинг куним охирлаб қолган бўлмасин тагин!” — дея ўйлаган Бахтиёрнинг кўзи бирдан олайиб кетди ва секин чўнтагига қўлини тикиб, маҳбуслар томонидан махсус тайёрланган миттигина тўппончанинг совуқ дастасини ушлаб-ушлаб қўйди.

* * *

— Еб қўймаймиз, пастга туш, гап бор! — деди йигитларнинг каттаси.

— Мен кетаман! Кўйинглар! — дея баттар бўзлади қиз.

Аммо бу сафар йигитлар унга гапириб ҳам ўтиришмади. Уч кишилашиб уни судраганча, ерга олиб тушишди. Ҳайдовчи йигитларнинг қилиғидан ғазабланиб ўрнидан турмоқчи бўлди, лекин бирданига уларга берган ваъдаси хаёлига тушиб, яна жойига қайтиб ўтирди.

Автобус жойидан жилганидан кейин:

— Мениям олиб кетингла-ар! — дея унинг ортидан илтижо билан қўлини чўзиб қолди Моҳирўй.

— Сизга у ёқда пишириб қўйибдими-и-и? — дея калака қилди йигитлардан бири.

— Ойимқиз, — деди Моҳирўйнинг билагидан маҳкам ушлаган иккинчи йигит, — агар бизнинг айтганимизни қилсанг-қилдинг, бўлмаса ўлдирамиз-да, анави буталарнинг орқасида, — йигит ўн метрлар наридаги бутазорни қўли билан кўрсатди, — айқириб оқаётган сувга улоқтириб юборамиз. Ундан кейин ўлигингни итларам тополмайди.

Бу гапдан қиз баттар қўрқиб кетиб, қалтирай бошлади.

— Совуқ қотиб кетганга ўхшайди, шу ернинг ўзидаёқ иситиб қўйсамми? — деди учинчи йигит.

— Ҳовлиқмасанг, кучоқлашга улгурасан. Аввал братаннинг уйига олиб борайлик, — деди аллақачон жўрабошилиқни қўлга олган йигит.

— Лекин-чи, буни биринчи мен кўриб қолганман. Ўзим биринчи бўлиб мазасини кўраман, — деди иккинчи йигит.

— Ўлиб бораяпсанми икковингам! — деди жаҳл билан жўрабоши.

— Ўлиб бормаганимизда сарсон-саргардон бўлиб, шу ергача келармидик? — деди учинчи йигит иржайиб.

— Бўпти, кўчада тортишмайлик, братанникига борганимиздан кейин чўп яширамиз, ким топса, қиз биринчи шуники бўлади, — деди жўрабоши йигит.

Улар келишиб олишганларидан сўнг, иккитаси Моҳирўйнинг икки томонидан етаклашди. Йигирма қадамча юрганларидан кейин қиз бирдан тўхтади.

— Нима бўлди? — деди биринчи йигит. — Бу ёғига судраб олиб кетайликми?

— Илтимос, анави буталар орқасига ўтиб келайин, зарур бўлиб қолди, — деди Моҳирўй.

— Қарамай турамиз, шу ерга ўтириб олавер, — деди биринчи йигит. — Умуман, қарасак нима қипти, барибир шуни кўрамиз-ку!

— Инсоф қилинг, ака. Ҳар қалай, мусулмонмиз-ку. Сизларнинг кўз ўнгингизда ўтириш...

— Бўпти, — деди бояги йигит бироз юмшаб, — жудаям танг қилаётган бўлса, бор. Фақат сенга икки минут вақт. Яна сувга тушиб, ўлиб кетмагин. Барибир биттамыз қоровуллик қиламиз.

— Ака, ишонмасангиз, мана, сумкамни сизларга бериб кетаман, ўзингиз айтдингиз-ку, буталарнинг у ёғида тез оқадиган сув бор деб. Мениям жоним ўзимга ширин, — деди Моҳирўй йиғламсираб.

— Бўпти, — деди яна ўша йигит, — тез бориб қайт. Бўлмаса, болалар базўр чидаб келишаяпти. Кўйиб берса, булар шу ернинг ўзида “иш”ни бошлаб юборишга тайёр. Сумкачангни ташлаб кет. Биз ичини титкилаб турамиз.

Қиз уларнинг бунчалик паст кетишини ўйламаган эди. Йигитларнинг очиқ-ошкора: “Сумкачангни тинтиб кўрамиз”, дейиши Моҳирўйнинг нафратини икки ҳисса орттириб юборди. У бутазор томонга аввал илдам қадамлар билан юрди. Кейин бунақа юришгаям қаноат ҳосил қилмай, югуришга тушди.

— Иштонини ҳўллаб қўйишига сал қолган экан-ку! — дея бақирди учинчи йигит қизнинг ортидан қараб турар экан.

Унинг гапига бошқалари ҳам хохолаб кулиб юборишди. Моҳирўйнинг эса кўзидан ёш чиқиб кетди. “Ҳайвонлар! Одамнинг устидан ҳам шунақанги куладими? Ҳаммаларингнинг оналаринг бор-ку! Агар сингилларингнинг устидан шундай кулишганда қай кўйга тушган бўлардиларинг?!” дея лаблари титраб пичирлади.

У сув бўйига етиб боргач, унга тикилганча бир неча сония ўй сўриб қолди. Сув ҳақиқатан ҳам шитоб билан оқмоқда эди. Агар унга тушилса, одамнинг соғ қолиши даргумон. Аммо сувдан ҳам ваҳшийроқ учта йигитнинг исканжасида топталгандан кўра, чўкиб ўлган афзалроқдай туюлди қизга. Дарвоқе, у ёшлигидан сузишга қатнашган. Моҳир сузувчи бўлмаса-да, ҳартугул сузишнинг эпини қиларди. “Балки, нариги томонга сузиб ўтиб кетар-

ман. Агар ўтолмасам, у ёғи худога таваккал, ҳар қалай, бокиралигимча қоламан”, дея ўйлади у ва ўзини шошиб оқаётган сувга отди. Оқим юзадан кўра остида кучлироқ экан. Уни бирдан сув қаърига тортиб кетди. Моҳирўй жон-жаҳди билан тепага чиқишга интилди. Ҳатто бунга эришди ҳам. Аммо кучли оқим ўз ўлжасини қўйиб юборгиси келмай, яна бағрига тортди. Қизнинг кўз ўнгида бир зумда бутун ҳаёти гавдаланди. “Йўқ! — дея хаёлидан ўтказди у. — Мен тирик қолишим керак. Ҳали дунёда қиладиган ишларим жудаям кўп”. Қиз навбатдаги уринишдан кейингина сув юзига чиқишга муваффақ бўлди. Ўша пайт у нафас олишга ҳам улгурди, қирғоқ ёқалаб югуриб бораётган аёлга ҳам кўзи тушди. Кўнглида дарров умид учқунлари пайдо бўлди. У шу ҳолидаям хурсанд бўлишга имкон топди. Бироқ шошқин дарё яна унинг қаршилигини енгиб, қаърига торта бошлади. Бу сафар муздай, шаффоф сув унинг оғзи-бурни аралаш ичига ҳам кириб олишга улгурди. “Энди ҳаммаси тамом”, дея тақдирнинг измига бутунлай ўзини топширган Моҳирўй кутилмаганда бир нарсага урилди. Бу пайтда у энди-энди ҳушидан кетаётганди. Шу боисдан ҳам айнан нимага урилганлигини англолмади...

* * *

— Манави чойдан ичиб ол, — кампир қизнинг бошидан кўтарди.

— Мен қаердаман? — қиз ожизгина овоз чиқараётганида, оғзидаги қолган-қутган сув ҳам ерга тўкилди.

— Жонинг тошдан экан, болам, қани, чойдан ич, — деди қизнинг саволига жавоб қайтармасдан унинг бошини кўтарган кекса аёл.

Моҳирўй икки қултум иссиқ чой ичганидан сўнг:

— Онажон, мен қаердаман? — дея қайта сўради.

— Сен, болам, омон қолдинг. Ўзиям базўр қутқардим. Сал бўлмаса, чўкиб кетар эдинг. Ҳозир менинг уйимдасан, — деди кампир жилмайиб.

— Ухлаб олсам майлими? — дея сўради кўзи юмилиб бораётган қиз.

— Ажаб қиласан. Озгина ухлаб олсанг, ҳамма чарчоқларинг ёзилиб кетади.

Моҳирӯй унга раҳмат айтмоқчи эди. Бироқ айтолмади. Лаблари бир қимирлади-ю, ўзи шу заҳоти уйқуга кетди. Ярим соатча текис нафас олганидан кейин, юзида табассум аломатлари пайдо бўла бошлади. У туш кўраётган эди. Қалин арчалар билан қопланган тоғ, унинг тепасида Фаррух турар ва Моҳирӯйни имлаб ёнига чорлар эди. Севинчдан юраги ҳаприқиб кетган қиз у томонга югура бошлади. Лекин шунча югурмасин, барибир йигитнинг ёнига етолмас, нега шундай бўлаётганлигига ўзи ҳам тушунмас, бунга сайин алами келар, бор овозда қичқриб, Фаррухнинг ўзини чақирмоқчи бўлар, лекин бақирганини ўзи ҳам эшитмас эди. Йигит ҳам ўзича билиб, унинг ёнига кела қолмасдан, имлаганча ёнига чорлашда давом этарди. Охири аламига чидолмаган Моҳирӯй йиғлаб юборди-да, ерга чўк тушди. Худди шу пайт Фаррух унинг ёнгинасида пайдо бўлди. Лекин унинг ҳамма томони тиканли сим билан ўралган эди.

— Нега тиканли симлар ичида ўтирибсиз? — дея сўради қиз ҳайрон бўлиб.

Йигит аввал жилмайди, сўнг кўрсаткич бармоғини лабига босиб:

— Тсс, — дея атрофига олазарак қараб олди, — ҳали ҳаммасини ўзим айтиб бераман.

— Унда ҳозир мен ёнингизга ўтаман, — дея Моҳирӯй энди у томонга юраётган эди, Фаррух бирдан кўздан йўқолиб, ўрнида улкан аланга пайдо бўлди.

Кўриб кетган Моҳирӯй “Вой-дод!” дея қичқриб юборди-да, ўридан туриб кетди.

— Кўрқма, қизим, — дея уни кучоқлади кампир.

Моҳирӯй унинг кучоғида бироз кўзини юмиб турди. Ажабланарли томони, кампирнинг кучоғи муздай эди. Ундан-да ғалатиси — Моҳирӯй аввал учратмаган ҳид келарди.

— Тушнинг ярми ёлғон бўлса, ярми чин келади, — деди кампир. — Баъзида ҳаммаси ёлғон бўлади. Одамнинг руҳи у ухлаётганида маълум муддат атрофни кезади, аниқроғи, унинг руҳи танасини тарк этади. Девлар билан сўзлашади. Улар руҳ билан ўйнашиб, ҳар хил манзараларни кўрсатишади. Гоҳида адашиб, келажакда рўй берадиган воқеаларни ҳам кўрсатиб қўйишади. Яна шундай девлар борки, улар одамзодга ўзларини дўст ҳисоблашади.

— Улар ҳам одамнинг руҳи билан ўйнашадими? — дея сўради Моҳирўй бир нуқтага тикилганча ўйга чўмиб.

— Улар ўйнашишмайди, бор ҳақиқатни айтишади. Албатта, бундай девлар ҳамманинг ҳам ёнига келавермайди. Бунинг учун инсон ниҳоятда покиза бўлиши лозим.

Шу онда Моҳирўйнинг бошига ғалати ўй келди ва у бирдан кампирнинг қучоғидан чиқиб кетди-да, унинг кўзига қаради. Ажабо, кампирнинг кўзида ҳеч қандай маъно йўқ эди. У ҳатто нур ҳам таратмасди.

— Мен қаердаман?! — хитоб қилди Моҳирўй кўрқиб кетиб.

— Сен, — дея кампир эндигина гап бошлаган эди ҳамки, ҳаммаёғи шох-шаббалар билан беркитилган уйнинг эшиги очилиб, соч-соқоли қордек оппоқ чол кириб келди.

Уни кўрган қизнинг юраги орқага тортиб кетди.

— Қизимиз яхши бўп қолти-ку, — деди чол жилмайиб.

Аммо у гапирганида оғзи қимирламагандай туйилди.

— Онажон! — дея қиз кампирнинг орқасига ўтиб яширинди.

— Кўрқма, қизим, — деди кампир, — бу одам менинг чолим бўлади.

— Сизлар кимсизлар?! — деди қиз кампирдан ўзини олиб қочиб.

— Кўрқма, қизим, — деди кампир, — биз сен ўйлаган девлар эмасмиз. Қара, бизнинг ҳаммаёғимиз одамларникига ўхшайди.

Унинг гаплари барибир қизни ўзига келтира олмади. “Чўкиб ўлганимда яхшироқ эди”, дея хаёлидан ўтказди у.

— Нотўғри ўйлайсан, — деди чол худди унинг хаёлидагини уқиб олгандай. — Сен яхши кўрган одамнингни қидириб бораяпсан. Уни топасан ҳам. Лекин у ҳозирча бу тоғлар орасида йўқ. Шунинг учун ҳам биз сени ўз кулбамизда маълум муддат меҳмон қилмоқчимиз. Мен кийик овлаб келдим. Ҳозир пиширамиз. Маза қилиб овқатланиб оласан.

— Сиз менинг кимни қидириб кетаётганлигимни қаёқдан билдингиз? — сўради ҳайрон бўлган Моҳирўй.

— Ўзинг алаҳсираб айтдинг. “Фаррух, қаердасан?” дея ўша йигитни қидирдинг. Биз у йигитни таниймиз. Уям сенга ўхшаган беғубор, — деди кампир бироз хомуш тортиб.

— Унда... унда мен унинг уйига бораман. Онаси билан кўришаман, — деди қиз.

— Овора бўласан. Унинг онаси сен Фаррух билан танишган пайтингда ҳам йўқ эди. Қазо қилганига анча бўлганди. Отаси ҳам ҳаётда ҳозир йўқ, — деди кампир.

— Нега йўқ? Мен кўрганимда жуда бақувват эди-ку, — деди Моҳирўй ҳайрати ошиб.

— Уям қазо қилди. Хуллас, қидириб бораётганларингдан биронтасини ҳам тополмайсан, — деди чол ва эшик томон юрди.

Унинг орқасидан кампир ҳам ташқарига чиқди. Моҳирўй эса уларга ғайриихтиёрий равишда эргашди. Ташқарига чиқмоқчи эмасди. Лекин қандайдир куч унинг елкасидан итарар эди. Қиз ҳаммаёқнинг аллақачон зимистон бўлиб кетганлигини, осмонда сон-саноксиз юлдузлар чарақлаб турганлигини кўриб: “Жуда узоқ ухлабман-да”, дея ҳаёлидан ўтказди.

Чол кўз очиб-юмгунча овлаб келган кийик терисини шилиб ташлади. Кампир ўт ёқди. Орадан йигирма дақиқа ўтар-ўтмас кийик гўшти пишиб, тайёр бўлди. Моҳирўй бир парчасини оғзига солди-ю, яна бир марта ҳайратланди. Таом шунақа лаззатли эдики, бунақасини у ҳатто бойвачча даласининг уйидаям тотмаганди.

— Бунча ширин! — деди у ҳаяжонланиб.

— Ҳали ўзинг ҳам бундан ширин овқатлар қиласан, — деди кампир жилмайиб.

Гўшгхўрликдан кейин улар яна шох-шаббалардан бунёд бўлган уйга киришди. Кампир Моҳирўйнинг ёнида, чол эса сал нарида ётди. Чарчоғи эндигина билинган қиз бир зумда ухлаб қолди.

Пешонасига офтоб нури тегиб қизитгандан кейин у кўзини очди. Очди-ю, кўрқиб кетганидан ўрнидан сакраб туриб кетди. Атрофига аланглаб, кечаги шох-шаббалардан бино бўлган уйни қидирди. Бироқ у худди осмонга учиб кетгандай, ҳеч қаерда йўқ эди. Кейин Моҳирўй кампир олов ёққан жойни излади. Лекин бирон

жойда ўт изи кўринмади. “Бўлиши мумкин эмас, — дея хаёлидан ўтказди бутунлай довдираб қолган Моҳирўй. — Шунча нарса менинг тушимда кечиши... Ахир мен сувда оқиб кетгандим. Ўзим чиқолмаганим аниқ. Анави кампир мени қутқариб қолганлигини ўз оғзи билан айтган эди-ку. У ҳолда, қасққа ғойиб бўлди улар? Нималар бўлаяпти ўзи?.. Кеча биргалашиб овқатлангандик. Наҳотки улар менинг кўзимга кўринган бўлса... Йўқ... йўқ, ишонмайман. Ҳаммаси кўз ўнгимда содир бўлди. Кампир билан чол... Девлар...” Моҳирўйни титроқ босди. У қалин арчазор томонга югурди. Лекин бу томонга нега югураётганлигини ўзи ҳам билмасди. Арчазорга етганида тўхтаб орқасига қаради. Кўзига шох-шаббадан тикланган кулба кўриниб кетди. У энди шу томонга бормоқчи бўлганида, кулба бирдан кўздан ғойиб бўлиб қолди. Шундан кейин қиз бўлган воқеаларнинг ҳаммаси шунчаки кўзига кўринганлигига иқдор бўлди. Аммо шундай у бир нарсага ҳайрон эди: ким уни тезоқар сувдан қутқариб қолди?

Бир соат вақт мобайнида гоҳ пастга эниб кетадиган, гоҳ баландга кўтариладиган арчазорда адашиб юрган Моҳирўй ниҳоят ялангликка чиқиб олди-да, дам олиш учун тоғ бағридан бўртиб турган тош устига ўтирди. Шу заҳоти Фаррух билан биргаликда тоққа чиқиб бораётиб худди шундай тош устига ўтиргани ёдига тушди. Юраги бирдан орзиқиб кетди. Ўрнидан турди-ю, югурмоқчи бўлди. Аммо ҳолдан тойган оёқлари унинг хоҳишига бўйсунмади. Шундай бўлса-да, Моҳирўй юришда давом этиб, тоғнинг устига чиқа бошлади. Кун тобора қизиқ борар, бунга сайин қизнинг қадами секинлашиб, пешонасида тер селдайин оқарди. Лекин қиз бир дақиқа бўлсин тўхтамасди. Унинг ёдига чолу кампирнинг Фаррух ва унинг хешлари ҳақидаги гаплари аллақачон келган, аммо кўнгли нимадандир умидвор эди. Ана шу умидворлик уни етаклаб кетаётганди.

Моҳирўйнинг кўзи икки тоғ наридаги оппоқ қорга тушди. Шунда унинг дили бирдан яйраб кетди. Чарчаган оёқларига қайтадан жон ато этилгандай бўлдию, шитоб билан юришни бошлаганда “Қур-ей, қур-ей” деган овоз қулоғига чалинди. У тўхтаб атрофига аланглади. Ўнг томонидан яна ўша овоз янгради. Юзида табассум аломат-

лари пайдо бўлган қизнинг кўзида ёш ҳалқаланди. “Кампир билан чол мени алдаган экан-да”, деган ўй яшин тезлигида ҳаёлидан ўтди. Қўйларини ҳайдаётган чўпон Фаррух эканлигига унинг шубҳаси йўқ эди. У энди шу томонга қараб қадамини тезлатди. Яккам-дуккам арчалардан ўтганидан кейин ясси тоғ келди. Қиз унинг ҳам тепасига чиққанидан сўнг, юз эллик метрлар нарида, сойда от минганча қўй боқиб юрган чўпонга кўзи тушди. Қиз Фаррухнинг ўзи уни кўриб қолиб, отини елдирганча ёнига етиб келишини истар эди. Бироқ ўйлагани бўлмади. Чўпон Моҳирўй томонга қараб ҳам қўймасдан, қўйларини аллақасқа қадир ҳайдаб кета бошлади. “Жинни-пинними бу, — дея ҳаёлидан ўтказди Моҳирўй, — мен тумшугининг тагига келиб турсам-у, бир марта бўлсаям қараб қўймаса”. Қизнинг хўрлиги келганидан, чўпон томонга қараб бақририб, уни тўхтатмади ҳам.

Чўпон эса тобора ундан узоқлашиб борар эди. Нойлож Моҳирўй унинг орқасидан эргашди. Улар анча вақт юришди. Шунча вақт мобайнида чўпон йигит ортига бир маротаба бўлсин қараб қўймади. Ниҳоят узоқдан қандайдир кулба кўринди. Чўпон қўйларини айнан шу томонга ҳайдаб бормоқда эди.

Қўйларини қўрага қамаган чўпон кулбаси томон кетаётганида унга тикилиб турган қиз турган жойида тахтадек қотиб қолди. У мутлақо бошқа одамни Фаррух билиб келган эди. “Балки, Фаррух акам билан бу одам навбатма-навбат қўй боқишар. Бутун, ҳойнаҳой, унинг дам олиш кuni бўлса керак. Ҳозир бориб Фаррух акамни сўрайман”, дея Моҳирўй эндигина кулба томонга юрган эди ҳамки, қарама-қарши томондан чанг-тўзон кўтарганча келаётган машинага кўзи тушди. Қиз ўзини икки қадам наридаги арчазорга олди. “Ҳар доим булар оёғимнинг остидан чиқиб қолишади”, дея ўйлади у гижиниб. Қолган воқеалар Моҳирўй кутганидек бўлиб чиқди. Кулба ёнида тўхтаган машина ичидан раис ва дадасининг югурдаги бўлмиш новча чиқишди.

— Қўйларга биттадан газит бериб қўйиб, ўзинг орқангни кўтариб ётибсанми? — деди раис чўпоннинг саломига алик ҳам олмасдан. — Тез битта семиз қўйингни олиб келиб, багажга орт, нозик меҳмонлар келган. Кейин қиш-

лоққа боргин-да, биронта болангни олиб келиб ўрнингга қўйиб, ўзинг шаршарага бор. Акаларга хизмат қиласан.

— Хўп, — деди чўпон бошини эгиб.

Шу маҳал новча атрофга бир қур назар ташлади-да, сўнг айнан Моҳирўй турган томонга кела бошлади. Унга чўпоннинг ити эргашиди.

* * *

Асабий тарзда тишини гижирлатган Мироб секин кўзини очди. Шу ондаёқ сирли тарзда суҳбатлашаётган маҳбусларнинг овози тинди.

Кечки овқатга бориш маҳали Мироб шивир-шивир билан шуғулланган маҳбусларни атайлабдан қаторнинг олдига ўтказиб юборди. Ўзи эса уларнинг ортидан кўзини узмай кета бошлади. Мироб ўзидан кўра Бургутдан хавотирда эди. Чунки гарчи маҳбуслар у Босснинг ўрнига бўлганлигини тан олишган бўлса-да, кўпчилиги ҳали ҳамон ич-ичидан итоатдан бош тортишиб юришганлигини пайқаган эди. Мана, охири улар энди Фаррухдан биратўла қутулишни мўлжаллаб юришганлигини ўзлари истамаган ҳолда сездириб қўйишди.

Ҳамма овқатлана бошлаганда ҳалигилардан бири Бургутга зимдан назар солганлигини Мироб кўрдию, “бехосдан” Бургутнинг косасини туртиб юборди. Коса ерга тушиб кетиб, овқат полга сочилиб кетди. Бургут бирдан Миробга олайиб қаради.

— Узр, ука, — деди Мироб илжайиб, — тасодифан қўлим тегиб кетди.

Фаррух ҳеч нарсa демади. Алам билан ёнида ўтирган маҳбусга имо қилган эди, у ўрnidан турасола ошпазлар томонга кетди.

Келтирилган овқатни Бургут барибир емади. Унинг иштаҳаси бўғилган эди.

— Яна бир марта сендан кечирим сўрайман, — деди камерага борганларидан кейин Мироб Фаррухга.

— Устимдан кулаяпсизми? Шунча одамнинг олдида мени шарманда қилдингиз, яхшики менга устозсиз, йўқса... — деди жаҳл билан Бургут.

— Раҳмат, — деди Мироб Бургутнинг елкасига қоқиб, — энди Босс нега сени бизга бош қилиб кетганига тушуниб

бораяпман. Сен ҳеч қачон оқибатни унутмайдиганлар хилдан экансан.

Унинг гапидан Фаррухнинг энсаси қотди. Аммо буни Миробга билдирмаслик учун қаравотининг ёнига кетди. Мироб овқат заҳарланган эканлигини унга айтмоқчи эди. Шунинг учун ҳам гапни кечирим сўрашдан бошлаганди. Бироқ вазият бошқача бўлди. Улар гаплашишаётганларида нияти амалга ошмай қолганидан алам қилиб ўтирган тўртта маҳкум зимдан қараб туришарди.

“Қачондан бери қаердаги майда-чуйдалардан яшириб гапирадиган бўлиб қолдим? Ёки қўрқоқлигим тутаяптими? Менда бунақа одат йўқ эди-ку. Кимки хиёнат қилса, сўраб ҳам ўтирмасдан танобини тортардим. Энди бўлса, гапимни биров эшитиб қолмасин, деган ўй хаёлимдан кетмайди”, дея ўйлади мироб ва:

— Кўршапалак! — дея маҳбуслардан бирини чақирди.

Ўрта бўйли, қорачадан келган, шалпангкулоқ йигит югургилаб унинг ёнига келди.

— Овқатга гармдори қўшилса нима бўлади? — дея сўради у йигитдан.

— Овқатга заҳар солинган бўлади, — деди Кўршапалак Миробнинг нега бунақанги савол бераётганлигига ҳайрон бўлиб.

— Нонуштада Бургутнинг овқати билан Чигиртканикни алмаштириб қўясан. Ҳозир бўлса, дарров стол тайёрланглар, базм қиламиз, — деди Мироб.

Кўршапалак унинг ҳамма гапларига тушундию, ўч олиш вақти келганидан хурсанд бўлиб кетди. У қамоқхонага тушган дастлабки кунларда ўша Чигиртка ҳоли-жонига қўймаган эди. Ҳар турли баҳоналар топиб қаравотларнинг тагидан эмаклатар, кейин икки қўлини ёнига ёздириб: “Сен самолётсан, энди самолётдай овоз чиқариб уч”, дерди. Бу эрмак ҳам жонига текканидан кейин эшак қилиб минарди. Шу воқеаларнинг бўлганига ҳам тўрт йилдан кўпроқ вақт ўтди. Чигиртканинг Кўршапалак билан иши бўлмай қолди. Аммо Кўршапалакнинг кўнглида унга бўлган газаб, ўч олиш истаги кундан-кунга ортиб бораверди. У ҳар дақиқа, ҳар сонияда фақат шу истагини амалга оширишни ўйлади. Бироқ ундан уч йил аввал қамалган Чигиртка жуда эҳтиёткор, паст-баландни яхшигина биларди,

шу боисдан ҳам Кўршапалакка (гарчи унинг нима ниятда эканлигини билмаса-да) имконият қолдирмас эди. “Менинг куним ҳам туғар экан-ку, энди ҳамма алаимини оламан, кўзинг олайиб ўлишингни маза қилиб томоша қиламан”, дея хаёлидан ўтказди Кўршапалак.

Бироқ Мироб режани ўзгартиргани боис, унинг нияти амалга ошмай қолди. “Ҳамма нарсани ўзим бажараман, бошқаларга бу ўртак бўлсин”, деди у Кўршапалакни ёнига чақириб.

Нонушта пайти Мироб Чигирткани ўзига рўбарў ўтиришни буюрди. Шу ондаёқ Чигиртканинг юраги ўйнаб кетиб, ранги оқарди. У ич-ичидан қандайдир нохуш воқеа бўлишини сезар эди. Шу боисдан ҳам шерикларига нажот истаб қаради. Аммо булар бирдан кўзларини олиб қочишди.

Чигиртка Миробнинг рўпарасидаги столга келиб ўтирди.

— Хўжайин, узр, сизни озгина хафа қилишимга тўғри келади. Бунинг натижасини эса ҳозир кўрасиз, — деди Мироб Бургутга қараб, сўнг юзини Чигиртка томонга буриб: — сен манави овқатни ичасан. Фаррух эса сеникини ичади, — дея уларнинг овқатларини алмаштириб қўйди.

Чигирткани бирдан титроқ босиб, пешонасида совуқ тер пайдо бўлди.

— Мен... мен хўжайиннинг овқатини қандай ичаман? Ҳаддим сиғмайди, — деди Чигиртка довдираб.

— Ҳаддим сиғмайди? Шу гапни сен айтаяпсанми? Қани ич, ит! — деди Мироб унга еб қўйгудек тикилиб. — Қолган ҳамма бўладиган томошани кузатиб турсин, — дея кўзини олмасдан маҳбусларга буйруқ берди у.

— Мен... мен... — деган Чигиртканинг кўзидан ёш чиқиб кетди.

— Агар ўзинг ичмасанг, оғзингдан қуяман!

Косага қошиқ тикқан Чигиртканинг қўли қалтирай бошлади. У шу алпозда шўрвани оғзига олиб борди-ю, кейин кўзини юмди.

— Акажон! — деди у йиғлаб. — Мен қилганим йўқ бу ишни. Мени... мени мажбурлашди!

— Ким экан ўша сени мажбурлайдиган зўравон? — деди Мироб киноя билан.

Чигиртка ўтирган жойида ортига ўтирилиб, шерикларига қаради. Шу пайтгача юрак ҳовучлаб: “Ишқилиб, ҳамма айбни ўзининг бўйнига олсин-да”, дея худога нола қилиб, Чигиртканинг орқа томонидан тикилиб турган унинг шериклари бирдан шошилишиб овқат ейишга тушиб кетишди.

— Яша-а-а, — деди Мироб мийиғида кулиб, — энди сотқин қанақа жазо олишини ҳам билсанг керак. Бўл, ич овқатни!!!

Миробнинг юзи бутунлай важоҳатли тус олган, унга қараган одам сесканиб кетиши ҳеч гап эмасди. Аммо кўриб-билиб туриб ўзини-ўзи ўлдиришни Чигиртка истамасди. У бир неча бор қошиқни оғзига олиб борди-ю, бироқ ичидагини ича олмади.

— Тушунарли, — деди Мироб бошини қимирлатиб ва Чигиртканинг икки ёнидаги маҳбусларга унга ёрдам бериб юборишларини имо қилди.

Маҳбуслардан бири ўрнидан турди-ю, Чигиртканинг орқа томонидан келиб икки қўлини маҳкам ушлади, иккинчиси эса мажбурлаб унга шўрва ичирди. Чигиртка бироз типирчилади-да, жон берди.

Нонушта тутамасидан Бургутни Файбулла Эломоновнинг олдига олиб киришди.

— Нега?! — деди у Фаррухга ғазаб билан тикилиб.

— Ўзи қўйган тузоққа ўзи илинди, — деди Бургут хотиржам.

— Нега?! — дея яна сўради қамоқхона бошлиғи.

— Унисини билмайман, — деди Бургут.

— Сизлар билан келишган эдик-ку!

— Биз бу ўйинда қатнашганимиз йўқ. Чигиртканинг ўзи адашиб ўзининг косасига заҳар солиб қўйибди. Агар бунда бизларни айбдор ҳисобласангиз, бемалол жазолашингиз мумкин. Шахсан мен бунга тайёрман. Лекин бу билан сиз катта хатога йўл қўйган бўласиз.

— Уфф, — дея бошини чангаллаганча столга ўтирди Файбулла Эломонов, — эртaroқ бу ердан йўқолмасанг, сендан қутулмайдиганга ўхшайман. Уч кундан кейин судинг бўлади. Анави устозингтаям ўзларингнинг тилларингда тушунтириб қўй. Агар шу вақт ичида яна битта ортиқча ҳаракат бўлса, мен ҳеч нарсага жавоб бермайман. Тушунарлими?!

— Нима десангиз шу, — деди Бургут бир туки ҳам ўзгармай.

Ўша кечаси Миробнинг режаси бўйича Чигиртканинг шериклари жазоланиши лозим эди. Бироқ Бургутнинг айтган янгилигидан кейин режа ўзгарди. Шундай бўлса-да, Мироб гуноҳкор маҳбусларни ёнига чақириб, тез кунда уларнинг ажаллари етиб келишини, ҳозирча Азроил бошқа ишлар билан банд бўлиб қолганлигини айтди. У бу сўзларни важоҳат билан, гапларининг орасида тишларини гижирлатиб, еб қўйгудек тикилиб айтди. Шу кундан эътиборан Бургут ва унинг устози учун ошхонада эмас, камеранинг ўзида егуликлар тайёрланадиган бўлди.

Файбулла Эломонов айтган уч кун ўтгач, Бургутнинг қайта судга боражаклигини соқчилар маълум қилишди. Хушxabарни эшитган заҳоти Мироб Бургутнинг ёнига бориб, унинг қўлини қисганча:

— Бу ердан кетганингдан кейин, — деди жиддий тусда, — “ёпиқ” бозорга борасан. У ердан ёши етмишдан ошган Аҳмат ака деган одамни топасан. У писта сотиб ўтиради. Сенга нима қилиш кераклигини унинг ўзи тушунтиради. Сўнг, мана, менинг уй адресим, — дея Мироб бир парча қоғоз узатди. — Бу ерда укам туради. Бориб ҳол-аҳволини сўраб қўйсанг...

Шу гапдан сўнг Миробнинг кўзида ёш ялтиради. Фаррух унинг йиғлаши мумкинлигини умуман ҳаёлига келтирмаганди. “Бу одам кўзёш нималигини билмаса керак”, деб ўйларди. Устозининг аҳволини кўриб, ўзининг ҳам кўнгли бўшашиб кетди-ю, Миробни кучоқлаб олди-да:

— Устоз, мен сизни бу ерда узоқ қолдирмайман. Чиқариб оламан, — деди.

— Худо хоҳласа, — деди Мироб юзини Бургутнинг елкасига босиб, кўз ёшини билдирмайгина артиб олар экан.

Орадан ярим соат ўтиб, Фаррухни олиб кетишди. У аввал бундай судда бўлмаганлиги сабабли, бу сафар битта милиционер у ёқ-бу ёқдан сўрайди-да, кейин қўйиб юборади, деб ўйлаган эди. Аммо ундай бўлиб чиқмади. Аввал ёпиқ машинага миндиришиб, қамоқхонадан олиб чиқишди. Сўнг бир соатга яқин юришганларидан кейин машина

тўхтади. Унинг орқа эшиги очилганида, Бургутнинг юзига ёруғлик урилиб, кўзи қамашди.

Каттагина суд залига Фаррухни олиб киришганда, олти-та одам уни кутиб туришар эди. Бургутни қорачадан келган, йигирма беш ёшлар чамасидаги йигитнинг ёнига — қора курсига ўтқозишди.

Бироз ўтганидан кейин суд ҳайъати келди. Суд раиси жойига ўтираётиб, Фаррухга кулиб қўйди. Бургут шундан билдики, ҳамма нарса у келмасидан бурун ҳал бўлган.

Суд бошланди, саволлар Фаррухга эмас, унинг ёнидаги йигитга берила бошланди. У шунчалик беғам эдики, сўралаётган нарсаларга ҳафсаласизлик билан, ўйлаб ўтирмасдан ҳам жавоб берарди. Ўн беш дақиқага ҳам етмаган савол-жавобдан кейин суд раиси ҳукмни ўқиди. Унга кўра, Фаррух айбсиз, англашилмовчилик орқасидан қамалиб қолганлиги учун суд залидан озод қилинди. Ва шунча вақт бекордан-бекорга темир панжаралар ортида ўтирганлигига тўлов, яъни, компенсация оладиган, айбдорлигини тан олган Тўра Офтобов (қора курсида Фаррух билан ёнма-ён ўтирган йигитнинг исми-шарифи шундай эди) эса қамаладиган бўлди.

Фаррухнинг қўлидаги кишанлар ечилганидан кейин залда ўтирганлар бирма-бир келишиб, уни омон-эсон қутулгани билан табриклай бошлашди.

— Хўжайин, — деди Фаррух кўчага чиққанидан кейин залда ўтирганлардан бири унинг ёнига келиб, — машина тайёр, қаёққа борамиз?

— Ёпиқ бозорга, — деди чуқур нафас олган Фаррух.

— Аҳмат ака сизни дачасида кутиб ўтирибди. “Суд туганидан кейин зарур иши бўлмаса, бу ёққа олиб келинглар”, деганди, — деди уни “хўжайин” деб атаган йигит.

— Бўпти, шу ёққа борамиз, — деди Фаррух.

Фаррух машинанинг ёнига борди-да, эшигини очаётиб, орқасига қаради. Бу пайтда қамалган йигит боягина Бургут келган машинанинг ёнида у томонга қараб турарди. Бургут машина эшигини тап этказиб қайтатдан ёпди-да, йигитнинг олдига келди.

— Сизга раҳмат. Ваъда бераман, борган жойингизда шоҳлардай яшайсиз, — деди Бургут йигитнинг қўлини сиқиб.

— Хўжайин, ҳамма буйруқларингизни сўзсиз бажараман, — деди йигит кулишга ҳаракат қилиб. — У ёқдаги ақаларга бирон нима деб қўяйинми?

— Салом десангиз бўлди, — деди Бургут ва шартта ортига бурилиб, илдам қадамлар босганча ундан узоқлашди.

Аҳмат аканинг дала ҳовлиси шаҳардан эллик чақиримча нарида экан. Фаррух кета-кетгунча кўзини юмиб, қамоқхонада ўтказган кунларини эслади. Бекордан-бекорга шунча умрининг ҳавога совурилгани унга алам қилди. Худди шунда унинг тишлари ғижирлади, қўллари мушт бўлиб тугилди, “Раисини амалдорига қўшиб йўқ қиламан”, дея хаёлида ўзига-ўзи онт ичди. Бургут қамоқхонада ётган даврида кўп нарсаларни ўрганганди. Ана шуларни ҳам у ёдидан чиқармади.

Аҳмат аканинг дала ҳовлисида одам кўп эди. Бири сўйилган қўй гўштини нимталар, иккинчиси кабоб учун кўмир ёқиш ташвишида, бошқалари ҳам майда-чуйда ишлар билан ғимирлашиб юришарди. Дарвоза ёнига машина келиб тўхтаганидан кейин Аҳмат аканинг йигитларидан бири дарвозани очиб ташқарига қаради-да, сўнг тезда ортига бурилиб, меҳмоннинг келганлигини маълум қилди. Бирпасда бу хабар Аҳмат акага етказилди. У шоша-пиша ковушини кийди-да, Бургутнинг истиқболига юрди.

— Биродари азиз! — деди у Фаррух кўринган заҳоти. — Йўлингизга муштоқ бўлиб кутиб ўтирибмиз. Келадиган кунингиз ҳам бор экан-ку.

Бургут унга қараб жилмайганча кела бошлади. Аҳмат ака уни кучоқлади, юзидан ўпди.

— Қани, — деди кейин йўл бошлаб, — ичкарига.

Улар дала ҳовлининг кунботар томонидаги катта тол тагига боришди-да, усти турли хил ноз-неъматлар билан безатилган столнинг ёнига бориб ўтиришди. Аҳмат ака қўлини очиб узоқ дуо қилганидан кейин хизматдаги йигитларга қараб:

— Тезлатинглар! — дея кўрсатма берди.

Шундан сўнг мезбон стол устида турган ароқнинг оғзини очиб, иккита қадаҳга қуйди-да, биттасини Фаррухга узатди.

— Нафасимни ростлаб олайн, кейин, — дея Бургут унинг қўлини қайтарди.

— Хўжайин, — деди Аҳмат ака, — одат шунақа. Ҳар қандай сафардан қайтилгандан кейин, албатта, юзта билан чарчоқ чиқди қилинади. Мусулмончиликда йўғ-у, лекин бизга ўхшаган одамларга удум бўлиб кетган.

Бу гапдан кейин Фаррух у узатган қадаҳни олди ва дастурхон устига ҳам қўймасдан бир кўтаришда “оқлаб” қўйди. Аслидаям одат шунақа эди. Биринчи қадаҳ узатилган заҳоти у дастурхонга қўйилмасдан, уриштиришсиз ичилар эди. Бургут ўзи билмаган ҳолда удумни бажариб қўйганди.

Газак қилингандан кейин Аҳмат ака Фаррухдан ҳолаҳвол сўради, сўнг Миробни суриштирди. Жавобларни эшитгач:

— Раҳматли Босс хўп ажойиб одам эди. У қўп нарсани биларди. Агар тақдирига ёшлигидан қамалиб кетиш ёзилмаганида, олим бўларди. Ҳаммани ҳайратга соларди. Шундай одам сендай йигитни ўзининг ўрнига тайинлабдими, демак, сен шунга лойиқсан. Мендан бошлаб Босснинг бошқа ҳамма одамлари энди сенинг ихтиёрингдამиз. Ўзи Босс кетганидан бери буларни бошқаравериб чарчагандим. Эгаси эртароқ келса-ю, омонатини қўлимдан олса, деб ўйлаб юргандим. Худога шукр, мана, келдинг. Мен қутулдим. Бу ёғига оёғимни узатиб ўтираман, — деди Аҳмат ака.

— Йўқ, — деди Бургут жилмайиб. — Ҳали-бери қутулмайсиз. Мен ҳали шунча одамни бошқаришга ёшлик қиламан. Ҳаммасига ўзингиз бош-қош бўлиб турасиз.

— Гапларинг худди Боссникига ўхшайди. Раҳматли, бирон нимани айтадиган бўлсам, доим ўша нарсага ўзимни бош қилиб қўяр эди.

— Унда бу гапларни Боссники деб қабул қилинг.

— Ёшим анча ўтиб қолди. Аввалги куч қаерда дейсан. Неча кунлигим қолганлигини ёлғиз худо билади. Мен сенга қанақа маслаҳат керак бўлса, ҳаммасини бериб тураман. Лекин бошқариш ўзингнинг зиммангда.

— Кўндирдингиз, — деди Фаррух.

Худди шу пайт йигитлардан бири кабоб кўтариб келди. Бургут унга бошдан-оёқ разм солиб чиқди. Кўрини-

шидан кўпол, қайсарлиги шундоққина билиниб турган бу одам унга ёқиб тушди.

— Ота, — деди Фаррух Аҳмат акага ўзгача бир ҳурмат билан, — ишни нимадан бошлаймиз?

— Бугун маишатдан. Сизнинг қутулиб чиққанингиз биз учун байрам, — дея мезбон меҳмонни яна “сиз”лашга ўтди. — Шунинг учун иш ҳақида ўйламаймиз. Ҳозир йигитларнинг ҳаммасини сизга таништираман. Ҳаммаси чаққон, ўзининг ишига уста.

Шу тобда бирданига Фаррухнинг хаёлига Моҳирўй келди. Унинг гўзал табассуми кўз ўнгида гавдаланиши билан Бургут қизни кўргиси келиб кетди. Шу боис, гарчи Аҳмат ака иш масаласини кейинга қолдирган бўлса-да:

— Амалдор ҳозир қаерда? — дея сўради.

Аҳмат ака бир муддат унга қараб турди. Шундан кейин:

— Турғун Ғаниевич анча ожизланиб қолганлигини билдириб қўйди, — деди мийиғида кулиб. — Буни унинг қизи уйдан қочиб кетганлигидан ҳам билса бўлади.

— Ни-ма? — деб юборди Фаррух. — Қочиб кетган?!

— Унинг сизга танишлик жойи бормиди? — деди мезбон Бургутга қаттиқ тикилиб.

— Танирдим, — деди Фаррух асабий тарзда. — Қизни ҳозироқ қидиришга тушамиз. Аввал амалдорни бир ёқли қиламиз. Уйининг тит-питини чиқарамиз, ундан кейин Моҳирўйни топамиз.

* * *

Амалдор ойна орқали орқа ўриндиққа қараб олди. Кейин мийиғида кулди ва Бахтиёрдан:

— Нечага кирдинг? — дея сўради.

Бахтиёрнинг тўппончани ушлаган қўли баттар сиқилди. Кўрсаткич бармоғини тепки устига қўйди. “Бунинг ниятини билдим, — дея хаёлидан ўтказди у, — аниқ мендан қутулмоқчи. Лекин нима сабабдан? Ўзидан-ўзи ўлдириб юбораверадими? Ахир унга қанча хизматим сингган! Озмунча ишларини бажариб бердимми?”

— Нега жим бўлиб қолдинг? Ёки туғилган йилинг эсингдан чиқиб қолдими? — деди амалдор ойна орқали Бахтиёрга яна бир бор қараб олар экан.

— Баракаси учиб кетадими, деб қўрқаман-да, — деди Бахтиёр зўрма-зўраки илжайиб.

— Биласанми, нега мен бу саволни бердим сенга? Умрининг ҳар бир дақиқаси ғанимат. Шу ғанимат даврда нимадир қилиб қолиш керак. Шундай пайтда анави шоирларга ҳавасим келади. Тўрт қатор нарсани қитирлатиб қоғозга ёзадими-йўқми, эртага фалон кўчанинг эгаси бўлиб турибди. Сен билан мен бўлсак, дунёнинг ишини қилганимиз билан, шимилдириққаям эга бўлмаймиз. Отам ёшлигимда айтарди: “Болам, яхшилик қилиб ном қолдириш қўлингдан келмаса, ёмонлик қилиб ном қолдир. Токи одамлар эртага фалончи деган аблаҳ одам яшаган биз томонлардаям деб эслаб юришсин”, деб. Энди иккинчи саволим. Балки бунисига жавоб бериш қўлингдан келиб қолар. Бизнинг қилаётган ишларимиз яхшиликми ёки ёмонлик?

— Хўжайин, очиги, билмадим. Яхшиликқаям ўхшамайди, ёмонликқаям.

— О-о, яша! Менам шуни билмаганимдан сендан сўрагандим. Демак, биз ҳали дунёда қандайдир от қолдириш учун ҳеч нарса қилолмабмиз шу ёшга кириб, — деди амалдор йўлдан кўзини узмай.

Улар қолган вақтда жим кетишди. Ҳар ким ўз ўйи билан овора эди. Бахтиёр ҳам тўппонча ушлаган қўлини бўшатди. Пешонасида пайдо бўлган тер қотди.

Машина шаҳар ташқарисига чиқиб, ярим соатлар чамаси юрганидан сўнг тўхтади.

— Манзилга етиб келдик, энди тушинглар, — деб Тургун Ғаниевич ҳаммадан аввал эшикни очди.

“Бу чолдан ҳамма нарса кутиш мумкин”, деган хаёлга борган Бахтиёр ҳам амалдордан кейин машинадан тушди. Тургун Ғаниевич бошқаларга бир сўз демай дала бўйлаб кета бошлади. Бахтиёр бир оз унинг ортидан қараб турди-да, ҳеч нарсани тушунмай, унга эргашди. Улар йўлдан уч юз метрлар чамаси узоқлашганларидан сўнг амалдор тўхтади. Сўнг ҳали ўтлар ўсиб чиқишга улгурмаган ерга бир муддат тикилиб турди-да, ортига бурилиб, савол назари билан ўзига термилиб турган йигитларга:

— Ковланглар, — деди.

Бахтиёр гапирмоқчи бўлиб энди оғиз жуфтлаган эди:

— Адёлга ўралган бир нарса чиқади, бузмасдан оласизлар-да, машинага ортасизлар, — дея уни гапиришга қўймади амалдор ва ёрдамчисининг қўлидан ушлаб машина томонга етаклади.

Бахтиёр нима кўмилгани ҳақида сўрай олмади. Чунки амалдорнинг қовоғи осилиб кетганди. Бундай пайтда Турғун Ғаниевичнинг ўзи ёрилмаса, сўраш ўзига сўкиш ортириб олиш билан тенг эди. Албатта, Бахтиёр даражасидатгилар. Бошқалар эса, туғилганига пушаймон ейиши аниқ эди.

Амалдор машина ичига кириб ўтирди. Бахтиёр эса сигарета чекканча, у ёқдан-бу ёққа бориб кела бошлади.

Ҳали тўла чириб улгурмаган мурдани кўрган йигитлар ҳушларидан айрилаёзишди. Айниқса, жасаддан таралаётган бадбўй ҳидга чидаб туриш оғир эди. Лекин улар чидашга мажбур эдилар. Мабодо биронтаси буюрилган ишдан бош тортадиган бўлса, ўша мурданинг ёнидан жой олиши ҳеч гап эмасди.

Мурда машинага ортилганидан кейин амалдор ташқарига чиқди, Бахтиёрни ҳам ўзи билан тушишга имлади. Қолганларга эса жасадни беш-олти километр нарига олиб боришларини ва яна қайтатдан кўмиб ташлашларини буюрди.

Машина узоқлашиб кетгач:

— Хўжайин, шундай иш бор экан, ўзингиз овора бўлмасдан, бир оғиз айтсангиз ҳам бўларди, — деди амалдорга қараб.

— Тополмасдан қийналардинглар, — деди Турғун Ғаниевич узоқларга қараб турар экан. — Энди сенга топшириқ. Шаҳарга борганимиздан кейин йигитларингдан тўрт-бештасини тоққа жўнатасан. Анави “шербачча”ларни тинчитиб келишсин. Энди уларнинг менга кераги йўқ. Кейин қоринбой раиснинг ҳам танобини тортиб қўйиш керак. Ҳамма жойда менинг номимни сотиб юрибди.

— Хўп бўлади, хўжайин, лекин Моҳирўй масаласини нима қиламиз? — деди Бахтиёр кўзини амалдордан узмай.

— У билан сен бошлиқ бошқа йигитларинг шуғулланишсин. Кейин охирги пайтларда, магазинлардан йиғилаётган “доля”нинг ҳам баракаси учганга ўхшайди.

— Йигитларнинг айтишича, Босснинг одамлари изғиб қолишибди, — деди Бахтиёр.

— Босс ўлган бўлса, унинг йигитларига бало борми? — деди амалдор аччиқланиб.

— Маълумотларга қараганда, Босс ўзининг ўрнига ёш болани тайинлаган экан. Нафси ҳакалак отиб кетган шекилли, бизнинг дўконларга ҳам бурнини суқибди.

Турғун Фаниевичнинг ўтдай чақнаган нигоҳлари Бахтиёрга қадалди. “Бу ит нималар деяётганлигини билаяптими ўзи? — дея хаёлидан ўтказди у. — Келиб-келиб, қандайдир тирмизакдан кўрқиб, менга арз қилаяптими? Ўзи буларнинг ҳаммасига нима бўлган? Наҳотки ҳаммасини бошидан бошласам?”

— Шунақа дегин, — деди амалдор хаёлидагини ичига ютиб, — ким экан ўша ёш бола?

— Айтсам ишонмайсиз, анави раис қаматиб юборган чўпон.

— Ни-ма?! Чўпон?! — дея аччиқ жилмайди амалдор. — Мен билан ҳазиллашгинг келиб қолдими?

— Тўғрисиям шу.

— Қамокда туриб бошқараяптими?

— Аҳмат исмли етмишдан ошган чол бор. Ҳозирча шу бошқариб турибди. Унга буйруқ қамокхонадан келар экан.

Амалдор “тушунарли” дегандек бошини қимирлатди-да, иккала қўлини орқасига қилиб, у ёқдан-бу ёққа бориб кела бошлади.

Турғун Фаниевич уйига келганидан кейин Бахтиёрга машинани сотиб юборишни буюрди. Ўзи эса бироз ухлаб олиш учун хонасига кирмоқчи бўлганида, Достон дарвозадан кириб келди. Унинг кўзлари қизарган, атрофга олазрак боқарди. У отасини кўрди-ю, типирчилаб қолди. Кўнгли қандайдир нохушликни сезган амалдор ортига бурилиб, у томонга кела бошлади. Худди шу пайт, уйдан чиқиб келган Зулайҳо:

— Дадаси, — дея Турғун Фаниевични чақирди.

Аммо амалдор унга қараб ҳам қўймасдан йўлида давом этди. Достон отаси яқинлашиб келгани сайин, баттар безовталана бошлади. Амалдорнинг кўнглидаги шубҳа эса кучайиб кетди.

— Қаердан келаяпсан? — деди у ўғлининг ёнига борганидан сўнг.

— Мен... Дада, мени яхши кўрасизми? — деди Достон энди чукур-чукур нафас олишга тушиб.

— Нималар деяпсан, аҳмоқ бола?! — дея қичқириб юборди Турғун Фаниевич.

— Бунақа бақиринишда болани кўрқитиб қўясиз-ку! — дея шанғиллади амалдорнинг ортидан етиб келган Зулайҳо.

— Сен аралашма! — ўшқирди Турғун Фаниевич, сўнг яна ўғлига диққат билан қаради: — Қани айт-чи, қайси гўрлардан келаяпсан? Нима ишлар қилиб юрибсан?

— Дада, — деди Достон энди отасининг кўзига тик қараб, — яхши кўрсангиз, мени қутқаришингиз керак. Бўлмаса, қамалиб кетаман.

Амалдорнинг бирдан пешонаси тиришди. Бироқ жаҳлини тилига кўчирмади.

— Нима бўлди? — деди ўзини босиқ тутишга ҳаракат қилиб.

— Кайфчиликда битта қизни билмасдан зўрлаб қўйибман. Кейин ҳеч ким билмасин деб қорнига пичоқ урдим, — деди у отасининг секин гапирганидан бир оз дадилланиб.

Амалдор унга қараганча бақа бўлиб қолди.

— Вой, ярамас! Вой, итдан тарқаган! Оғзингнинг бир чеккасидан чиқиб кетди-я?! Сен, мол, кимга ўхшагансан ўзи?!

Достон бирдан чўккаллаб ўтириб қолди-да, йиғлашга тушиб кетди. Амалдорнинг бундан ғаши келди. “Сен, падарингга лаънати, менинг боламга ҳечам ўхшамайсан-да. Агар менга ўхшаганингда олов бўлар эдинг”, дея хаёлидан ўтказди.

— Болани бу туришда адойи тамом қиласиз-ку. Одам шунчалик ҳам ўз боласига бемеҳр бўладими?

Зулайҳо югуриб келиб Достонни кучоқлади-да:

— Тур, болам, йиғлама, — деди ўзи ҳам йиғламсираб.

— Ўлдими? — деди амалдор қош-қовоғидан қор ёғиб.

— Бил... билмайман, — деди Достон бурнини тортиб, — сулайиб қолувди.

— Сенданам бошқалар бормиди у ерда?! — деди Турғун Фаниевич газаб билан.

— Ҳа, иккита йигит бор эди. Биттаси мен билан бирга уйдан чиқиб кетди. Иккинчиси қолувди.

— Айт адресини! — деди Турғун Фаниевич ўглининг юзига ҳам қарамасдан.

— Пролетар кўчаси, йигирма саккизинчи уй, — деди Достон бурнини артиб.

Бу рақамни эшитиб, Зулайҳонинг юраги орқасига тортиб кетди. Чунки бу уйда у жазмани билан учрашарди.

Амалдор илдам юриб бориб машинасига ўтирди. Шитоб билан дарвозадан чиқиб кетган машина ортидан қараб қолган Зулайҳо:

— Ана, ўгилжоним! Ҳозир даданг бориб ҳамма ишларингни битириб келади, — деди-да, ўзи ичкарига югурди.

У шоша-пиша телефон гўшагини кўтардию, жазманининг рақамини терди. Аксига олиб, у ёқдан ҳеч ким гўшакни кўтаравермас, бунга сайин унинг жиғибийрони чиқарди. “Агар эрим бориб, кимлар бу ерга келиб кетишини суриштирса, менинг сирларим очилиб қолиши ҳеч гап эмас”, деган ваҳима хаёллар оғушида қолганди аёл.

* * *

Моҳирўй жойидан қимирламай, келаётганларга тикилиб тураверди. Новча бироз юрганидан кейин, ҳадеб оёғига ўралашаверган итни қувиб солди. Итнинг қолиб кетганидан Моҳирўй енгил тин олди. Аммо новчанинг унга тобора яқинлашиб келавериши юрагидаги кўркувни кучайтириб юборди. У мабодо новча кўриб қоладиган бўлса, бирон нима билан уришни мўлжаллаб атрофига алангланча каттароқ тошми, таёқми қидирди. Улар оёғининг остида қалашиб ётарди. Моҳирўй энди салмоқлироқ тошни қўлига олган маҳали новча тўхтади ва шимининг камарини еча бошлади. Унинг ниятини тезда илғаган қиз ерга қараб турди. Яхшиям арча томонга қараш новчанинг хаёлига келмади. Акс ҳолда, юзи оловдек ёниб, бошини эгиб турган Моҳирўйни кўрмай қолмасди. Қиз бир томондан уятдан, иккинчи томондан кўркувдан қимир этмасди. Вақт деган қария юравери� оёқларидан дармон кетгандай, имил-

лаб қолганди қизнинг назарида. Ниҳоят новча ишини би-тириб, нари кетди. У кетди, аммо нарироқда уни кутиб турган ит югуриб келди ва Моҳирўйга бирдан ташланиб қолмасдан, новча “иш” қилиб кетган жойда тўхтаб қизга қарата бир-икки хурди. Кейин ириллади. Моҳирўй унинг кўзига тикилди. Бир пайтлари у кимдандир: “Агар итлар-нинг кўзига қаттиқ тикилсанг, у сенга ҳужум қилмайди”, деган гапни эшитган эди. Дарҳақиқат, ўша айтган одам нотўғри гапирмаган экан, ит бироз ириллаб турганидан кейин нари кетди. Шундан кейингина кўнгли бир оз жо-йига тушган Моҳирўйнинг кўзида ёш пайдо бўлди.

Раис билан новча қўйни машинага ортганларидан кейин яна чанг-тўзон кўтариб, кўздан ғойиб бўлишди. Чўпон уларнинг орқасидан сўкинганча қолаверди.

Қиз анча муддат жойида нима қиларини билмай ўтир-ди. Бир хаёл: “Чўпоннинг ёнига борсамми?” деб яна ўйлади. Аммо юраги дов бермади. Чўпон оғзидан гуллаб қўйишидан кўрқди. Бунинг устига, у раиснинг: “Болалар-нингнинг биронтасини олиб кел”, деган гапини эшит-ганди. “Анави кампир билан чол мени алдамаганга ўхшай-ди. Фаррух акам қаёққадир кетибди. Бекорга уни қиди-риб келибман. У мени яхши кўрмаскан. Агар кўнглида озгинагина илиқлик бўлганида, излаб борган бўларди-ку... Балки у шаршарададир. Шаршарада анави гўрсўхта-ларга хизмат қилиб юргандир”, дея хаёлидан ўтказди қиз. Ўзи бир кўришдаёқ севиб қолган йигитнинг қан-дайдир пасткаш одамларга хизмат қилиб юриши эҳтимо-лини ўйлаб эзилиб кетди. “Йўқ, Фаррух акам унақамас. Унинг гурури бор. Ана, мени олиб кетмоқчи бўлишганла-рида қандай муштлашган эди... Ҳозир қаерда юрган экан-а? Таваккал, шаршарага бориб кўраман”. У эндигина жо-йидан қимирлаганида, чўпон уйидан чиқиб, оти томонга кела бошлади. Моҳирўй яна жойида туриб қолди.

Чўпон қишлоққа кетганидан кейин Моҳирўй кўра ёнига келди. Қўйларни бирма-бир кузатиб чиқди. Ҳаттоки, шу жониворлар ҳам унга ачиниш билан қараётгандай эди.

— Бунчалик беғамсизлар, — деди Моҳирўй уларга қара-та, — битталарингни сўйишга олиб кетишди. Сизлар бўлсаларинг, томоша қилиб қолишдан нарига ўтмадинг-лар. Наҳотки эрта бир кун келиб сизларнинг ҳам бошла-

рингга ўша шерикларингники тушишини билмасаларинг? Билишларинг керак. Лекин индолмайсизлар. “Нима қилайлик, асли тақдиримиз шунақа”, дейсизлар. Одам... Дарвоқе, сизлар одам эмассизлар. Мен бўлса... мен бўлса одамман, икки оёқда юраман. Тилим-жағим бор...

Моҳирўйнинг кўзида ёш ҳалқаланди, у бошини эгтанча яна арчазор томонга кета бошлади. Ўша олдинги жойига бориб ўтирди-да, арчага суянди. Атрофга бирпас қараб тургач, кўзи уйқуга кетди. Ҳали беш дақиқа ухламасидан тушига кеча уни сувдан қутқариб қолган кампир кирди. У қандайдир туман ичидан чиқиб келди-да:

— Уйингга бор. Сен қидираётган одамнинг ўзи излаб топади, — деди.

— Ҳозир у қаерда? — дея сўради Моҳирўй. — Яқин-атрофда бўлса, ёнига ўзим бораман. Роса қийналиб кетдим.

Кампир унинг саволига жавоб бермади. Бироз жилмайиб қараб турди-да:

— Уйингга қайт, бўлмаса, яна бир фалокатга йўлиқшинг мумкин. Отанг бир пайтлар автоҳалокатга йўлиқшидан аввал огоҳлантирилганди. Лекин у ўз билганидан қолмади. Ҳозир бизнинг ёнимизда юрибди. Сен уйингга бориб, домла топгин-да, онангни, опангни, ўзингни ўқитиб юбор. Йўқса, омад сизлардан доим юз ўтиради, — деди.

— Нега? — дея сўради ҳайрон бўлган Моҳирўй.

— Отангга дуо кетган. У кўркем одам эди. Кўпчиликнинг ҳавасини келтирадиган ишлар қилиб юрарди. Одамзод-да, икки уй нарида яшайдиган қўшниси буни кўролмади. Отангга қарши ҳар хил илму амаллар қилди. У ҳам ҳозир ҳаётда йўқ. Ҳақ дунёда даҳшатли азоблар чангалида қолган. Сен бориб оилангдагиларнинг ҳаммасини ўқитиб юборсанг, буям қилган гуноҳлари учун чекаётган азобларидан бироз қутулади... Орқангга қайтиш йўлинг очик.

Моҳирўйнинг бошига бир нарса тап этиб тушди-ю, у чўчиб уйғонди. Рўпарасида тишларини кўрсатганча ириллаб турган итга кўзи тушиб, жон-пони чиқиб кетди. Секин ўрнидан турмоқчи бўлган эди, ит қаттиқроқ ириллашга тушди.

— Илтимос, менга тегинма! — дея ялинди у итга. — Сенга ҳали кўп яхшилик қиламан, мана кўрасан. Сенга гўшт бераман. Олдинга ҳечам суяк ташламайман.

Аммо кошки эди, итда унинг тилига тушуниш имкони-яти бўлса, ўша алфозда ириллаб тураверди. Моҳирўй яна унинг кўзига тикилди. Бироқ унинг қарашига ит бу сафар парво қилмади.

— Бобик! Бобик! — дея чақириб қолди бир маҳал чўпон.

Ит номини эшитганидан кейин эгаси томонга бир қараб кўйди-да, икки марта ҳурди. Моҳирўй чўпондан ёрдам сўрамоқчи бўлиб, бақиршга оғиз жуфтламоқчи бўлди. Аммо қўрқди. Ит бирдан ташланиб қолади, деб ўйлади.

Итининг безовта ҳуришини эшитган чўпон овоз келган томонга кела бошлади. Бунга сайин итнинг ириллаши кучайди.

— Кет! Кет! — дея Моҳирўй йиғлаб орқасига тисарилди.

Худди шу маҳал чўпон яна итини чақирди. Ит эгасининг овозидан қувват олгандай кўзи ёниб, жуни тикрайиб қизнинг жуда яқинига келди.

— Бобик, қайт орқанга! — дея қичқирди чўпон қизни кўриши билан.

Ит озгина гингшиди-да, ортига тисарилди. Ҳамон йиғидан тўхтамаган қизнинг баданидан совуқ тер чиқиб кетди.

— Синглим, тулинг ўрнингиздан, — деди Моҳирўйнинг ёнига келган чўпон унинг қўлидан ушлаб.

Қиз қалтираб-титраб итдан кўзини олмай, унга ёвқараш қилганча чўпоннинг қўлига таяниб ўрнидан турди.

— Сиз бу ерларга қаердан келиб қолдингиз? — дея сўради чўпон Моҳирўй у берган сувни ичиб бўлганидан кейин.

— Ада... Адашиб қолдим, — деди қиз тутилиб.

Ташқарида бўлаётган гап-сўзларни эшитган чўпоннинг катта ўғли Музаффар “Қанақа аёл келиб қолти?” — деган хаёлда уйдан ташқарига чиқди-ю, ҳайратдан қотиб қолди. У шундай гўзал қизни кўриб турганига ишонмас эди. Моҳирўйнинг ҳам унга кўзи тушди-ю, бирдан бошини эгди.

— Музаффар, бу қиз адашиб келиб қолибди, — деди чўпон ўғлининг донг қотиб турганлигини кўргач.

— Менга йўл топишимга ёрдам беролмайсизми? — деди қиз бошқа гап тополмай.

— Сизга катта йўл керакми? — сўради чўпон.

— Ота, мен ўзим обориб қўяман, — деди Музаффар дўриллаган овозда.

Чўпон ўғлининг анграйиб қолиши сабабини яхши англаб турарди. Шу боисдан ҳам:

— Сен шу ерда тура тур, мен ўзим йўл кўрсатиб юбораман, — деди.

— Ота, сиз бу ёққа келинг, — деди бирдан жаҳли чиқиб кетган Музаффар.

Ота унга қараб қўйди-ю, аммо жойидан қимирламади. Бундан ўғилнинг баттар жиғибийрони чиқди ва ўзи отасининг олдига борди-да, унинг қўлидан ушлаб четга тортди.

— Ота, бунақа қиз ҳаммавақт ҳам одамга учрайвермайди. Мен уни кўришимданоқ яхши кўриб қолдим. Бир бало қилиб, алдаб-сулдаб олиб қолайлик. Кейин битта мулла чақириб, ими-жимиданикоҳ ўқитиб оламиз. Шу баҳонада сизам келинли бўп қоласиз. Келишдикми? — деди паст овозда.

— Болам, — деди чўпон ялинчоқ овозда, — шу пайтгача иккита қизнинг умрига зомин бўлдинг. Бечоралар сендан қочиб қутулишди. Энди шу қизнинг ҳам шўрини қуритмоқчимсан? Бечора бировнинг боласи адашиб келиб қолибди. Ўзи Бобикдан кўрққанидан юраги тушиб қолаёзган. Қўй, уйига кетсин. Бунинг устига, кўринишидан каттанинг қизига ўхшайди. Бошимизга яна бир балони ортириб олмайлик.

— Нима, мен бир умр бўйдоқ ўтаманми? Мендан қочган келинларингизнинг икковиям бўлмагур эди. Бу қиз умуман уларга ўхшамайди. Бир марта менам чиройли қизга эга бўлай. Нима қипти икки марта уйланган бўлсам? Нима, шу билан одамгарчиликдан чиқиб кетган бўламми? — деди Музаффар отасига ўқрайиб.

— Сениям тенгинг чиқиб қолар. Шошилма.

Моҳирўй ота-боланинг гапларини қисман эшитди-ю, юрагига баттар кўрқув кириб, аста-секин орқасига тисарилганча улардан узоқлаша бошлади.

— Ота, — деди Музаффар жаҳл отига миниб, — менинг тенгим мана шу қиз. Қандай бўлмасин, мен уни қўлга киритаман. Сизнинг ишингиз бўлмасин. Қўйларингизни боқиб юраверинг. Анави раиснинг олдигаям ўзингиз боринг. Мен малайлик қилмайман.

У шундай дея Моҳирўй томонга қаради ва қизнинг анча узоқлашганлигини кўриб, отасини болохонадор қилиб сўқди-да, қиз томонга югура бошлади. Моҳирўй ҳам бирдан қочишга тушди. Нима қиларини билмай қарахт бўлиб қолган чўпон бироз донг қотиб турди-да, кейин:

— Бобик, Музаффарни бос!!! — дея қичқирди.

Ит худди шуни кутиб турган шекилли, қуваётгану қочаётганлар томон отилди. Унинг орқасидан чўпон ҳам югурди. Ит Музаффарга тегинмади. Уни яхши танир, эгаларидан бири эканлигини яхши биларди. Шу боисдан ҳам уни четлаб ўтиб, қиз томонга чопиб кетди. Икки дақиқа ҳам ўтмасдан, у Моҳирўйни қувиб етди ва бир сакраб олдинги оёқлари билан қизни елкасидан урди-да, ерга юзтубан йиқитди. Сўнг голиблигини ошкора намойиш қилиб, унинг устига чиқиб тилини осилтирганча, эгаларининг етиб келишини кутиб турди.

— Маладес, Бобик! Маладес! — дея қичқирди Музаффар югуришдан тўхтамай.

* * *

— Мен сенга ақл ўргатмоқчи эмасман-у, лекин шошилмаганинг маъқул. Чунки оқланиб чиққанинг билан, ҳали ментларнинг эътибори сенда. Бунинг устига, амалдор ҳам бу ердалигингдан хабар топиши эҳтимолдан холи эмас. Шунинг учун бугунча дам ол. Эртага ишга киришасан.

— Ота, менга яна битта ароқ қуйинг, — дея Фаррух Аҳмат ака томонга қадаҳини сурди.

Аҳмат ака: “Шу билан бунинг кўнгли жойига тушса керак”, деган ўйда қадаҳини тўлатди. Бургут уни бир кўтаришда бўшатди-да:

— Энди йигитлар билан мени таништиринг, — деди.

Аҳмат аканинг бир имоси билан улардан кўз узмай беш қадамча нарида турган йигит югуриб келди-да, қулогини тутди.

— Йигитларнинг ҳаммасини бу ёққа чақир, — деди Аҳмат ака унга қараб.

Йигит “хўп бўлади”, дея бош силкиди-да, югуриб кетди. Орадан беш дақиқа ҳам ўтмасдан, йигирмага яқин бир-биридан беш-олти ёш фарқ қиладиган йигитлар Бургут билан Аҳмат ака ўтирган стол ёнида қаторлашишди.

— Бу йигитнинг кимлигини ҳаммаларинг яхши биласизлар. Сизларга келмасидан бурун таништириб бўлганман. Энди шу йигитнинг айтгани — айтган, дегани — деган. Босса қандай хизмат қилган бўлсаларинг, бунга-ям шундай хизмат қиласизлар, — деди Аҳмат ака уларга бирма-бир қараб чиқар экан. Сўнг у Фаррухга мурожаат қилди: — Хўжайин, ёнингизда турган йигитнинг исми Бақалоқ, бу исмни унга Боссинг ўзи қўйган. Ўзи думалоққина бўлгани билан, ишларни чаққонгина бажаради. Унинг ёнидагиси Қоплон, тишлаган жойини узиб олади-ганлар хилидан...

Аҳмат ака ва шу тариқа йигитларнинг ҳаммасининг лақабини айтиб чиқди. Фаррух уларнинг асл исмлари билан қизиқмади ҳам.

— Мен отамнинг қабрини зиёрат қилишим керак. Раҳматли қаерга қўмилганини ҳам билмайман, — деди Фаррух йигитлар яна жой-жойларига қайтганидан кейин.

— Эртага борамиз.

— Бугун-чи?

— Ҳозир ичгансан. Бу аҳволда қабристонга бориш ярамайди.

— Тушундим, — деди Фаррух бошини ирғаб. — Унда қолган ишларни гаплашайлик.

— Бобой одам билан сенинг ёшингдаги йигитнинг гапи унчалик ҳам яхши чиқишавермаслигини биламан... Анча вақтдан бери дам олмагансан. Сен ҳозир уйга киргин-да, яхшилаб дамингни ол. Мен намозимни ўқиб олай, — деди Аҳмат ака. — Йигитларга эса ўзинг буйруқ беришни яхши биласан.

Фаррух унга ҳеч нарса деб гапирмади. Аҳмат ака ўрнидан турди-да, дарвоза томонга кетди. Фаррухнинг бир ўзи битта нуқтага термилганча, анча вақт ўтирди. Бу орада йигитлардан бири унинг ёнига келиб, нима кераклигини сўраб кетди. “Ота, — дея хаёлида ўзига-ўзи га-

пирди Фаррух, — менинг даврим келди, энди ҳаммасидан ўч оламан. Бари итнинг ўлимини кўришади. Шундагина сиз гўрингизда тинч ётасиз. Менинг эса кўнглим тинчийди”.

У ўрнидан турмоқчи эди, боши айланиб кетди. Шундагина маст бўлиб қолганлигини сизди. Кўли билан ишора қилганди, Қоплон югуриб келди-да:

— Хизмат, хўжайин? — деди бошини эгиб.

— Мен дам оламан. Чарчадим. Бошим оғрияпти.

Қоплон нарироқда турган йигитлардан бирини имо билан чақирди.

Икки томонидан иккита йигити суяб олиб кетаётганларида Фаррух аввал бассейнга киражагини айтди.

Кўм-кўк сувни кўрганидан кейин Бургут ечиниб ҳам ўтирмасдан ўзини сувга отди. Илиқ сувдан танаси яйради. У бир оз сувда сузиб юрганидан кейин ёпиқ сув ҳавзасига бир-биридан чиройли икки қиз кириб келишди. Улар кийимларини охиригача ечишиб, сувга тушишди-да, Бургутнинг ёнига сузиб келишди. Ҳамда иккови икки ёғидан юмшоқ қўллари билан уқалашга тушиб кетишди. Бу Фаррухга хуш ёқди. Кўзини юмиб роҳатланди. Озгина муддат ҳамма нарсани унутди. Кейин:

— Ташқарига чиқамиз, — деди.

Улар ёнма-ён сузишиб, ҳавзадан чиқишди. Бургут елим каравотга ётди. Қизлардан бири йигитнинг кўкрагини, иккинчиси оёқларини силаб-сийпашга тушиб кетишди. Худди ўша пайт Фаррухнинг хаёлига Моҳирўй келди. У тепасида туриб: “Нега менга хиёнат қилаяпсиз?” дегандек туюлди. Унинг бирдан эти жимирлаб кетди ва кўзини ҳам очмасдан эндигина бошқа иш билан шуғулланишга ўтган қизларга:

— Бас, кетинглар, — деди.

Қизлар ўринларидан туришиб, бир оз унга қараб туришди-да, энди кетмоқчи бўлишганида:

— Кийимларингни кийиб келинглар, — дея уларни яна йўлдан қайтарди Фаррух.

Қизлар унинг айтганини бажариб, ёнига келишди. Фаррух ўрнидан туриб ўтирди-да:

— Исминг нима? — дея сўради қора сочли қиздан.

— Гуля, — деди қиз майин овозда.

— Сеники-чи?

— Дия, — дея жавоб қилди иккинчиси.

— Ўрисмисизлар? — деди ҳайрон бўлган Фаррух.

Унинг гапидан иккала қиз ҳам ҳиринглаб кулиб юборишди-да, бири исми Гулчеҳра, иккинчиси эса Дилором эканлигини айтишди.

— Анчадан бери бу ердამисизлар? — савол беришда давом этди Бургут.

— Уч ойча бўлиб қолди, — деди Гулчеҳра.

— Унда гап бундай, қизлар. Ҳозирданоқ бу ердан қораларингни ўчиринглар. Мен сизларни қайтиб кўрмайин. Кўрадиган бўлсам, мендан эмас, ўзларингдан хафа бўлинглар, — деди Бургут ва қаравотга яна чўзилди.

У кўп ўтмай ухлаб қолди. Тушига отаси кирди. Негадир унинг қовоғи солиқ эди. Фаррух ёнига югуриб бормоқчи эди, у бирдан узоқлашиб қолди.

— Ота, мен қамокдан чиқиб келдим. Энди сизга озор берганларнинг ҳаммасини жазолайман. Сизнинг қасдингизни оламан, — деди Фаррух югуриб етолмаганидан кейин.

— Қанақа қасд, аҳмоқ бола?

— Мени қаматиб, сизни ўлдириб юборганлардан ўч оламан, — деди Бургут қўллари мушт бўлиб.

— Одамларингни тарқатиб юбор!

Ота қоронғиликка кириб, кўздан йўқолди. Бургут қанчалик чақирмасин, у ортига қараб ҳам қўймади.

Фаррух терга ботиб уйғонганида ярим кеча бўлган эди. Уч йигит ундан уч-тўрт қадам нарида сигарет чекишганча гаплашиб ўтиришар, Бургутнинг уйғонишини интизорлик билан кутишарди. Фаррух ўрнидан туриб ўтирди-да:

— Йўқот сигаретангни! — дея бақириб юборди.

Йигитлар шоша-пиша қўлларидагини кулдонга босиб эзишиб, ўрниларидан туришди.

— Иккинчи марта биронтангнинг менинг олдимда чекканларингни кўрмайин, — деди Фаррух. — Энди Аҳмат акани чақириб келинглар. Биттанг меҳмонхонани кўрсат.

Бунақа кескин буйруқ беришни унга Мироб ўргатган эди. “Очиққа чиққанингдан кейин биронта ҳам йигитнинг сенинг олдингда бемалол ҳаракат қилмасин. Қаттиққўл бўл. Ўзингга ёқмайдиган ишни кўриб қолсанг,

ўша ишни қилган одамга нисбатан қаттиқ чора кўр”, деган эди у. Бургут йигитларнинг сигарета чекиб туришганларини кўрганидаёқ Миробнинг гапини эслаганди.

Аҳмат ака Фаррухнинг сўраб қолишини билгандай дала ҳовлисида кетмаган эди. Тезда етиб келди. Бу пайтда Бургут кофе ичиб ўтирарди.

— Бош огримадими? — дея жилмайиб кириб келди меҳмонхонага Аҳмат ака.

— Яхши, тез келдингиз, — деди Фаррух унинг ҳурмати учун ўрнидан туриб. — Сиз менга жуда керак бўлиб қолдингиз.

Аҳмат ака унинг рўпарасидаги юмшоқ креслога ўтирди-да, нима хизмат дегандек Бургутга юзланди.

— Тушимга отам кирибди. У мендан хафа. Сабабини билмайман. Балки турмадан чиққанимданоқ унинг қабрини зиёрат қилгани бормаганимдандир. Шунинг учун ҳозирданоқ қишлоққа боришга тайёргарлик кўрмасак бўлмайди. Мен Қуръонни умуман билмайман. Борганда ўзингиз ўқиб берарсиз.

— Отанинг қабрини зиёрат қилиш яхши. Лекин мен ўзимам қойиллатиб ўқий олмайман-да. Ўзи икки йил бўлди намоз ўқишни бошлаганимга. Яхши бир қорини биладан, шуни олволамиз, — деди Аҳмат ака бироз хижолат бўлиб.

— Яхши, сиз нима десангиз шу.

Шундан кейин уларнинг гапи ўз-ўзидан мусулмончилик, дин ҳақида кетди. Асосан Аҳмат ака гапирди. Фаррух унинг гапини тасдиқлаб бошини қимирлатиб турди.

Тонг отишига бир соатлар чамаси қолганидан кейин Аҳмат ака ўрнидан турди.

Улар олдинма-кейин уйдан чиқишди. Бургут йигитларга иккита машинани сафарга тайёрлашларини буюрди. Аҳмат ака эса намоз ўқиш учун таҳорат олгани кетди.

Фаррух машинанинг орқа ўриндиғида ўтириб ташқарини кузатиб кетар экан, ёшлигини, ота-онасини эсларди.

* * *

Олдинма-кейин тупроқ йўлни чангитиб қишлоққа кириб келган машиналар Марди чўпоннинг уйи ёнида тўхта-

ди. Кўзларига ёш тўлган Фаррух машинадан базўр тушди-да, оёғини судраб босиб, уйи томон яқинлаша бошлади.

Бирпасда қишлоқда ғала-ғовур кўтарилди. Биров эшигини тамбалади. Бошқаси Марди чўпоннинг ўғлини кўришга ошиқди. Ҳеч ким Фаррухни қамоқхонадан учта машинада, яна ёнида “аъён”лари билан келади, деб ўйламаган эди. Бутун қишлоқ саросимада қолди.

Фаррух фақат бир тавақаси қолган, уям қийшайиб турган дарвозанинг ёнига борди-да, бир оз турди. Сўнг аста ичкарига кирди. Бутунлай вайронага айланиб кетган ғариб уй томондан қўйларнинг маъраган овози эшитилди. Фаррух ҳайрон бўлиб шу томонга юрди. У ойналари синиб кетган деразадан ичкарига қаради-ю, тош бўлиб қотиб қолди. Фаррух бир пайтлар онасининг бағрида эркалаган, думалаб-думалаб ётган жой ҳозир кўрага айланган, ҳаммаёқ қўйнинг қийи билан тўлган эди. Кўксиди юраги шиддат билан ураётган Бургут бирдан ортга ўтирилди. Аҳмат ака, йигитлари, қишлоқнинг олти-етти одами ҳам унга қараб туришарди.

— Ким?! — деди Фаррух кўзидан ўт чақнаб.

Бургутнинг қишлоқдошлари безовталаниб, бир-бирига қарашди.

— Ким?! — деди бу сафар Бургут янаям баланд овозда.

Яна тўпланганлар орасида жимлик. Биров бир оғиз сўз айтишга ожиз эди. Бундан Фаррухнинг баттар фиғони фаллакка чиқди. У шиддат билан келиб, биринчи қишлоқдошининг ёқасидан олди-да:

— Ким, деяпман?! Қайси итнинг ҳадди сиғди бундай қилишга?! — дея ўкирди.

Унинг кўзи олайиб, юзи даҳшатли кўриниш олган эди. Бечора қишлоқдошининг кути ўчди. Кўзи пирпираб, додидираганча пичирлади:

— Ма... Ма... Мамаюсуф дўхтир “қарздор эди” деб...

— Итдан тарқаган! — дея бақириб юборди Бургут. — Қани у?

Фаррухнинг йигитлари бирдан қишлоқ одамларини сиқувга олишиб, Мамаюсуф кимлигини, қаердан топиш мумкинлигини суриштира кетишди. Ҳамма маълумотлар олиниб бўлингач, иккита йигит дарвоза томонга югурди.

Бургут сочини гижимлаганча, сал нарига бориб ерга ўтирди. Аҳмат аканинг топшириги билан машиналардан бирининг орқа ўриндиғи олиб келинди.

— Қори ака, — деди Бургут хаста овозда, — тиловат қилиб юборинг.

Қорининг овози янграши билан ҳамманинг боши эгилди. Бургутнинг таранг тортилган асаб толалари бироз бўшашди. Кўзини юмиб, отаси ҳақида хаёл сурди: “Агар шу ерни, отамнинг қабрини обод қилсам, унинг руҳи шод, мендан рози бўлади”, дея ўйлади.

Қори тиловатни тугатиб, ҳамма юзига фотиҳа тортгани маҳал Мамаюсуф дўхтирни Бургутнинг иккита йигити судраб олиб келди. Унинг бурнидан аллақачон қон оқиб улгурган эди.

— Нега бунақа қилдингиз, ака? — деди Фаррух иложи борича юмшоқ гапиришга ҳаракат қилиб.

— Ҳалиги, — деди Мамаюсуф дўхтир йиғламоқдан бери бўлиб, — ҳалиги, Марди аканинг жон беришида фақат менинг бир ўзим бор эдим. Ҳалиги, у жон бераётиб, “Қарзимга мана шу уйимни олиб қўяқол”, девди. Шунга...

Қолган ёлғон-яшиқ гапларни айтишга унинг тили айланмай қолди.

— Кўйқамоқ қилгин, деганмиди отам?! — деди Бургут қовоғи осилиб.

Мамаюсуф дўхтир нима деярини билмай мум тишлади.

— Отам сиздан битта кўй қарзмиди? — дея сўради яна Фаррух.

Дўхтир “ҳа” дегандек бошини қимирлатди.

— Яхши, — деди Бургут қўллари мушт бўлиб ва йигитларига қаради: — Ҳозироқ ўнта кўй олиб келиб беринглар.

Бу гапни эшитиши билан Мамаюсуф дўхтирнинг шодликдан юрағи ёрилаёзди. Шу боисдан ҳам, юзида ним кулги пайдо бўлди.

— Баҳромқул бобо, — деди Бургут қишлоқдошлари қатори бошини эгиб турган одамга юзланиб, — мана, мен отамнинг қарзидан қутулдим. Лекин энди бундан мен қарзимни қандай ундирай?

Чол бошини кўтариб Фаррухга қаради ва унинг қанақа қарз ҳақида гапираётганлигини дарров англаб етди.

— Болам, — деди у юмшоқлик билан, — отангнинг тобутини мана шу қишлоқнинг одамлари кўтаришди. Мамаюсуф ҳам шу одамларнинг қаторидайди. Кўриниб турибди, қўлингдан ҳамма иш келади. Мен сенга бағрикенглик қилсанг, демоқчийдим. Балки шундай қилсанг, отангнинг руҳи ҳам шодланар...

Чол гапини тутатиши билан Аҳмат ака Фаррухнинг елкасига қўлини қўйди ва қулоғига:

— Бобойнинг гапида жон бор, — дея шивирлади.

Бургут икки ўт орасида қолди. Мамаюсуфни қўйиб юборай деса, у унинг уйини, қолаверса, ўзини топтаган. Жазолайин деса, бунақа гаплар чиқиб турибди.

— Аҳмат ака, сиз холис хулоса чиқаринг. Лекин ҳозирок бу ифлос кўзимдан йўқолсин. Умуман, қишлоқда бунинг қорасини кўрмайин, — деди у ёнидаги устозига.

Аҳмат ака бир имо қилган эди, йигитлар Мамаюсуф дўхтирни судраб олиб чиқиб кетишди.

Бургут уй остонасига бошини қўйиб тавоф олди ва ўрнидан турди-да, йигитларига:

— Мана шу жойнинг тупроғи-ю ёғочини кўчириб олинглар-да, оппоқ матога ўраб, мошинага солиб қўйинглар. Кейин ўн-ўн бешта одам топиб келиб, уйни бузинглар, ўрнида бошқа уй қурамиз, — деди.

Йигитлар аввал қўйларни ҳайдаб чиқишди ва Фаррухдан: “Буларни нима қилайлик?” дея сўрашди. Бургут уларга қарамасдан ҳам “билганларингни қилинглар” қабилада қўлини силтади.

— Баҳромқул бобо, — деди Фаррух қишлоқдошининг ёнига бориб, — отамга ҳеч қанақанги маърака қилинмаган бўлса керак-а?

Чол нима деярини билмай, индамасдан бошини эгди. Бундан Фаррухнинг кўнгли ўксиди.

— Ҳеч қурса, жанозаси ўқилганмиди? — дея сўради у алам билан.

— Ҳа, болам, унисини қилгандик. Лекин, кечир, маъракаларини ўтказолмадик.

— Эртага йигирмаси билан қирқини қиламиз, — деди Фаррух хаста овозда ва Аҳмат акага қаради.

Аҳмат ака унинг нима демоқчилигини дарров илғади-да, йигитларидан бирини ёнига чақириб, маъракани ўтказиш учун нимаики керак бўлса, ҳаммасини олиб келишни буюрди. Шундан кейин Бургут қабристонга боришини айтди.

Иккита машина яна чанг-тўзон кўтариб, қабристон томон йўлга тушди. Машиналарда ўтирганларнинг ҳаммаси жим эди. Бундан Бургутнинг баттар юраги сиқилди. Кўйлак тутмаларини ечиб, кўкрагини кенгроқ очди. Барибир бўлмади. Сиқилиб кетаверди. Уни зимдан кузатиб кетаётган Аҳмат ака:

— Ажойиб жойлар экан, — деди машина ойнасидан ташқарига қараб. — Мисоли жаннат.

Унинг гапидан кейин бошқалар ҳам ташқарига қарашди.

— Тепада бургут учиб юрибди, — деди ҳайдовчи ёнида ўтирган йигит. — Боя қишлоқдалигимиздаям кўрувдим. Қанот қоқмасдан учаётганди.

Аҳмат ака дарров машина ойнасини туширди-да, бошини чиқариб тепага қаради. Дарҳақиқат, уларнинг тепасида бургут парвоз этар эди. Аҳмат ака ниманидир англагандай бўлди. Лекин бировга чурқ этиб оғиз очмади. Фақат чуқур нафас олиб қўйди.

Машина қабристонга етиб борганидан кейин Фаррух ёнига қишлоқдоши Баҳромқул бобони олди-да, қолганлардан шу ерда бир оз кутиб туришларини илтимос қилди.

Қабристоннинг бир чеккасида дўмпайиб турган қабр бирдан кўзга ташланар эди. Чол Бургутни шу ёққа бошлади. Фаррух беш-олти қадам ташлаганидан кейин оёғидан мадор кетаётганлигини ҳис этди. Шундай бўлса-да, чолдан ортда қолиб кетмаслик учун илдамроқ ҳаракат қила бошлади. Қабрга икки қадамча қолганда эса чўккалаб ўтириб қолди. Буни ташқарида қолганларнинг ҳаммаси кўрди. Йигитлардан иккитаси энди у томон югурмоқчи бўлганида, Аҳмат ака уларни тўхтатди:

— Ўз ҳолига қўйинглар.

Фаррух қолган масофани чўккалаб юрганча босиб ўтди ва ўзини қабрнинг устига ташлаганча хўнграб йиғлаб юборди.

— Ота!!! — деди у наъра тортиб. — Мен бадбахт ўглингизни кечиринг. Мен шундай ит бўлмаганимда, сиз ҳозир тирик юрган бўлардингиз, ота-а-а! Ҳаммасига мен айбдорман!

Унинг овози бутун қабристонга таралди. Майин эпкин ҳам бирпас эсишдан тўхтади. Дарахтларнинг шоҳлари шитирламай қўйди. Гуёки Фаррухнинг фарёди уларни ҳам қайгуга ботириб қўйгандай эди.

— Қабрнинг устига ётиб бундай нола қилиш яхши эмас, — деди қори Аҳмат аканинг ёнига келиб. — Ҳар нарса бўлиши мумкин.

Аҳмат ака кўзини юмиб, “тушунарли”, дегандек бошини қимирлатди-да, бир-бир босиб қабристон ичкарасига кирди. Унга қори ҳам эргашди.

Аҳмат ака кўз ёшлари билан тупроқни лой қилган Фаррухнинг секин елкасидан тутиб:

— Тур, болам, — деди паст овозда.

Бироқ Бургут қимир этмади.

— Отангнинг арвоҳини безовта қилма, бу дунёга келган одам эртами-кеч барибир кетиши аниқ. Йиғи билан, бунақа ётишинг билан ўзингни бир нарса қилиб қўйишдан бошқа ҳеч нарсага эришолмайсан.

Аҳмат аканинг гаплари таъсир қилиб, Бургут секин чўккалаб ўтирди.

— Тиловат қилинг, ака, — деди Аҳмат ака қорига қараб.

Мозордан чиққанларидан кейин Бургутнинг юраги безовталана бошлади. Аввал сув ичди. Йўқ, безовталаниши баттар кучайди. Унинг тоққа чиққиси, отаси умрини ўтказган арчазору паст-баланд тепаликларни кўргиси келаверди. Бундан ташқари, яна унинг ўзи ҳам англаб етмайдиган бир куч уни шу томонга тортаверди.

— Тоққа ҳайда, — деди у ҳайдовчига.

Аҳмат ака унинг гапига ҳайрон бўлди.

— Боришимиз керак, у ердаям зиёрат қиладиган жойлар бор, — деди Бургут ва деразадан ташқарига қараб олди.

Орадан ўн беш дақиқача фурсат ўтганидан кейин Бургутга машина жуда секин кетаётгандай туюлиб кетди.

— Ҳайдамайсанми тезроқ! — дея бақириб юборди Фаррух.

— Тур, кет! Тегинма! Кет, дедим сенга! — дея қичқирди чўпон.

Унинг гапини эшитган Музаффар бирдан югуришдан тўхтади-да, ортига ўтирилди.

— Ҳов, сассиқ чол! — дея бўқирди у отасига. — Ўчиринг овозингизни!

Чўпон унинг гапларини эшитадиган аҳволда эмасди. Ўй-хаёли ит билан қизда эди. Ишқилиб, бўрибосар қизни тишлаб, бир бало қилиб қўймасин-да, деган хавотирда жон-жаҳди билан югурарди. У Музаффарнинг ёнидан ўтаётганда ҳатто уни кўрмади ҳам. Отасининг қилиғидан жони чиқаёзган ўғил эса унинг оёғини чалиб юборди. Чўпон юзгубан ерга ағанаб тушди-ю, бурнидан қон отилиб чиқди.

— Мараз, оқпадар, — деди чўпон ётган жойида.

Музаффар отасига қараб ҳам қўймасдан, итнинг оёқлари остида деярли чалажонга айланган қизнинг ёнига югурди. Худди шу пайт осмонда, жуда баландликда бургут пайдо бўлган, атрофга чанг-тўзон кўтарганча машиналар тобора яқинлашиб келмоқда эди.

Фаррух иккита одамнинг югурганини, сўнг биттасининг йиқилиб тушганлигини аниқ-тиниқ кўрди-ю, юраги ҳаприқиб кетиб, ҳайдовчига машинани янада тезроқ ҳайдашни буюрди.

Музаффар қизнинг ёнига етиб келганидан кейин итни ҳайдаб юборди-да, Моҳирўйни қўлидан ушлаб секин тортиб кўрди. Қиз ҳеч бир сас чиқармади. “Ишқилиб ўлиб қолган бўлмасин”, деган хавотирда Музаффар чўккалаб ўтирди-да, қизнинг бошини кўтарди. Қиз ўлмаган, кўрққанидан ҳушидан кетган экан. “Қайтанга шуниси маъқул, кўздан панароқ жойга олиб бориб, ишимни битириб оламан. Кейин ўзидан-ўзи меники бўлиб қолади”, дея хаёлидан ўтказган Музаффарнинг кулоғига оёқ товуши эшитилди. У: “Отамам жонимга тегиб кетди”, деб ўйлаб, важоҳат билан шу томонга қаради. Унинг кўзи бешолтита одамга тушди. Музаффарнинг бирдан ҳуши бошидан учдию, ўрнидан тура сола қочишга тушди. Шу пайт итнинг ҳургани, ундан кейин эса ўқ овози эшитилди. Бечора ит жон алпозда вангиллаб қолди. Музаффар-

нинг у ёққа қарашга фурсати йўқ эди. У иложи борица тезроқ арчазорга етиб олишга ҳаракат қиларди.

Фаррух юзтубан ётган қизнинг бошини кўтарди-ю, инграб юборди. Сўнг Моҳирўйни маҳкам бағрига босганча кўтариб олди-да, чўпоннинг кулбаси томон юрди. Йигитнинг жигар-бағрини ҳам қайғу, ҳам шодлик бараварига эзар, ўкириб-ўкириб йиғлагиси келарди.

Юзига муздай сув текканидан кейин Моҳирўй кўзини очди. У тепасида ўзига қадрли бўлган йигит турганини кўрди-ю, қотиб қолди. “Мен ёки туш кўраяпман, ёки аллақачон ўлиб бўлганман”, дея ўйлади у.

— Салом, — деди Фаррух жилмайиб паст овозда.

Қизнинг ҳам юзида табассум пайдо бўлди.

— Тушимда бўлсаям юзингиздан ушлаб кўрсам майлими? — деди у ҳаяжон билан.

— Сиз туш кўраётганингиз йўқ.

Қизнинг ҳаяжони йигитга ҳам кўчган, у энтикиб-энтикиб нафас ола бошлаганди.

Қиз унинг гапидан ҳайратланди. Кўзларини уқалади-да, бошини кўтариб атрофга назар солди. Оғзи-бурни қонга бўялган чўпонни, беш-олти бегона одамларни ва чўккалаганча бошини эгиб турган Музаффарни кўрди. Сўнг Фаррухга юзланди:

— Барибир ишонгим келмаяпти.

Унинг гапидан кейин Аҳмат аканинг имоси билан ҳамма йигитлар Бургут билан қизни холи қолдириш учун нарироққа кетишди.

— Мен ўнгингиздаман, — деди Фаррух ютиниб.

Моҳирўй бирдан ҳўнграб йиглаб юборганча, Бургутнинг бўйнидан қучоқлади.

— Сиз номардсиз! Сиз... сиз мени излаб бормадингиз. Сиз билиб туриб мени шундай қийнадингиз, ўзи қидириб келсин дегансиз-да, а!

Фаррух ғайриихтиёрий тарзда қизнинг юз-кўзларидан ўпишга тушиб кетди. Ора-чора унинг “сизни севаман!” деган гаплари эшитилиб турар эди...

Аҳмат ака йигит билан қизнинг бир-биридан айрилолмай ўпишишларини кўрганидан кейин юзини тескари буриб, бир-икки марта йўталди. Бироқ унинг овози ошиқ-маъшуқларнинг қулоқларига кирмади. Шундан кейин: “Та-

гин булар бир нарсани бошлаб қўйишмасин”, деган хавотирга борган Аҳмат ака чўпонга қараб:

— Қўйларинг кўпми? — дея бақриб сўради.

Унинг бу сафарги овози бесамар кетмади. Қиз бирдан ўзини тортди-да, йигитнинг юзини икки кафтига олиб:

— Одамлар бор, — дея секин пичирлади.

Шундан кейингина Фаррух қилаётган ишини тўхтатиб, анча нарида турганларга норози нигоҳ ташлади-да, сўнг яна Моҳирўйга юзланди:

— Жоним, мен сизни энди ҳеч кимга бериб қўймайман. Сиз меникисиз. Ҳозироқ никоҳ ўқиттираман.

Унинг сўзлари қизга хуш ёқди. У эркаланиб йигитнинг бўйнидан кучоқлади ҳамда ўзи билмаган ҳолда:

— Ўзимнинг Бургутим, — дея Фаррухнинг лақабини айтди.

Йигит билан қиз ўрнларидан туришиб, уст-бошларини қоқишиб, ўзларига келганидан кейин Аҳмат ака уларнинг ёнига борди.

— Фаррух, — деди у Бургутга, — энди нима қиламиз?

Бургут унинг гапига жавоб беришдан аввал ёнидаги севгилисига қаради-да:

— Бу ерга қандай келиб қолдингиз? — деб сўради.

Бу сўроқ Моҳирўйнинг бошини эгди. Чиройли, қоп-қора кўзларида яна ёш пайдо қилди. У шундай савол берилишини кутган, янаям аниқроғи, истаган эди. Бу саволга жавоблари ҳам бир талай эди. Аммо вазият шундай бўлади, деб хаёлига ҳам келтирмаганди.

— Сизни қидириб келгандим.

Қизнинг шу жавобининг ўзида бир дунё гина бордай эди.

Буни Фаррух сизди, шу боисдан ҳам қизаринди.

— Анави бу ерда нима қилиб юрган экан? — деди Фаррух Аҳмат акага ноқулай аҳволдан чиқиши учун Музаффарни кўрсатиб.

— Чўпоннинг ўғли экан.

— Ҳа-а, — деди Фаррух аччиқ кулиб, — эсимдан чиққан экан. Мен унинг кимлигини яхши биламан. Нияти нима бўлганлигиниям тушунгандай бўлаяпман. Бу ёққа олиб келишсин. Саломнинг жавоби алик бўлади.

Моҳирӯй Фаррухни илк бора кўрганида у оддий чўпон бола эди. Ҳозирги аҳволи эса чўпонникига яқин ҳам бормасди. Бу қизни ажаблантирди. Кўзларига ишонмай, қайта-қайта Бургутга қаради. Ҳатто: “Наҳотки, мен Фаррух деб ўйлаб бошқа бир одамга ихтиёримни топшириб қўйган бўлсам?” — деган хаёлга ҳам борди. Ўзининг хаёлидан ўзи кўрқиб кетди. Аммо хавотирининг умри узоққа чўзилмади.

— Ит, нима эди ниятинг?! — деди Фаррух Музаффарни олиб келганларидан кейин.

— Ҳамма айб менда, — деди чўпон бошини эгиб, — раиснинг гапига кириб, одам қуригандай шуни етаклаб келибман.

— Раис?! — деди Бургут ҳайрон бўлиб.

— Ҳа-а, раис келиб: “Озгина хизмат бор шаршарада”, дедди. “Ўрнингизга одам қўйиб тезроқ етиб боринг”, деганди. Мен бориб Музаффарни олиб келсам, Бобик бу қизни, — дея чўпон Моҳирӯйни кўрсатди, — арчалар орасидан топиб олибди. Итдан ажратиб олиб, ювиб-тараб уйига кузатиб қўймоқчи эдим. Киспирушдан бўган Музаффар қўйиб юбормаймиз деб туриб олди...

— Хўш, кейин-чи, — деди Бургут қовоғи уйилиб.

— Кейин... — чўпон қолган гапларни айтолмади. — Фаррухжон, шундай катта одам бўп кетибсан. Бизлар бир кичкина одамлармиз. Отангнинг олдида қарздор эдим. Менинг ўзим хоҳламагандим чўпон бўлишни, раис қўймади-да. Сендан илтимос, бир марта боламнинг айбидан ўт. Мени оғимга чалиб йиқитди, бурнимни қонатди. Нима қилса мени қилди. Отасиман, шунақа бемаза тарбияни ўзим берганман...

Чўпоннинг кўзларидан ёш сизиб чиқди. Букилган қадди баттар букилди. Ортиқ сўз айтолмай қолди.

— Ўзининг отасигаки қўл қўтарган экан, бунақа боланинг боридан йўғи афзал. Яхшики, биз ўз вақтида келиб қолдик, — деди Аҳмат ака нафрат билан Музаффарга тикилиб.

— Илтимос, акажонлар, — дея чўк тушиб ялина бошлади чўпон, — ўла-ўлгунимча хизматларингда бўлай. Буни кечиринглар.

— Ҳали буни бирон нима қиламиз дедикми?! — деди Бургут. — Нега ҳалитдан кечирим сўрашга тушиб кетдингиз?

— Ота-а! — деди ўқрайиб Музаффар. — Мен эркаман. Тоғнинг боласиман, худди Фаррухга ўхшаб, сиз буларга ялиниб, обрўйимни тўкманг... Кечагина Фаррухнинг ўзи ким эди? Бизга ўхшаб қўйларнинг орқасидан югуриб юрарди. Атрофига беш-олтита одамни тўплаб, зўравонлик қилмоқчими? Қизни мендан тортиб олмоқчими? Эркак бўлса чиқсин яккама-яккага, ким зўр бўлса қиз шуники...

Бургутнинг йигитлари бирдан ҳаракатга тушиб қолишди.

— Шошманглар! — дея уларни тўхтатиб қолди Бургут. — Биринчидан, — деди кейин Музаффарга юзланиб, — Моҳирўй менинг севган қизим бўлади. Бу ҳақда гапириш у ёқда турсин, салгина бемаза хаёлга борган одамнинг калласини сапчадай узиб оламан. Сен бўлсанг, шу ожизага кучингни кўрсатмоқчи бўлгансан. Шунинг ўзигина сени соғ қўймаслигимга етиб ортади... Лекин сен мендан эркакликни талаб қилиб турган экансан, мен розиман яккама-якка олишишга. Бу олишув жон чиққунга қадар давом этади.

— Керакмас, — дея унинг ёнига эмаклаб келди чўпон, — бу аҳмоқлик қилиб қўйди, ҳозироқ кечирим сўрайди.

— Ота-а-а!!! — дея бақирди Музаффар бор овозда. — Ялинманг дедим бу ялангоёққа, ҳозир ўзим суробини тўғрилаб қўяман.

* * *

Тургун Фаниевич қидириб борган уйда ҳеч ким йўқ эди. У ўн дақиқадан мўлроқ вақт эшикни тақиллатиб турди. Сўнг энди ташқарига чиқаётганида Тўйчига рўбарў келиб қолди.

— Ассалому алайкум, — деди Тўйчи тавозе билан.

Амалдор бу йигитни аввал бир неча марта кўрган бўлса-да, эсидан чиқариб қўйган эди. Бир оз унга тикилиб турганидан кейин саломига алик олди.

— Биз томонларга ташриф буюришингизни билганим-да, ўзим сизни кутиб олган бўлар эдим, — деди Зулайҳонинг жазмани ялтқоланиб.

— Қаерда турасиз, ука? — деди Турғун Ғаниевич мугам-бирлик билан.

Ёш бўлса-да, Тўйчи ҳам бировга ичидагини билдирадиганлар хилидан эмасди. Амалдорнинг саволи ҳали лабидан охиригача учмай туриб, жавоб унинг миясида пишиб улгурганди.

— Мен бу ерда турмайман. Хотиним шу уйнинг адресини берувди. Ўзингиз биласиз-ку бу аёлларни. Ҳали уларга кийим-кечак тикадиган аёл керак бўлиб қолади, ҳали бошқаси. Тўйдан кейин палакат босиб бир-икки марта айтганини қилгандим. Мана, шўрим куриб турибди. Ҳар икки кунда жуда зарур иши чиқиб қолади. Худди ёниб кетаётгандай, қилмаса бўлмасмиш шу ишни, — дея илжайиб беўхшов ёлғон-яшиқ гапларни қаторлаштириб ташлади.

— Тикувчи аёл дедингизми? — дея сўради Турғун Ғаниевич нимадир эсига тушиб қолгандай. — Тикувчи аёл шу ерда турадими?

Амалдорнинг бу саволидан кейин Тўйчининг ранги бир оз оқарди. Унинг шу оқаришиданок Турғун Ғаниевич Зулайхонинг жазмани қандайдир унга маъқул келмайдиган иш билан шуғулланишини гумон қилди.

— Тикувчи бу ерда турмайди, — деди Тўйчи ўзини-ўзи мажбурлаб куларкан, — шунчаки тикувчиларга хотинларнинг иши кўп тушишини айтмоқчи эдим, холос.

— Тўғри, — деди мийиғида кулган амалдор ҳам, — эсимга келмаганини. Майли, шошиб тургандим.

Тўйчи Турғун Ғаниевич билан хайрлашганидан кейин учинчи қаватга кўтарилиб, уй эшиги олдида бироз туриб қолди. “У бу ерда нима қилиб юрибди? У ҳеч қачон шунчаки келмайди. Биронта гап чиққанки, югурдакларини ҳам қўйиб ўзи келган. Ҳозироқ хотинига телефон қилиб, нима гап-сўзлигини билиб оламан. Яна йўқ жойдан бошимга бало орттириб олмайин”, дея хаёлидан ўтказди ҳамда секин кулфга калит тикди-да, буради. Унинг ўзи ҳам билмайдиган бир куч, эҳтиёт бўлишга, калит буралаётганда ҳам сас чиқартирмасликка ундаётгандай эди. Шу боисдан ортига қайтиб келиб, унинг қайси уйга киришини билиш учун пойлаб турган амалдорни сезмаса-да, оҳиста эшикни очди ва ортига бир қараб қўйиб

уйга кирди. Аммо Турғун Ғаниевич барибир унинг қайси хонадонга кирганлигини кўриб қолди-да, мийиғида кулиб қўйиб, ортига бурилди.

Хўжайиннинг бошқа бир манзилга чақириши Бахтиёрни ажаблантирди. Аммо айтилган жойга бормасдан иложи йўқ эди. Буйруқ берилдими, бажарилиши шарт. У икки йигитини олиб, тезда манзилга етиб келди.

— Биласанми, — деди амалдор Бахтиёрни кўрганидан кейин, — мендан яхшигина изқувар чиқар экан.

— Наҳотки ўзингиз изқуварлик билан шуғулланаётган бўлсангиз?

— Энди, ука, баъзан шунгайм мажбур бўлиб қоларкансан, — деди Турғун Ғаниевич ва рўпарасидаги уйнинг учинчи қаватини кўрсатди. — Шу ерга бир йигит кириб кетди. Ими-жимида дачага олиб боринглар. Мен сенларни ўша ёқда кутаман.

Тўйчини қўлга олиш унчалик ҳам қийин бўлмади. Бахтиёрнинг йигитларидан бири қиз бола овозида яхшигина гапиришни билар эди. У эшикни тақиллатди-ю, четга турди, эшик тирқишидан қараб ҳеч кимни кўрмагач, “Ким у?” дея сўраган Тўйчига қиз боланинг ниҳоятда майин, ширали овозда “Шерали аканинг уйларига тўғри келдимми?” дея савол билан жавоб қилди. Қиз зотини хуш кўрувчи Тўйчи бирдан эшикни очди-ю, учта барзангидай йигитни кўриб ҳуши бошидан учаёзди.

— Сиз... Сизларга ким керак? — дея олди у дудуқлашиб.

— Бизга сен керак эдинг, — дея иржайди йигитлардан бири ва Тўйчининг биқинига пичоқ тиради. — Шовқин кўтармасдан олдимга туш.

Тўйчи уларнинг айтганини бажармасдан иложи йўқ эди.

Амалдорнинг иккита дала ҳовлиси бор эди. Бирида у дам оларди. Иккинчисида ҳар хил қалтис ишлар бажарилар, Тўйчига ўхшаган одамларнинг тақдири ҳал қилинарди.

Турғун Ғаниевич у ерга борганидан кейин пиво ичиб каравотда кўзини юмганча хаёл суриб ётди. Орадан йигирма дақиқага яқин вақт ўтмасидан Бахтиёр йигитлари билан бирга етиб келди. Уларнинг орасида Тўйчи ҳам бор

эди. У барзангилар биқинига пичоқ тираганларидаёқ улар кимнинг одамлари эканликларини қисман англаб етганди. Аммо амалдорни кўргунча бунга ишониб-ишонмай келаётган эди.

— Ие, — деди ўзини гўлликка солган амалдор тутқунни ёнига олиб келишганларидан кейин ўрнидан туриб, ўтираркан, — сен билан яна кўришиб қолдикми? Лекин-чи, сен менга ёқиб қолдинг, чунки яхши эртақ айтаркансан. Бунақа эртақни айтиш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди.

Тўйчи нима деярини билмай қолди. Шу боисдан ҳам бошини эгди. Юзи қизарди.

— Бунга стул олиб келинглар, шундай меҳмонни тик оёқда қолдириш одобдан эмас, — деди Турғун Фаниевич киноя билан.

Тўйчи келтирилган стулга қўрқа-писа ўтирганидан кейин амалдор унга еб қўйгудек тикилиб:

— Кимсан? — дея сўради.

— Ҳалиги... ҳалиги, — дея Тўйчи энди гап бошлаган эди, амалдор уни силтаб ташлади:

— Чайналмай гапир. Ўша сен кирган учинчи қаватдаги уй кимга тегишли? — деди.

— У... у битта қариндошимизнинг уйи. Мен ҳар-ҳар замонда бориб тураман.

— Яхши. Ўша ҳар-ҳар замон борганингда нима иш қиласан у ерда? — деди Турғун Фаниевич пешонасини қашлаб.

— Дам олиб, чиқиб кетаман.

— Ким билан?

Бу саволга Тўйчи нима деб жавоб қайтаришни билмай қолди.

— Сендан сўраяпман, ит! — деди Турғун Фаниевич жаҳл билан. — Агар яна бир оғиз ёлғон гапирсанг, тилингни суғуриб оламан.

Ростини айтса, аҳволи нима кечишини яхши билган Тўйчи, энди ёлғон ҳам гапиролмасди. Чунки у Зулайҳо ҳамма гапдан буни хабардор қилган бўлса керак, дея ўйлаётган эди. У боя уйига кирганида вазиятни билиш учун Зулайҳога уч марта қўнғироқ қилди, аммо у ёқдан ҳеч ким

қўтармади. Шу боисдан ҳам ҳозир нима деб жавоб қилишини билмай азобланар эди.

Тўйчининг мум тишлаб қолганидан амалдорнинг баттар жаҳли чиқди. У ўрнидан туриб секин тутқуннинг ёнига келди-да, кутилмаганда жағига мушт туширди. Тўйчи столга қўшилиб орқасига қулади. Бирдан бурнидан қон сизиб чиқди.

— Боя тилинг бурро эди-ку, — деди Турғун Фаниевич ҳеч нарса бўлмагандай муштини силаб. — Гапир, Достон бутун сенинг уйингга келганмиди?

Бу гапни эшитганидан кейин Тўйчи сал енгил тортди. Боиси, амалдор уни бошқа масалада бу ерга олиб келган. Ҳозир озгина таъзирини бериб, қўйиб юборади. Чунки Достон билан у ҳеч қандай алоқа боғламаган эди. Аммо жияни бундан икки кун бурун қандайдир бойвачча бола билан танишганлигини айтганди. “Ҳаҳ, ақлсиз бола, барибир ёшлигингга борибсан-да”, дея хаёлидан ўтказди Тўйчи ва титраб-қалтираб:

— Акажон, мен унақа болани танимайман, ўлай агар. Агар ёлғон гапирсам, теримни шилиб, сомон тиқсангиз ҳам майли, — деди.

— Бўлмаса Достон энангникидан биладими сенинг уйингни?! — деди амалдор унга ўқрайиб.

— Тўғриси, мен шаҳарда икки кундан бери йўқ эдим. Бу ерга ким келиб кетганидан хабарим йўқ. Балки жияним билар. Уям шу ерга тез-тез келиб туради. Мен бори-боқ сўраб кўраман. Кимлар келганлигини билиб, сизга айтаман, — дея шошиб гапирди Тўйчи.

— Ҳали сенинг жиянинг ҳам борми? Худди ўзингга ўхшаган, шундайми? — деди амалдор ва йигитларга уни калтаклашни буюрди.

Йигитлар айнан шундай буйруқни кутиб ўтиришган эдилар. Бирдан ишга киришиб кетишди. Икки дақиқа ичида Тўйчининг соғ жойи қолмади.

— Ҳаммасини айтаман! Урманглар! Битта қолдирмай айтиб бераман! — деди зарбаларга ортиқ бардош беролмай қолган Тўйчи.

— Ана, мулла бўлдинг, — деди амалдор мийиғида кулиб, қўл ишораси билан йигитларни уришдан тўхташларига ишора қиларкан.

— Достон деган ўғлингиз борлигини хотинингиздан эшитгандим, — деди-ю, шу гапи билан қовун тушириб қўйди Тўйчи.

— Ни-ма?! — деди кўзи олайиб кетган амалдор. — Менинг хотинимни қаердан танийсан?!

Хол қўйиб қўйганлигини сезган Тўйчининг тили калимага келмай қолди. Бутунлай қаҳр отига минган Турғун Ғаниевич:

— Бахтиёр, бунинг терисини тилиб, туз бос! — дея бақариб юборди.

Йигитлардан бири Тўйчини маҳкам ушлади, иккинчиси туз олиб келди. Бахтиёр эса ёнидан пичоқ чиқариб, айбдорнинг қўл терисидан озгина жойини кесди. Ярага туз босилгач Тўйчи ўтирган жойида сапчиб кетди.

— Итдан тарқаган! — дея бўкирди амалдор. — Ҳаммасини энди айтиб берасан. Сенда кўп гап борга ўхшайди!

Азоб барибир ўз ишини қилмасдан қолмади. Тўйчи худди булбулигўёдай сайрашга тушиб кетди.

— Унинг ўзи мени қўймайди. Ҳар-ҳар замонда уйга келиб, қондиришимни талаб қилади. Эвазига пул беради...

Унинг гапларини амалдор ортиқ эшитиб туролмади. Бахтиёрнинг қўлидаги пичоқни олди-ю, Тўйчининг бўғзига тортиб юборди. Тутқуннинг томоғидан отилган қон Турғун Ғаниевичнинг ҳамма ёғини қип-қизил рангга бўяди. Тўйчи ерга ағанади-да, бироз типирчилаб ётганидан кейин хирллаб-хирллаб жон таслим қилди. Аммо амалдор бу билан ҳам қаноат ҳосил қилмай, яна унинг бешолти жойига пичоқ урди. Сўнг:

— Ҳаммангни ўлдираман!!! — дея наъра тортганча, қўлидаги пичоқни улоқтириб юборди.

* * *

Ўғлини тинчитиб ухлатганидан кейин Зулайхонинг юраги безовта ура бошлади. Эшикка чиқди, уйга кирди. Йўқ, барибир кўнгли жойига тушмади. Шундан кейин ошхонага кириб пиёлани тўлдириб ароқ қўйди-да, ичиб юборди. Бироқ унинг ҳам таъсири бўлмади. “У уйга бордим, демак, эрим барибир ниманингдир исини олади. Иссиғим борида этагимни ёпиб, бирон жойга қочиб қолганим

маъкул. Ўша ёқдан Москвага унинг қилмишлари ҳақида хабар бераман. Ундан кейин ўзи билан ўзи овора бўлиб қолаверади. Мен эса аввалгидек яшайвераман... Менга отам яшириб кетган тиллолар ҳам бир умрга етиб ортади”, дея хаёлидан ўтказди у. Сўнг шошилганча кийимларини йиғиштирди-да, хизматкор аёллардан бирини чақириб, кўчадан такси ушлаб келишни буюрди.

Икки жомадон нарсалар машинанинг юкхонасига ортилганидан кейин Зулайҳо ҳайдовчига қўшни шаҳарга ҳайдашни айтди. Таксичи саросималаниб қолди.

— Қўрқмасдан юраверинг, — деди аёл илжайиб, — ҳаққингизни икки баравар тўлайман.

Шундан кейин ҳам ҳайдовчи иккилана-иккилана йўлга тушди.

Қўшни шаҳарда аёлнинг Холида исмли аммаси пиёниста эри Санжар алкаш билан турар, Зулайҳонинг отаси тирик-лигида уларникига тез-тез келишар, турли баҳонаи сабаблар билан пул-мул олиб кетишарди. Ўша пайтлари ҳам амманинг эри ичарди. Бироқ хотинидан акаси боис қўрққанлиги учун ўзини бироз тияр эди. Хотинининг акаси ўлганидан кейин эса бутунлай ўзини қўйиб юборди. Агар текин бўлса, ётиб қолгунча ичадиган аҳволга келди. Амманинг жиғибийрони чиқиб, бир неча марта ажрашмоқчи бўлди. Лекин ўйлаб қараса, вақт ўтган. Энди ажрашгани билан бирон нима ўзгариб қолмайди. Боз устига, уларда фарзанд ҳам бўлмади. “Алкаш, пиёниста бўлсаям бориға шукр. Йўқ бўлганда нима қилардим? Битта ўзим сўппайиб яшардимми? Ичувчи бўлсаям беозор-ку, бир хилларда шуям йўқ”, дея хаёлидан ўтказарди амма ҳар сафар эрини кўрганида. Улар Зулайҳонинг отаси ўлганидан кейин ҳам бирикки марта акани йўқлаш баҳонасида келишди, аммо ҳокимиятни бутунлай қўлга олган куёв — Турғун Фаниевич уларни очиқчасига қувиб солди. “Мен сенларга ўхшаган қариндошлардан кечдим. Қайтиб оёқларингни босманглар”, деди у. Шу-шу улар ўзларининг борлигиниям-йўқлигиниям билдирмай кетишди.

Зулайҳо аммасининг кучоқ очиб кутиб олишига имони комил эди. Сабаби — унда юз мингга яқин пул бор. Бу пуллар билан эр-хотин ўлгунларича яшаши мумкин. Бундан ташқари, итдай хизмат қилишга ҳам тайёр.

У ўйлагани тўғри чиқди. Бутунлай харобага айланган уйдан чиқиб келган Холида кампир жиянини кўргач, хурсандлигидан йиғлаб юборди. Сўнг оёқлари майишиб, ўтириб қолди. Бундан Зулайхонинг гаши келди. Аммо буни билдирмасликка ҳаракат қилиб, аммасини кучоқлаб олди. Амма-жиян озгина йиғлашиб олишганларидан кейин бири-бирини суяшиб, уйга киришди. Тўрда тўшак қилиб ётиб олган Зулайхонинг поччаси қайинсинглисини кўриши билан тескари ўтирилди.

— Бир ҳафтадан бери туз тотмайди. Аҳволи оғир, — деди амма кўзида ёши билан.

Аммасининг гапига жавобан Зулайҳо “Қутулишингизга озгина қолибди-да”, деб юборай деди. Ҳар қалай, вақтида тилини тишлади ва хаёлидаги гапнинг ўрнига:

— Насиб бўлса, тузалиб кетади, амма, хавотир олманг, — деди киноя билан.

Ётмишдан ошиб қолган кампир қаёқдан ҳам кинояни тушунсин, эрига нисбатан илиқ гап айтган жиянини алқашга тушиб кетди:

— Худоё худованда, айтганинг келсин. Акагинамнинг сендай авлоди борлигидан бошим осмонда, афсус, акам сендан бошқа фарзанд кўрмади. Кўрганида бир уй тўлиб ўтирардик. Ишқилиб, умринг узун бўлсин...

— Аммажон, сиз соғ бўлсангиз бўлди, қолган ҳамма нарсалар ўз-ўзидан бўп кетаверади. Келинг, ўтиринг, — дея Зулайхонинг ўзи кўрпача ёзишга тушиб кетди.

Холида кампир унинг кўлидан кўрпачани олмоқчи бўлди. Лекин у унамади. Кампир дастурхон олиб келгани чиқиб кетганида шу пайтгача тескари қараб ётган Санжар чол жувон томонга қаради-да:

— Ичишга бирон ниманг борми? — дея сўради шивирлаб.

— Эсим қурсин, — деди Зулайҳо бошини ушлаб, — шунга қолганда склерозлик қилибман, почча.

— Бўлмаса аммангга пул бер, битта вино олиб келсин. Бўлмаса ҳозир ўлиб қоламан.

Зулайҳо кулди. “Дардинг бошқа экан-ку, сассиқ чол, — дея хаёлидан ўтказди. — Аммам бўлса сени касал бўп қолди, деб куйиб-пишиб ётибди”.

— Аммамни нима қиласиз, менинг ўзим оёғим чаққон, чоғиб бориб олиб келаман, — дея ўрнидан турган Зулайҳо: “Ичмай ҳар бало бўлгур”, деб ичида қарганиб қўйди.

У эшик ёнида аммасига урилиб кетишига сал қолди. Бечора кампир бор-йўғи биттагина нонни дастурхонга ўраб олиб келаётган экан.

— Вой, нега турдинг? — деди кампир жиянига мўлтиллаб қараркан.

— Сиз уйга кириб ўтириб тураверинг. Менинг ўзим ҳозир поччамни даволаб қўяман, — деб Зулайҳо ташқарига чиқиб кетди.

У қўлида нон, қанд-қурс, гўшт ва бир шиша ароқ солинган пакетни кўтариб келганида кампир мук тушиб ўтирар, қайнсинглисининг йўлига кўз тикиб тоқати тоқ бўлганидан бир-икки марта сўқинишга ҳам улгурган Санжар чол хотинини ҳайрон қолдириб ўрнидан турган, уй ичида қадди букилганча у ёқдан-бу ёққа юриб турар эди. Зулайҳони кўриши билан чолнинг кўзи чақнаб кетиб, ютиниб олди-да:

— Олдин анавини чиқариб қўй дастурхонга, — деди ҳовлиқиб.

Зулайҳо пакет ичидагиларни шошилмасдан чиқара бошлади. Ароқни эса энг охирида олди. Бунгача чол адоий тамом бўлаёзди. Шишани кўрган заҳотиёқ ҳали у дастурхонга қўйилмасидан икки қўллаб унга ёпишди.

— Ўзимнинг жононим, тиниқлигингдан аканг айлансин, — деди ва шишани бир-икки марта ўпиб ҳам қўйди.

Кампир унинг қилиқларига ҳечам ажабланмади. Зеро, у эрининг бунақа гапларини илгари жуда кўп эшитган.

Келтирилган гўштан биронта иссиқ таом тайёрлаш учун амма билан жиян чиқиб кетишлари билан Санжар чол бирдан шишанинг оғзини очди.

— Сени неча кунлардан бери кўрмайман. Мени адоий тамом қилдинг-ку, — деди у шишага қараб кўзида ёш билан, қултиллаб пиёлага қуяр экан. — Овозгинангта жоним садақа, қулт-қулт.

Зулайҳо билан аммаси таомни тайёрлаб кириб келишганида чол аллақачон “ширингина” бўлишга улгурган, бор-йўғи икки пиёлагина ичилган шишани кучоқлаб олганча қўшиқ айтиш билан овора эди.

— Поччам отдай бўл кетибдими? — деди Зулайҳо амма-сига қараб.

— Буни қара-я, дорисини сен биларкансан. Энди қачон ётиб қолса сени чақираман.

Санжар чол ҳар қанча маст бўлмасин, айнимеди. Қай-танга ҳар хил латифалар айтиб, амма-жиянни кулдириб ўтирди.

Тамадди ниҳояланганидан кейин Зулайҳо Холида кам-пирга беш-олти кун туришини айтиб, бошқа хонага ўтди-да, кийимларининг ҳаммасини жомадонидан чиқариб, уй бурчагига авайлаб тахлаб қўйди. Чунки иладиган ҳеч нарса йўқ эди. Сўнг эри тўғрисида аввал ёзганларини олиб ўқиб чиқди. Кўнгли тўлмади, нимадир етмаётган-дай туюлаверди. Шу боис, бошқатдан ёзишга тушиб кет-ди.

* * *

...Йигитнинг нафрат тўла гаплари Фаррухнинг юраги-га наштар санчгандай бўлди. Бургут ғазаб билан Музаф-фарга яқинлаша бошлади. Рақиб бироз орқага тисари-либ, хунук иржайди ва яқинлашиб келаётган Бургутнинг кўкрагини мўлжал қилиб сакраб тепмоқчи бўлганида Фар-рух чап бериб қолди-ю, тезлик билан рақибининг жағига мушт туширишга улгурди. Музаффар бўртиб чиқиб тур-ган тошга орқа мияси билан урилдию, типирчилаб, жон берди. Чўпоннинг ўкириб юборган овозини Бургутнинг йигитларининг ҳайқириқлари-ю қарсақлари босиб кетди.

— Бас! — дея қичқирди Фаррух.

Бирдан ҳамма тинчиди. Бургут чўк тушганча сочини гижимлаб, айюҳаннос солаётган чўпоннинг ёнига келди-да:

— Мен хоҳламагандим. Кечиринг, — деди.

Чўпон йиғлашдан тўхтамай, қарғана бошлади:

— Сенгаям боққан бало бордир...

Унинг гапидан Аҳмат аканинг жони чиқиб кетди.

— Нималар деяпсан? Ўғлингнинг ўзи шуни истади-ку, ўзига-ўзи орттириб олди-ку, яна сен бировни айбдор қила-япсанми?!

Чўпон унга жавоб қилмади.

— Қўйинг, — деди Аҳмат аканинг елкасидан тутган Бургут. — Кетдик.

Машиналар қандай тез пайдо бўлган бўлса, худди шундай тезликда кўздан ғойиб бўлди. Чўпон ити билан ўғлининг жасади ёнида ёлғиз ўзи бош эгтанча қолаверди.

Қишлоқда Фаррухнинг ваҳимали пайдо бўлиши шовшув бўлиб кетди. Биров у деди, бошқаси бу деди. Ишқилиб, кимки эсини танийдиган бўлса, билганича фол очди. Фаррух кетган томонда тўсатдан чўпоннинг ўғли ўлиб қолиши эса Бургутнинг қишлоқдошлари юрагига кўрқув уруғини сочди. Ҳамманинг гумони Бургутдан эди. “Аламини олган. Битта чўпонлик деб Фаррух одам ўлдирган экан, демак, унинг кўзига кўринмаган маъқул”, дейишли баъзилар. Аммо чўпон бундай тахминларнинг ҳаммасини инкор этди. “Ўғлим бўрини қуваман, деб оёғи сирпаниб кетди-да, боши билан тошга тушди”, деди у. Гарчи шундан кейин ваҳима бироз пасайган эса-да, айримларнинг кўрқуви барибир юракни тарк этмади.

Чўпоннинг оғзидан раис ҳақидаги гапни эшитганида Бургутнинг сочлари тикрайган, ҳамма нарсани ташлаб югуриб боргиси, ўзини минг бир балоларга гирифтор қилган одамни қиймалаб ташлагиси келган эди. Аммо Музаффар унинг ниятини бироз орқага суриб юборди. Шу боисдан ҳам Бургут машинага ўтириши билан ҳайдовчига шаршара томон ҳайдашни буюрди.

Моҳирўй Фаррухнинг мақсади нима эканлигини билмаса-да, кўнгли қандайдир нохушликни сизди. “Кўйинг шуларни, яхшиси, орқага қайтайлик”, деб айтмоқчи бўлди. Аммо кўрқди. Фаррух Музаффар билан рўпара бўлганида, бир гап билан атрофдагиларнинг попугини пасайтириб қўяётганида нимасинидир дадасига ўхшатиб юборди. “Наҳотки биттасидан қутулиб, иккинчисига тутилган бўлсам? Булар нега тинчгина яшашни исташмайди”, дея хаёлидан ўтказди. Бироқ бу ўйларнинг биронтаси ҳам унинг Бургутга бўлган оташин муҳаббатини совута олмади.

Шаршарага кетадиган йўлни Бургутнинг ўзи кўрсатиб кетди. Баланд-паст йўллар, жарликларнинг ёнларидан ҳайдовчилар омон-эсон ўтиб олишди. Шаршарага тахминан икки километрча қолганида Фаррух машинани тўхтатишни буюрди.

— Бу ёғига, — деди у машинадан тушиб, — менинг бир ўзим кетаман. Сизлар шу ерда кутасизлар.

— Нега? — деди Аҳмат ака. — Бундай йўл тутишинг анча хавфли. Ҳаммамиз бирга борганимиз маъқул.

— Ваҳима бўлиб кетади. Мен у ерда кимлар борлигини билиб қайтаман, холос. Ишлар кейин бўлади.

— Менам сиз билан бирга бораман, — деди Моҳирўй ҳам машинадан тушиб.

— Йўқ, сиз чарчаб қоласиз. Ўзи шундоғам базўр юриб-сиз, — деди Бургут унга қараб бошини чайқар экан.

— Сизсиз кўрқаман, — деди кўзига ёш тўлган қиз.

— Энди кўрқманг, Аҳмат ака сизни ҳеч кимга хафа қилдириб қўймайди. Қолаверса, шунча йигитлар сизни кўриқлашади. Менинг ўзим тез бориб қайтаман.

— Барибир, — деди Аҳмат ака Бургутнинг қўлидан ушлаб, — ёлғиз ўзинг кетишинг ярамайди. Йигитларнинг ҳеч бўлмаса икkitасини ўзинг билан ол. Менинг ўзим борар эдим-у, лекин ярамайман, деган хавотирдаман-да.

Фаррух унга бироз қараб турди-да, кейин индамай ортига бурилиб кета бошлади. Аҳмат аканинг имоси билан иккита йигит Бургутга эргашди.

Бургутнинг кўнглидаги ўч олиш ҳисси борган сари ортиб кетаверди. Аввалига раис ва унинг атрофидагиларни кўриб, вазиятни билиб қайтмоқчи эди. Аммо шаршарага яқинлашгани сайин нияти ўзгараверди. Охири у: “Раисни кўрганим заҳоти тилиб ташлайман”, деган қарорга келди. Лекин бироз юрганидан кейин бу фикрдан ҳам қайтди. Беқарор бўлиб қолди. Тўхтади-да, чордона куриб ўтириб олди. Йигитлар таажжубланишди.

— Ўтиринглар, — деди Бургут уларга қараб илжаяркан. — Одам ҳар-ҳар замон дам олишниям билиши керак.

Фаррухга хос эмасди бу гап. Ўздан деярли етти-саккиз ёш катта одамларга нисбатан бундай дейиш беўхшовроқ эди. Лекин у шундай деб айтди. Мияси ғовлаб кетганидан, чорасизликдан айтди. Йигитларга оғир ботиш-ботмаслигини ўйламади. Умуман, бу йигитлар кўчанинг одамлари эдилар. Улар ўзларидан зўр одам онасидан олиб сўккан тақдирдаям ғиринг демасди. Уларнинг энсаси қотишига сабаб бошқа нарса эди. Яъни, Фаррухнинг ўтириб олганию, қанақа дарди борлигини айтмаётгани.

— Мен сизларга келманглар, дегандим-ку, — деди Бургут йигитларнинг норозилигини сезиб.

Фаррух бошини эгди-да, нима қилиш кераклиги ҳақида ўйлади. Раиснинг маишат қилаётганлигини кўриб қайтишдан маъно топмади. Шунингдек, унга ҳамла қилишнинг ҳам вақти эмасди. Шунча одамни етаклаб келиб, яна ҳеч нарса қилмасдан олиб кетиш... Бургутнинг обрўси тушиб кетиши ҳеч гап эмас. У шундай йўл тутиши керак эдики, ҳаммаси хамирдан қил суғургандай силлиқ кетиши даркор.

— Кетдик, — деди Фаррух кутилмаганда ўрнидан сакраб туриб, — кўрайлик-чи, мешқорин раис нима ишлар билан шуғулланаётган экан?

Бургут аввал ўзи гувоҳи бўлган манзарани кўраман, деб ўйлаган эди. Адашди. Маишатбозлар орасида амалдору унинг даражасидаги одамлар кўринмади. Агар бўлганида, раис томоғи йиртилгудек бақриб кулмас, дастурхон бошида думалаб ётмасди. Балки қўли кўксида, елиб-югуриб хизмат қилиб юрган бўларди.

Бургут маишат қилаётганлар орасида новча ҳам борлигини кўрди. Қони қайнади. Лекин жойидан жилмади. Ўткир нигоҳлари билан уларни кузатиб турди. Сўнг:

— Сиртлон, нима қилиш кераклигини биласанми? — дея сўради ёнидаги йигитларнинг биридан.

— Ҳозир уларнинг ҳаммаси итдай ичган. Молдан фарқи йўқ. Бориб биттама-битта тинчитиб ташласак ҳам бўлаверади, — деди Сиртлон айшу ишрат билан шуғулланаётганлардан кўзини узмай.

— Бўлмайди, — деди Фаррух унга бир қараб қўйиб, — мен номард эмасман. Ўзимдан ожизларга қўл кўтармайман. Ҳозирча кайфу сафо қилиб олишсин, кейин ҳисоб-китоб қиламиз.

Бургутнинг бунчалик тез қайтиши Аҳмат акани ажаблантирди. У икки соатдан зиёдроқ кетишса керак, деб ўйлаганди. Шу боисдан ҳам машина ўтиргичини дарахт соясига қўйиб, оёқларини узатганча чўзилиб ётарди. Арчазор орасидан Фаррухнинг чиқиб келаётганлигини кўрганидан кейин ўрнидан туриб кетди.

— Тинчликми? — дея бақриб сўради уларнинг етиб келишини ҳам кутмай.

Жавоб бўлмади. Аҳмат акага бир қараб қўйган Бургут бошини эгганча келаверди. Фаррух кетганидан машинанинг ичига кириб олган, кўз ёш тўкиб Бургутнинг эсон-омон келишини худодан тилаб ўтирган Моҳирўй Аҳмат аканинг овозини эшитиб машинадан тез тушди. Уни кўрган Фаррух жилмайди, қадамини тезлатди. Худди шу маҳал Моҳирўйнинг нозлангиси келди. Айни дақиқада бунинг ўрни эмаслигини билиб турарди. Лекин шундай қилгиси келиб қолди. Бунинг сабабини ўзи ҳам билмайди. Чопқиллаб арчазор орасига кириб кетса-ю, орқасидан Фаррух қидириб борса, у йигитнинг жиғибийрон бўлиб излаётганлигини кўрса, лекин йигит уни ахтариб тополмаса. Ҳаммаси худди эртақдагидай бўлса. Оти ўчгур ғам-ғуссанинг соясиям кўринмаса. Аммо у арчазор орасига югуриб кета олмади. Оёғи худди ерга михлангандай жойидан қимир-лолмай тураверди. Бургут унинг ёнига етиб келди-да:

— Зериктириб қўймадимми? — дея сўради.

Унинг бу саволи қизнинг аччилигини чиқарди. “Энди топишган бўлсаг-у, бу кишим қандайдир ишига ўралашиб, мени ёлғиз ташлаб кетса. Бунинг устига, берган саволиничи?”, дея хаёлидан ўтказди. Фаррух Моҳирўйнинг сочини силаб қўйди-да, Аҳмат аканинг ёнига бориб:

— Орқага қайтамыз. Эртага отамнинг маъракасини ўтказишимиз керак. Уни ўтказмай туриб, мен бирон ишга қўл уролмайман, — деди.

Намоз ўқишни бошлаганидан бери диний масалаларга жиддий ёндашадиган бўлиб қолган Аҳмат ака унинг гапини дарров маъқуллади.

— Сени тушуниб турибман, — деди у. — Худонинг бошқа кунлариям бор-ку.

Улар қишлоққа қайтиб боришганида Музаффарнинг тобути эндигина ердан узилган эди. Фаррух машинадан сакраб тушиб, мазор томон шошаётган одамлар қаторига қўшилди. Унинг йигитлари, Аҳмат ака ҳам унга эргашишди. Чўпон Бургут уялмай-нетмай ўзи ўлдирган одамнинг тобутини қўтараётганлигини кўрганида жони ҳалқумига келди, қони қайнади. Аммо ёлғони ошкор бўлиб қолмаслиги учун аламини ичига ютди. Бунинг устига, у Фаррухдан кўрқди.

Лекин шундай бўлса-да, юрагидаги қасос истаги гуркираб ёнаётган аланга мисоли вужудини куйдирмоқда эди. У ўч олишни кўнглига тутиб қўйди.

Фаррух уйига қайтганидан кейин бироз дили ёришди. Йигитлари Баҳромқул бобо олиб келган қишлоқдошлари билан бирга уйни анча саранжомлаб қўйишганди.

— Мана шу менинг уйим, — деди у тўртта чордевордан иборат, вайронага айланган иморатга ҳайратланиб термилганча қотиб қолган Моҳирўйга. — Мен бу ерда яшаётган пайтимда сал тузукроқ эди. Қаровсиз қолганидан кейин ҳар бало бўларкан.

— Ота-онангиз-чи? — деди Моҳирўй.

Фаррух жавоб бермоқчи бўлганида томоғига бир нарса тикилди. Гапиришга қийналди. Шу боисдан ҳам индамай қўяқолди. Кўзида пайдо бўлган ёшни кўрсатмаслик учун уйнинг ичига кирди. Димоғига туриб қолган чиқиндининг ачимсиқ иси ҳиди гупиллаб урилди.

* * *

Уйига важоҳат билан кириб келган амалдорнинг фиғони фалакка чиқди. Зулайҳо ҳеч қаерда йўқ, унинг қаерга кетганлигини ҳам ҳеч ким билмасди. Хизматкорларнинг довдираб, қалтираб айтган гаплари: “Икки чамадон нарсаларни таксига ортди-да, қаёққадир жўнаб кетди, бизга ҳеч нарса демади”, бўлди. “Итдан тарқаган, олдиндан билган экан-да”, дея хаёлидан ўтказган Турғун Фаниевич шитоб билан Достоннинг хонасига кирди. Эркатоё ўғил беғам-беташвиш пишиллаб ухлаб ётар эди. Ҳар қанча қони қайнаган, унча-мунча нарса тўхтатиб қолиш мушкул бўлган амалдор Достонга термилиб қолди. У ухлаётган болада ўзига ўхшаб кетадиган жиҳат қидирди. Тополмади. “Шунчалик гўл эканлигимни билмаган эканман”, деб ўйлади ва ёнидан тўппонча чиқариб Достонга яқинлашди. Аммо отолмади. Болага нисбатан меҳри бор экан, ана шу меҳр уни бундай иш қилишдан тўхтатиб қолди.

Турғун Фаниевич чуқур сўлиш олиб уйдан чиқиб келди. Унинг қўлидаги тўппончани кўрган Бахтиёрнинг капалаги учиб кетди.

— Нега безрайиб қолдинг? — деди унинг ёнидан ўтаётган амалдор. — Отганимда эшитардинг-да.

Хўжайиннинг гапидан Бахтиёр бирдан ўзига келди ва Турғун Фаниевичнинг орқасидан эргашди. Амалдорнинг мияси ғовлаб кетган, нима қилишни билмас эди. Бир зум: “Шу нарсалар менга керакмиди, нима қилардим битта бошимга шунча ташвиш орттириб? Тинчгина яшайверсам бўлмасмиди?” — деган ўй хаёлига келди. Аммо бу ўй ўзини тиклаб олишига улгурмай, иккинчиси уни қувиб солди: “Бунақа махлуқлар ичида мен барибир ҳар қандай шароитда ҳам ҳозирги ҳолимда бўлардим. Одамлар мени кўриш тугул, номимни эшитиши билан титрайди. Бу баччағарнинг қизи бўлса ўзига ўйнаш орттириб олибди-я, яна бу гапни мен шунча одамларим орасида эшитдим. Об-рўйим сариқ чақаданам арзон бўп кетди. Энасини эмсин! Аввалдан бундан қутулмоқчи бўлгандим. Энди кўрасан, мегажин...”

У чорпояга ҳолсиз ўтирди-да, хизматкорлардан бирини имо қилиб чақириб, пиво олиб келишни буюрди. Хўжайиннинг асаб толалари бироз жойига тушганлигини сезган Бахтиёр секин ёнига келди-да:

— Битта сауна қилиб дам олинг, — деди.

Амалдор унга жавоб қилмай, келтирилган пивони худди чўлу биёбонда қолиб кетган одамдай ютоқиб сипқорди. Сўнг оғзини кафти билан артганча:

— Бўпти, мен кетавераман, сен бўлсанг, ўша ёққа янганнинг калласини олиб борасан, — деди.

Бахтиёр бу гапни кутмаган эди. Жойида музлагандек қотиб қолди. У юрариниям, юрмасиниям билмас эди.

— Қулоғинг том битганми?! — дея бақириб юборди унинг қўққайиб туришини кўрган Турғун Фаниевич.

— Хўжайин, гапингизни яхши эшитдим. Лекин янга...

— Лекин-пекини йўқ. Сен бажар, вассалом!

Бахтиёр “хўп” дегандек бошини оғир қимирлатиб кета бошлаганида амалдор унга яна бир марта бўкириб, Зулайҳони қаердан топишини сўраганида, Бахтиёр “қидириб топаман”, дея жавоб қайтарди.

— Қидириб топишингга менинг сабрим чидамайди, Н. шахрига бор. У ерда манжалақининг аммаси яшайди. Менимча, ўша ёққа кетган. Кўрган заҳотинг калласини ол, — деди амалдор.

У бу гапни жаҳл билан айтмади. Ерга қараб, паст овозда айтди. Гуё гапида иккиланиш бордай эди. Бахтиёр ўша иккиланишни сизди. Лекин сезмаганга олди ўзини.

* * *

Хатнинг охирига нуқта қўйишидан аввал Зулайҳо “Агарда тезда етиб келмасанглар, эҳтимол, мен ҳам бу дунёдан кетишга улгурган бўларман...” деб ёзди. Шундан сўнггина охирги нуқтани қўйди. Сўнг ёзганларини биров ўқиб қоладигандек шоша-пиша буклаб конвертга солиб, уйдан чиқди. Ташқарида “нажот фариштаси”ни интиқлик билан кутаётган кампир Зулайҳони кўриб, хурсанд бўлиб кетди.

— Холида амма, — деди Зулайҳо жилмайиб, — сизга кичкинагина илтимос чиқиб қолди.

— Вой, амманг ўргилсин, қандай илтимосинг бўлса, айтавер, жон деб қиламан, — деди кампир ёшига ярашмаган чаққонлик билан ўрнидан тураркан.

— Манави хатни почтага ташлаб келинг. Ўзим чиқардим-у, бошим оғриб турибди. Йўл чарчоги бўлса керак. Озгина дам олмасам бўлмайдиганга ўхшайди, — деди Зулайҳо афтини буриштириб.

Амма яна икки-уч марта айланиб-ўргилганидан кейин жиянининг қўлидан мактубни олди-да, дарвоза томонга шошиб юрди. Унинг орқасидан кулиб қараб қолган Зулайҳо ҳар қандай ёшдаги одамни пул ўзининг истаган қўйига солиши мумкинлигига яна бир марта амин бўлди.

Зулайҳо уйга қайта кириб, кўрпача ёзиб, унга чўзилди. Ҳадеганда уйқуси келавермади. Ўтган умрини бирма-бир хотирлай бошлади. Афсусланди. Алам қилди. Кўзларидан ёш сизиб чиқди. “Ўлиб кетсин ҳаммаси, — дея пичирлади лаблари. — Қизига уйланмаса ундан нарига ўтиб кетмасмиди, нима ишим бор эди?! Майшатимни қилиб юраверсам бўлмасмиди? Аслида, бошқа эркак билан бўлишимгаям шу падарингга лаънатнинг ўзи сабабчи. Мени нари қилди. Ўзимам биттанинг ёнига бормасдан, бир нечта қилганимда яхши бўларкан. Ҳеч бирига кимлигимни айтмасдим. Балки бекорга хавотир олаётгандирман. У ҳеч нарсадан хабар топмагандир. Хатни қайтарсамми?.. Ўлсин, нима бўлса бўлди энди, шу пайтгача биронтаям қилган ишимни бузмаганман. Шу ҳаётимдан йўқолса йўқолиб кетсин”.

— Амманг келмадими? — дея Зулайхонинг хаёлини бўлиб юборди Санжар чол эшикни очиб. “Падарингга лаънатда фаросат деган нарсанинг уруғиям йўқ. Тўғри келган жойга тумшуғини тиқиб кетаверади”, дея пичирлади аёл.

Ичкилик чолнинг ҳамма аъзоларини ишдан чиқараёзган эса-да, унинг қулоғи ҳали-ҳамон аниқ-тиниқ эшитарди. Лекин у Зулайхонинг гапларидан асло хафа бўлмади. Тўғрироғи, хафа бўлишни истамеди. Навбатдаги ароғини, усиз қийналиб қолишини ўйлади.

Шу боисдан ҳам жилмайди-да, эшикни ёпди. Бу пайтда дарвоза ёнида бегона машина тўхтаган эди. Санжар чол Турғун Ғаниевич хотинининг орқасидан келган хаёл қилиб, дарвозага қараб турди. Лекин тезда у тақиллай-вермади. “Кўшненикига биронтаси келгандир”, — деб ўйлаган чол энди уйига кирмоқчи бўлганида, «ғийқ» этган овоз келди.

Санжар чол ортига бурилиб, иккита барзангининг ҳовлига кириб келаётганлигини кўрди. Чол ҳеч қандай ёмон хаёлга бормасдан, уларнинг истиқболига юрди.

— Зулайҳо келдими? — дея сўради Бахтиёр чолнинг узатган қўлини ҳавода қолдириб.

Чол келган “меҳмон”дан бунақа муомала кутмаган эди. Ўз навбатида уй эгасининг безрайиб туришини кўрган Бахтиёрнинг жаҳли чиқди. Саволини бошқатдан, бир поғона баландроқ қилиб такрорлади.

Қулоғига таниш овоз эшитилган Зулайҳо ўрнидан сапчиб турди-да, секин деразадан ташқарига мўралади. У ҳовлида Бахтиёрни кўриб, юраги орқасига тортиб кетди. Кўзидан бирдан ёш сизиб чиқди. “Бунчалик тез, — дея хаёлидан ўтказди у, — ҳали вақт бор эди-ку!” Унинг оёқ-қўлларида дармон кетди. Беҳолланиб дераза раҳига сунганча ўтириб қолди. Кейин юзини кафти билан бекитиб йиғлашга тушди. Кўз ўнгидан яна бир бора ёшлик дамлари, ундан кейинги ҳаёти ўта бошлади. У мана шу хаёллари тўхташини ҳечам истамасди. Аммо ўжар вақт унинг измига мутлақо бўйсунмасди. “Чора, чора керак менга, нима бўлсаям қутулиб қолишим зарур”, — деб ўйлади у ва атрофга олазарак боқди. Шунда унинг кўзи деворда осиглиқ турган жойнаmozга тушди-ю, юзи ёришди.

— Бир оёгинг гўрнинг лабига келиб қолган бўлсаям молдай ичибсан-да, гапир, сассиқ чол, — деди Бахтиёр қошлари чимирилиб.

— Одамдай, — деди Санжар чол. Унинг оғзидан бу гап кутилмаганда чиқиб кетди. Чол шунақа деб гапираман, деб ўйламаган ҳам эди. — Моллар ароқ ичмайди.

Унинг гапи Бахтиёрнинг кулгисини қистатди. Бироқ у кулмади. Қовоғини баттар уйди. Сўнг чолни нари суриб, уй томонга юрди.

Бахтиёр Зулайхонинг қиблага мутлақо тескари томонга қарата жойнамоз ёзиб олганлигини кўргач, қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди.

— Янга, — деди у, — намозни бошқа томонга қараб ўқийдилар.

Зулайхо унинг гапига парво ҳам қилмасдан жойнамозга ётиб туришда давом этди. Ҳеч нарсани билмасаям ўзича бир нималарни пичирлаб ўқий бошлади. Бахтиёрнинг бундан баттар завқи келди. “Майли, астойдил намоз ўқимоқчи экан, бироз ўз ҳолига қўяйин, билганини қилиб турсин”, дея хаёлидан ўтказди у ва эшикка суяниб ўтирди. Шу пайт унинг орқасидан иккита шериги ҳам етиб келишди. Бахтиёр уларга қараб лабига кўрсаткич бармоғини қўйди-да, “Тсс, намоз ўқияпти”, деди илжайиб. Йигитлар ҳам унинг ёнига чўк тушишди. Бири ёнидан сигарета олди-да, тутатди.

Зулайхонинг намози чўзилиб кетди. Унинг ўзи ҳам ҳадеб пичирлайверишдан зерикиб кетиб, шунчаки думалаб тураверди. Охири бели оғриб қолди. Пешонасидан тер оқиб чиқди. “Балки, улар мени фақат олиб кетишгани келгандир. Мен бўлсам ҳар хил бемаза хаёлларга бориб ўтирибман қаёқдаги хизматкорларнинг олдида паст кетиб. Ҳозир бундай қийналишни тўхтатаман-да, яхшилаб буларни тузлайман. Шунда сичқоннинг уйи минг танга бўлиб, келганларига пушаймон еб жуфтакни ростлаб қолишади”, дея у ўзи учун хуш ёқувчи хаёлга борди. Аслида унинг бундай ўйга бели оғриб қолгани сабаб бўлганди. Юрагидаги кўрқув ҳали-ҳамон ўзини билдириб турарди.

— Пишириб қўйганмиди бу ерда? Кутулиб бўладими-йўқми сенлардан? Йўқол ҳамманг! — деди жувон ясама дағдаға билан жойнамознинг устида ўтириб олганча.

— Қойил, — деди Бахтиёр мийиғида кулиб, — ҳар қандай шароитда ҳам ўзингизни йўқотмайсиз. Лекин сизга бир нарсани айтиб қўяйин. Биринчидан, қиблага тескари бўлиб олиб, бир нарсаларни пичирлаган одамни худоям кечирмаса керак. Иккинчидан, бу ердан сиз билан бирга кетамиз. Хоҳласангиз ҳам, хоҳламасангиз ҳам шу. Дўқ-пўписа қилиб мени қўрқитаман деб ўйламанг. Бундан беш-олти соат олдин шундай қилганингизда, гап йўқ эди. Энди ҳаммаси тамом бўлди...

Бахтиёрнинг гапи охирига етмай қолди. Кўчада қоқилиб кетиб, белини чиқариб қўйишига сал қолган Холида кампир оқсоқланганча дарвозадан ҳовлига кирган заҳоти чолдан учта барзангидай йигит келганлигини эшитди-ю, шоша-пиша уй эшигини очасола:

— Куёв қурмағур бир кунам жиянимсиз туролмайди-да, ўзи ҳозиргина келувди, дарров опкетиб қолманглар-да, — деб қолди.

— Энди, момо, — деди Бахтиёр, — булар бир-бировига қаттиқ боғланиб қолишган-да. Жиянингизам тез орқамдан одам жўнатынг деган экан. Мана, келиб турибмиз. Чолкампир уйга кириб турингизлар, биз аввал янга билан гаплашиб олайлик. Балки у киши шу ерда қолар.

— Майли, ишқилиб, олиб кетмасанглар бўлди. Бир-икки кун бағримизда яйрасин, — деб кампир чоли билан бирга ўзининг хонасига кетди.

— Жа кўп вақт йўқотиб юбордик, — деди Бахтиёр улар кетганидан кейин. — Ишни бошласак ҳам бўлар энди.

Зулайҳонинг юраги шув этиб кетди. Бахтиёр йигитларига ҳовлидан ўра қазишни буюрганида эса бутунлай адойи тамом бўлди. Бироқ шунда ҳам буткул умидсизланмай, амалдорнинг “ўнг қўли” бўлмиш Бахтиёрнинг кўзларига синовчан тикилди.

* * *

— Мен сизни хафа қилиб қўяман деб ўйламагандим, — деди Моҳирўй Фаррухнинг орқа томонидан келиб, елкасига осилар экан.

— Менинг ҳеч кимим йўқ, ҳаммасидан айрилиб бўлганман. Сизни биринчи марта кўрганимда яқинларим бор эди. Отам тирик эди. Энди эса йўқ. Қабрга қўйиш мен-

дай фарзанднинг қўлидан келмади... Агар менам ўладиган бўлсам, чўпон авлодининг уруғи қурийди...

Фаррух кўз ёшини кўрсатмаслик учун ортига ўтирилмас, имкон қадар овозидаги титроқни яширишга уринарди. Аммо қиз ҳаммасини сезиб-билиб турарди.

— Насиб этса, давом этади, мана кўрасиз, — деб юборди Моҳирўй ўзи ҳам сезмаган ҳолда.

Қиз йигитни ўзига қаратмоқчи бўлди. Лекин Фаррух унинг хоҳишига бўйсунмади. Қиз боланинг олдида кўз ёши тўкаётганидан уялди. Шунда Моҳирўйнинг ўзи унинг олд томонига ўтди-да, оппоқ бармоқлари билан Бургутнинг кўзидаги ёшни оҳистагина сидириб қўйди. Сўнг лабидан нозиккина бўса олди.

Фаррух рўпарасидаги қизнинг пойига тиз чўкиб оёқларига бош ургиси, йиғлаб-сиқтаб бор ҳасратларини унга тўкиб солгиси келди. Лекин бу шаштидан қайтди (Эҳтимол, қамоқхона «ҳаво»сини олиб чиқмаганида шундай ҳам қилиши мумкин эди). Ўрнига қизни қучоқлади, сочларидан ўпди ҳамда қўлини мушт қилиб онт ичди: “Энди ўлсам ўламани, сени бировга бериб қўймайман. Агар берсам, етти пуштим қуйиб кетсин”.

Бир-бирини қўлтиқлашиб ташқарига чиққан йигит билан қизни кўрган Аҳмат ака: “Ҳамма ишни ҳозирча бир четга қўйиб, буларнинг масаласини ҳал қилиш керак экан”, деган ўйга келди. Мулоҳазаси ўзига ёқди. Шу боис юзида табассум зоҳир бўлди. У шу ёшигача бирор марта ҳам бунақанги ишга қўл урмаганди. Онда-сонда унинг ҳам савобли амал қилгиси келар, лекин ҳеч уддасидан чиқолмасди. Намоз ўқишни бошлаганидан бери ичишни ташлади. Аёллар билан ишрат қилишни йиғиштириб қўйди. «Ўзим учун ўзим савоб қилдим», деб сал енгил тортиб юрган эди. Жума намозини ўқиш учун масжидга борди-ю, ҳафсаласи пир бўлди. Намоз аввалида маъруза қилган қори, худди унинг ичидагини уқиб олгандай, фақат намоз ўқишу ароқ ичишни ташлаш билан одам покланиб қолмаслигини айтганидан сўнг ичидан зил кетди. “Мен қори айтганини қилолмасам керак. Агар унинг айтганини қиладиган бўлсам, ўша куннинг ўзидаёқ жанозамни ўқишади”, деган хаёлга борди. Аммо шундай эса-да, бир-икки маротаба одамларига пешона тери билан мол-дунё орттириш лозимлиги, меҳр-

оқибатли бўлиш кераклиги, шундан кейингина одам жаннатга тушиши мумкинлигини гапирганида уларнинг энсаси қотди. Йигитларидан бири ҳатто тап тортмай: “Ака, сиз билан танимизу жонимиз бир бўп кетди”, деди. Бу гап Аҳмат аканинг суяк-суягигача етиб борди. Оғзидан бузилганнинг қорнини ёриб ташламоқчи бўлди-ю, бироқ шаштидан қайтди. Ҳозиргина бошқаларни инсофга чақирган эди, гапи совишга улгурмасидан унга биринчи бўлиб ўзи қарши боргиси келмади. Йигитга ўқрайиб қараб қўйиш билан кифояланди. Орадан икки кун ўтганидан сўнг ўша йигит Аҳмат акани бўшашган ҳисоблаб яна шаккоклик қилди. Бу сафар у очикдан-очик буйруғига бўйсунмади. Шундан сўнг жаҳли чиққан Аҳмат ака унинг баҳридан ўтиб қўяқолди. Ва қамчидан қон оқмасдан туриб биронта ишни битириш мумкин эмаслигига яна бир карра амин бўлди. Бундан анча аввал — ҳали кучга тўлган йигирма беш ёшларида бу ақидага тушуниб етганди. Мана, орадан шунча йиллар ўтибдики, ўзининг суянган услубига амал қилиб келаётган эди. Намоз ўқишни бошлади-ю, ақидасини ташлаб юбориш фикри туғилиб қолди. Оқибатда, сал бўлмаса, бор топганидан айрилаёзди.

— Бу юришларинг кўрган кўзга яхшимас, — деди Аҳмат ака секин уларнинг ёнига келиб. — Тўйларингни тезлатиб юбориш керак.

Фаррухнинг юзида табассум пайдо бўлди. Моҳирўй эса бошини эгди. Унинг юзига бирданига қизиллик югурганди.

— Қанча тез бўлса шунча яхши, — деди Аҳмат ака қўшимча қилиб.

— Бугуноқ демассиз, — дея Бургут Моҳирўйга қараб қўйди.

— Дердим-у, лекин бошқа томонлари бор-да. Эртага маъракаи ўтказиб олайлик, шу ҳафтанинг охирида сизларнинг тўйларингни қиламиз.

— Маъқулми? — дея сўради Фаррух Моҳирўйдан.

Қиз йигитнинг юзига боқди. Унинг кўзларида бир олам гина яширин эди. У аста йигитнинг қўлини қўйиб юборди-да, нари кетди. Моҳирўйнинг орқасидан Бургут кулиб қараб қоларкан:

— Уялиб кетди, — деди.

— Уялса яхши. Лекин мен уни уялтириш учун айтганим йўқ. Гапим жиддий. Тўйларингни тезлатиш керак. Бу аҳволда юришинг бошқа авторитетларнинг гашига тегади. “Босс ўзини шарманда қилиш учун ёш болани ўрнига қўйиб кетган экан-да”, деган гапнинг насоғини ўзинга яхши тушунсанг керак. Бу аҳволда, ажабмаски, кўпчилиги биз билан алоқани узиб қўйса, — деди Аҳмат ака жиддий тортиб.

Унинг гаплари Фаррухни ўйлантириб қўйди. У бир нуқтага тикилганча: “Вақти келиб ҳамманг менга бош эгасан”, дея ҳаёлидан ўтказди. Сўнг Аҳмат аканинг юзига термулиб:

— Шундай экан, ҳафтанинг охирини кутиб ўтирмасдан, отамнинг маъракасини ўтказишимиз билан, эртасига тўйни бошлаб юборамиз, — деди.

Ўша куни улар шаҳарга қайтиб келишди. Аҳмат ака Фаррух учун алоҳида уч хонали уйни тайёрлаб қўйган экан. Калитини тутқазиб:

— Келинни уйга ўзим билан бирга олиб кетаман. Битта уйда қолишларинг шариатга тўғри келмайди. Сен хавотир олмасанг ҳам бўлаверади. Янганг, сингилларинг уни ёлғизлатиб қўйишмайди, — деди.

Фаррухнинг ҳам, қизнинг ҳам бир-биридан ажрагиси йўқ эди. Узоқ айрилиқдан сўнг эндигина кўришганларидан, дарров узоқлашиб кетишни исташмасди. Лекин улар Аҳмат аканинг гапига қарши боролмас эдилар.

Маъракага қишлоқнинг деярли ҳаммаси қатнашди. Фаррухнинг бир кун шу қишлоқда бўлиши, мол дўхтиридан бошқа ҳамма билан илиқ гаплашганлиги, ҳатто Музаффарнинг тобутини кўтаргани уларнинг юрагидаги кўркунни бироз сусайтирганди. Бирови самоварга ўт ёқди. Бошқаси коса-товоқ ташиди. Аллақачонлардан бери бу хонадонга қадамини ҳам босмаган қўни-қўшниларнинг хотин-халажи ҳам келиб, у-бу нарсаларга қарашиб туришди.

Фаррух қишлоқдошларидан бундай меҳр кутмаган, “Ота-бобомнинг ҳурматини қилишармикин? Бир маротаба келиб кетишармикин?” — деган хавотирда эди. Йўқ, адашган экан. Ҳамқишлоқларининг иттифоқчилиги унинг дилини яйратди. Аммо чўпон келмади. Баҳромқул чолга:

“Бугун комиссия келади. Тоққа чиқмасам бўлмайди”, дея баҳона қилибди. Бургутнинг кўнгли хижил бўлди. У чўпоннинг нега келмаганлигини билар эди. Шу боисдан ҳам, таскин бўлармикин, деган умидда тайёрланган овқатлардан, қанд-қурслардан битта тугунча қилдириб, йигитларидан бериб юборди. Лекин берган нарсаларига: “Ит бўлсаям ўғлимни ўлдирди у. Мен боламнинг қотилининг қўлидан ҳеч нарса олмайман. Менга ундан бошқа нарса керак”, деган гапни қўшиб қайтариб юборди чўпон.

“Ўша нарсани олиш қўлидан келармикин?” — дея хаёлидан ўтказди Фаррух йигитларидан чўпоннинг “туҳфа”-сини қабул қиларкан.

— Индамай кетгандан кўрқиш керак, ким билади унинг нималарни ўзича мўлжаллаб юрганини? Энди бу қишлоққа келсанг, албатта, йигитлардан уч-тўрттаси ёнингда бўлсин, — деди Аҳмат ака Бургутнинг ёнида туриб чўпоннинг гапларини эшитганидан кейин.

Фаррух бош ирғаб қўйди.

Режа қилинганидай, тўй якшанба кунига белгиланди. Аҳмат аканинг хотини худди қиз чиқараётганга ўхшар эди. У эридан: «Бу қиз қаердан келиб қолди? Нега мен уни оқ ювиб-оқ тараб узатишим керак экан? Ўзининг ота-онаси йўқми?» — деб сўрамади. Умуман, у Аҳмат ака билан бир ёстиққа бош қўйганидан бери, майда-чуйдаларни ҳисобга олмаганда, «Нега у унақа, нега буниси бунақа?» деган саволларни бермас, эри нимаики деса, унинг учун қонун эди. Индамасдан бажариб кетаверарди. Билардики, Аҳмат ака ҳеч қачон унга зиён келтирадиган иш қилмасди. Бундан ташқари, у эридан бирор марта ҳам калтак емаган, сўкиш эшитмаган эса-да, кўрқарди. Боиси, унинг кимлигини яхши биларди.

Моҳирўй бунчалик шошиб қоламан, деб ўйламаган эди. Яхшиям Аҳмат аканинг кенжа қизи — Нодира бор экан. Моҳирўй уларникига борганиданоқ хипчабел, қорачадан келган бу қиз билан чиқишиб кетди.

— Бизникига келганингиз яхши бўлди, — деди у самимий табассум билан, онаси уларни ёлғиз қолдириб ташқарига чиқиб кетганида. — Роса зерикиб кетгандим.

— Менам хурсандман сиздай чиройли қиз билан ташишганимдан, — деди Моҳирўй унга жавобан.

— Алдаманг. Сиз мендан гўзалсиз, ишонмасангиз, ойнанинг ёнига борамиз.

— Мен сизнинг кўзингиз билан қараганда чиройлиман. Лекин менинг кўзим билан сиз бир қаранг, шунда кўрасиз, ҳақиқий гўзаллик кимда эканлигини.

— Барибир сиз чиройлисиз. Камтарлик қилманг.

Моҳирўй қараса, тортишув узоқ чўзиладиган. Айни дақиқада бунга унинг вақти йўқ эди. Шумлик қилди.

— Тўйга ҳамма нарсамни тайёрлашга улгурармиканман? — дея сўради Нодирадан хавотир билан.

— Биргалашамиз. Улгурарсиз.

— Унда мен аввал опам билан ойимга хабарни етказайин, — дея Моҳирўй юмшоқ ўриндиқдан турди.

У Нодиранинг ичи тўла савол эканлигини ва бу саволларнинг мазмунини тусмоллаб сезиб турарди. Бироқ ҳозир бундай саволларга жавоб бергиси келмаётганди.

— Яхши, унда менам сизга қўшилиб бораман, майлими? — деди жилмайиб Нодира.

Аҳмат ака ҳовлида йўқ эди. Шу боисдан ҳам Нодира онасидан рухсат сўради. Аёл ажабланди. У: «Моҳирўйнинг ҳеч кими йўқ бўлса керак, шунга эрим уни узатишни бизнинг зиммамизга юклаган», деган ўйга борган эди. У бироз таажжубланган кўйи рухсат берди. Ҳар эҳтимолга қарши, ёнларига Аҳмат аканинг йигитларидан бирини қўшиб юборди.

* * *

Моҳирўй ташлаб кетган пуллар ҳам тутаган, она-бола нима қиларини билмай бошларини ушлаб турганларида, эшик тақиллаб қолди.

— Менимча, ЖЭКдан. Кечаям келишганди. Эртагача пулини тўғрилаб қўйинглар, дейишганди, — деди Марҳабо онасига пешонасини тириштириб қараркан.

— Мен ўзим эшикни очаман. Яна биронта баҳона топарман, — дея аёл ўрнидан оғриниб турди-да, оқсоқлана-оқсоқлана эшик ёнига бориб, «очсамми-очмасамми», деб бироз туриб қолди.

Шунда эшик яна тақиллади.

— Ҳозир, ҳозир, — деди аёл синиқ овозда ва калитни бураб эшикни очди-ю, донг қотди.

Остонада Моҳирўй жилмайиб турарди.

— Болам! Ўзимнинг қизгинам! — дея аёл йиғлаб юборди.

Моҳирўй бирдан унинг бўйнидан кучоқлаб олди-да, юзидан ўпди.

— Мен келдим! — деди қиз шўх овозда.

Аслида унинг ҳам бўғзига йиғи тиқилиб турарди. Йиғлаб юбормаслик учун атайлабдан ўзини шўх-шодон кўрсатмоқчи эди у.

Аёл анча муддатгача Моҳирўйни қўйиб юбормади. Гапирай дейди, гапиролмайди. Нима дейишини ҳам билмайди. Нукул кўзидан ёш оқади.

— Ойи, менгайм навбат беринг, — деди онасининг орқасида турган Марҳабонинг тоқати тоқ бўлиб, — менам кўришайин.

Унинг гапидан кейингина аёл Моҳирўйни бўшатди.

Кўришишлар ниҳоясига етганидан сўнг Моҳирўй уйга таклиф қилинди. Икки қават кўрпача солинди-ю, аммо дастурхон ёзилмади. Чунки унга қўйиладиган нарсанинг ўзи йўқ эди. Моҳирўй бунга эътибор ҳам қилмади. Аммо Нодира ажабланди ва уйга бир қур назар ташлаб, деворнинг оҳаги сарғайганлиги, унда-бунда сувоғи ҳам кўчганлигини кўрганидан кейин излаган саволига жавоб топгандай бўлди.

— Мен янгилик билан келдим, — деди Моҳирўй бир опасига, бир онасига қараб.

— Қанақанги янгилик? — дея сўради бирдан кўзлари катта-катта бўлиб кетган Марҳабо.

— Бизнинг уйгайм янгилик келаркан-ку, — деди хурсанд бўлиб кетган аёл.

— Ишқилиб, тинчмисан? — деди тобора хавотири кучайиб бораётган Марҳабо.

— Ҳа, опажон, ҳаммаси жойида. Мен турмушга чи-қаяп-ман!

— Кимга?! — бирдан она-бола жўр овозда сўрашди.

— Ўша ўзим яхши кўрган одамга, — деди бир дам шодлиги йўқолган Моҳирўй.

— Нега бунча тез? — сўрашда давом этди Марҳабо. — Ишқилиб...

— Опажон, ҳечам хавотирланманг, ҳаммаси жойида. Юзингизни ёруғ қиламан. Мана кўрасиз. Ишонинг менга!

Марҳабо синглиси томон сурилиб ўтирди-да, унинг сочларини силади.

— Ойи, — дея онасига қаради у кўзларида жиққа ёш билан, — Моҳирўй иккаламиз шу кунгача бир нарсани сиздан яшириб келаётган эдик.

— Нималар деяпсизлар, икковингнинг ҳам гапингга тушунмаяпман. Бировинг эрга тегаяпман, дейсан, иккинчинг мендан яширган нарсангни айтасан. Ёки шунчалик овсар бўп қолдимми?! — аёлнинг сўнгги гаплари қалтираб чиқди.

— Ойи, — деди Марҳабо бошини эгиб, — Моҳирўй сизнинг йўқотган қизингиз бўлади. Синглим бу менинг, ҳақиқий синглим!

— Билардим! — дея қичқириб юборди аёл. — Кўнглим сезган эди! Адашмабман!

Аёл бошқатдан Моҳирўйни қучоқлади. Она-бола талай муддат йиғлаб ўтиришди. Ҳалигача бошини эгиб турган Марҳабо ҳар-ҳар замон бурнини тортиб қўяр, кўз ёшларини кафти билан артарди. Нодира эса буткул ҳайратланиб қолганди.

— Қизим, — деди ниҳоят аёл бошини кўтариб, — ишқилиб, бахтли бўлгин. Илло-билло, мен билан опангнинг кунни бошингга тушмасин. Орамизда ҳеч қурса сен бахтли бўлгин.

— Ойижон, насиб этса, ҳаммамиз бахтли бўламиз!

Нодира тўсатдан оҳиста шивирлади:

— Моҳирўй опа, кетадиган вақтимиз бўп қолди.

— Ҳозир, — деди Моҳирўй ва бошини кўтариб кўзидаги сўнгги ёшларни ҳам артди-да, жилмайди. — Эсим қурсин. Бу қиз менга ҳам дугона, ҳам сингил бўлади, исми Нодира.

Аёл Нодира билан сўраша кетди. Моҳирўй жиянчасининг бешиги ёнига бориб, ухлаб ётган Орзунинг юзини майин чимди-да, сўнг чўлпиллатиб ўпиб қўйди. Шундан сўнг Марҳабо ўрнидан туриб ошхона томонга кетди ва шу ёқда туриб синглисини чақирди.

Моҳирўй борганидан кейин ундан уйдан чиқиб кетганидан бери нималар бўлганлигини бирма-бир сўради. Сингил гоҳ йиғлаб, гоҳ кулиб бошидан ўтганларнинг ҳаммасини қисқагина гапириб берди.

— Хайрият, — деди Марҳабо, — худонинг ўзи сени асрабди. Бундан буёғига эҳтиёт бўл. Ҳар қалай, куёвнинг юрган йўли нозикка ўхшайди. Қадамида қоқилиб қолиши ҳеч гап эмас.

— Биламан, — деди Моҳирўй бош эгиб, — анави дадам ҳам шунақа. Атрофига ҳар хил одамларни тўплаб олган.

— Ишқилиб, синглим, бошинг тошдан бўлсин-да. Ойим айтганидай, сен бахтли бўлсанг, бизнинг қувончимиз шу.

— Раҳмат, — деб Моҳирўй опасини кучоқлаб юзидан ўтди.

Улар қайтиб кирганларидан кейин Нодира Моҳирўйга безовта қараш қилиб қўйди. Бу унинг: «энди бўлди, кетайлик», деганидан далолат эди.

— Майли, биз борайлик, ойижон, — деди Моҳирўй онасига қараб.

— Қаёққа?

— Бир-иккита ишларимиз бор.

— Келасанми қайтиб?

— Ваъда беролмайман. Балки келолмасам керак. Тўй ташвишлари...

— Шу ерда қолсанг...

— Ойижон, кейин ҳаммасини тушунтириб бераман, хўпми, сиз ҳечам хавотир олманг, — дея онасининг гапини бўлди Моҳирўй.

Ташқарига чиқиб машинага ўтиришгач, “Тўрт-беш сўм бериб кетиш керак эди”, дея ҳаёлидан ўтказди Моҳирўй. Аммо унинг ёнида бир чақа ҳам йўқ эди. У уялиб, қизариб-бўзарганча Нодирага юзланиб:

— Бир озгина пул керагиди-да, — деди паст овозда.

Нодира қанчалигини сўраб ҳам ўтирмасдан оппоқ сумкачасини очди-ю, бир даста ўн сўмликларни чиқариб, Моҳирўйнинг қўлига тутқазди. Моҳирўй улардан биттагинасини олиб қолганини қайтариб бераётганида:

— Қайтими керакмас, — деди Нодира жилмайиб.

— Бу жудаям кўп, — деди Моҳирўй хижолат тортиб.

— Қайтарсангиз мен хафа бўламан. Дадам сизни ҳам қизимиз, ҳам келинимиз бўлади, дедими, демак, бегонага пул бераётганим йўқ, — Нодира сумкачасини ёпиб қўйди-да: — Ана, касса ҳам беркилиб қолди, — деди жилмайиб.

Моҳирӯй ҳам тантилик билан ҳамма пулларни опасининг қўлига тутқазди.

— Нима қилаяпсан? — деди Марҳабо ҳаяжонланганидан. — Ўзинга керак бўп қолади.

— Мен топаман, ҳўп, хайр, — деганча машина эшигини ёпди Моҳирӯй ва ҳайдовчига илтимос қилди: — Тезроқ ҳайданг.

Машина иккинчи светофорда тўхтаганида, ўйланиб кетаётган Моҳирӯй деразадан ташқарига қарадию бирдан чўчиб тушди. Уларнинг ёнига келиб тўхтаган оқ “Жигули”да амалдорнинг уйини доим озиқ-овқат билан таъминлайдиган йигит ўтирарди. У ҳам қиз томонга қараб турар эди. Уларнинг нигоҳлари тўқнашди.

* * *

Бахтиёрнинг кўзида совуқликдан ўзга нарса йўқ эди. Шундан кейингина Зулайҳо тақдирига тан берди. “Мени ўлдиргани билан унинг ўзи ҳам кўп яшамайди. Хатим етиб бориши билан ҳаммаёқ алғов-далғов бўп кетади. Агар ўшанда ўзим тирик бўлганимда роса устидан кулардимда”, дея хаёлидан ўтказди у.

Бахтиёр эса негадир шошилмаётганди.

— Мени ўлдиргани келганмидинг? — деди Зулайҳо амалдорнинг “ўнг қўли” бемалоллигидан ғазабланиб.

— Буни сизга ким айтди, янга? — деди хунук илжайган Бахтиёр.

— Кўзинг, қарашинг айтди. Сен бу ерга яхши ниятда келмаганинг шундоққина кўриниб турибди. Хўжайиннинг: «Ўлдириб, шу ёқнинг ўзига кўмиб келинглар», дедими? Унда нимага қараб турибсан? Айтганини бажар-да, қўй.

— Гуноҳингиз борлигини ўзингиз ҳам яхши биларкансиз, янгамулло.

— Мен сенга отчёт бермайман. Эсиз, вақтида сениям бир ёқли қилиб юбориш керак экан-да.

— Янга, нафасингиз аканикиданам совуғ-эй, одамни музлатиб юборади.

Зулайҳонинг назарида Бахтиёр бироз юмшагандай эди. “Балки, шунақа дағдаға қилиб турсам, умрим бир-икки соатга чўзилар”, деган хаёлга борди у.

— Мен сенга ўхшаган одамлар билан ади-бади айтишиб ўтирмайман. Ишингни бажаргин-да, бу ердан туғингни шиқиллат.

— Яхши, янгамулло, ўзингиз шошаётган экансиз, мен нимаям дердим, — дея Бахтиёр йигитларига имо қилганди, улар тезда Зулайҳонинг икки томонидан ушлашди.

Бахтиёр пичоқ яланғочлади. Буни кўриб Зулайҳони титроқ босди. Кўзидан ёш сизиб чиқди. Амалдорнинг “ўнг қўл”и бир-бир босиб Зулайҳонинг ёнига яқинлаша бошлади. Жувон қунишди, совуқ қотди, қалтираши кучайди, типирчилашга-да ҳоли қолмади. Ўзича ўлимни мағрур қарши оламан, деб ўйлаган эди. Аммо бу нарса унинг қўлидан келмади. Бахтиёр эса Зулайҳога бир қадам қолганида тўхтади. Унинг ўқрайган кўзларига қарашга жувоннинг кучи етмади. Худди шу пайт полда иссиқ сариқ сув пайдо бўлди. Аввалига буни эркаклардан ҳеч бири сезмади. Сассиқ ҳид ҳавога кўтарилганидан кейин эса Зулайҳони ушлаб турган йигитлардан бири бурнини жийирди. Бахтиёр бунга эътибор қилмай, аввал жувоннинг сочини секин силади. Сўнг ғижимлаб, бошини эгди-да, пичоқ тигини бўйнига теккизди.

— Вой!!! — дея бақириб юборди бирдан Зулайҳо.

— Хи-хи-хи! Ҳали бошламадим-ку, — деди Бахтиёр.

* * *

Амалдор шаҳарнинг энг кўримсиз жойида ўзи учун махсус қурдирган ҳаммомга борганидан кейин ҳам кўнгли тинчимади. Бир томондан хотинининг қилган ишлари азобга солаётган бўлса, иккинчи томондан Зулайҳога нисбатан ўта шафқатсизлик ишлатгандай туйилиб кетаверди. “Қартугул шу даражага етишишимда унинг хизматлари ҳам бор эди. Жўнгина жазоласам ҳам бўларди. Айтайлик, «тинчитиб» қўйиш билан чекланганимда ҳам етарли эди. Бахтиёр менинг ички ҳолатимни сезганмикин ёки роботларга ўхшаб, буюрилдими, худди шундай бажарилиши керак, деб ҳисоблаб Зулайҳонинг калласини кўтариб келадими?.. Аслида буям унга кам, лекин бир пайтлар силаб-сийпаб эркалаганимни энди танасиз кўришга бардошим етадими?.. Йўқ, буйруқни ўзгартиришим керак. Ўлдириш-са ўлдиришсин-у, лекин менинг ёнимга олиб келишма-

син... Дарвоқе, энди кеч бўлди. Баччағарнинг аммасининг уйида телефонам йўқ. Юборган одамим етиб боргунича Бахтиёр ишни битириб қўйиши ҳеч гап эмас. Ўшанда ҳаракатларимнинг ҳаммаси бекор кетади. Йигитлар ёнида ноқулай аҳволга тушиб қоламан. Энди гишт қолипдан кўчди. Агар Зулайҳонинг бахти бўлса, фожиасизроқ, оддийроқ ўлим топади. Йўқса, калласи танасидан жудо қилинади...

Бас-с-с!!! Чидолмайман қолган нарсаларни ўйлашга!" Амалдор ўрнидан сакраб туриб кетди. Унинг юраги сиқила бошлади. У хаёлга гарқ бўлганидан тобора қизиётган буғхонада эти куюётганини сезмай қолганди. Юраги сиқилгани етмагандай, боши ҳам айланишга тушди. Яна бироз бу ерда турса, йиқилишини сезиб буғхонанинг тепа қисмидан биттама-битта пастга тушаверди, пастга тушди-ю, эшикни эндигина очмоқчи бўлганида оёғи сирпаниб кетди. Яхшиям қўли билан суяниб қолди. Йўқса боши ёрилиши аниқ эди. "Итдан тарқаганлар! Онангни ...". Унинг овози буғхонадан нарига ўтмади. Амал-тақал қилиб ўрнидан турди-да, эшикни очди. Муздек шабада юзига урилиб, танаси яйради. Шундай бўлса-да, у боятидан баттар болохонадор қилиб бор овозда бақриб сўкинди. Фақат белларидан пастини оқ чойшабга ўраб олган йигитлар амалдорнинг овозини эшитишлари билан бир-бирини итаришиб, ҳаммомнинг ичига югуриб киришди.

— Қайси итнинг боласи пархонани шунчалик иситиб юборди?! — дея уларни кўриши билан бўкирди Турғун Фаниевич.

— Ҳозир топиб келаман, — дея йигитлардан бири дарҳол ортига бурилди.

— Ўлакса қилиб абжағини чиқар! — дея бўкирди унинг ортидан амалдор ва ўзи ҳолсизланиб ўриндиққа ўтирди.

Унинг юзи қизариб кетган, ҳансираб нафас олар эди.

Йигитларнинг иккитаси Турғун Фаниевични елпишга тушишганида, амалдор уларни сийтаб ташлади.

— Сенларга кўзим учиб тургани йўқ, чақир анавиларингни!

Йигитлар қандай киришган бўлишса, яна шу тахлитда чиқиб кетишди. Уларнинг ўрнига бир-биридан гўзал иккига сариқ сочли, хипчабел қиз атрофга хушбўй атир ҳидини

таратиб кириб келишди. Улар онасидан қандай туғилган бўлса, худди шундай аҳволда эдилар. Бири амалдорнинг оёқ томонидан, иккинчиси бошидан қўлларини, таналарини гоҳ теккизиб, гоҳида теккизмай майин уқалашга тушиб кетишди. Кўзларини юмиб олган амалдор бир зум ҳамма нарсани унутди. Асаб толалари бўшашди. Чуқур нафас олар экан: “Қани энди ҳар доим шунақа бўлса, ҳеч ким сенинг оромингни бузмаса”, дея ўйлади. Аммо бироз ўтиб унинг хаёлига ташвишлар қуюндай бостириб кела бошлади. “Моҳирўй топилмади. Турманинг дабдаласи чиқиб кетди. Зулайхо кўча хотинига айланди. Биттагина ўғил... Мендан олдин ўлиб кетмасайди”, дея хаёл сураётган амалдор қизларнинг ҳаракати чуқурлашиб бораётганлигини сеза бошлади.

— Отставить! — деди у кўзини очмасдан.

Қизлар бирдан ҳаракатдан тўхташиб, қадрларини ростлашди.

— Вы можете уйти.

Қизлар нозли-нозли қадам ташлаб чиқиб кетишди. Уларнинг орқасидан кузатиб қолган Турғун Ғаниевичнинг кулгиси қистади. “Нозли юришга бало борми, ўзинг пол латтадан ҳам баттарсан-у. Яна олифталаниб одамнинг асабини ўйнайсан... Сендақаларни кўча-кўйда биронта эркак кўриб қолса, оғзидан суви оқади. Шунақалар қилаётган ишларингни ҳам бир кўришсайди”, дея ўйлади у ва ўзини кўм-кўк сув тўлдирилган ҳовузга отди. Бироз у ёқдан-бу ёққа сузгач, сувдан чиқди-да, стол устида турган пиволардан бирининг оғзини очиб, шишаси билан кўтариб ичди. Шу маҳал унинг хаёлига раис ва тутқундаги учта “шер” келди. Уларни амалдор буткул эсидан чиқарган эди.

— Малик! — дея бақирди Турғун Ғаниевич қўлидаги шишани столнинг устига қўяр экан.

Боягина чиқиб кетган йигитлардан бири ҳовлиқиб кириб келди.

— Мен кийингунимча машинани тайёрлаб тур, тоққа борамиз. Йигитлардан яна иккитасига айт, улар ҳам биз билан бирга кетади. Баҳонада шамоллашади.

Йигит тезда кўздан ғойиб бўлди. Амалдор кийимларини шошилмасдан кийди-да, ташқарига чиқди. Назарида,

ҳаво тозадай эди. Осмонда бир гала қушлар чуғурлашиб учиб ўтишди. Турғун Фаниевич қушларга қараб олгач, керишди-да, машина томон юраётганида хизматчилардан бири ёнига югуриб келиб:

— Хўжайин, сизни уйдан сўрашяпти, — деди шошиб.

Амалдорнинг афти бужмайди.

— Ким экан?

— Абдуғани.

— Абдуғани?! Баччағарнинг нима иши бор экан? Картишка-пиёзга пул тополмай қолибдими? Шунини сендан айтиб юборса ўладими?

— Хўжайин, — деди хизматкор ранги оқариб, — бошқа гапи борга ўхшайди. Менга айтмади.

Амалдорнинг юраги шиг этиб кетди. “Ҳойнаҳой уйга Бахтиёр келган-у, Зулайҳонинг калласини Абдуғани кўриб қолган. Ҳеч нарсадан хабари бўлмаганидан менга ҳовлиқиб телефон қилган. Итдан тарқаган Бахтиёр, гапимга тушунмаган экансан-да. Қорнингни ёриб, ичагингни сугуриб оламанда, бошингга салла қилиб ўрайман!” дея хаёлидан ўтказди амалдор.

— Нима дейсан?! — дея бақирди у гўшакни қулоғига тутиб.

— Хўжайин! Хўжайин! — симнинг иккинчи учидан Абдуғанининг ҳаяжонланган овози эшитилди. — Мен, мен Моҳирўйни кўрдим!

— Ким билан, қачон кўрдинг?!

— Шаҳарда, Аҳмат нистанинг мошинасида...

— Вой мараз! Вой итбалиқ! Айтдим-а, нега бу қизнинг топилиши қийин бўп кетди, деб. Ҳали сенмидинг менинг қизимни яширадиган! — дея сўкинган амалдор Абдуғанидан яна сўради: — Қаёққа қараб кетаётганди улар? Соат нечада кўрдинг?

Абдуғани ҳаммасини оқизмай-томизмай айтиб берди.

Шундан кейин Турғун Фаниевич гўшакни улоқтириб юборди-да, шахдам қадамлар билан ташқарига чиқди. Қизариб-бўзариб бироз у ёқдан-бу ёққа юрганидан кейин:

— Малик! — деди машина ёнида хўжайинининг буйруғини кутиб турган йигитга. — Тоққа бориш қолдирилади. Тезда ҳаммани йиғ.

Малик бир зумда ҳаммом атрофидагиларни тўплади. Улар бор-йўғи беш киши эди.

— Кам, — деди уларга бирма-бир қараб чиққан амалдор. — Ҳамма ярим соатда мана шу ерга тўплансин.

Малик машинага ўтирди-да, дарров уни жойидан қўзғатди.

Амалдор эса қайтиб ҳаммомнинг ичига кирди ва яна пиво ичишга тушиб кетди. Унинг ҳаяжони ҳечам тўхтамас, бунга сайин жиғибийрони чиқиб борарди. “Бурнимнинг тагидаги илонни қандай қилиб эсимдан чиқариб қўйдим? Билардим Аҳматнинг ҳалиям гимираб юришини. Нега вақтида унинг бошини мажақлаб ташламадим? Ҳамма айб ўзимда, охирги пайтларда жилови анча бўш қўйдим. Бундан падарингга лаънат писта ҳам фойдаланиб қолибди... Мана, майда-чуйдаларга ўралашиб қолишнинг оқибати... У Боссга хизмат қилган, ҳозир кимнинг ялогини ялаяпти? Ёки Боссдан қолган ялоққа эга чиқдимикин? Нега менинг ҳеч балодан хабарим йўқ... Қари тулки-и-и, сенинг қўлингдан кўп нарсаси келади. Лекин менга бас келолармикансан? Бир сен билан куч синашиб кўрайлик-чи”, дея ўйлади у.

Ярим соатга яқин вақт ичида бешта пиво шишаси бўшадди. Амалдорнинг кайфи анча ошиб қолган эди. Шундай пайтда унинг тамакига хумори тутарди.

— Малик! — деб бақирди чўнтақларига қўлини тиқиб кўриб, сигарета тополмаган Турғун Фаниевич.

Йигитлардан бири шошиб эшикни очди:

— Хўжайин, сиз уни иш билан жўнатгандингиз.

— Сигарет олиб кел.

Сигаретани боягина амалдорни нозик бармоқлари билан уқалаган қиз олиб келди-да, ўзи лабига қистириб тутатгач, Турғун Фаниевичга узатди. Амалдорнинг завқи келди. Бир муддат бошидаги ташвишлари ҳам эсидан чиқди.

— Сен фариштамсан, — дея қўлини қизнинг белидан ўтказди. Қиз ҳам эркаланиб унинг бўйнидан қучоқладди. — Нега ўзингнинг борлигингни билдирмайсан?

Қиз жавоб қилмасдан юзларини амалдорнинг юзига теккизиб, мушукдайин сийпаланди.

— Жонимни сендайин жонон суғуриб олса розиман!

— Недавно ты же нас выгнал, — деди қиз нозланиб.

— Овозинг бирам ширалики, қараб ўтирма, бошла, — деди амалдор ортиқ сабри чидамай.

Қиз ишга кириша олмади. Хизматкорлардан бири эшик ортида туриб, Маликнинг келганини айтди.

— Ҳар доим шунақа, эндигина дам олмоқчи бўлганимда нимадир оёқ остидан чиқиб қолади, — деб у чўк тушган қизнинг сочини силади. — Боравер, кейин сен билан албатта ишрат қиламиз.

Қиз норози қиёфада Турғун Фаниевичга бироз қараб тургач, кийимларини кийиб, ташқарига йўналди.

Ташқарига чиққанидан кейин ўн беш чоғли йигитни кўрган амалдорнинг кўзи қувнади.

— Малик, сен бошсан, — деди у ўзи учун жонини ҳам беришга шай турган одамларига бирма-бир нигоҳ ташлагач. — Ҳозирча Бахтиёрнинг ўрнини эгаллаб турасан. Гап бундай. Аҳмат пистанинг уйини ўрайсанлар, у ердан пашша ҳам учиб кетолмасин. Кечқурун ишга киришасанлар. Мени Моҳирўйдан бошқа ҳеч ким қизиқтирмайди. Қизимнинг бошидан бирор тола ҳам сочи тўкилмасин. Пистанинг уйидаги бошқа одамлар эса ёшини яшаб, ошини ошаб бўлган. Уларни ортиқча ушлаб туришнинг ҳожати йўқ. Патталарини қўлларига тутқазиб, нариги дунёга кузатиб қўйинглар, фақат пистанинг ўзи менга тириклайин керак. У билан алоҳида ҳисоб-китобим бор.

* * *

Одам тирик қолиш учун жон-жаҳди билан ҳаракат қилмай, ажални бўйнига олиб қўйганида уни ўлдиришга иштиёқ қолмас экан. Бахтиёр пичоққа термилганча талай муддат туриб қолди. Зулайҳо ҳатто зерикди. Бўйни ҳам толди. У “жаллод” нега ишини бунчалик пайсалга солишини тушунмас, шу ҳолатида ҳам асаби ўйнаб, Бахтиёрни қарғагиси келарди. Боягина бутун вужудини қамраб олган қўрқув қаёққадир йўқолган эди. У қилиб қўйган ишидан уялди. Жаҳли чиқди. “Қаердаги пандавақиларнинг олдида шарманда бўлдим. Энди булар дуч келган жойда: “Фалончини боплаганмиз”, деб мақтаниб юради”, дея ўйлади жувон. Шу маҳал унинг калласига ғаройиб фикр келди. Бундан у қувониб, жилмайди ҳатто.

— Сенга айтадиган гапим борида. Ўзи айтмоқчи эмасдим-у, лекин умримнинг охирида битта савоб иш қилиб кетай деган ҳаёлга бордим, — деди у.

Бахтиёр жувоннинг сочларини қўйиб юборди:

— Гапиринг, янгамулло.

— Фақат сенинг ўзингтагина тегишли, — деди Зулайҳо бошини кўтариб. — Гувоҳлар бўлиши шарт эмас.

— Булардан мен ҳеч нарса яширмайман, — дея Бахтиёр йигитларига бирма-бир қараб қўйди.

— Тақдиринг, бола-чақанг билан боғлиқ нарсаларни ҳамма билаверсин, десанг, бемалол айтишим мумкин, — деди Зулайҳо муғамбирона илжайиб.

Жувоннинг сўзлари Бахтиёрга таъсир қилмасдан қолмади. У йигитларига қараб имлаган эди, улар жувонни қўйиб юбориб, ташқарига чиқиб кетишди.

— Энди тескари ўгирилиб тур, дастингдан ҳаммаёғим дабдала бўлди, — дея Зулайҳо ўрнидан турди.

— Мени лақиллатмоқчимисан! — деди Бахтиёр илк маротаба амалдорнинг хотинини сенсираб.

— Ич кийимимни алмаштириб олайин, кейин ҳаммасини айтаман.

— Ўзиям юракдан бор экан-да, — деди юзига кулги юрган Бахтиёр.

— Тўлиб турувди. Сен пичоқ яланғочлаб, ёрдам бериб юбординг, — деди Зулайҳо ва ҳеч нарса бўлмагандай сумкасини титкилай бошлади.

Аслида унинг юзи шармандаликдан оловдайин ёнар эди. Юрагида Бахтиёрга нисбатан чексиз нафрат уйғонганди.

Кийим алмаштириш анча чўзилиб кетди. Амалдорнинг “ўнг қўл”ини тоқати тоқ бўлди. Атайлабдан вақтни чўзган Зулайҳо айтмоқчи бўлган гапларини миясида яхшилаб пишитиб олганидан сўнг:

— Мени ўлдирганингдан кейин ўзинг тирик қоламан деб ўйлайсанми? — деди.

— Шумиди айтмоқчи бўлган гапинг? — Бахтиёр энсаси қотганча жувонга қаради. — Нима бўлишини сендан яхши биламан.

— Лекин шу бир-икки кун ичида мендайин ўлим билан рўбарў келиб қолсанг, қандай аҳволга тушишингни

биласанми? Эҳтимол, мен қилиб қўйган бемазагарчилик сениям бошингга тушар.

Бахтиёр илжайиб бошини сарак-сарак қилди-да, энди гапирмоқчи бўлиб оғиз жуфтлаганда, Зулайҳо яна бидир-лашга тушиб кетди:

— Мен-ку, у билан бир ёстиққа бош қўйганман. Охири нима қўйга тушганимни кўриб турибсан. Энди мени яхшилаб эшит. Тепамда худо турибди. Агар алдасам икки дунёйим куйиб кетсин. Хуллас, укажон, мен акангдан бекорга ранжимаганман. Аниқ беш йил бўлди, бир куни эримни сенинг...

Зулайҳо жимиб қолди.

Бахтиёр унга бесаранжом тарзда нигоҳ ташлади.

— Гапирсангиз-чи, нега жимиб қолдингиз!

— Хуллас, укажон, тепамда худо турибди, мен эримни сенинг Дилдоранг билан...

— Нима! — чинқириб юборди хотинининг исмини эшитган Бахтиёр. Кейин Зулайҳога дағдаға қилди: — Ҳой хотин, оғзингга қараб гапир-а, тухмат қилган тилларинг-ни нақ суғуриб оламан-а! Жон ширинлик қилиб...

— Укажон, — алланечук қизгинлик билан, илҳомланиб сайрай кетди Зулайҳо, — ишон, мен учун жон ширин эмас. Аллақачон бу дунёдан тўйиб бўлганман! Ўшанда, акангни сенинг хотининг билан ушлаб олганимдаёқ! Ахир, кўзга чўп солиш бундан ортиқ бўлмас. Юраман деса акангга қиз каммиди... Кейин, — жувон Бахтиёрга синовчан тикилди, — бундан уч йил бурун, Дилдорахон якка-ёлғиз Сочига бориб дам олиб келди. Ахир ўшанда уч кундан кейин унинг орқасидан эрим жўнаб қолганидан хабардор эдинг-ку...

— Турғун Ғаниевич Кисловодскка кетганди дам олишга! — дея гапни чўрт кесди Бахтиёр.

Аёл истеҳзоли илжайди.

— Кисловодск эмиш... Мен аниқ биламан, уларнинг бирга чўмилиб юрганларини, эр-хотиндай бир хонада яшаб юрганларини кўрганлар бор...

— Бас! — яна чинқириб юборди Бахтиёр. Сўнг ўзини қўлга олишга уриниб, оҳиста гапиришга интиланча: — Қулоққа лағмон осишни эплолмас экансиз, янгамулло, — деди қўл бармоқларини бирма-бир қайириб, қарсиллатар экан.

— Хоҳламасанг ишонма, мен сени огоҳлантирдим, холос. Ўлимим олдидан гуноҳларим биттага камаярмикин, деб ўйлагандим. Менинг ортимдан сенинг ҳам кетишинг аниқ, — деди Зулайҳо ишонч билан. — Ахир Дилдорадай жувон билан топишишни истаган эримга энди фақат сен халақит берадиган бўласан-да. Ана ундан кейин иккалови бизнинг устимиздан маза қилиб қулиб, эрим кўмиб қўйган олтинларни майда чайнаб еб ётишади...

“Бунинг гапи нима бўларди. Тухмат... Лекин... Дилдора бир-икки марта Турғун Ғаниевични оғзидан бол томиб мақтагани, — дея ўйланиб қолди пешона томирлари бўртиб, юраги тез-тез ураётган Бахтиёр. — Турғундан ҳеч қачон яхшилик кутиб бўлмаслигини олдиндан билардим. У аёл деганда акасини ҳам сотиб кетадиганлар хилидан. Демак, унингча менинг хизматимдан воз кечиб, хотинимга эгалик қилиш вақти келибди-да. Вой кўрнамак. Аллақачон унинг ўзини четга суриб қўйишим керак эди”.

Зулайҳонинг ичида қувонч пайдо бўлди: “Аёлнинг макрига кимлар тушмаган. Сен ким бўпсанки, уни четлаб ўтсанг”.

— Бу гапинг билан нима демоқчисан? — деди Бахтиёр пешонаси тиришиб.

— Агар истасанг, бирга ишлаймиз. Мен эримга ўхшаб ... эмасман. Бир гапни айтдимми, устидан чиқаман.

— Хўш, нима қилишимиз керак?

— Хўжайинингнинг сен билан менга қазиган чуқурига ўзини итаришимиз керак. Шунда икковимизам хавфдан қутулиб қоламиз.

— Амалдорнинг қўли анча узоқларга етади. Уни осонлик билан тўрга илинтириб бўлмайди.

— Давоси — ҳийла.

— Ҳийла ўйлаб топгунингча у сени асфалософилинга жўнатиб юборади.

— Мен бўлсам аллақачон тайёрлаб қўйибман, — деди Зулайҳо илжайиб.

— Айт, — аста ўрнидан турди Бахтиёр. — Лекин мен ҳийла-пийла деб ўтирмайман. Шартга бораман-у, ёқасидан олиб...

— Ҳай, ҳай, ўзингизни босинг, — дея Бахтиёрни ҳовуридан туширишга уринди Зулайҳо жиддий тарзда. — Аввал

менинг гапларимни эшитинг. Ўзингиз билан келган йигитларга юз фоиз ишонасизми?

— Ҳар қалай, менга панд бериб қўйишмайди. Лекин амалдорнинг гапи олдида меники писта пўчоқдай бўп қолади булар учун.

— Унда ишни шу йигитларингиздан бошлаймиз. Аввал буларни бир ёқли қилиб, кейин хўжайинингиз билан ҳисоб-китоб қиламиз.

— Ундан кейин сени йўқ қиламан, демоқчисан-да, — деди мийиғида кулган Бахтиёр.

— Хаёлимга ҳам келмаганди. Одам ўзи ёлғончи бўлса, бошқаларни ҳам шундай деб ўйлайди. Бу оддий психология.

— Ҳаддингиздан ошиб кетмадингизми, янгамулло? — деди жаҳл билан Бахтиёр.

— Ҳақиқат ҳамиша аччиқ бўлади. Хуллас, менинг гапим шу, агар бирлашсак ҳамма нарсаса эга бўламиз, ҳатто бутун шаҳар қўлимизда ўйинчоққа айланиши мумкин. Менинг сиз билмайдиган нозик жойлардан ҳам хабарим бор.

Бахтиёр ўйланиб қолди. Унинг илгаритдан Турғун Фаниевичнинг ўрнини олиш нияти бор эди. Аммо бунчалик тез бўлиши хаёлига ҳам келмаганди. Шунингдек, бирон мартаям синовдан ўтмаган Зулайҳо, яна аёл киши билан қалтис ишларга қўл уриши ўзини қийин аҳволга солиши ҳеч гап эмас. Агар аёл билан ҳамкорлиги ҳақидаги узунқулоқ гаплар атрофга тарқаса борми, Бахтиёрнинг сариқ чақалик ҳам обрўси қолмаслиги аниқ. “Энг яхши йўл — амалдор тинчитилгунча унинг маслаҳатларидан фойдаланиш, ундан кейин эри билан қўшмозор қилиб юбориш, — деган қарорга келди у. — Ҳозир бу мочағар эрини нимталашгаям тайёр турибди, бундан усталик билан фойдаланиб қолсам, ошиғим олчи бўлади”.

— Келишдик, — деди бир зумлик сукутдан кейин Бахтиёр, — фақат мени подвадить қилиб қўйсангиз ўзингиздан кўринг, янгамулло.

— Энди мен янгамулло эмас, Зулайҳохонман, — дея мийиғида кулган жувон Бахтиёрга қўлини узатди.

Сулҳ тузилди. Ўзаро келишувга биноан, Бахтиёр билан бирга келган йигитларнинг иккитаси “гум” қилинадиган

бўлди. Булар Зулайҳонинг қўлларида ушлаб турганлари эдилар. Қолган биттаси эса Бахтиёрга ўта садоқатли эди. Шу боисдан ҳам унинг жони омон қолдириладиган бўлди.

— Янганг “кетиши” олдида базм уюштириб бериш ниятида экан, — деди Бахтиёр йигитларини ёнига чақириб ва чўнтагидан учта ўн сўмликни олди. — Иккитанг гастрономга бориб, у-бу нарса олиб келларинг. Фақат узоқ қолиб кетманглар.

Йигитлар ортиқча савол бериб ўтиришмади.

Ҳамма нарса тайёр бўлганидан кейин ҳукми ўқилганларни олиб қолиб, учинчи йигитни эса ер қазийвериб кирлаб кетганлиги учун ювинишга чиқариб юборди. Бунгача Зулайҳо доим ўзи билан олиб юрадиган ажал уруғини иккита йигитнинг пиёласига солиб қўйган эди.

Ўликларни кўравериб кўзи пишиб кетган Бахтиёр ўзининг одамларини кўзлари олайиб, орқаларига йиқиляётганидан бир туки ўзгармади. Лекин Зулайҳонинг ранги оқариб кетди. У ҳатто бақириб юборишига сал қолди. Шундан сўнг Бахтиёр ташқарига чиқиб кетди. Озгина фурсат ўтиб, у учинчи йигити билан бирга қайтиб келди-да, жасадларни кўрсатиб:

— Манави икковини қазиган ўрангга обориб ташла, — деди.

Ташқарида яхшигина “таълим” олган йигит ҳеч бир сўз демасдан биринчи мурдани оёғидан судраб олиб чиқиб кетди.

Зулайҳо Бахтиёрни кузатиб келганидан кейин мамнун жилмайди. Сўнг битта-битта қадам босиб, аммаси билан поччаси ўтирган уй эшиги ёнига борди-да, уни ўзига ярашмаган ноз билан очиб ичкарига бошини суқди. Санжар чол аллақачон хуррак отиб ухлашни бошлаб юборган, Холида кампир эса деворга суянганча мулғиб ўтирарди. Зулайҳонинг ҳаваси келди. “Алкаш бўлсаям, эри аммам учун қадрдон. Бир-бирига суяниб қолган... Менинг эрим бойвачча, лекин мен у билан худди буларга ўхшаб ўтиролмайман. Биз бир-биримиздан қутулиш пайида яшадик. Балки орамизда озгина муҳаббат ҳам бўлгандир. Лекин жуда оз, кўз илғамас даражада. Уям кейинчалик пайдо бўлган нафратимиз олдида ер билан яксон бўлди... Шунчалик ўлиб-тирилиб бойлигу сохта обрў орт-

тиришдан мақсад не эди?... Тупурдим барига... Мениям эрим алкаш, пиёниста, ҳеч вақога ярамайдиган бўлганида қанийди..." — дея ўйларкан, кўзларидан сизиб чиққан ёшни кафти билан артиш асносида бурнини тортиб қўйди. Худди шу пайт кампирнинг ярим юмуқ кўзлари очилиб кетди.

— Меҳмонларинг кетдими? — дея сўради у.

Зулайҳо бошини қимирлатиб "ҳа" ишорасини қилди.

— Биттаси чиқиб ҳовлини ковлаб нима қилди? Ўзиям анча вақт ковлади. Мен куёвим бирон нима бериб юбориб, шуни кўмиб қўйинглар, деган бўлса-ю, деразадан қараб турганимни ковлаётган бола кўриб қолиб, хаёли бузилиб юрмасин, деб қарамай қўйдим, — деди кампир юзида пай-до бўлган табассумни яширолмай.

— Сиз ҳеч нарсадан хавотир олманг. Ҳаммаси жойида. Бир-иккита темир-терсак бериб юборган экан. Мен бу ерга кўмдирмадим. Билиб бўладими, улар олиб келган қопнинг ичида нима бор? — деди Зулайҳо ерга қараб.

— Эсиз, бекор қипсан, — деди кампир бирдан қовоғи осилиб. — Поччанг икковимиз қўриқлаб ётардик. Ҳарна бекорчиликдан қутулардик.

— Амма, сизга ишнинг зўри бор. Шаҳар ташқарисида биронта таниш-панишингиз йўқми?

— Нима қиласан, болам?

— Би-ир айланиб келар эдик, одам ҳавоям алмаштириб туриши керак-да, — деди Зулайҳо муғамбирона жилмайиб.

Кампир бироз ўйланиб, ўзича бир нималарни чамалаб кўрди-да, кейин дарров рози бўлди.

Ҳали мастлиги тўла тарқамаган чол уйғонгач, кампири билан Зулайҳонинг гапига тушунмай бироз гарангсиб турди-да:

— Ароқ билан пиводан кўпроқ олволиш керак, тоза ҳавода роса кетади-да, — деди.

Зулайҳо, худди қайтиб келмайдигандай, ҳамма ашқол-дашқолларини жомадонига жойлади. Кампир унинг қилиғига ҳайрон бўлди-ю, лекин индамади. Жиянининг қайтмайдиган бўлиб кетаётгани унга жуда маъқул тушган эди. Унинг назарида, бояги йигит ерни ковлаганидан кейин албатта нимадир кўмган-у, жияни булардан хавфсираб, қиш-

лоққа олиб бориб ташламоқчи бўлаётганди. “Қариб қолганим билан ҳали ақлим балоларга етади. Шунча бойликни ерга кўмиб ташлагани билан бекорга ётади. Балки кейинчалик қолиб кетиши ҳам мумкин. Бир нарсани баҳона қилиб уйга келаман-да, озгинасини олиб, бошқа жойга яшириб қўяман. Чолим диққат бўлганда битта-яримта анави ўлгур ароғидан обериб тураман”, дея хаёл сурди амма.

Такси энди жойидан қимирлаётганда Зулайҳо ҳайдовчи томонга энгашиб:

— Шаҳарлараро телефоннинг ёнида беш минутга тўхтаб юборасиз, — деди.

Унинг Бахтиёр билан келишуви умри бир дақиқага ҳам бормади. Амалдорнинг “ўнг қўл”ини кўзига тикилиб турганидаёқ жувоннинг нияти бузилганди. “Энди менинг ўрнимга сенинг жанозанг ўқилади. Дарвоқе, ўқилмайди, ким ҳам ўқирди. Хандаққа отиб юборишиб, устингдан бир сиқим тупроқ ташлашсаям катта гап... Бу хўжайинини бўғиб ўлдирармиш-у, мен эримнинг юраги “приступ” бериб қолди дермишман. Ҳе, хомкалла. Эримнинг кўзига чўп тикқанингда меникига тикмайсанми? Мениям ўзингга ўхшаган гўл ҳисоблагансан-да. Ана энди гўлнинг кароматини яхшилаб кўриб қўй”, дея ўйлаган эди.

Гўшакни кўтарган хизматкор аёл Зулайҳонинг овозини эшитиши билан ҳовлиқиб кетди.

— Хўжайин сизни роса жаҳли чиқиб қидирди. Важоҳати жудаям бошқача эди. Мен уни бу аҳволда ҳечам кўрмагандим. Ишқилиб, тинчликка бўлсин...

— Бас! — дея қичқириб юборди унинг гапларини эшитишга сабри чидамаган Зулайҳо. — Ҳозир қаерда?

— Саунага кетганмиш. Шунақа деб эшитдим. Асаблари жудаям чарчабди.

— Майшат қилгиси келиб қолибди-да! Телефон номерини бер! — деди Зулайҳо овозини яна бир парда кўтариб.

— Ҳозир, — дея хизматкор икки дақиқалар чамаси қаёққадир бориб келди-да, кейин амалдор дам олаётган ҳаммомнинг телефон рақамини айтди.

Зулайҳонинг алами бўғзига келди. Бир дафъа: “Менга нима, итдай ўлиб кетгани билан неча пуллик ишим бор?” — дея хаёлидан ўтказиб, кўнғироқ қилиш ниятидан

қайтди. Кейин ўйлаб кўриб, ҳаммомнинг телефон рақамини терди. Жувонни унчалик ҳам куттиришмасдан тезда амалдорни чақириб беришди.

— Майшат авжидами, хўжайин, — деди Зулайҳо киноя билан эри гўшакни кўтарганидан кейин. — Ёш қизчалар қийнаб қўйишмадими?

— Зулайҳо?! — деди амалдор ҳайратланиб. — Қаердан телефон қилаяпсан?

— Нариги дунёдан, — деди жувон ва қаҳ-қаҳа отиб кулиб юборди ўзини тўхтатолмай. — Жаннат... жаннатдаям телефон бор экан, текинга улаб беришаркан!

— Сендай хотин жаннатга тушган бўлса, бошқалар уч марта жаннатийкан-да! — деди амалдор газаб билан.

— Ҳар қалай, сиздан бошқаси. — Зулайҳо бирдан жиддийлашди. — Агар келсангиз, дўзахнинг энг тўридан жой заказ қилиб қўяман.

— Қайси гўрда юрибсан?!

— Сизнинг қўлингиз етмайдиган ерларда.

— Майнавозчилик қилма!

— Майнавозчиликни сиз қилмасангиз яхши бўларди. Бошимни олишга одам жўнатган экансиз... Сиздан кутмаган эдим. Лекин сал пухтароғини юборганингизда бўлармиди?

— Қани улар?! — дея ўшқирди амалдор.

— Эркак зоти битта ширин гап учун ҳамма нарсага тайёр бўларкан-да. Албатта, сиздан ташқари. Сиз пихини ёрган туллаксиз. Керак бўлса шайтонга дарс берасиз. Шундайлигингиз балки яхшидир...

— Кўп вайсама!

— Тўғри айтасиз, гапимиз чўзилиб кетди. Хуллас, менинг бошимни олдиргани юборган одамингиз энди ўзингизникини олгани кетди. Шунга тайёргарлик кўриб турунг, деб сизни огоҳлантириб қўймоқчи эдим. Сиз қаердаги қаланғи-қасанғиларнинг гапига кириб, ўзингизнинг хотинингизни ўлдиришни ният қилсиз. Мен бўлсам, ёмонликка яхшилик билан жавоб қайтаргим келди, — деди Зулайҳо аччиқ-аччиқ гапириб. Сўнг гўшакни илиб қўйди.

Амалдорнинг кўзи қонга тўлди. Қўлини мушт қилиб тугди-да, “Ишонганим сенмидинг, мараз? Терингни ши-

либ, сомон тикаман. Қоранг кўриниши билан бўғизлайман, нонкўр!" — дея пичирлади.

Зулайхони аллақачон яқин одамларидан бири қаторига қўшиб қўйган Бахтиёр йўлдан кўз узмасдан амалдорни қандай қилиб ўлдириш, ундан боғлаб ўч олиш ҳақида бош қотирмоқда эди.

* * *

Фаррух тонгда уйкута тўйиб уйғонди. Уйғонди-ю, бироқ ўрнидан қимирламади. Шифтга қараб талай муддат ўй суриб ётди. Унга бу осойишталик жуда қимматга тушган эди. Шунинг билан бирга ўзи ҳам кутмаган ҳолда тез етишганди у. Айни ана шундай тез эришиши уни бироз шошириб қўйди. Ишни ҳатто нимадан бошлашни ҳам билмай боши қотди. Тинч оққан дарёнинг остида албатта тўфон бўлади, деганларидай, ҳозирги юмшоққина ўриндикда ором олишига ҳеч кимнинг халақит бермаётганлиги ортида нимадир яшириниб ётганлигини у ҳис қиларди. Уни ўйлантираётган нарсая айнан мана шу эди. Аҳмат акани, Миробни ва йигитларини бирма-бир хаёлидан ўтказди. "Наҳотки биргина Босснинг шу бола менинг ўрнимга қолади, деган гапи учун улар менга жонини беришга тайёр бўлиб туришган бўлишса? Ёки мен билмайдиган бошқа сабаблар ҳам бормикин? Балки улар мендан фойдаланишмоқчидир. Лекин менинг нимадан фойдаланишди? Менда фойдаланадиган нарсанинг ўзи йўқ-ку", дея ўйлади у. Сўнг ёстиқ бошига ботиб кетганидан, ўрнидан туриб керишиб олди-да, дераза ёнига бориб, ташқарига қаради. Унинг назарида чуғурчуқлар ҳам сайрашдан тўхтаган, мотам тутаётгандай эди. У ҳали ўспирин пайти, арчаларнинг шоҳларига қўниб олиб дунёни бузаётган қушларга қараб: "Булар сайрашдан ҳеч чарчамаскан-да", деганида, отаси: "Болам, сайраб тургани яхши, агар қушлар бирдан сайрамай қўйишса, билгинки, бирор кўнгилсизлик содир бўлади", деган эди. Фаррухнинг ёдига айни дақиқаларда отасининг ана шу гаплари келди. Ҳамда кўнгли хижил бўлиб, телефоннинг ёнига борди-да, Аҳмат аканинг уйига кўнғироқ қилди. Гўшакни унинг қизи олди. Фаррух ўзини танитганидан кейин у дарров Моҳирўйни чақириб берди.

— Ёлғиз ўзингиз битта уйда қўрқмадингизми? — деди Моҳирўй қўнғироқдай овозда.

— Тўғриси айтаяинми? — деди Фаррух қизнинг товушини эшитиши билан ҳамма ташвишларини унутиб.

— Ҳали сизнинг алдаш ниятингиз ҳам борми?!

— Кул бўлишдан бошқа ниятим йўқ.

— Фақат кул бўлиш билан қутулмоқчимисиз? — дея навбатдаги “хужум”га ўтди Моҳирўй.

— Жонимни қўшқўллаб топширишга тайёрман.

— Ундан кейин жуфтакни ростлаб қоламан, деган ўйингиз бўлса керак, ҳойнаҳой.

— Бутун танам, борлигим, руҳим — ҳаммаси сизники...

— Хўш-иш, энди айтинг-чи қўрққан-қўрқмаганлигингизни, — деди яна овози асл ҳолатига қайтган Моҳирўй.

— Қўрқдим, титрадим.

— Ўзим ёнингизга бориб ҳамма қўрқувларингизни тортиб оламан-у, улоқтириб юбораман. Менинг бургутим ҳеч нарсадан қўрқмаслиги шарт!

— Бутун тўй қилайлик.

— Бор-йўғи бир кунгина қолди, озгина сабр қилсангиз бас.

— Бир кунда нақд йигирма тўрт соат бор. Ҳозир бир минутнинг ўтишини ўйласам юрагим орқага тортиб кетаяпти.

— Мен сиздан ўн баробар зиёдроқ кутаяпман тўйни, лекин сиз билан менинг шоширишим тўғри келмайди. Уят бўлади.

— Негадир қўнғилим безовта, яхши дам олдингизми? — дея сўради Фаррух бирдан жиддий тортиб.

— Аҳмат аканинг қизи Нодира билан дутона бўп қолдик. Келганимдан бери ёнимдан кетмайди.

Моҳирўйнинг гапларидан кейин Фаррухнинг бироз қўнғили жойига тушди-ю, лекин хавотири буткул ўчиб кетмади. Шу боисдан ҳам:

— Зерикиб кетдим, ёнингизга бораман, — деди.

— Ҳамманинг олдида мен сиз билан кўришолмайман-да, — жавоб қилди Моҳирўй андак уялиш билан.

— Майли, менинг яқинимдалигингизни сезиб турсам етарли.

Бургут деярли нонушта қилмади. Сабри чидамади. Бир пиёлагина чой ичиб шошилганча кийинди-ю, ташқарига отилди.

Аҳмат аканинг кўзи Фаррухга тушиши билан кучоғини очди.

— Ҳозирги куёвларга тан бермай иложинг йўқ. Бемалол қайнотасининг уйига кириб келаверишади. Улар тортинчоқликни аллақачон эскилик сарқитига чиқариб қўйишган, — деди кулиб.

Унинг гапидан Бургут қизариб кетди ва шартта ортига бурилиб кетаётганида:

— Ҳазиллашдим. Ҳазиллашдим, — дея илдам қадам босиб унинг ортидан юрди Аҳмат ака.

— Қайнотамнинг уйига келиб қолганимни билмаган эканман, — деди Фаррух юришдан тўхтаб, у кетариниям, қола-риниям билмас эди.

Яхшиям Аҳмат аканинг ўзи келиб, унинг қўлтиғидан олди-да, уйга бошлади. Йўл-йўлакай хотинига чой буюриб қўйди. Шу билан Фаррухнинг куёвлиги билан боғлиқ ҳазилга нуқта қўйилди.

Аҳмат ака бироз мулоҳаза қилиб ўтирганидан кейин Миробдан хабар келганлигини айтди. Бургут унинг илтимосини буткул унутган эди. Айни дақиқада эсига тушди-ю, типирчилаб қолди. Эътиборсизлиги учун ўзини-ўзи коийди.

— Ота, — деди Фаррух паст овозда, — битта жойга бориб келишим керак.

— Қаерга экан?

— Мироб укасининг ҳолидан хабар олишимни тайинлаган эди. Қутулиб чиққанимга шунча вақт бўлсаям, мен унинг укасини кўргани бормадим. Сиз шу ерда ўтира ту-ринг. Мен бораман-у, қайтаман.

— Ўзи бозорга бормаганимгаям анча бўп қолди. Одам соғиниб қоларкан. Ҳар қалай, одамларни кўрасан. Яйрайсан. Майли, сен бориб келавер, мен бозордан хабар оламан, — деди Аҳмат ака жилмайиб.

— Бозорни қўйсангиз ҳам бўлаверарди, — деди Фаррух норози бўлиб.

— Бозор бошқача жой. У ерда мен дунёни кўраман. Худди телевизорда кўргандай. Шунинг учун ҳар доим у мени ўзига тортиб туради.

Бургут унга ортиқча эътироз билдириб ўтирмади. Йигитлардан бирини ёнига олиб, машинага ўтирди. Фаррух деразадан ташқарига қараб кетар экан, ногоҳ кўзи йўл четида хаёл суриб турган қизга тушди. Унинг юзи жудаям таниш эди.

— Шу ерда тўхтат, — деб юборди у бирдан ҳайдовчига ҳамда ўзи машинадан тезда тушиб, қиз томонга кета бошлади.

Қиз у томонга қарамас, хаёли паришон, тўғрига боққан кўйи бир нуқтадан кўзини узмай турар эди.

— Хаёлингизни бузишга рухсат этинг, — деди Фаррух унинг ёнига борганидан кейин.

Қиз чўчиб тушди-да, Бургутга қараб қотиб қолди.

— Фаррух ака! — деди орадан озгина фурсат ўтиб. — Қачон чиқдингиз? Нега менга айтмадингиз? Ўзим кутиб олган бўлардим.

— Сизни безовта қилгим келмади, — деди Бургут кулиб.

Шу маҳал қизнинг лаби титради ва кўзидан ёш сизиб чиқди.

— Тинчликми? — деди ҳайрон бўлган Фаррух.

— Мен, — дея кўзидаги ёшни кафти билан артди қиз, — сизнинг озодликка чиқишингизни кутиб туролмадим. Иродасизлик қилдим.

— Нималар деяпсиз? — деди Бургут багтар ҳайрати ошиб.

— Уйимдагилар қистаб қўйишмаганидан сўнг турмушга чиқишга розилик бериб юбордим. Ўн кундан кейин тўйим бўлади.

— Табриклайман, — деди Бургут бошқа гап тополмай.

— Устимдан кулаяпсизми? — деди қиз унга жаҳд билан.

— Нега куларканман? Мен сизнинг бахтли бўлишингизни жудаям истайман.

— Ўзим севмайдиган одам билан-а, қандай қилиб? Айтинг, қандай қилиб?

Фаррух нима деярини билмай қолди. Бошини қашиб у ёқ-бу ёққа қараган бўлди-да:

— Агар тўй куни белгиланган бўлса, бошқа чора йўқ. Балки кейинроқ, тўй ўтгач, яхши кўриб қоларсиз, — деди.

— Бўлди, — деди очиқчасига ҳўнграб йиғлаб юборган қиз, — сиздан бошқа нарса кутган эдим. Ҳаммасини...

Қиз бошқа гапиролмай бурилди-ю, югуриб кетди.

— Зарина! — дея бақирди Фаррух.

Аммо қиз жавоб бермади. Югурганча кетаверди. Йигит талай муддат унинг ортидан термилиб тургач, бошини эгиб секин-аста машина томон юриб келди.

У Миробнинг укасини уйига келгунча ўзига келолмади. Кулоғининг остида қизнинг гаплари такрорланиб турди. Бургут Заринанинг бунчалик аччиқ қилганлигини тушуниб етолмас эди.

Ҳайдовчи сўраб-суриштириб, ахийри Миробнинг укаси яшайдиган хонадонни топди. Фаррух унинг уйига кириб борди-ю, ҳайратдан ёқа ушлади. Уйда яқин ўн-ўн беш йил ичида биров яшаганга ўхшамасди. Ҳовлига қараб бўлмас, латта-путта, хас-чўплар сочилаб ётар, ҳар-ҳар жойда мол гўнги турарди. Уй деразаларининг баъзи ойналари синиб кетган, бўёқлари аллақачон ўчган, шиферсиз деворлар қулаш арафасига келиб қолганди. Бургут беш дақиқага яқин атрофни кузатганидан кейин:

— Маҳмуд! — дея бўғиқ овозда бақирди.

Бироқ ҳеч ким жавоб бермади. Шундан кейин у ёнидаги йигитга:

— Уйнинг ичини бориб кўр-чи, биронта зоғ бормикан? — деди.

Йигит бир томонга қийшайиб қолган эшикни ғийқиллатиб очди-да, ичкарига кирди ва икки дақиқа ўтар-ўтмас қайтиб чиқиб:

— Биттаси қотиб ухлаб ётибди, — деди.

Шундан кейин Фаррух ҳам уйга кирди. Дарҳақиқат, жандаси чиқиб ётган кўрпача устида юзтубан бўлиб битта одам ухлар эди. Уйнинг ҳавоси шунчалик бадбўй эдики, Бургутнинг пешонаси тиришиб, бурни жийрилди. “Одам ҳам шунчаликка борадими?” — дея хаёлидан ўтказди у. Сўнг бир-бир қадам босиб, ухлаётганнинг тепасига борди-да, туфлисининг учи билан тирик мурдани секин туртди. Ухлаётган одам бир-икки марта гингшиб қўйди-ю, яна уйқусини давом этказаверди. Бундан Фаррухнинг

баттар жаҳли чиқиб:

— Ҳов, сўтак! — дея бақирди.

Яқин ойлар ичида ўсиб елкасига тушган сочига тароқ деган нарса тегиш у ёқда турсин, сув яқин бормаган, соқо-ли ўсиб кетган кимса овоз чиқариш тугул, қимирлаб ҳам қўймади. Бундан Бургутнинг баттар жиғибийрони чиқиб, уч-тўрт марта аямасдан тепди. Шундан кейингина “телба” бошини кўтарди-да:

— Нимага урасан, кимсан ўзинг? — деди норози бўлиб.

Унинг оғзидан шунақа қўланса ҳид келдики, бундан кўра товукхонаники беҳроқ эди.

— Тур ўрнингдан, ипирисқи! — дея бақирди Фаррух.

— Меники бу уй, — деб Миробнинг укаси тахмин қилинган одам бошини қорайиб кетган ёстиққа яна қўяёт-ганди, Фаррух уни яна бир-икки марта тепди.

— Сен Миробнинг укасимисан?.. — деб сўради Фаррух аниқлик учун.

— Ҳм... — деган жавоб келди.

Шундан сўнг Фаррух йигитига қараб:

— Ҳовлига олиб чиқ буни, — деди-да, ўзи тез-тез юриб хонани тарк этди.

Бургутнинг йигити “дарвеш”ни ташқарига олиб чиққан-идан кейин Фаррухнинг навбатдаги буйруғига кўра юк-хонага икки буклаб тиқиб қўйди.

— Бунақалар билан ёнма-ён ўтириб кетгандан кўра, дўзахнинг ўтида куйган афзал. Ҳаммомга ҳайда, — деди Фаррух.

Икки соат мобайнида ҳаммом ходими “телба”ни роса чўмилтирганидан кейин сартарош унинг соч-соқолини қир-тишлаб олди. Шундан кейингина унга янги кийим-бош кийдирилди. Ниҳоят одамбашарага айланган Миробнинг укаси гўддайиб ҳаммомдан чиқди.

— Бўларкан-ку, — деди уни кўрган Фаррух. — Шарт-миди чўчқага ўхшаб юриш?

— Сен ўзинг кимсан? — деди Миробнинг укаси иягини кўтариб.

— Менинг кимлигимни сал кейин билиб оласиз, ака, — деди Бургут бирдан жиддий тортиб.

— Бундай ҳаммомдан кейин биттагина пиво урилса,

қаймоқдай бўлади-да. Иложи йўқми, ука, — деди Миробнинг укаси атрофига алангларкан.

Бургут унга еб қўйгудек ўқрайиб қараб қўйгач, икки бармоғи орасидан “чиройли” қилиб бош бармоғини ўтказиб кўрсатди-да:

— Мана! — деди.

Фаррухнинг қилиғини кўриб, Миробнинг укаси гезариб қолди.

— Энди бир қултум ютадиган бўлсанг, кекирдагингни юлиб оламан! Ҳозир аввал уйингга борамиз, ундан кейин мен сенга нима қилишинг зарурлигини айтаман.

— Мен Миробдай одамнинг укасиман, билдингми, акамнинг одамларига айтсам шест секундда жойингни солади. Пиво обермаймиш яна бу менга...

Бургут унинг гапларини охиригача эшитишга тоқат қилолмади, қулочкашлаб жағига шунақанги мушт туширдик, кеккайиб турган Маҳмуд гурсиллаб орқасига қулади. Фаррухнинг йигити ҳам уни тепишга чоғланганда, Бургут тўхтатди.

— Сенга буни уриш мумкинмас! — деди у, сўнг ерда думалаб ётган Маҳмудга қаради: — Агар ана шу акам бўлмаганида итдай ўлиб кетар эдинг! Машинага чиқ!

Калтакнинг зарби яхшигина таъсир қилган, бирдан ваҳимага тушган Маҳмуд Фаррухнинг оёғини қучоқлаганча, ялинишга тушиб кетди:

— Мен етимчаман, акам ваабше ёрдам бермайди. Бир ўзим қийналиб кетдим. Эллик грамм виногаям пул тополмай қолдим. Сизга раҳмат, акажон. Сиз яхши одамакансиз. Менга яна озгина ёрдам беринг. Бир қултумгина ютмасам ўлиб қоламан.

Бургутнинг бир жаҳли чиқса, бир кулгиси қистарди. Нима қиларини билмасдан боши қотди. Охири йигитига қараб жилмайди-да:

— Мошинада борми? — дея сўради.

Йигит бошини қимирлатиб, тасдиқ ишорасини қилганидан кейин олиб келишни буюрди.

Бургутнинг йигити шишанинг қопқоғини очиши билан Маҳмуд унинг қўлидан ароқни юлқиб олди-да, пиёла олиб келишларига ҳам сабри етмасдан шишанинг бўғзидан қулқулатиб ичишга тушди. Яхшиям Фаррух унинг

қўлидан дарров ароқни тортиб олди. Йўқса, охирги томчи қолгунча ичиш шашти бор эди Маҳмуднинг. “Мутлақо соб бўпти. Шундай одамнинг укаси-я, эсиз. Битта палакда ҳар хил қовун пишади, деб бекорга айтишмаскан-да. Агар бунинг аҳволини акаси кўрса, ким билади қандай аҳволга тушади. Қорамол ҳам бундан тузукроқ”, дея ҳаёлидан ўтказди Бургут ва йигитига Маҳмудни машинада касалхонага олиб боришни, дўхтирларга яхшилаб қаратишни буюрди. Ўзи эса такси тўхтатиб, Аҳмат аканикига етиб олишини айтди.

У таксига ўтирганидан кейин Маҳмуд тўғрисидаги қайғули ўйларининг ўрнини Зарина эгаллади. “Турмада қанчалик менга ёрдам берган эди. Ҳатто наркоман бўлиб қолишимдан шу қиз асраганди. Нега энди мен унинг бошига ташвиш тушганида ёрдам бермайман... У ниманидир мenden умид қилди. Нимани... Яхши кўриб қолганмикин? Лекин уни яхши кўришга ҳаққим йўқ-ку, Моҳирўйга хиёнат қилолмайман-ку. Бир ҳисобдан Заринанинг кетиб қолганиям яхши бўлди. Йўқса, уни юпатаман деб, севган қизимнинг дилини оғритиб қўйишим ҳеч гап эмасди... Ишқилиб, Зарина бахтли бўлсин-да”, деган ўйларга борди у.

Фаррух кириб борганида Аҳмат ака ҳовлисида безовталаниб, у ёқдан-бу ёққа бориб келар эди.

— Тинчликми?! — дея сўради Бургут уни кўриши билан.

— Келганинг яхши бўлди, — деди Аҳмат ака унга қараб. — Ташвиш чиқиб қолди, ука.

— Қанақа ташвиш?

Аҳмат ака жавоб беришдан олдин, атрофга олазарак боқиб, ҳеч ким йўқлигига амин бўлгач, илдам юриб Фаррухнинг қаватига келди-да, шивирлади:

— Уйни ўраб олишибди.

— Ким? — деди Бургут кўзлари ўт бўлиб чақнаганча.

— Турғуннинг одамлари. Бозордан қайтиб келаётиб, унинг иккита йигити уйнинг тўғрисидаги кафе ёнида гаплашиб турганлигини кўрдим. Кейин уйга кириб, амалдорга хизмат қиладиган йигитларнинг ҳаммасини танийдиган Чўртанга телефон қилиб, уй атрофини яхшилаб кўздан кечириш-

ни буюрдим. Бундан ярим соат олдин у қўнғироқ қилиб, ўн бешта одам уй атрофида изғиб юрганлигини айтди. Ўйлашимча, Турғун қизининг шу ердалигидан хабар топиб, очиқчасига уруш эълон қилганга ўхшайди. Агар унинг нияти шундай бўлса, кўп қон тўкилиши мумкин...

* * *

Жони ҳиқилдоғига келган, қони қайнаган эса-да, амалдор ўзини босди, ақлини ишлатишга уринди. Аввал ҳаммомнинг бир хонасига стол-стул олиб кирдиртирди, унинг устини сархил мевалару тансиқ таомлар билан тўлдирди. Ундан кейин ўзи бир стулга ястаниб ўтирди-да, ароқ шишаларидан бирининг оғзини очиб, қадаҳга қулқуллашиб куйдию, бир кўтаришда ичиб юборди. Шунда бирдан иштаҳаси очилиб кетди ва қовурилган товук гўштини катта-катта тишлаб, ямлай бошлади.

Турғун Ғаниевични уйига бориб тополмай, хизматкорлар орқали унинг қаердалигини билиб олган Бахтиёр бироз хурсанд ҳам бўлди. Чунки ҳаммом анчагина кўздан нари. У ерда бақир-чақир кўп узоққа эшитилмайди.

Амалдорга Бахтиёрнинг келганлиги тўғрисидаги хабарни етказганларидан кейин у кавшаниш асносида:

— Бу ёққа чақиринглар, — деб қадаҳга ароқ тўлатди ва яна бир кўтаришда ичиб юборди.

— Мумкинми, хўжайин? — дея эшикни тақиллатмасдан ҳам кириб келган Бахтиёр тузалган столни кўриб: “Баччагар, ҳеч қачон ўзини хафа қилиб қўймайди”, дея хаёлидан ўтказди.

— Кел, ўтир, — амалдор унга қараб ҳам қўймасдан товукнинг қовурилган оёғига қўлини узатди. — Рўпарамда ўтир.

Бахтиёр йўл-йўлакай амалдор билан учрашувга қанчалик тайёргарлик кўриб келган бўлмасин, барибир бироз довдиради. Ҳатто ранги озгина оқарди ҳам.

— Иш бажарилдими? — дея сўради амалдор Бахтиёр ўтирганидан кейин иккита қадаҳга ароқ қуяр экан.

— Ҳа.

— Яхши, — амалдор қўлига қадаҳни олди-да, Бахтиёрга ҳам имлаб, қадаҳни олишни буюрди. — Бошини машинага ташлаб келдингми?

— Калласини олишга ҳаддим сиғмади, хўжайин. Ҳар қалай, бегона эмасди. Шунинг учун ўлдириб, аммасининг ҳовлисига кўмиб қўя қолдим.

— Дуруст, кўнглимдаги ишни қилибсан, қани, ароқни ич, — дея амалдор бир кўтаришда ўзининг қадаҳини бўшатди.

Бахтиёр эса қўлидаги қадаҳни энди лабига олиб борган эди ҳамки, тўппончанинг варанглаган овози эшитилди... Бахтиёрнинг ташқарида кутиб турган йигити эшикни тарақлатиб очганча югуриб кирди. Стол тагидан тўппончасини чиқарган амалдор унинг кўкрагидан дарча очиб қўйди. Йигит: “А-а-а!” — дея бақирганча кўксини ушлаб, орқасига йиқилди.

— Итдан тарқаган! — деди амалдор тўппончани оёғидан ўқ еган заҳоти столга кулаган Бахтиёрнинг пешонасига тираб. — Нима б... еб келдинг?!

— Мен Дилдора учун сендан қасдимни оламан! Қилган ишинг уч... учун жавоб берасан! — деди Бахтиёр оғир-оғир нафас олар экан.

— Ҳов мараз, қанақа Дилдора?! — дея бақирди амалдор.

— Хотиним, у билан дам олишга борганинг эсингдан чиқиб кетдими? Кисловодскака бораяпман, деб унинг ёнига кетган экансан-ку, сен мени мутлақо билмайди, деб ўйлаган эдингми?!

— Вой сабака, вой ифлос, нималар деб валдираяпсан?! Осмондан олдингми бунақа гапларни?! — деди тобора бўйин томирлари бўртиб кетаётган амалдор.

— Ҳа, осмондан! — қичқирди Бахтиёр. — Сен козёлнинг бировга яхшилик қилмаслигининг олдиндан билар эдим. Лекин келиб-келиб хотинимга кўз олайтиришинг тушимга ҳам кирмаган экан.

Аввал хе-хелаб кулишни бошлаган амалдор кейин бақириб, дунёни бузгудек бўлиб, қаҳқаҳа отишга тушиб кетди. Қорнини ушлаб, энкайиб, қизариб кулар эди у. Бахтиёр бир зум оғриқни унутди, амалдорга гезариб қараб қолди. Кейин стол устида турган ароқ шишасини олди-

да, энкайиб турган амалдорнинг бошига урмоқчи бўлганида у ўтириб қолди-ю, шиша тегмай ўтиб кетди. Шу пайт Турғун Фаниевич бирдан кулишдан тўхтаб, ўрнидан турди-да, қаддини тиклади. Сўнг Бахтиёрга ўқрайиб қараб:

— Ҳойнаҳой, Зулайҳо қулоғингга шундай деб лағмон илган бўлса керак. Лекин, қойил, бошлаб тўқибди. Сен аҳмоқни ўзининг чўпчагига лаққа ишонтирибди... Мен сенинг эмас, балки ўзимнинг устимдан кулдим. Келиб-келиб сендай лақмани йигитларимга бош қилиб қўйганимни қара-я. Ўйлашимча, хатойимни тўғрилаш вақти келди. Яна бир гапни айтиб қўяйин, тагин армонда кетма. Биринчидан, хотинингнинг ранги-туси қанақалигиям эсимда йўқ. Кўрган бўлсам-да, эътибор қилмаганман. Ўзи битта пачоқ хотининг бўлса, унинг учун мен ўзимни ҳаром қилишим ҳайф. Иккинчидан, Зулайҳо сен унинг ёнидан чиқшинг билан телефон қилиб, сенинг мараз ниятингни айтган эди. Энди эса жойинг жаннатда бўлсин, — дея амалдор кетма-кет икки марта тепкини босди.

Иккала ўқ ҳам Бахтиёрнинг бошини ёриб ўтди. Йигит овоз ҳам чиқаришга улгурмасидан орқасига кулади-да, жон берди. Амалдор унга тикилганча, ҳайкалдек қотиб қолди. Ранги оқарди. Ичида қайғуриш, эзилиш, энтиқишга ўхшаш бир нарса пайдо бўлди. Бироз ўтганидан кейин тап этиб қўлидан тўппонча тушиб кетди.

Шундан кейингина Турғун Фаниевич ҳолсизланиб ўгириб қолди. Сочларини гижимлади ва ўкириб йиглаб юборди. “Мен, — деди сўнгра йиглашдан тўхтаб, пичирлаганча, — мен сени ўлдирмоқчи эмасдим, галварс! Сен ҳали кўп керак эдинг. Бунчалар содда бўлмасанг!”

Шу маҳал эшик гийқиллаб очилди-да, ҳаммомчи кўрқаписа бошини суқиб:

— Хўжайин, — дея чақирди паст овозда.

У дастлабки ўқ овози эшитилганиданоқ югуриб келган, аммо ичкарига киролмай эшик ортида кўрққанидан нима қиларини билмай турганди. Ниҳоят яна икки марта тўппончанинг қарсиллаши эшитилганидан кейин ичкаридан ҳеч бир сас чиқмай қолгачгина эшикни очишга ўзида куч топганди.

— Кир, — деди амалдор қўлини ароққа узатиб.

— Ҳалиги... хизмат...

— Кир, дедим сенга! — деб амалдор бирдан бақриб юборди.

Ҳаммомчи оёғигача қалтираб, амал-тақал қилиб бир-икки қадам босди ва тўхтади.

— Ароқдан ўзингга тўлатиб қуй, — деди Турғун Ғаниевич ва ўзининг қадаҳини бир кўтаришда бўшатди.

Ҳаммомчи бир кўзлари олайиб ўлиб ётган Бахтиёрга, бир амалдорга қараб шайтон сувни ичди.

— Энди, — дея амалдор Бахтиёр билан унинг йигитини кўрсатди, — буларни қопга сол-да, мошинанинг бағажига тиқ.

— Ҳўп бўлади, — дея ҳаммомчи қўлини кўксига қўйди-да, ташқарига югурди.

Турғун Ғаниевич ўзининг “ўнг қўли”ни мурдасини олиб чиқиб кетишгунча ўтирди. Унгача уч қадаҳ ароқ ичди. Кайфи ошди. Ғўлдираб бир нарсалар деди, сўнг сув ҳавзаси бор хонага ўтди-да, кийим-пийими билан ўзини ҳавзага отди. Анча муддат сувдан чиқмади. Ундан хавотир олган ҳаммомчи икки марта хабар олиб кетди. Шунда Турғун Ғаниевич ўйланиб қолди. “Нега бу менинг тўғримда қайғураяпти? Наҳотки, мени керакли одам деб ҳисобласа. Қизиқ, мабодо ўлиб қолсам биронта жонзот қайғулармикин... Қайғурмайди. Хурсанд бўлади. “Қутулдик”, дейишади. Худди Сулаймондан қутулган девлардай. Сулаймонга қайғурадиганлар кўп бўлишган, менга эса... Хотиним шу куни қўй сўйиб тўй қилади. Анави сўтак бола бўлса... кўммаси қаердаикан, деб уйнинг ағдар-тўнтарини чиқариб ташлайди. Топиб бўпсан, мишиқи, мен учун кўзингдан ёшинг оқиш тугул, юрагингнинг чекка бир бурчаги бир секундга бўлсин ачимадими, менинг тўплаган бойликларим ҳайф сенга... Моҳирўй... Моҳирўй, менинг шу қўйга тушишимга сабабчи бўлсанг ҳам, ҳамма нарсамни сенга қолдирардим. Сен бошқачасан. Сен шунга арзийсан. Сенга интилиб, сени истаб аҳмоқлик қилгандирман, буни пасткашлик десаям бўлар, лекин билиб қўй, бунинг ҳаммаси фақат чиройингни ўзимники қилиб олиш учун эмас, меҳрингга эғалик қилиш учун эди. Агар бировга эрга тегмасдан уйда юраверганингда, сенга заррачалик бўлсин итлик қилмасдим. Маҳлиё бўлиб юраверардим. Менинг ёшимда шунинг ўзиям катта давлат. Лекин сен қачондир бошқа

бировнинг кучоғига кирасан-да. Ана шунисини мен ҳам қилолмайман. Ана шуниси мени тириклайин гўрга тикади. Сен буни тушунолмайсан. Ҳатто ақлинггаям сиғмайди”. Турғун Ғаниевич ғазаб билан сувни муштлади, “Битта қолдирмай ҳаммангни ўлдираман!” — дея қичқирди. Сўнгра бир нарса ёдига тушиб қолгандай шошиб сузиб бориб, ҳовуздан чиқди.

Ўзи гувоҳи бўлган воқеалардан кейин буткул юрагини олдириб қўйган ҳаммомчи оғир қадамлар босиб яқинлашиб келаётган амалдорни кўргач, бутунлай ўзини йўқотиб қўйди. Унинг аҳволини Турғун Ғаниевич бир кўрганиданоқ сезган эди. Ҳўл кийимларининг ўрнига бошқаларини тайёрлаб қўймаганлиги учун яхшилаб танобини тортиб қўймоқчи эди унинг. Лекин ундай қилмади. Мурувват кўрсатгиси келиб қолди. Аста ҳаммомчи йигитнинг елкасига қўлини қўйиб:

— Ҳозир қиш ойи бўлганида шамоллашим аниқ эди. Кийим тайёрлаб қўйишни бундан буёғига эсингдан чиқарма, — деди.

Ҳаммомчи йигит бироз енгил тортиб “хўп бўлади”, дегандек бошини қимирлатди ва югуриб борганча, ўзининг хонасига кириб, амалдор учун доим тайёр турадиган кийимларни олди-да, ортига қайтмоқчи бўлди-ю, яна бирдан жойида тўхтади. “Балки анави иккита малласочга берсам, хўжайиннинг кўнгли кўтарилар”, деган ўй ўтди ҳаёлидан ҳамда қизларнинг хонасига кирди. Уларнинг бири ойнага қараганча қош-кўзини бўяш билан овора, иккинчиси юмшоқ каравотда ётганча сигарета чекарди. Ҳаммомчини кўришганидан иккаласи ҳам илжайди.

— Бу ерда сендан бошқа эркак йўқ, шекилли, бугун, — деди сигарета чекаётган сариқ соч қиз рус тилида.

— Бугун жуда зерикиб кетдим, — дея ўрнидан турди иккинчиси ҳам рус тилида гапириб. — Бизга пулинг керак эмас. Биз бошқа нарса учун келганмиз.

Қизнинг мушукдайин суйкалиши ҳаммомчига хуш ёқди. Лекин ҳозир у билан шуғулланиш мавриди эмасди.

— Наташа, — деди йигит шошиб, — манави кийимларни ол-да, ташқарига — хўжайиннинг ёнига югур. Унинг усти-боши ҳўл, агар кеч қолсанг осади.

— Ҳамиша шунақа, иш бўлса Наташка, — дея қиз норози қиёфада кийимларни ҳаммомчининг қўлидан юлқиб олди.

Ҳовлида дунёнинг гамини елкасида кўтариб олган паҳлавондай у ёқдан-бу ёққа юриб турган амалдор сариқ сочли қизнинг келасолиб унинг ҳўл кийимларини ечишга тушиб кетганига эътироз билдирмади. “Гувоҳлар кўпайиб кетибди. Буларни йўқ қилишни истамайман-у, лекин кўп нарсани билиб қўйгани чатоқ-да. Аслида, кўзи кўр, қулоғи кар бўлса одамзод анча-мунча кўпроқ яшаркан”, дея ўйларди у.

* * *

Аҳмат аканинг безовталигини уйидагилар аллақачон сезиб улгуришган эди.

Эрини шу пайтгача бирон марта ҳам бундай аҳволда кўрмаган хотини типирчилаб қолди. У уйдан чиқмоқчи бўлиб эшик ёнига борар, тутқични ушлар, лекин эшикни очолмас эди. Ички бир туйғу унинг ҳовлига чиқишига йўл қўймасди. Эшик ёнида иккиланиб тура-тура, ортига қайтар эди. Сўнг яна эрининг ёнига боришга жазм қилар, бироқ буниси ҳам аввалгиси каби якун топарди. Онасидан кейин қизи Нодира отасининг безовталигидан хабар топди. Бироқ унинг ҳам отасидан аҳвол сўрашга юраги бетламади. Моҳирўй эса тўй кийимлари билан ниҳоятда банд бўлганлиги учун уй “об-ҳаво”си ўзгарганини сезмади.

— Нима деб маслаҳат берасиз? — деди Фаррух ўйланиб турган Аҳмат акага.

— Менимча, ўзимизникиларни амалдорнинг одамларининг орқа томонидан қўйиш керак. Мабодо биронта ноҳўя ҳаракат бошланиб қолса, улар ҳамлага ўтишади.

— Шундан бошқа иложимиз йўққаям ўхшаяпти.

— Унда мен Чўртанга айтайин, тезроқ ишни бошлаб юборсин.

Малик гира-шира қоронғилик тушишини кутаётган эди. Одатда бундай пайтда ҳар ким ўз ташвиши билан бўлади. Атрофга эътибор сусаяди. Худди ана шу кезде у Аҳмат аканинг уйига бостириб кирмоқчи эди. Аммо бу билан у ўзига керакли бўлган вақтни йўқотиб қўйиши мумкинлигини ҳаёлига ҳам келтирмаган эди. Боз устига, тажри-

басизлик қилиб, ўзларининг ҳар бир қадамини назорат қилиб турган Бургутнинг одамларини сезмай қолди.

Ниҳоят, кутилган вақт етиб келди. Малик йигитларига имо қилиб: “Бошланглар”, деган буйруқни берди.

Биринчи йигит у ёқ-бу ёққа чумчуқ қараш қилиб олди-да, дарвозага яқинлашаётган маҳал унинг орқа томонида бирдан бақириниш, сўқиниш овози эшитилиб қолди. Ўзларига нисбатан икки баравар кўп йигитларнинг туйқусдан қилган ҳамласи амалдорнинг одамларини бутунлай додиратиб қўйди. Бири олди-орқасига қарамасдан қочишга тушган бўлса, бошқаси Бургутнинг йигитлари зарбасидан ерга қулар, омонат жойига тепки тегиб қолмасин, деб икки қўли путини пана қилиб букчайиб қолар, учинчиси эса кўкрагига санчилган пичоқ зарбидан инграб юборар, сўнг чўккалар, жон таслим қиларди...

Олишув йигирма дақиқага яқин давом этди. Чўртан из қолдирмаслик мақсадида ўзининг яраланган йигитлари билан бирга амалдорнинг одамларини ҳам олиб кетди. Кейинроқ, орадан ярим соатлар ўтиб тўртта машинада милиционерлар етиб келишди. Келишди-ю, озгина фурсат у ёқ-бу ёқни тимирскилаб, унда-бундаги қон юқларидан бўлак ҳеч бало топиша олишмади. Улардан иккитаси Аҳмат аканинг дарвозасини қокди. Жанг нима билан ниҳояланганлигини Чўртандан эшитган Бургутнинг эндиликдаги бош маслаҳатчиси чиқди-да:

— Ҳеч нарса кўрмадим, ҳеч балони эшитмадим. Уйда меҳмонлар бор эди, — дея жавоб қилди милиционерларга.

Иккала милиционер йигит ҳам Аҳмат аканинг кимлигини яхши билишарди. Тўполон айнан унинг уйи ёнида бўлганлиги Аҳмат аканинг иштироки борлигидан далолат бериб туришини ҳам англаб етишганди. Аммо уларнинг қўлидан ҳеч бир иш келмасди. Аҳмат акани шубҳа остига олиб бўлимга олиб боришганлари билан у осонликча чиқиб кетади. Қолаверса шундан кейин иккаласи ҳам “аҳмоқона” ишлари учун балога қолишлари ҳеч гап эмасди. Шу боисдан ҳам узрмаъзурларини айтишиб, ортларига қайтиб кетишди.

Улар кетганларидан кейин орадан бир соатлар чамаси вақт ўтиб, Аҳмат аканинг уйдан машина чиқди. Унинг

ичида Аҳмат акадан ташқари Бургут ва яна бир йигит бор эди. Машина шаҳар ташқарисига, бош маслаҳатчининг дала ҳовлисига йўл олди. Ҳовлида уларни Чўртан кутиб ўтирарди.

— Сенга неча марта айтганман! — дўқ урди Аҳмат ака стол устидаги ароқ шишаларини кўргандан. — Ҳовлиқиб майшатбозлик қилма!

Пўписа юмшоқроқ чиқди. Кўпроқ у рағбатга яқинроқ эди.

— Йигитлар анча тер тўкишганди, шунга озгина... — деди Чўртан бошини эгиб.

— Нечта одам ушланди? — сўради Бургут.

— Саккизта. Биттаси ўша ернинг ўзида ўлган экан, иккитаси йўлда жон таслим қилди. Бештаси оғилхонада, қўл-оёғи боғланган, — ҳисобот берди Чўртан.

— Бу ёққа олиб кел, — дея Фаррух столга ўтирди-да, атрофини бир кўр назардан ўтказди.

Йигитларининг юзидаги хурсандлик шундоққина кўри-ниб турар эди.

— Раҳмат сизларга, — деди Бургут уларга қарата. — Ҳўкиз сўйиб базм қилса арзийдиган иш қилдиларинг. Лекин бунинг мавриди эмас. Қочиб кетганларни катта қанотининг остига олиб ўтирган амалдор осонлик билан жон бериб қўймайди.

— Ҳамма нарсани тахлаб бўлганимиздан кейин базмни ресторанда менинг ўзим уюштираман, — деди бирдан Аҳмат ака.

Йигитларнинг юзида бирдан табассум пайдо бўлди-ю, тагин йўқолди. Чунки амалдорнинг йигитлари бирин-сирин кириб келишган эдилар.

— Қаҳрамонлар, мен сенларнинг юзларингни кўришга шунчалик муштоқ эдим, — деди ўрнидан турган Фаррух уларнинг ёнига борар экан. Тунд башаралар ерга эгилди. — Унақамас-да, — деди Бургут жилмайиб. — Бошларингни кўтаринглар. Биз сизга душман эмасмиз. Дўстмиз. Фақат бир-биримизни шу пайтгача тушунмай келаётган эдик. Ана энди келишиб оладиган вақт келди. Нима дедингиз?

Бургут охириги гапидан кейин Аҳмат акага қаради.

— Жудаям тўғри — дея унинг гапларини маъқуллади Аҳмат ака.

— Гап бундай, — дея давом этди Фаррух, — биз мисоли бешта панжамиз. Агар тугилсак мушт бўламиз. Муштнинг кучи панжаларникидан қанчалик фарқ қилишини ўзларинг ҳам яхши биласизлар. Шунинг учун мен сенларга бирлашишни таклиф қиламан. Аниқроғи, ўзимизга сенларни қўшиб олмоқчиман. Хўш, қўшиласанларми?

Амалдорнинг йигитлари бир-бирига қарашди. Бироқ ҳеч биридан садо чиқмади.

— Айтиб қўяйин, — деди энди Бургутнинг қошлари чимирилиб, — ҳеч биримиз фаришта эмасмиз. Ҳаммамизнинг ўзимизга яраша гуноҳларимиз бор. Бировники кўпроқ, бошқаники озроқ дегандай... Агар ҳозир сулҳ тузадиган бўлсак, биров сенларга тегинмайди.

Унинг шу гапидан кейин ўзининг йигитлари норозиланиб гудраниб қўйишди.

— Булар билан битмаган ҳисоб-китобимиз бор, — деди ҳатто улардан бири паст овозда.

— Ҳисоб-китобни, — деди унга ўқрайиб қараган Бургут, — пешона тери билан, уям бўлмаганда қони билан ювади, тушунгандирсан?!

Хонага совуқ жимлик чўкди. Аҳмат ака томоғини қириб қўйди. Шундан кейин Бургут ҳозир жим туриш мумкин-маслигини тушунди.

— Хуллас, бола-чақанг, ота-онанг гаровга ўтади. Бешаланг ҳам бизнинг одамлар билан бирга ишлайсанлар. Агар биронтанг қулоғингни қимирлатадиган бўлсанг, устингдан маймун кулади... Мен сенларни сўроқ қилиб ўтирмадим. Берадиган жавобларинг керак ҳам эмас. Шундоғам ҳамма нарсани яхши биламан. Энди вазифани эшитинглар. Тонг отгунича амалдор менинг оёғим остида бўлиши керак!

Фаррухнинг важоҳати бутунлай ўзгариб кетган эди. Ҳатто унинг гапларидан кейин Аҳмат ака ҳам ҳайиқиброқ қолди. Бошқалар эса тошдек қотишган эдилар.

— Чўртан! — деди Фаррух овозини янада баландлатиб. — Ҳаммаси билан ўзинг шуғулланасан.

— Кетдик, — деди Чўртан буйруқни эшитиши билан.

У билан бирга ҳамма ташқарига чиқиб кетди. Уйда Аҳмат ака ва Бургут қолишди.

“Босс ҳақиқатан ҳам узоқни кўра биладиган валий одамлардан экан, — дея ўйлади Аҳмат ака. — Биринчи кўрганимда бу бола унинг ишини давом эттиришига кўзим етмаган эди. Мана, кимлигини кўрсатди-қўйди. Энди буни шу руҳда тарбиялаб боришим керак”.

— Энди кетсак ҳам бўлар, — деди Бургут бироз жимликдан сўнг.

— Ҳа, қайтамиз. Эртанги ташвиш ҳам етарли.

— Балки тўйни яна бир-икки кунга кечиктирармиз. Турғун Ғаниевични бир ёқли қилмасдан одамнинг кўнгли жойига тушмайди.

— Хайрли ишнинг эрта бўлгани яхши. Амалдор сенинг тўйингга халақит бермайди. Бундан ташқари, меҳмонларни ҳам айтиб қўйганмиз. Сен ҳечам хавотир олма. Ҳаммаси яхши бўлади, — дея Аҳмат ака Фаррухнинг елкасига қўлини қўйди.

Улар уйга етиб боришганда соат миллари тунги бирни кўрсатиб турар эди. Аҳмат ака Бургутни ўзининг уйига кетишига қўймади: “Шу ердаям сенга жой топилади. Бир кеча минг кеча бўлмайди. Эртага насиб этса, келин билан бирга борасизлар”.

Унинг гапи Фаррухга маъқул тушди, зеро ўзининг ҳам кетгиси йўқ эди...

У шунча у ёқдан-бу ёққа ағдарилиб ётмасин, барибир уйқуси келавермади. Амалдор “ов”ига кетганлардан хавотир олар эди у.

* * *

Эрига кўнғироқ қилганидан кейин кўнгли тоғдай кўтарилган Зулайҳо ҳайдовчига бозор ёнида тўхташни буюрди. Ҳайдовчи норози қиёфада бир қараб қўйди-ю, лекин мижознинг гапини икки қилмади.

Бақалоқ гавдасига ярашмаган эпчиллик билан машинадан тушган жувон илдам юриб, бозор ичига оралаб кетди. У қопчиғидаги пулини аяб ўтирмади. Бозорнинг олд меваларидан сотиб олди. Кейин тўрт шиша ароқ, шунча коньяк, колбаса, яна бошқа бир талай егуликлар харид қилди.

— Нима қилардинг шунча нарсани? — деди аммаси у машина юкхонасига нарсаларини юклаб, ёнига келиб ўтирганидан кейин.

— Танишларингизни бир хурсанд қилайлик, дедим, — дея жавоб қилди мийиғида кулиб қўйган Зулайҳо. — Тўлиб-тошиб борсак, ҳурматимиз ҳам шунга яраша бўлади-да.

— Худо билади, — деб эътироз билдирди амма, — танишларимиз ҳам ўзимизга ўхшаган. Чоли поччангта ўхшаб шишани кўрса томдан ташлайдиганлар хилидан, кампири эса ияк суяб ўтиради. Битта-иккита неваралари бор-у, лекин уларам йўқдай. Чол-кампирга сапсим қарамай қўйишган.

Зулайҳога аммасининг гапи хуш ёқди. Айнан шундай жой керак эди унга.

— Амма, — деди у юзидаги табассумни яширолмай, — поччам иккаламиз озгина-озгина ичайлик. Ростини, ичим ёниб кетаяпти.

Ичкиликни эшитиб, ҳайдовчининг ёнида ўтирган Санжар чолнинг қулоғи динг бўлди. Қайнсинглисининг илтимосига кампири жавоб қайтаравермагач, бироз жаҳли чиқди-да:

— Бундай пайтда ҳақиқатанам озгина олиш керак. Одамни енгил қилади, — деди оргига бурилиб қараркан. — Лекин шу зормандани қаердан топасан?

— Бу томонидан хавотир олманг.

Зулайҳо сумкасидан битта коньяк ва шоколад чиқарди. Буларни кўрган Санжар чолнинг кўзи ўйнаб кетди-да, ютиниб қўйди. Ҳайдовчи эса бошини сарак-сарак қилиб мийиғида кулди.

— Стакан керакмас, опке, ўзим бошлаб бераман, — деди чол Зулайҳо томонга қўлини узатиб.

— Сиздан кейин мен ичолмайман, шопир акам биронта стакан топиб берар, — деди Зулайҳо поччасига коньяк шишчасини бермасдан, ҳайдовчига ноз қараш қилар экан.

— Топилади, — деди ҳайдовчи жиддий тортиб ва машинанинг бардачоғидан анча вақтлардан бери ювилмаган, бир лаби учган стакан олиб, жувонга узатди.

Зулайҳо унга озгина коньяк солиб чайқади-да, дераза ойнасидан ерга сепиб юборди.

— Эй-й-й! — дея бақириб юборди чол. — Шундай нарсани ерга сочадими, одам дегани. Бунақада онкўр бўла-

сан-ку. Менга берганингда, ўзим увол қилмасдим... Майли, қуй тезроқ, бошим оғриб турибди.

— Мана, поччажон, — дея шошилмасдан коньякни стаканга қуйиб узатди Зулайҳо, — шифо бўлсин.

Раҳмат насия бўлди. Стаканни икки қўллаб маҳкам ушлаб олган чол суюқликни симира кетди. У шунақа бир эҳтиром билан, ҳар бир қултумни томоғида озгина фурсат тўхтатиб ичар эдики, кўрган одамнинг ҳаваси келарди. Бу Зулайҳонинг ҳам иштаҳасини баттар қитиқлади. Уям худди поччаси каби ичмоқчи бўлиб шишани бўғзидан ушлаб кўтариб бир қултум ичди-ю, томоғида сақламоқчи бўлганида кўзидан ўт чиқиб кетди. Амалтақал қилиб ризқини ютди-да:

— Қандай ичдингиз? — дея сўради афти бужмайиб.

— Бу одамлар, — дея гапга аралашди ҳайдовчи кулиб, — профессионал бўп кетишган. Сиз буларга ўхшаб ичаман деб хаёлингизга ҳам келтирманг. Керак бўлса, бунақалар оғзида сақичдайин чайнаб кетиши ҳам мумкин.

— Тўғри... тўғри, — деди Санжар чол бошини қимирлатиб, — лекин шу сақичдайин чайнаб кўрмаган эканман-да.

Зулайҳо яна бир бор шишани кўтарди. Бу сафар ўзи доимий ичиб юрадиган усулда ичди. Томоғини куйдириб ўтган суюқлик чол айтганидай бироздан кейин уни енгил торттирди. Кайфияти кўтарилди. Бу пайтда чолнинг жағи очилиб кетган эди. У ҳайдовчига ўзининг буюклигини исботлаш билан овора эди.

Орадан икки соатча ўтганидан кейин улар манзилга етиб боришди. Ҳайдовчи йўлдаги тўхташларни ҳисобга олиб, нарх масаласида озгина тихирлик қилди. Бошқа пайт бўлганида Зулайҳо бунақанги майдакашлиги учун у билан яхшилаб гаплашиб қўйган бўларди. Лекин айна дақиқада тишини-тишига босишга мажбур бўлди ва ҳайдовчи айтган суммани бераркан, ичида “тешиб чиқсин”, деб қўйишни ҳам унутмади.

Шаҳарлик меҳмонлар иззат-икром билан кутиб олинди. Чол-кампирлар бир-бирларини соғиниб кетишганларидан анча вақтгача ҳол-аҳвол сўрашишди. Зулайҳо уларнинг бунақа сўрашишларидан дарров зерикди. Лекин бардош қилиб ўтиришдан ўзга иложи йўқ эди. Ниҳоят Со-

лия кампир инқиллаб-синқиллаб турди-да, дастурхон олиб келиб ёзди. Қанд-курс, нон қўйди. Зулайҳо ҳам қараб турмади. Ўрнидан сапчиб туриб, ўзи олиб келган нарсаларни уй эгасига тутқазди. Бирпасда дастурхон безалди.

Дастурхонда ҳамма нарсадан ҳам спиртли ичимлик кўплигидан чолларнинг оғизлари қулоқларига етди. Дарров ичкиликбозлик бошланиб кетди. Уларнинг гўрларига бир сидра гиштни қалаган кампирлар ўзларининг суҳбатлари билан андармон бўлишди. Зулайҳо эса бегона қўрага кириб қолган қўйдай ётсираб ўтирди. Бир майхўрликнинг “чанги”ни чиқараётган чолларга боқар, бир арзимаган майда-чуйда нарсаларни ҳам эзмалик билан бирига тушунтираётган кампирларга қарарди. Охири боши оғриб кетди. Билдирмайгина пиёласини коньякка тўлдирди-да, сипқориб юборди. Сал енгил тортди. Пиёласини яна бир марта тўлдираётганида эса Солия кампир унинг ишини кўриб, кўзи чақчайиб кетди. Зулайҳо бунга эътибор қилмади ва пиёласини оқлаб қўйди.

— Бу сенга ким бўлади? — деб сўраб қолди жувон қўлини газакка узатганида Санжар чолдан уй эгаси.

— Буми? Қайнсинглим. Роса қўли очиқ жувон. Одамни ҳечам хапа қймайди. Катта охирдан ем еган бўлсаям, кеккаймайдиганлар хилидан.

— Бевами? — дея сўради Эсиргап чол кўзи сузилиб.

Унинг гапидан кейин минғирлашиб ўтиришган кампирлар ҳам ялт этиб шу томонга қарашди.

— Бу ўлгур, — деди Солия кампир газаби кўзиб, — ичига бир нарса кирдими, дарров айнийди, бева излашга тушади.

— Эй-й, кампир, сен ниманиям тушунардинг. Мен айниётганим йўқ. Икки юз граммларнинг мени айни-тишга кучи етмайди. Мен Отақулни ўйлаяпман. Олти-мишдан ўтганида бева қолди. Бечоранинг иссиқ-совуғидан хабар оладиган ҳеч кими йўқ. Агар буниям эри бўмаса... Яхшигина, очиққина жувонакан...

— Эри бор, — деди бирдан Холида амма. — Бой эри бор. Ҳукуматни сўраб турайдиганлардан.

Аммасининг гапидан жувоннинг жаҳли чиқиб кетди. “Озгина босиб ўтирса, бир жойи камайиб қолмасди”, дея хаёлидан ўтказиб бошини эгди.

— Шундайми, мен билмапман. Савоб иш қилмоқчийдим-да.

— Унақа қаримасми? — дея сўради Зулайҳо бетининг терисини сидириб ташлаб.

— Вой ўлмасам... — деб юборди амма.

— Амма, куёвингиз билан келишмай қолганмиз. Мен бу ерга эр излаб келганим йўғ-у, лекин бир одам ёрдамга муҳтож бўлиб турган бўлса, ҳожатини чиқаришим мумкин.

Унинг томдан тушган тарашадай туйқусдан бунақа гапларни айтиши ҳаммани ҳанг-манг қилиб қўйди. Ҳатто чолларнинг кайфи ҳам учди. Дабдурустдан ҳаёлига келиб қолган гапларни тортинмай айтиб юбораётганига Зулайҳонинг ўзи ҳам ҳайрон эди. Балки ичига шайтоннинг суви кириб олиб “рақс”ини бошлаб юбормаганида, оғзига бунчалик эрк ҳам бермасди.

— Чинингми? — деди жиянининг гапига ишониб-ишонмай ўтирган амма.

Шунда Зулайҳонинг кўзидан бирдан ёш қуйилиб келди. У бошини ирғаб, тасдиқ ишорасини қилди.

Бир ҳисобдан унинг шу ерда қолиши ҳам аммага маъқулдай эди. Чунки жияни қолса, у боради-ю, кўмманинг ҳаммасини ковлаб оларди. Кейин умрининг охиригача оёғини узатиб, ҳеч нарсани ўйламай яшайверарди.

— Ана, кўрдингми, кампир, — деди Эсиргап чол, — буниям юрагида дарди боракан. Бой бўлама, бошқа бўлама, шундай жувонни хор қип қўйибдими, ҳайф ундай эркакка.

Унинг гапи Санжар чолга кўпам маъқул тушмади. Агар қайнсинглиси бу ерга эрга тегадиган бўлса, ўзи ҳомийсиз қолиб кетар, кейин бундан уч-тўрт кун аввалгидай ким беш грамм қуйиб бераркан, дея қорнини уқалаб ётарди. Шу боисдан ҳам тунд қиёфага кирди-да, пиёласини ароққа тўлдириб, бир кўтаришда ичиб юборгач:

— Ошна, бу Отақул деганингизнинг кистаси қандай? Жиянни қийнаб қўймайдими? — дея сўради.

— У ёғидан иш тутманг, жўра. Болалардан тинчиган, ҳаммаси уйли-жойли бўп кетган. Бунинг устига, бари топармон-тугармон. Отақулнинг ўзини эшигидаям ўн чоғли қора моли бор, — деди Эсиргап чол гўлдайиб. — Ўзиям қўли очиқ одам.

Ошнасининг сўнгги гапидан кейин Санжар чолнинг бироз чиройи очилди. Унга айнан шунақа одам керак эди.

Мўлжалга олинган битим ҳаммага маъқул тушгандай эди. Фақат Солия кампирнинггина боши қотганди. “Ишқилиб, шарманда бўлмасак гўргайди”, дея ўйларди у.

Ўша кунни Отақул акага бу янгилик тўғрисида хабар берилмади. Бутун яхшилаб дам олинадиган, эртасига Эсиргап чол унинг ёнига борадиган бўлди.

Зулайҳо хурсанд эди. Чунки унга айни кунларда бошпана керак. Бироз ўша бошпанада яшаб, ўзига келиб олишни, ундан кейин амалдорга қарши ишларини бошлашни мўлжал қилганди у.

Алламаҳалгача ичкилик билан шуғулланган чоллар эртасига чошгоҳгача ухлашди. Шундан кейингина Эсиргап чол Отақул аканикига йўл олди.

Сўнгги кунларни зерикиш, сиқилишда ўтказаётган Отақул ака янгиликни эшитиши билан хурсанд бўлиб кетди. Лекин хурсандлигини билдирмади. У пиёниста одамларнинг кўп ҳолларда рост гапиришларини яхши биларди. Шу боисдан ҳам хушxabар кўтариб келган чолнинг гапларига дарров ишона қолди. Бирдан ўғилларига (у ўғилларининг зимдан ўзига кампир қидириб юришганлигини билар эди) бу ҳақда хабар бермоқчи бўлди-ю, лекин дарров фикридан қайтди. “Аввал ўзим бориб кўрайин, маъқул келса, сўнг айтаман”, деган қарорга келди у.

Бу пайтда Холида кампир негадир “шаҳарга кетаман”га тушиб қолди. “Бир бориб келмасам бўмайди. Ҳар қалай, жиянимни қуруқ узатсам бўмас. Сандиқда бир нарсаларим борида, шуларни олиб келаман”, деди у. Солия кампир бир-икки бор уни йўлдан қайтармоқчи бўлди. “Жувон эрга тегаётганда сепи билан бориши шартмас”, деди. Лекин амма кўнмади. “Бориб келмасам бўмайди”, деб туриб олди. Кўнглига ҳеч бир шубҳа ораламаган Зулайҳо эса унинг кетишига эътироз билдирмади. Фақат кузатаётганида ҳар эҳтимолга қарши: “Амма, анави жойни очаман деб юрманг тагин”, деди. “Йўқ, ўлипманми, ер ковлашга мендайн кампирда куч қаерда дейсан”, деди амма унга жавобан. Бироқ жиянининг гапи унинг гумонини икки карра ошириб юборганди.

Амма нақ тўрт соат деганда уйига базўр етиб келди. Кела-келгунча кўрган туши юрагини ҳаприқтириб, аъзойи баданини жикқа терга ботириб юборди. Тушида бир ўзи қоқ туш пайти, ҳамма уй-уйига кириб дам олаётган палла “кўмма”ни очиб қараса, қип-қизил сандиқ турганмиш. Кўтарай деса, оғирмиш. Чолини шунча ёрдамга чақирармиш-у, у келиб ёрдам бериш тугул, қараб ҳам қўймасмиш. Шундан кейин унинг ўзи сандиқнинг оғзини амал-тақал қилиб очибди-ю, у сздаги бойликларни кўриб ақлдан озаёзибди. Дуру гавҳар дейсанми, тилло тақинчоқлар дейсанми... Улардан таралаётган нурдан кампирнинг кўзи қамашибди. Энди олмоқчи бўлиб қўлини узатган экан, бирдан қаерданлир пайдо бўлиб қолган Зуллайҳо: “Тегманг!” — дея қичқириб юборибди. Худди шу маҳал у уйғониб кетди. Шу боисдан ҳам эрталабданоқ кетаманга тушган эди.

Холида амма ниҳоят ҳовлисига етиб келганидан кейин чуқур нафас олди-да, эшик-тешикнинг ҳаммасини маҳкамлаб бекитди. Ташқаридан биронта хавф пайдо бўлмаслигига ишончи комил бўлганидан кейин белкуракни олиб, секин “кўмма”ни бир чеккасидан оча бошлади. Яқингинада ковланганлиги боис ер юмшоқ эди. Кампир қийинчилик сезмади. Қайтанга баттар авжи келди. Тезроқ, тезроқ бойликларни кўргиси келаверганидан кўзи порлаб кетди. Билакларига қўшимча куч эниб, ёшига ярашмайдиган чаққонлик билан қазий бошлади... Бир маҳал белкуракнинг учи нимагадир тегди. Хурсанд бўлиб кетган кампир белкуракни отиб юборди-да, қўли билан юмшоқ тупроқни у ёқдан-бу ёққа ота бошлади. Кўзи кўк латтага тушди. “Сандиқ матога ўралган экан-да”, деган ўй яшин тезлигида хаёлидан ўтган кампир латтани маҳкам чангаллаб олганча жон-жаҳди билан торта бошлади.

Бойликларни эртароқ кўриш, муродига етиш хаёлидан кетмаётган Холида кампир бошқа ҳамма нарсани унутди. Манави латта ўлгурни озгина, яна озгина тортса бас, кейин сандиқ кўринади... Шундан кейин ҳаммаси... ҳаммаси уники бўлади.

Кўз олдини туман қоплаган кампир одам оёғи кўришиб қолган маҳал ҳам ишини давом этказаверди. Бир маҳал иккинчи оёқ ҳам тупроқ остидан чиқди-ю, кампир

бирдан ҳаракатдан тўхтади. У аввалига ҳеч нарсага тушунолмай қараб турди, кейин бирдан мурданинг оёғини қўйиб юборганча ортига тисарила бошлади. “Йўқ... йўқ”, дея пичирлади кампирнинг лаблари, сўнг ўзи қазиган ўранинг рошига сирпаниб кетди-ю, ўтириб қолди. Ўрнидан турмоқчи бўлди, лекин эплолмади. Тағин йиқилди.

— Вой, дод!!! — дея кампир қичқириб ортига ўгирилди-да, тирмашиб чуқурчадан чиқди ва дарвоза томонга югурди. Беш қадам босар-босмас, худди бир нарсага қоқилиб кетгандай ўмбалоқ ошиб кетди. — Вой, во-о-ой, ёрда-а-а-м!!! — деб ётган жойида бақира бошлади.

Айни ёз чилласи, қўни-қўшниларининг ҳаммаси уйларида иссиқдан қочиб, дам олаётганлари боис унинг овозини эшитгувчи бўлмади.

Кампир дарвоза томон қўлларини чўзар, жони борица бақирришга ҳаракат қилар, аммо овози ўзи эшиттулик ҳам чиқмас эди. Шундай бўлса-да, у жон-жаҳди билан олдинга интилди. Бироқ дарвозага етишига уч-тўрт қадамча қолганида оёқ-қўли дармонсизланди. Сўнг Холида кампир бутунлай ҳаракатдан тўхтаб, гуп этиб ерга қулади...

* * *

Зулайҳо аммасини кечгача кутди. Бу вақт ичида куёв бўлмиш келиб, ундан қаноат ҳосил қилиб кетди.

— Эртага мулла олиб келаман. Шу ернинг ўзида никоҳ ўқитамиз. Ундан кейин сени олиб кетаман, — деди Отакул чол Зулайҳодан кўзини узмаган ҳолда.

Зулайҳо ўн саккиз ёшли қиз боладай бошини эгиб турди. Бир оғиз ҳам гапирмади. Куёв бўлмиш мийиғида куларкан: “Бунақа нозни кўрмаганимгаям қанча бўп кетди”, дея хаёлидан ўтказди. Сўнг қолган гап-сўзларни Санжар чол билан пиширди.

Зулайҳонинг кўнгли бироз таскин топган эса-да, негадир хавотирланаверди. У тез-тез деразадан ташқарига қараб қўяр, ҳовлида одам пайдо бўлса, “Аммаммасмикин?” — деган ўйда диққат билан боқар, бошқалигини кўрганидан кейин ҳафсаласиз қўл силтарди. У ҳатто ўз хавотири тўғрисида ичкиликдан бошини кўтармаётган поччасига гапирмоқчи ҳам бўлди. Лекин ўйлаб кўриб, ниятидан қайтди. Чунки шишадан бошқа нарсани бутунлай унутган пиёнистадан жўяли гап чиқиши даргумон эди.

Бироқ Зулайҳо адашган экан. Майпараст поччаси кечга томон кампирини эслади.

— Аммангнинг келиши қийин бўп кетдими? — дея сўраб қолди у.

— Бирон жойга кираман демаганмиди? — деди поччасининг саволига савол билан жавоб қайтарган Зулайҳо.

— Айтмовди, — деди чол ва ўрнидан гандираклаб турди-да, эшик томон юра бошлади.

— Яна йиқилиб тушманг, — деб қўйди унинг ошнаси.

Чол жавоб қайтармади. Эшик рахидан ушлаб бироз ўйла-ниб турди-да, яна ташқарига юрди. Кайф ошган. Оёқ равон юришни удалай олмайди. Лекин мия балодай иш-лаётган эди. У ҳар қанча ичсин, ҳар қанча ўзини унутсин, хотини ёнида бўлса бас эди. Шунда бемалол ўтирар, дунё-ни сув босса тўпиғига келмасди. Лекин кампирисиз ша-робнинг энг тотлиси ҳам бемаза бўп кетарди. Татимасди.

Уй ичидагилар аввалига уни ҳожатга чиқаяпти, деб ўйлаш-ган эди. Лекин деразадан чолнинг кўча томонга кетаётган-лигини кўришгач, Эсиргап чол ҳам ўрнидан туришга маж-бур бўлди. У қадрдоним кайфда қишлоқ оралаб кетиб қолмасин, деган хавотирга борганди. Лекин ўзининг кай-фи дўстиникидан кўпроқлиги эшикка етмасдан йиқилиб қолганлигидан билиниб қолди. Шундан сўнг Солия кам-пир ташқарига чиқишга ва Санжар чолни қайтариб ке-лишга мажбур бўлди. Шундаям бутунлай қовоқ-тумшуғи осилиб кетган чол осонлик билан қайтмади. “Шаҳарга бо-риб кампиримдан хабар олмасам бўлмайди, мазаси бўлмай қолгандир, балки”, деб туриб олди.

— Отакул аканинг (куёв бўлмиш ўзидан кичик бўлса-да, кампир азалдан уни ака деб чақирарди) болаларида мошина бор. Айтамиз, шаҳарга олиб бориб келади. Ҳозир бир ўзингиз бу аҳволда қаерга борасиз? Юринг уйга, — дея кампир уни базўр йўлдан қайтарди.

Санжар чолда аввалги кайфиятдан асар ҳам қолмаган эди. Унинг қовоғи солиқ, бошини эгиб ўтирарди. Ошнаси бир-икки марта пиёлани ароққа тўлғазиб узатди. Бироқ чол олиш у ёқда турсин, ҳатто қараб ҳам қўймади.

— Кампирсиз напас ололмай қопсизми? — дея унинг устидан кулди Эсиргап чол.

Жавоб бўлмади. Чол мум тишлаганча ўтираверди. Унинг ҳолати ҳаммани ҳайратга солди. На ошнаси, на Зулайҳо уни бирон марта бўлсин бунақа аҳволда кўришмаган эди.

Кўп ўтмай Отақул чолнинг уйига жўнатилган одам унинг ўғли билан қайтиб келди. Улар ҳам бир сидра чолни йўлдан қайтаришмоқчи бўлишди. Аммо Санжар чол унамади. Бир оғизгина “кетаман”, деганча хайр-маъзурни ҳам насия қилиб ўрнидан тураётганида, ноилож уни олиб бориб қўйишга мажбур бўлишди.

Қишлоқдан шаҳарга етиб боргунаричаям чол миқ этмади. Ўриндиққа суянганча кўзини юмиб кетаверди. Отақул чолнинг гапдонгина катта ўғли ёрилиб кетишига сал қолди. У бир-икки марта йўловчисига гап қотиб кўрди. Лекин жавоб бўлмади. Қандай ўтириб келган бўлса, шундайлиги-ча машинадан тушган Зулайҳонинг поччаси дарвозасини секин итарди. Аммо ичкаридан қулфланганлиги боис дарвоза очилмади. Чол ажабланди ва қўли билан қаттиқроқ урди. Жимжитлик. Шундан кейин у ўзининг уйга кириб кетишини кутиб турган Отақул аканинг ўғлига қаради-да:

— Сенинг кучинг кўпроқ, қаттиқроқ тақиллатиб кўрчи, кампир ухлаб қолганга ўхшайди, — деди.

Бироқ дарвоза қаттиқроқ урилгандаям ичкаридан ҳеч ким садо бермади. Бундан чолни ваҳима босди ва у ёнидаги йигитга: “Сен шу ерда туриб тур”, деб ўзи қўшнисининг уйи томон кетди. Аммо қўшниси тайинли жавоб айтолмади.

Санжар чолнинг кўнгли кампири бирон жойга чиқмаганлиги, уйдалигини сезиб турарди.

— Дарвозани елканг билан қаттиқроқ итарсанг, очилиб кетади, — деди чол руҳсиз бир овозда Отақул аканинг ўғлига.

Бақувват йигитга дарвозани бузиб очиш қийинчилик туғдирмади. Санжар чол ичкарига қадам босди-ю, бирдан жойида тўхтади. Чўзилиб ётган мурда ой шуъласида шундоққина кўриниб турар эди. Чолнинг оёғидан мадор қочиб, чўккалаб қолди. “Кўнглим сезганди”, деди у пичирлаб кўзида ёш билан.

— Момо! Момо! — дея Отақул аканинг ўғли жасадни қўли билан туртиб кўрди.

— Барибир жавоб бермайди, ўлиб қолган у, — деди чол ва тиззалаб юрганича кампирининг ёнига борди.

Отақул аканинг ўгли эса қўни-қўшниларникига югурди. Бирпасда ҳаммаёқ талотўп бўлиб кетди. Шовқин-сурон кўтарилди. Талай муддат кампирининг қўлини ушлаб, йиғлаб турган чол бошини кўтарди-да:

— Биламан буни ким ўлдирганини! — дея баралла бақирди.

Шу ондаёқ ҳамма унинг оғзига тикилди.

— Буни Турғуннинг одамлари ўлдириб кетган. Зулайҳониям қўли бор!

Бу гапдан кейин шовқин баттар авжига минди. Биров у ёққа, бошқаси бу ёққа югурди. Кўпчиликнинг кўзидан чала очилган “қабр” ҳам четда қолмади. Қўшнилардан бири аллақачон милицияга хабар бериб улгурган экан. Кўп ўтмай милиционерлар ҳам пайдо бўлди. Уларга қўшнилардан бири олиб-бири қўйиб чолнинг нима дегани-ю, қабрнинг топилиши ҳақида шошганча гапириб беришди.

Милиционерлар уч-тўртта қўшнини қолдириб, қолганларни ҳовлидан чиқариб юборишди. Тезда чуқурдаги мурдалар қазиб олинди. Бир гуруҳ милиционерлар Зулайҳонинг қаердалигини чолдан сўраб билиб олишгач, машинада қишлоқ томон елдай учиб кетишди...

Санжар чол бутунлай гунг-соқов одамга айланганди. У қўшниларининг шовқини-ю, милиционерларнинг куймаланишларига мутлақо эътибор бермас, сўралган нарсаларгагина паст овозда қисқагина жавоб берар, бир нуқтадан кўз узмасди.

Фақат милиционерлар кампирини ўликхонага олиб кетишмоқчи бўлишганида Санжар чол ўзига келди.

— Бермайман! — деди ногаҳон у бақириб. — Мениям ўлдиришлар-да, кейин кампиримга қўшиб олиб кетинглар!

— Ота, ўликни экспертизадан ўтказишимиз, нимадан ўлганлигини билишимиз керак, — деди милиционерларнинг каттаси босиқ оҳангда.

— Кейин у тирилиб қоладими?! — деди чол ҳам алам, ҳам киноя билан.

— Қонун шундай, қоида шундай. Жиноят содир бўлган. Жиноятчиларни топишимиз керак.

— Бориб Турғунни ушлаб келаверинглар, Зулайхони қамоққа тикинглар. Ана шу итдан тарқаганлар жиноятчи... Кампиримни бўлса ўзим оқ ювиб, оқ тараб кўмаман.

Унинг бу гапларига биров қулоқ солмади. Кампирни оппоқ матога ўрашди-да, машинага орта бошлашди. Шунда Санжар чолнинг қони қайнаб кетди. Жон-жаҳди билан милиционерларга тармашди. Кучи етмади. Кампирини машинага ортишди. Шунда чол ерга ўтириб қолди. Кўз ёшлари селдайин оқди. Кейин ёнига қулади. Бироздан кейин милиционерлар келиб, аллақачон унинг жони узилганини кўришди...

* * *

Амалдор тезда ниятидан қайтди. Тўғрироғи, сариқ сочли қизу ҳаммомчига ичи ачиди. Бунга ҳатто унинг ўзи ҳам ҳайрон қолди. Илгари ҳеч иккиланмай миясига келган ўйни қилаверарди. Кейин ўша қилган иши нотўғрилигини билган тақдирда ҳам афсусланмасди. “Майли, буларам яшасин. Яшаш учун не кўйларга тушиб юришибди”, дея хаёлидан ўтказди. Кейин сариқ сочли қиз оппоқ, нозик бармоқлари билан тақиб кўйган соатга қаради-да:

— Кеч бўп қопти-ку, Малик қаерда юрибди? Тезроқ ишни битириб келмайдими? — дея пичирлаб ўзига-ўзи гапирди.

Амалдор столга бориб ўтирди-да, ишини битириб, навбатдаги буйруқни кутиб турган қизга пиво олиб келишни буюрди.

Бироқ пивони ичиш насиб этмади. Бирин-кетин Малик бошлиқ йигитлар ҳовлиқиб кириб келишди. Малик шоҳнинг олдига келган қулдайин амалдорнинг ёнига келиб тиз чўкди.

— Ишлар чатоқ, хўжайин! — деди у ҳаяжонланганидан тиграб.

— Нега чатоқ бўларкан?! — дея бирдан ўрнидан туриб кетди Турғун Фаниевич. — Гапир, эшшакдан бўлган, нимаси чатоқ?!

— Аҳмат писта биздан ҳам пухта чиқиб қолди. Биз эндигина унинг уйига ҳужум қилмоқчи бўлганимизда, орқа томонимиздан унинг одамлари ташланиб қолишди.

— Онангни ... лар!!! — дея бўкириб юборган амалдор ўрнидан турасола Маликнинг калласига тепиб юборди. — Итдан тарқаган, шуниям эпложмадингми?! Мол!

— Биз кутмагандик...

— Энангни кутмаганмидинг, ифлос, товукмия!

Шиша иргитилди. Стол ағанади. Маликнинг кийим-боши йиртилди. Ўзи яна икки марта тепки еди. Шундан кейин амалдор бироз шаштидан тушди. Сигарета чекди. Нима қиларини, нима деярини билмай у ёқдан-бу ёққа юрди.

— Йигитларингнинг қолгани қаерда? — дея сўради сўнг Маликдан.

Тепкилар зарбидан сулайиб қолган Малик инқиллаб-синқиллаб ўрнидан турди-да, бошини эгиб:

— Айрилиб қолдик, — деди хаста овозда.

Кўлидаги сигаретасини улоқтириб юборган амалдор бошини қашлади. “Ҳаммаси тамом бўпти. Энди фақатгина келаётган хавфдан қутулиб қолиш керак”, дея хаёлидан ўтказди.

— Тушунарли, — деди Турғун Фаниевич йигитларига бирма-бир қараб чиқиб. — Машиналарга мининглар, тоққа кетамиз. Шундан ўзга чорамиз қолмаганга ўхшайди. Пистанинг одамлари бу ергаям келиши ҳеч гап эмас. Энди уларни тўхтатиш оғир.

Турғун Фаниевичнинг йигитлари шошилишганча бирин-кетин машиналарга ўтиришди. Уларга қараб турган амалдорнинг жаҳли чиқди. “Булар одаммас, булар қуён. Қуён ҳам булардан беҳроқ. Қуёнларда-ку, юрак йўқ. Лекин ўзлари тоза. Буларнинг бўлса оғзи-бурни қон-у, яна юраги йўқ. Шунча қаланғи-қасанғи атрофимга тўпланган экан-у, билмай юрганаканман юлдуз санаб”, дея хаёлидан ўтказди. Аммо хаёлидагини тилига кўчирмади. Юкхонасига Бахтиёру унинг йигити ортилган машинага ўтирди.

Бироз юргач, ҳайдовчига машинани тўхтатишни буюрди ва ортига ўгирилиб, Маликга:

— Ҳаммомдаги иккита қизни ҳам чақириб кел. Бирга олиб кетамиз. Бирон нимага керак бўп қолар, — деди.

Қизлар амалдор уларни ўзи билан бирга олиб кетишларини эшитишганларидан кейин норозиланишиб тўнғил-

лашган эса-да, барибир Маликнинг олдига тушиб келишди. Улардан бири амалдор ўтирган машинага, иккинчиси кейинги машинага чиқди. Машина ичини бирдан хушбўй атир ҳиди эгаллади. Бир зум йигитлар хаёлидан хафалик чекинди. Эркак эканликлари эсларига тушди уларнинг. Айниқса, ёнига қиз ўтирган йигит анча безовталанди. Иштаҳаси очилди. Тишини-тишига босиб чидашга ҳаракат қилиб кўрди. Барибир эплай олмади. Шунда секингина қўлини қизнинг белидан ўтказди. Машина ичи қоронғи эди. Унинг бу қилигини қиздан бошқа ҳеч ким сезмади. Қизга эса шўхлик хуш ёқди ва ўзи ҳам йигитнинг қўли устига қўлини қўйиб олди.

* * *

Тонг отиб, Бургут уйқудан уйғонганидан кейингина амалдорнинг қочиб кетганлиги ҳақидаги хабарни айтишди.

У савол назари билан Аҳмат акага қаради.

— Тўйни тўхтатмайлик, — деди Аҳмат ака. — У билан кейин шуғулланамиз.

— Менимча, улар тоққа кетишган. Ўша ёқдаги уйларида жон сақлашни мўлжаллашган бўлишса керак, — деди Аҳмат аканинг гапи кўпам маъқул келмаган Бургут тўнғиллаб.

— Бўпти, йигитларнинг ярмини ўша ёққа жўнатамиз. Кузатиб туришади. Унгача биз тўйни ўтказиб оламиз.

Фаррухнинг рози бўлишдан бошқа иложи йўқ эди. Шу боисдан индамай қўяқолди. Аҳмат ака унинг қўл остидаги одамларидан бири, тўғрироғи, Бургутга яқинроғи эса-да, Фаррух уни аллақачон маънавий отаси ҳисоблаб қўйган эди. Ана шу сабаб аксар ҳоллар у Аҳмат аканинг гапларини маъқул топар, эътироз билдирмасди.

“Тўй бошлангунча мен нима қиламан, чўзилиб ётавераманми?” — дея ўйлаган Фаррух аэропортга чиқиш кераклигини эшитганидан кейин ҳайрон бўлди.

— Нима қиламан у ёқда? — деб Аҳмат акадан сўради.

Устоз кулимсиради:

— Сенга айтмасдан Самарага телефон қилиб, Виталийга тўйнинг бўлаётганлигини айтган эдим. Ярим соатлардан кейин унинг самолёти қўнади. Йигитларга меҳмонхонадан жой тайёрлаб қўйишни буюрганман. Лекин сенинг ўзинг чиқиб кутиб олмасанг уят бўлади.

Фаррух ҳали қамоқхонадалигида, Боссдан Виталий Самарани бошқариши ҳақида эшитган эди. “Жуда узоқни кўра биладиган, бошқа шаҳардаги авторитетлар у ёқда турсин, чет эл билан ҳам яхшигина алоқаси бор одам. Унинг қулочи, қамрови кенг. Хуллас, яқин бўлсанг, сени ташлаб қўймайди”, деган эди Босс раҳматли.

Шу сабабдан ҳам Аҳмат ака гапини тугатар-тугатмас Бургут йўлга отланди.

Самолёт у аэропортга етиб борганидан кейин ўн беш дақиқага яқин вақт ўтиб қўнди. Ўрта бўйли, сариқ сочи ўнг томонга силлиқ қилиб таралган, ёнидаги жувонни қўлтиқлаб олган киши Виталий эканлигини айтишди. Фаррух унинг истиқболига борди. Виталий ўзига тўғри келаётган йигитларни кўрганидан кейин жилмайиб қўйди-да, хотинига бир нарсалар деди.

— Сиз, менимча, Фаррух бўлсангиз керак, — деди Виталий ўзининг тилида улар учрашганларидан кейин қўлини узатиб.

Бургут рус тилини билмас эди. Шунинг учун йигитларидан бири:

— Худди ўзлари, — деди.

— Сизни кўриб турганимдан хурсандман, — деди Виталий ва қўл беришиб кўришишга қаноат қилмай, Бургутни кучоқлади.

— Мен ўйлаганимдан ҳам ёшроқ экансиз, — деди Виталий билан бирга келган жувон улар кўришиб бўлганларидан кейин.

Фаррух унинг қўлини ўпиб қўйди.

— Кечирасизлар, — деди Бургут бироз хижолат тортиб, — сизлар билан таржимон орқали гаплашишга мажбурман.

Бургутнинг йигитлари хўжайин нима деганлигини рус тилида Виталийга айтганларидан кейин меҳмон кулимсиради:

— Ҳечқиси йўқ, юрагимиз яқин бўлса бас. Барибир тил топишиб оламиз.

Виталий Босс айтганидай одамшаванда, ҳамма нарсага қизиқувчан йигит эканлигига Фаррух машинада кетаётганларида меҳмоннинг бир-биридан сервиқор минораларни кўрсатиб ўзининг тилида мақтаганлигидан, бошқа мавзудаги гапларини ҳам ўта бир самимият билан озгина

табассум қўшиб гапираётганлигидан яна бир карра амин бўлди. “Бунақалар ҳеч бир жойда хор бўлмайди. Ҳамма билан эл бўлиб кетади”, дея хаёлидан ўтказди у.

Виталий ярим йўлга етганларидан кейин шаҳарни айланишни таклиф қилиб қолди.

— Аввал меҳмонхонага борайлик, ҳар қалай, йўлдан чарчаб келгансизлар, озгина дам олганларингиздан кейин айланишга чиқсак маъқулроқ бўлармиди, — деди Бургут.

— Эҳ, менинг ёшгина дўстим. Агар менга биров самолётда икки соат учиб чарчадим, деса, ишонмайман. Одам ўтириб ҳам чарчайдими? Тушунаман. Бугун сизни банд қилишим тўғри эмас. Ўзингизга яраша ташвишларингиз бор. Қолаверса, мендан бошқа меҳмонларгаям қарашингиз лозим. Албатта, улар ҳам нозик одамлар. Шунинг учун мен сизга жавоб бераман-да, йигитларингиздан биттасини олиб қоламан. Ўша менга йўл-йўриқ кўрсатади. Хавфсизлигимни эса орқа машинадаги иккита йигит таъминлайди. Ахир уларни бекорга боқмаяпман, тўғрими?

Виталийнинг сўнгги гапидан кейин енгилгина кулги кўтарилди.

— Менинг эса, — деди унинг ёнидаги жувон жилмайиб, — тезроқ келинни кўргим келаяпти. Ўзбекларнинг тўйини умуман кўрмаганман. Улар тўйга қандай тайёргарлик кўришади? Шуниси менга жудаям қизиқ. Виталий иккаламизнинг тўйимизга ўзгача тайёргарлик кўрмоқчиман.

Унинг гапидан кейин Бургут бақа бўлиб қолаёзди. У Светани Виталий билан камида беш-олти йилдан бери бирга яшаётган хотини деб ўйлаган эди. Виталий Фаррухнинг таажжубланганлигини тезда илғади ва тушунтириш бера бошлади:

— Шу пайтгача гражданлик никоҳида эдик. Энди тўй қимоқчимиз.

Барибир Фаррухнинг ҳеч балога ақли етмади. У гражданлик никоҳи қанақа бўлишини илгари бирор марта ҳам эшитмаган эди. Шундай бўлса-да, кулиб бошини қимирлатиб қўяркан, англаганлигини билдирди.

Кечгача Фаррух тиним билмади. Ҳали у шаҳардан, ҳали бунисидан авторитетлар келиб туришди. Уларни меҳмонхо-

нагача олиб бориб жойлаштириб келмаган эса-да, ҳар бири билан учрашишнинг ўзига анча вақт кетди.

Ниҳоят, қуёш атрофга қизғиш нурларини сочиб, дам олгани уфққа кетаётган маҳал у Моҳирўйни кўришга мурасар бўлди. Келинчак оппоқ либосда бирам кўркам бўлиб кетган эдики, жамолига тўймаган Фаррух қайта-қайта унга қараб олди.

Улар ресторанда келин-куёвлар жойига бориб ўтирганларидан кейин Бургут атрофга бир қур назар солди. Меҳмонлар ўзи ўйлаганидан ҳам кўпроқ эди. Ҳатто қишлоғидан ҳам одамлар келишганлигини кўрган Фаррух ичида хурсанд бўлди, Аҳмат аканинг фаросатига таҳсин ўқиди.

Тўй аста-секин қизий бошлади. Меҳмонлар бирин-кетин келин-куёвни табриклашди. Виталий табрик сўзи айтганидан кейин эса Света келин-куёвнинг ёнига келди. Моҳирўйни ўпиб қўйгач, ёнига ўтириб олди. Сўнг келинчакнинг қулоғига:

— Сизга жудаям ҳавасим келди. Ёнингизда дугонангиз сифатида ўтирай, — дея пичирлади.

Моҳирўй унга қараб жилмаяркан, бошини ирғаб, тасдиқ ишорасини қилди.

Моҳирўй бахтга тўла кўзлари билан меҳмонлар томонга юзланди. Онаси, опасини кўрди. Улар шод эдилар. Шодликлари боис эндигина бошланган мусиқага рақс тушмоқда эдилар. Келинчак ширин энтикиб қўйди.

Тўй тугаши арафасида рестораннинг бир чеккасида беш-олтита авторитетлар қўлларини бир-бирига силкитиб гаплашаётганларига Бургутнинг кўзи тушиб қолди. Виталий билан Аҳмат ака ҳам шу ерда эдилар. Уларни бироз кузатиб турган Фаррух йигитларидан бирини ёнига чақириб, унинг қулоғига баҳс нима ҳақида кетаётганлигини билиб келишни тайинлади. Аммо у юборган одам шефларнинг ёнига яқинлаша олмади. Аҳмат ака бир ўқрайиб қараган эди, орқасига қайтиб кетди. Буни кузатиб турган Фаррухнинг қовоғи осилди. У олдида турган ароқлардан бирини очиб, қадаҳга тўлатиб қуйди ва ичиб юборди.

— Нима бўлди сизга? — дея шу ондаёқ қулоғига шивирлади Моҳирўй. — Нега безовтасиз?

— Ҳеч нарса, — деди Фаррух келинчакка жилмайиб қарашга уринаркан.

— Алдаманг, сезиб турибман. Тўйимиз ёқмадими?

— Жоним, нималар деяпсиз? Ҳаммаси жойида. Бундан зўр тўй бўлиши мумкин эмас. Уйлансам икки қадаҳни тўлдириб ичаман, деб ўзимга-ўзим ваъда бериб қўйган эдим. Кутилмаганда шу ваъдам эсимга тушиб қолди. Ёшлик даврларимнинг ҳурмати учун биринчи қадаҳни ичдим...

— Иккинчисини ичишга ҳожат йўқ, — деди кулиб Моҳирўй. — Мен ёнингиздаман-ку.

— Хўп, — деди Фаррух ва қўшиқни авжига чиқарган санъаткорга қаради.

Фаррух баҳслашаётганларни зимдан кузатишда давом этди. “Нима тўғрисида тортишишяпти? Нега энди келиб-келиб менинг тўйимда? Бошқа пайт қуриб кетдимиз?” — дея ўйларди у.

Ниҳоят ўртакаш тўйни тугатиш ҳақида эълон қилиб қолди. Фаррух енгил нафас олди.

Келин-куёв кузатиб қўйилгандан кейин ҳам авторитетлар жойларидан қимирлашмай, баҳсни давом этказишди. Фаррух асабийлаша бошлади. Бургут авторитетлар менинг ҳурматимни жойига қўйишмади, деган қарорга келди. У ҳатто Аҳмат акадан ҳам хафа бўлди. “Менга шунча ёрдам бергани бир бўлди-ю, анавилар билан қолиб, ҳатто мени кузатгани ресторан эшигигача ҳам чиқмагани бир бўлди... Ҳали шошмай турларинг, ҳамманг билан бошқача ҳисоб-китоб қиламан. Мен Босснинг энг яқин шогирди эканлигимни эсларингдан чиқариб қўйган кўри-насанлар. Амаллаб бугунни ўтказиб олайин”, — дея хаёлидан ўтказди Фаррух. Бу хаёллари чимилдиққа кирганидан кейин, Моҳирўй билан ёлғиз қолишгач, тумандайин тарқаб кетди.

— Сиз ниҳоятда гўзалсиз. Сизга эришаман деб ҳечам ўйламаган эдим, — деди Фаррух келинчакнинг қоп-қора сочларини силаб.

— Мен бўлса сиздан хафаман, — дея Моҳирўй тескари ўғрилиб олди.

— Нега? — деди ҳайрон бўлган Фаррух.

— Умримизда бир маротаба бўладиган шодиёнамизда ғамгин ўтирдингиз.

— Ўтмишимни эсладим, — дея ёлғон гапирди куёв.

Шу ондаёқ Моҳирўй у томонга ўтирилди-да, бирдан бўйнидан қучоқлади.

— Энди... энди... эсламанг. Мен ҳар доим ёнингизда бўламан.

Фаррух келинчакнинг лабларидан узоқ бўса олди...

Соат эрталабки тўққизга яқин келин-куёвнинг уйига Аҳмат ака хотини билан кириб келди. Моҳирўй келинчакларга хос ўзгача бир назокат ва тавозе ила уларни кутиб олди.

Аҳмат ака дастурхон тузалган хонага кириб ўтирганидан кейин ҳам Фаррухни сўрай олмади. Сабаби аён эди. Гапининг мазмуни: «Куёв бола кечаси чарчаб қолибди» бўлиши мумкин эди. Ҳар қалай, келин-куёвнинг биринчи кечасидан кейин улар икковидан бировини сўроқлаш шу мазмунга олиб борарди.

Моҳирўй чой олиб келиш учун чиқиши билан Аҳмат ака хотинига:

— Келинга айт, Фаррухни уйғотсин, — деди.

Аёл ўрнидан илдам туриб, Моҳирўйнинг орқасидан ошхона томонга борди. Аммо у эри айтган топшириқни келинга етказишга улгурмасидан Бургут ётоқхонадан чиқиб келиб, ювинишга кириб кетаётган эди. “Фаросатлигина, чаққонгина экан”, дея аёл хаёлида келинни алқаб қўйди.

— Муборак! — деди Бургут кириб келганидан кейин Аҳмат ака.

— Раҳмат, — деди бироз қизарган Фаррух бошини эгиб.

— Узр, сени эрталабдан безовта қилиб қўйдик...

— Ҳечқиси йўқ.

Шу онда Бургутнинг хаёлида кечаги воқеалар гавдаланди.

— Энди, ука, келин билан янганг уйда ўтира туришсин. Ҳадемай Нодира синглинг ҳам келиб қолади. Сенга эса жуда муҳим гап бор. Шунинг учун ташқарига чиқиб, бир айланиб келамиз, — деди бирдан жиддий тортган Аҳмат ака.

— Аввал бир-икки пиёла чой ичинг, кейин чиқамиз, — деди Бургут.

— Виталий, умуман, бошқа меҳмонларнинг биронтаси ҳали кетишгани йўқ. Кейин чой ичаверамиз, ҳали...

Аҳмат аканинг гапи оғзида қолди. Бошига нафис зар
рўмол ташлаб олган Моҳирўй табассум билан қўлида чой-
нак кўтарганча кириб келди-да, бошини эгиб:

— Хуш келибсиз, — деди ниҳоятда нозик овозда.

— Умрингдан барака топ, қизим... Ҳалиги, мен бора-
йин...

— Энди келинингизнинг қўлидан бир пиёла чой ичиб
кетмасангиз, бу аразлаб қолади, — деди Фаррух жилмайиб.

Аҳмат ака ноилож жойига қайта ўтирди. Келин бир
пиёла чойни икки бармоғининг устига қўйганча эгилиб
узатганидан кейин, чиқиб кетди. Аҳмат ака келин яна
келиб қолмасин деганча қайноқ чойни шоша-пиша пуф-
лаб-пуфлаб ичди-да, ўрнидан туриб эшик томонга йўнал-
ди. Бу пайтда Фаррух кийиниб бўлган эди.

— Фаррухжон, — деди улар кўчага чиққанларидан ке-
йин Аҳмат ака, — кеча ўзинг ҳам бир-икки марта қараб
қўйдинг. Биз авторитетлар билан анча тортишдик. Се-
нинг асабингни бузмаслик учун хабар беришни лозим
топмадим. Бунинг учун мени айбга буюрмайсан.

— Шундай пайтда тортишадиган нарса топилганидан
хурсандман, — деди Фаррух киноя билан.

— Авторитетлар йилига бир, баъзан икки йилда бир
мана шундай тўпланишади. Улар тўпланганида ўзлари-
нинг гапларидан бошқа ҳеч нарса қизиқ эмас. Мен улар-
нинг олдида анча кичкина одамман. Босс бўлганида ҳам-
масини ўчириб қўйиши мумкин эди...

— Нимани бўлиш қийин бўлди?

— Сени...

— Мени? — дея ҳайратланиб Аҳмат акага қаради Фар-
рух.

— Ҳа... Менимча, уларнинг иккитасиминан амалдор-
нинг алоқаси анчагина яхши. Бўлган воқеалардан яхши-
гина хабари бор. Ана шулар сени ҳали ёш бола, қўлидан
бир иш келмайди, бунинг устига, қамоқдан чиққанидан
бери обрўйимизни тўкаяпти, яқинда оддий одамдан фар-
қимиз қолмайди, ўйиндан чиқариб ташлаш керак, де-
йишди...

— Вой итлар! — дея қўлини мушт қилиб тутди Бургут.

— Виталий эса, — дея гапида давом этди Аҳмат ака, —
Босс адашмаган, деди. Менда Бургут яхши таассурот қол-

дирди, ундан кўп нарса кутиш мумкин, юзимизни ерга қаратиб қўймайди, деб умид қиламан. Қолаверса, Боссининг қарорини ҳурмат қилишимиз керак, деб сени ёқлаб чиқди. Хуллас, сизлар ресторандан чиқиб кетганларингдан кейинам биз ярим тунгача тортишдик. Охири ҳаммаси сени тан олди. Шундаям анави икковидан гумоним бор. Улар истар-истамай рози бўлишди... Нима бўлгандаям улар меҳмонхонада сен билан хайрлашиш учун кутиб туришибди.

Фаррух ичидан зил кетди. “Ким бўлишибдики, менга хўжайинлик қилишади? Ёш бола, ҳали фаҳм-фаросати йўқ деб ўйлашса керак-да. Майли, ҳозирча гўдайиб турингларчи, кейин бир гап бўлар”, дея хаёлидан ўтказди-да:

— Ҳозир боришим керакми? — дея сўради Аҳмат акадан.

— Эртароқ кузатиб қўйсак яхши бўларди. Битта ташвиш камаяр эди.

— Кетдик унда, — деди Фаррух ва сал нарида кутиб турган машина томонга юрди-да, ҳайдовчи йигитга ресторанга бориб, нонушта тайёрлатишни буюрди. Машина рулига эса ўзи ўтирди.

Фаррух кириб бориши билан қизгин баҳс бирдан тўхтади.

— Табриклайман! — дея хитоб қилди ҳаммадан олдин ўрнидан турган Виталий Бургутга қўлини узатиб.

Бошқалар ҳам Бургутни табриклашди. Шу қисқа муддат ичида Фаррух уларнинг ҳаммасига эътибор беришга улгурди. Дарҳақиқат, ҳаммадан кейин уни табриклаганлардан иккитасининг сўзларида қандайдир сохталиқ пинҳон эди.

— Сиз билан, — деди Виталий дарров суҳбат жиловини қўлига олиб, — қанча суҳбатлашсак, шунча оз. Лекин вақт деганлари ҳаддан зиёд шафқатсиз бўлар экан, шунинг учун ҳам сизни ортиқча безовта қилмасдан кетсак, дегандик. Албатта, шундай пайтда оромингизни бузиш ноқулай, бундай ўйлаб қарасак, сизга айтмасдан йўлга чиққанамиз балки тўғрироқ бўларди. Бироқ индамасдан кетсак, сизга нисбатан беҳурматлик бўлар, деган хаёлга бордик.

Унинг гапларини Аҳмат ака бирма-бир Бургутга таржима қилиб турди. Бундай ҳолатни кўрган авторитетлар ўзаро

сирли қараш қилиб олишди. Тил билмагани алам қилиб Фаррух бироз қизарди.

— Мен ҳаммангиздан беҳад миннатдорман, — деди у ўзининг аҳволини билдирмаслик учун кулиб. — Ўйлайманки, бунақа ҳамжихатлигимиз ҳали жудаям узоқ давом этади. Тўғри, сизларга нисбатан анча ёшман. Тажрибам ҳам шунга яраша, лекин оғзимдан чиқадиған ҳар битта сўз учун умрим гаровда. Кейин яна бир гап. Бургутлар фақат ўзининг тилида гапиради. Булбул бўламан деб бировларнинг олдида шарманда бўлиш улар учун ёт нарса...

Фаррух гапиргани сайин ўзини кучлироқ сеза бошлади. Шу боисдан ҳам охириги гапларига алоҳида урғу берди. Токи атрофдагиларга яхшироқ таъсир қилсин.

— Энди, — деди у гапини давом этказиб, — ҳар қанча шошиб турган бўлсаларингиз ҳам нонушта қилиб кетасизлар. Эрталабки муштдан қайтма, дейишади-ку.

Нонушта пайтида латифалару бошқа майда-чуйда гаплар айтилди. Гўё ҳамма хурсанддай кўринса-да, келишмаслик тумани тарқмай тургани билиниб турар эди.

Ҳамма ресторандан чиққаниданоқ хайр-хўшлашиб тарқалишди. Охирида қолган Виталий Фаррухни қўлтиқлаб олганча Аҳмат акани чақирди.

— Менинг кичик дўстим, — деди у, — вазиятни яхши анлаган бўлсанг керак. Буларнинг барига сабаб — сен ҳеч бир жангсиз кириб келдинг. Сенга ҳозирги даражанг мукофотдай берилди. Аслидаям шундай. Ўзинг кўрдинг, ҳаммаям буни сингдиролмаяпти. Машинани ўзинг ҳайдаб юрганинг ҳам уларнинг назаридан четда қолгани йўқ. Шунинг учун жуда эҳтиёт бўл. Агар сенга нисбатан ортиқча ҳаракат бўлса, дарров хабарини етказ. Биргалашамиз. Боссининг олдида анча-мунча қарзим бор. Энди хайр. Ҳа, айтмоқчи, бургут гарчи бошқа қушларга ўхшашни истамасаям уларнинг тилини билиб қўйгани яхши.

Аҳмат ака Виталийнинг гапларини басма-бас таржима қилаётган эди. Меҳмоннинг сўнгги гапидан кейин енгилгина кулги кўтарилди.

Меҳмонхонага қайтилиб, Света ҳам машинага мингач, улар аэропортга кетишди. Йўл-йўлакай жувон тўйда роса маза қилганлигини, энди ўзларининг тўйларини шунақа қилиб ўтказиш режаси туғилганлигини айтиб кетди.

Фаррух уйига қайтиб келганида кун пешиндан ўтган эди. Эшикдан ичкарига кириши билан Моҳирўйга рўбарў келди. Уни ўпиб қўймоқчи бўлганида келинчак ўзини тортиб қолди-да:

— Меҳмонлар кетганидан кейин сизни яхшилаб жазолайман, — деди жилмайиб.

Бургут кулимсиради.

— Ихтиёрим сизда, хўжайин.

Фаррухнинг келганини эшитган меҳмонлар (улар орасида Марҳабо билан унинг онаси ҳам бор эди) эзилишиб ўтиришни бас қилишиб, бирма-бир уйларига тарқашди.

— Нима билан жазолайсиз, хоним? — деди Фаррух ошхонага ўтиб, коса-товоқ юваётган Моҳирўйни орқасидан қучоқлар экан.

Келинчак қилаётган ишини тўхтатиб, бироз жим турди-да, бирдан Бургут томонга ўгирилиб, унинг бўйнидан қучоқлади.

— Фаррух ака, — деди у ҳаяжонли овозда, — мени севасизми?

— Бўлмасам-чи, — деди Бургут ҳайрон бўлиб.

— Унда сиздан жудаям катта илтимосим бор. Айтсам, бажарасизми?

— Аввал эшитайлик-чи.

— Йўқ, аввал сиз ваъда беринг.

— Қўлимдан келса, бажараман.

— Қўлингиздан келади.

— Хўп, ваъда бердик. Айтинг.

— Мени асраб олган одамнинг қанақалигини яхши билардим. Бу ҳақда сизга гапириб ҳам берган эдим. Биласизми, мен сизнинг ҳам шунақа бўп қолишингизни ҳечам истамайман. Сизнинг атрофингизга тўпланганлар мени хавотирга солади. Агар беш минут сизни кўрмай қолсам, юрагим ўйнайдиган бўп қолди. Шунинг учун, илтимос, одамларингизни тарқатиб юборинг. Тинчгина, бошқалардай яшайлик...

Фаррух чуқур хўрсинди-да, Моҳирўйнинг қўлини олиб қўйиб, секин унинг қучоғидан чиқди ва стулга ўтириб, пешонасини қашлади.

— У одамларни мен тўплаганим йўқ. Шундай экан, тарқатиб юбориш ҳам қўлимдан келмайди. Кейин... бу

йўлга кирган одам чиқмоқчи бўлса, жонини ташлаб кетиши керак...

— Наҳотки? — деди кўзлари катта очилиб кетган Моҳирўй. — Сиз... сиз уларнинг бошлиғисиз-ку.

— Кими бўлишимдан қатъи назар, фақатгина ўлим улардан мени айириб олиши мумкин.

Моҳирўй эрини қучоқлади.

Келинчакнинг кўзларидан дув-дув ёш оқар эди.

* * *

Ҳаммаёқ зим-зиё. Амалдору бошқалар лоқайд, аммо қизнинг ёнида ўтирган йигит терга тушиб кетганди. Қиз ҳам беш-олти марта авжи келганида йигитнинг юзини сочлари билан силаб қўйди.

Малик бу йигитнинг шубҳали тарзда типирчилаб қолганлигини аллақачон сезганди. Бунақа ишларни қилиш учун вақт, жой ноқулайлигини ҳам англаб турарди. Бунинг устига, шундоғам асаби таранглашган амалдор сезиб қоладиган бўлса, иккисининг ҳам терисига сомон тиқиши турган гап. Шундай бўлса-да, Малик индамади. “Майли, сал “қизишиб” олишсин”, деган қарорга келди у.

Машина шаҳардан чиқиб, бирор ярим соатлар юрганидан кейин учраган яккам-дуккам арчалар аста-секинлик билан қалинлашиб бораверди. Бу манзилга оз қолганлигидан далолат эди.

— Жулдурсойга тўхтайсан, — деди амалдор кўзини йўлдан олмай.

Ҳайдовчи бош ирғади.

— Хўп бўлади.

“У ерда нима қиламиз?” — ҳайрон бўлди Малик.

Худди шу маҳал:

— Багажда иккита қоп бор, сувга улоқтириб юборасанлар, — деди амалдор Малик томонга синовчан кўз ташлаб олар экан.

Малик Турғун Фаниевичнинг мақсадини тушунди. Бироқ энди йигитни қопнинг ичида нима борлиги қизиқтирарди. Аммо қизиқишини тилга кўчиролмади. Кўрқди.

Машина амалдор айтган жойда тўхтади. Малик юкхонани очиб, қопни ушлаб кўрди-да, унинг ичида одам мурдаси эканлигини пайқади. Малик олдиндан шунга

яқин тусмолга келган эди. Энди уни қопнинг ичида айнан ким борлиги қизиқтира бошлади. Шу ернинг ўзида очиб кўриш ноқулай, амалдордан балога қолади. “Яхшиси, сувга иргитишдан олдин кўраман”, деган қарорга келди у.

Кейинги машинадан тушган тўрт йигит Маликнинг ёнига келишди.

— Тўхтанглар, — деди Малик йигитлар қопни энди сувга улоқтиришмоқчи бўлишганида, — кимлигини кўриб олайлик.

— Энди нима қизиги бор? — деди эртароқ ишни битириб, орқага қайтишни ўйлаётган йигитлардан бири.

— Кўрайлик, — дея такрорлади Малик ва биринчи қопнинг оғзини очди-ю, ранги гезариб кетди.

Ой ёруғида Бахтиёрнинг чақчайган кўзлари шундоқ-қина кўриниб турар эди. Кўзлари мурданикидан-да олайиб кетган Малик бир амаллаб қопнинг оғзини бошқатдан бекита бошлади.

— Ким экан? — деди унинг ёнида турган йигит.

— Танимадим...

— Ҳаяллаб кетдинглар, — деди амалдор Малик машинага чиққанидан кейин.

— Пастга тушишимиз қийин бўлди. Тик экан.

Амалдор киноя билан гапирди:

— Ҳим-м, тик, дегин, яхши.

У йигитлари қопларни пастга олиб кетишаётганларида, “Бекор ўзим бирга бормадим. Ҳар тугул қозоннинг оғзи ёпиларди”, деган ўйга борган эди. Лекин негадир оёғи тортмади. Пастга тушгиси келмади. Худди агар дарё бўйига борса, сувга қулаб кетадигандай туйилаверди. Энди эса бормагани учун афсусланиб ўтирибди. Авваллари у ҳеч нарсадан қўрқмас эди. Қилган ишига юзта гувоҳ бўлсаям парвойига келтирмасди. Энди нимадандир чўчийди. Ҳаммадан гумонсирайди.

Машина йўлга тушганидан кейин Маликни ҳам ўй босди. “Бахтиёр амалдорга жуда кўп хизмат қилган. Ўзини камдан-кам ўйларди. Асосан Турғун Фаниевичнинг ишини бажариш билан куни ўтарди. Нега амалдор уни гум қилди? Наҳотки шунчалик катта гуноҳга қўл урган бўлса... Мен ҳам ҳозир унинг учун жонимни беришга тайёр бўлиб

турибман. Бир куни келиб арзимаган хатога йўл қўйсам-у, бу баччағар менинг ҳам баҳримдан ўтиб юборса-я... Тўхта... Чорасини ҳозирдан кўриб қўйишим керак... Ҳаракат қилин-са ҳамма нарсанинг йўли топилади-ку”.

— Шаршарага етганимиздан кейин сен йигитлардан бирини олиб, ғорга бориб келасан, — дея амалдор ортига ўтирилган Маликнинг хаёлини бузиб юборди. — У ердаги анави учта “шер”баччани олиб келасанлар. Новчаям кел-син...

Шаршарага Турғун Фаниевич илгари фақат кундуз куни, маишат қилиш учун келар эди. Шу ерда ҳамма нарсани эсидан чиқарар, ўзи ўйлаганчалик, ҳатто ундан ҳам кўп дам оларди. Энди эса кечаси, жон сақлаш учун келаяп-ти. “Бу тоғу тошлар ораси менинг кўнглимдаги губор-ларни чиқариб ташлайди. Бу ерда мен душманларимни топтайман. Чунки бу ер мени ёлғизлатиб қўймайди”, дея хаёлидан ўтказган амалдор, тоғу тошларга урилиб пастга энаётган шаршаранинг ёнига борди. Салқин, этни жун-жиктирувчи ҳаво юзига урилди.

Новча шу куни ишратлардан чарчаб, донг қотиб ухлар эди. Шу боис Маликнинг келганлигини ҳам сезмади. Бўлмаса вангиллайверганидан кўриқчи итнинг нафаси бўғилиб қола-ёзди. Ҳатто ит бемаврид келган меҳмонларга ҳамла ҳам қилиб кўрди. Шундаям новчанинг кўзи очилмади. Ўқ ово-зи варанглаб дунёни бузганидан кейингина сакраб ўрнидан туриб кетиб, ташқарига югуриб чиқди.

— Ўликдай ухлайвермай итингга қарамайсанми, эш-шак! — деган овоз келди сал наридаги арчалар орасидан.

Новча овоз эгасининг кимлигини дабдурустан билма-ган эса-да, овоз ниҳоятда таниш эди. Шу боисдан ҳам итни ҳайдаб солиб, овоз келган томонга юрди-да:

— Келавер юрагинг ёрилмай! — деб бақирди.

Арчазорлар ичидан иккита шарпа чиқиб келиб ўзи-нинг ёнига яқинлашганидан кейин у Маликни таниди.

— Ҳамма вақт дунёни бузиб юрасан. Ярим оқшом пишириб қўйибдими?

— Пишириб қўйганинг учун келдим. Орқангни кўта-риб ётишинг учун юборилганмидинг? Яхшиям чиқиб қол-динг. Бўлмаса ҳозир итингнинг жанозасини ўқиётган бўлардинг... Меҳмон кутишням билмайсан-а...

Улар кучоқлашиб кўришишди. Новча Маликни тик қоя қуйисидаги тоғ тошларидан терилган, устига шох-шабба ташлаб қўйилган кулбасига бошлади.

— Бу ерга чиққунимча энамни хола деб юбордим. Сенинг жонингга балли, ҳар куни камида бир марта тушиб чиқасан, — деди фонус пилигини кўтараётган новчага қараган Малик.

— Ит ётиш, мирза туриш. Қара, нималарнинг устида ётибман, — дея новча кир бўлиб кетган, айрим жойлари йиртилиб ётган кўрпачани кўрсатди.

— Зато, сеники маишат. Тоза ҳаво, раис ҳар куни битта қўйни бўғизлаб олиб келади.

— Эй, онасини ўша раисингнинг, кечадан бери қорасини кўрсатмайди. Иккита оқ билакни бир гўрдан топиб келувди. Шуларни обориб ташлаш керак. Падарингга лаънат ҳеч бало демасдан суриб қолган. Эртага буларнинг бу ердалигидан хўжайин хабар топиб қолса, дабдаламни чиқариб ташлайди.

— Қани, қаерда, кўринмайди-ку, — деди Малик атрофга қизиқсиниб аланглаб.

— Нариги томондаги кулбада.

— Опке, занглаб кетдик-ку.

— Фақат битта шарти билан, ўзинг опкетасан кейин.

— У ёғи бир гап бўлар, опкелавер-чи. Кейин яримтапаримтангдан, яхна гўштлирингданам келтир. Қорин пиёзнинг пўсти бўл кетди. Меҳмон қилишни ҳам сенга биров ўргатиши керак.

Новча бир нималарни гўлдираган қўйи чиқиб кетди. Бироздан кейин унинг овози ташқаридан эшитилди:

— Эртага кундузи ухлайверасанлар. Аввал меҳмонларнинг кўнглини олинглар.

Малик илжайди. “Амалдор бўлсанг ўзингга. Доим сен маишат қилаверасанми? Бизам иссиқ жонмиз. У-бу нарсаларга кўнглимиз кетади. Ҳар-ҳар замон кўнглимизгаям қараб турайлик-да”, дея кўрпачага ёнбошлаб ётиб олди-да, атрофига қараб егулик қидирди.

— Хўжайиннинг олдига эртароқ борганимиз яхшийди. Ҳозир анавиларга ўралашиб, камида икки соатга қолиб кетамиз, — деди Малик билан бирга келган йигит.

— Жа икки соатмас, ярим соатлар кечга қоламиз. Айта-миз. Ҳаммаёқ қоп-қоронғи, қоронғида тоғда юришнинг ўзи бўладими? Уям одам-ку, тушунади.

Шу пайт новча иккита қизни етаклаб кириб келди. Уйқулари бемаврид бузилган иккала қиз ҳам новчанинг қистови билан базўр киришган, уйқу зўрлик қилганидан кўзлари юмилиб-юмилиб кетаётган эди.

— Ёнимга ўтиринглар икковларинг ҳам, — деди Малик.

Улар истар-истамай унинг айтганини бажаришди. Малик новчага ўтирилди:

— Буларни қаердан топдинг, иккаласиям офатижон-ку!

Шу пайт қизлардан бири Маликка қараб ҳиринглади. Унинг оғзидан шунақа бадбўй ҳид келардики, Малик бирдан кафти билан бурнини беркитди-да:

— Ичида ит-пит ўлмаганми?! Йўқот-э, буларингни, — деди новчага. — Қайтанга ўзимиз эллик-эллик қилиб ўтирсак, шуниси майшат.

Қизлар қандай кириб келишган бўлишса, шундай чиқиб кетишди. Новчанинг номига уч-тўрт нордон сўзлар айтилгач, ичкиликбозлик бошланиб кетди. Битта шиша думалаганидан сўнг Малик новчага амалдорнинг буйруғини айтди.

Новчанинг жаҳли чиқиб кетди.

— Ўласанми шу пайтгача эшилмасдан, шундай десанг?

— Ҳовлиқма, менинг сенга айтадиган гапларим бор, — дея Малик ўзи билан бирга келган йигитга бир қараб олди. — Хуллас, хўжайиннинг томири қимирлаб қолганга ўхшайди. Боя, шаршарага келаётганимизда иккита қопни сувга оқизди. Биласизларми унинг ичида кимлар бор эди? Бахтиёр билан унинг йигити. Билмадим нима гуноҳи бўлганки, хўжайин уларни ўйиндан чиқариб ташлаган. Бунинг устига, биз пистанинг одамларига ютқазиб қўйдик. Айтмоқчи, Фаррух деган бола ҳозир Босснинг ўрнига ўтирган эмиш. Лақаби Бургут.

— Фаррух, — деди бирдан кўзлари катта бўлиб кетган новча. — Бу исм менга танишдай.

— Кароче, хўжайин бу тоғларга қочиб келгани шундоққина кўриниб турибди. Агар эртароқ ҳаракатимизни қилиб қолмасак, унинг орқасидан биз ҳам асфаласофи-

лингга жўнаймиз. Ҳар биттамининг бошимизга Бахтиёрнинг куни тушади.

— Сурворамизми? — деди Малик билан бирга келган йигит.

— Қаёққа сурасан? — деди Малик унга қараб. — Хўжайиндан қочганинг билан Бургутнинг одамлари ернинг тагидан бўлсаям топишади. Менимча, ўзимиз хўжайиннинг қўл-оёғини боғлаб унинг қўлига топширамыз. Шу билан жазодан қутулиб қоламыз.

Унинг таклифи новчага кўп ўтиришмади. Қўли билан пешонасини қашлаб турди-да, янги ароқ очиб, пиёласига тўлатиб қўйди ва бир кўтаришда сипқориб юборди.

— Менимча, — деди у лабини енгига артиб, — бундай қиладиган бўлсак, сотқин ҳисобланамиз. Сотқинлар ҳеч қачон кечирилмайди. Бахтиёрдан баттар ўлим топамиз. Борайлик, вазиятга қараб иш тутамиз.

Энди унинг гапи қолган икковига ўтиришмади. Лекин индашмади. Майхўрлик қилишди. Яхна гўшт ейишди. Сўнг ўрниларидан туришди.

— Орамиздаги гап шу ерда қолсин, — деди Малик ташқарига чиқиб, чарақлаб турган юлдузларга қарар экан.

— Ҳаммадан хавфсираб қолибсан.

Новча ғорда қамалиб ётган “шер”ларни олиб келгани кетди.

Амалдор шер деб қўйганлар, аслида, учта йигит эди. Улар илгари Босснинг энг садоқатли йигитларидан эди. Нима бўлди-ю, амалдор шаҳарнинг энг гавжум жойида пивоҳона очмоқни ният қилиб қолди. У ерда эса алақачон пивоҳона очилган ва ана шу учта йигит унга бош бўлиб юрганди. Амалдор вазиятни билиб келиш учун ўзининг одамларини ўша жойга юборди. Натижани эшитганидан кейин ими-жимида ўша йигитларни уйларида ўғирлаб кетди. Бироқ Боссдан ҳайиққани боис уларни ўлдириб юбора олмади. Пивоҳона бирор олти ой бўш ётганидан кейин ўзининг йигитларини у ерга қўйди.

— Тирик мурда бўп қопти-ку, — деди Малик “шер”ларни кўрганидан кейин. — Яна озгина “боққан”ингда гўрни ётган жойининг ўзидан қазиб қўйсанг ҳам бўлаверар экан.

— Жонимга тегиб кетди. Шуларнинг дастидан умрим тоғу тошлар орасида ҳавога совурилаяпти. Майшат қилиб юрардим сизларга ўхшаб, — дея новча “шер”лардан бирининг орқасига тепди. — Юр, ҳе ифлос!

Ўз ёғига ўзи қоврилиб ўтирган амалдор Маликни бутунлай унутган эди. У ўзининг шундай кўйга тушиб қолганлигига ҳечам ишонгиси келмасди. Бирма-бир қаерда қанақа хатога йўл қўйганини ўйлаб чиқар, лекин сабабини тополмасди. Шу боисдан ҳам Малик келиб, “шер”лар билан новчани олиб келганлигини айтганида дабдурустдан унинг гапларига эътибор бермади. Кейин Маликни нимага жўнатганлиги эсига тушиб:

— Шу пайтгача, — деди “шер”ларга қарата, — сенлар менга керакмас матоҳ эдинглар. Энди керак бўлиб қолдинглар. Керакли тошнинг оғирлиги йўқ деб бекорга айтишмаскан-да. Ҳозир қоринларингни яхшилаб тўйгазишади. Ўзиям тирик мурдага айланиб қолибсизлар. Новча шерлар лаҳм гўшт ейишини билмайдими, нима бало, фақат суяк бериб боққанга ўхшайди.

Учала йигит амалдор айтганидай яхшилаб сийланди. Уларга ҳатто иштаҳаси очилсин деб ароқ ҳам қуйиб беришди. Ундан кейин эса учаласини учта арчага маҳкам боғлаб қўйишди.

Эртасига раис машинасининг орқа ўриндиғида иккита янги сўйилган кўй билан ҳовлиққанча келиб қолди. Уни кўрган амалдор ижирғанди. Лекин буни сездирмади. Қайтанга мақтаган бўлди:

— Сен доим ўз вақтида етиб келасан.

Турғун Фаниевичдан анчадан бери мақтов эшитмай қўйган раис ёйилиб илжайди.

— Хўжайин, сизнинг қўлингизмиз. Нима десангиз вақтида бажаришга ҳаракат қиламиз-да.

— Ҳа, сени энанг мен учун туққан. Йигитлар чарчашди, анави иккита оқ билаккаям у-бу нарсалар тайёрлаб бер... Айтганча, нима гаплар бор?

— Айтарли ҳеч гап йўқ. Лекин ҳозир қишлоқни ораб келаётсам, икки-учтаси тўйга отланиб турибди. Қаерга, деб сўрадим. Шаҳарга дейишди. Анави Фаррух турмадан чиқиб келиб уйланаётганмиш. Шунга тўйга машина юбор-

моқчийкан. Ҳайратдан ёқа ушладим. Менинг ўзим уни чиқмайдиган қилиб тиқиб юбуровдим... Яна уч-тўртта ўғрига бош эмиш...

— Шунини энди эшитдингми? Оёғинггача қалтираб кетгандирсан исмини эшитиб, — деди амалдор мийиғида кулар экан.

— Ака, нимадан қўрқаман? Сиздай акам бор экан, ундан зўри кемайдими, — дея тиржайди раис.

“Акангнинг ўзи ўтиришга жой тополмай, оёғи куйган товукқа ўхшаб юрибди”, дея хаёлидан ўтказди амалдор, бироқ ўйлаганини айтмади: “Яна бу сўтак орқа-олдига қарамай қуён бўл қолмасин”.

— Анави тоғларни кўраяпсанми? — деди бунинг ўрнига амалдор баланд чўққини кўрсатиб. — Ён-верида арчалари бор. Булоқ отилиб турибди бағрида. Қанча ўт-ўлан ўсиб ётибди. Ана шулари билан тоғ кўркам кўринади.

Амалдор нима демоқчи эканлигини раис тушунмаса-да, иржайиб тураверди.

“Қизиқ, Фаррух деганлари кимга уйланаяпти экан? Моҳирўй ўша болани ёқтириб қолгандай эди. Жулдур кийимли чўпонни. Нимасига ошиқ бўлган, ҳайронман... Замон тескарига айланиб кетдими, нима бало, бугун у авторитетлар қаторига қўшилиб олибди. Бир пайт мен ош-қатиқ бўлган одамлар билан энди у яқин... Итдан тарқаганлар, ҳар кимнинг куйига ўйнайвераркансанлар-да. Майли, бу кунлар ҳам ўтиб кетар. Ҳисоб-китоб вақти келиб қолар”, дея ўйлади амалдор.

— Бўпти, — деди у раисга қараб, — энди ишингни қилавер... Ҳа, менга анави арчанинг тагидан, — дея амалдор битта арча ўзи тарвақайлаб ўсиб кетган, серсалқин жойни кўрсатди, — жой қил. Олдимга кечгача ҳеч ким бормасин.

* * *

Навбатдаги тонг отди. Моҳирўй эрининг қучоғидан чиққиси келмай, Фаррухнинг кўксига бошини қўйганча талай муддат кўзларини очиб ётди. Сўнг ҳовлини супуриш кераклиги ёдига тушиб қолиб, шоша-пиша ўрнидан турди-да, тезда ювиниб, супургини оласола ташқарига чиқди.

Бургут келинчакдан бир соатлар чамаси кеч уйғонди. Шундаям Моҳирўй ҳоли-жонига қўймаганидан кейин маж-буран ўрнидан қимирлади.

— Шу пайтгача, — деди у дастурхон атрофига ўтирганлари маҳал Моҳирўйга, — ҳеч ким менга нонушта тайёрлаб бермаган. Тўғри, энам раҳматли тайёрлаб берарди. Унга анча бўп кетган. Уйқудан турсанг-у, кўзингни уқалаб, овқатланишга ўтирсанг ноқулай бўлар экан.

— Шунақами ҳали, — уни маҳкам кучоқлаб олди Моҳирўй. — Унда бундан бу ёғига сиз тайёрлайсиз, мен юзимни ювар-ювмас, сиз тайёрлаган таомларни ейишга тушаман.

— Тилдан осилдик-ку, — деди Бургут кулиб ва Моҳирўйнинг юзидан ўпиб қўйди.

Шу маҳал телефон асабий жиринглаб қолди. Эрига бир қараб қўйган келинчак югуриб бориб гўшакни кўтарди-ю, афти бужмайди. Телефон қилган Аҳмат ака эди. “Яна Фаррух акамни олиб кетиб қолади”, деган ўй яшин тезлигида жувоннинг хаёлидан ўтди. Шу боисдан Бургутнинг сўровига: “Сизга экан”, дея жавоб қилди базўр.

— Анави ишни бугун ҳал қилиб қўйиш керак, — деди Аҳмат ака салом-аликдан кейин.

— Йигитларни тўплаб турунг, бир соатдан кейин етиб бораман.

— Дарров кетиб қоласизми? — деди Моҳирўй эри гўшакни қўйганидан кейин унга норози қараб.

— Бу сафар узоқ кетмайман. Тез келаман, насиб бўлса, — деди Фаррух бир нуқтага тикилиб, кейин хотинига юзланди. — Сиз кечга ош тайёрлаб турунг. Пазандалигингизни бир кўрикдан ўтказайлик.

— Хўп бўлади, — деб Моҳирўй эрининг бўйнига осилди.

Фаррух етиб борганида тўртта машина қатор турар эди. Бургут йигитлар билан қўл бериб кўришиб чиққанидан кейин:

— Колонна бўп кетиш бошқаларда шубҳа уйғотади, — деди Аҳмат акага. — Оралиқ масофани уч юз-тўрт юз метр қилиб кетамиз. Шаршарага яқин қолганида ҳамма битта жойга тўпланади.

Амалдорни, ўзи тайинлаганидай, кечгача биров безовта қилмади. Йигитлари майхўрлик қилишган эса-да, бошқа пайтдагидай қийқиришмади. Жуда кулгили гап айтилиб қолганидаям илжайиб қўйишдан нарига ўтишмади. Чунки хўжайиннинг кайфияти чатоқ эди.

Амалдор осмонга қараб ётди. Ухламади. Хаёл сурди. Ёшлигидаги беғубор дамларни эслади. Моҳирўйни ўйлади. Кўргиси келди. Алам қилди қўли калталиқ қилганидан...

Қоронғи тушганидан кейин, йигитлари донг қотиб қолганларидан сўнггина амалдорнинг кўзи илинди. Тушида отаси билан онасини кўрди. Улар амалдорни ўзлари билан қандайдир водийга олиб боришди. У ерда алангада қоврилаётган одамлар кўринди. Улар орасида Бахтиёр ҳам бор эди. Унинг ҳамма ёғини ўт ўз домига олган. Баданидан чарсилаб, вожиллаб овоз чиқар, лекин у амалдорга қараб тиржаярди. Бошқа бир жойда эса, одам деса одамга, махлуқ деса махлуққа ўхшамайдиган, бесўнақай мавжудот бир йигитни тургазиб қўйиб, бошига қўлидаги чўқмор билан шунақа қаттиқ зарб билан урар эдики, йигит бечора парча-парча бўлиб кетарди. Кейин мавжудот уни яна йиғиб, одам шаклига киритар, яна чўқмори билан урар, яна у майдаланиб кетарди. Бундай ҳол тинимсиз такрорланаверарди. Йигит бор овозда фарёд чекар, лекин унинг додини эшитувчи йўқ эди.

Амалдор кўзини чирт юмиб олди. Аммо барибир бўлаётган воқеаларни кўраверди. Бир маҳал ёнига отаси келди-да: “Ўғлим, кўрганларингнинг ҳаммаси сениям насибанг”, деди. Турғун Ғаниевич чўчиб уйғониб кетди. Ўрнидан турасола атрофга аланглади. Ҳаммаёқ зим-зиё эди. Арчалар қорайиб, унинг кўзига ўша кўрқинчли мавжудотни эслатиб юборди. Унинг бақириб юборишига бир баҳя қолди. Оёқ-қўли қалтираб, аста ўтирди-да, атрофга қайтатдан назар солди. Шунда қулоғига қандайдир ҳансиранга ўхшаш овоз келди. Аввалига унинг юраги ёрилаёзди. Сўнг келаётган овозга яхшилаб қулоқ солса, аёл кишининг эҳтиросли ҳансираши. Секин овоз келган томонга яқинлаша бошлади. Тахминан юз метрча юрганидан кейин қуюқ арчалар ортидан эркакнинг ҳам нимадир дегани эшитилиб қолди.

Амалдорнинг бирдан жаҳли чиқди. У нима бўлаётганлигини англаган эди. “Ҳозир бораман-у, иккаласини ҳам қиймалаб таштайман”, дея ўйлади аввалига, сўнг бирдан шаштидан қайтди. “Майли, — деди ўзига-ўзи, — йигитлар ҳам одам. Уларам ишратни хоҳлайди. Ҳадеб эзгилайверсам ҳам бўлмайди. Ўзи шундоғам озайиб қолишди”.

Қуёш чарақлаб чиқиб кетганидан кейин Турғун Фаниевич йигитларига шаршара сувида чўмилиб олишларини буюрди. Биров: “Шамоллаб қоламиз”, деди пичирлаб, бошқасининг эти жунжикди. Яна биттаси сабабини билолмай энсаси қотди. Лекин ҳамма чўмилиб олди.

Ҳил-ҳил пишган қўй гўштини олиб келганларидан кейин Турғун Фаниевич таомга бироз қараб турди-да:

— Бунинг “закуска”сини қаёққа йўқотдинглар, олиб келмайсанларми? — деди.

Амалдорнинг яримта гапиданоқ нима демоқчилигини яхши англаб оладиган раис югуриб борди-да, машинасининг юкхонасидан биратўла тўрт шиша ароқ олиб келди.

Турғун Фаниевич кечаси кўрган тушини ҳали ёдидан чиқармаганди, шунгами, ҳар нарсадан хавфсираб турган эди. Ичига аччиққина ароқ кирганидан кейин сал чиройи очилди. Туши ҳам эсидан чиққандай бўлди. У кетма-кет яна икки пиёла ичганидан кейин гўштхўрликка берилди. Бироқ устма-уст пиёласини “оқлаб” турди. Унинг йигитларидан биронтаси хўжайиннинг бунчалик кўп ичишини кўрмаганди. Ҳайрон бўлишди.

Орадан ярим соатлар ўтанидан кейин амалдорнинг кайфи таранглашди. Шундайм у ичишдан тўхтамади. Бу орада иккинчи шиша бўшаб, учинчиси ҳам очилганди.

— Малик, — деди бир маҳал овқат ейишдан тўхтаган Турғун Фаниевич, — йигитлардан иккитасини ол-да, шаҳарга бор. У ердан Россияга телефон қиласан. Васяга айт, бугуннинг ўзида етиб келсин. Мешқорин, — деди кейин амалдор раис томонга қараб, — сен шаршарага келадиган йўлни тўсиб, шу ерда учта йигит билан қоровуллик қиласан... Новча, сен раиснинг мошинасини ол-да, чўпоннинг олдига бориб, учта қўйнинг терисини шилиб олиб кел. Қолганлар мен билан қолади. Ҳозир ҳамманг ичдинг, бундан бу ёғига ўзим рухсат бермагунимча биронтанг оғзингга

ола кўрма. Агар биттангининг оғзинг сасиганини сезиб қолсам, энангни учқўрғондан кўрсатаман! Гапларим тушунарлими?

Барча бараварига бошини ирғади.

— Яхши, энди ҳамманг ишингга жўна!

Турғун Ғаниевич йигитларининг бирдан ўрниларидан туришиб, тарқаганларини кўрганидан кейин мамнун жилмайди ва навбатдаги пиёладаги шайтоннинг “неъмат”ини силқориб ўрнидан турмоқчи бўлганида, боши айланиб кетиб, яна ўтириб қолди. Буни кўрган қизларнинг бири унинг қўлтиғига кирди.

— Сен аёллар... ҳамманг хиёнаткор бўласанлар, — деди Турғун Ғаниевич қизнинг ёрдамида ўрнидан тураркан. — Биттагина Моҳирўй тоза... Қўйиб юбор, мен тоғнинг ҳавосидан симириб, Моҳирўйнинг изларини топаман...

Қиз хўжайиннинг гапларига тушунмади. Лекин айтганини қилиб, уни қўйиб юборди. Турғун Ғаниевичнинг хотирасида ўша оиласи билан дам олишга чиққан кун тикланди. Ўшанда амалдор ниҳоятда бахтиёр эди. Ташвиши йўқ, ҳамма нарса рисоладагидай. Моҳирўй йиқилиб тушди-ю... “Қаерда ўйнаётганди у... Ҳа, манави ер эди адашмасам, — дея амалдор ўзига-ўзи гапирганча яланглик тутаб, жарлик бошланадиган жойга келди. — Қўлида коптоғи бор эди. Пастга юмалаб кетди...”

Амалдор хаёлини давом этказолмади. Жарлик томон бир қадам босган эди, оёғи негадир пастга қараб кетиб қолди. Кўз олдини туман қоплаган Турғун Ғаниевич ҳеч нарсага тушунмай атрофига алангламоқчи бўлди-ю, шуниям эпини қилолмади. Тепада, баландликда кимнингдир қичқиргани эшитилди...

* * *

Малик шаҳарга етиб боролмади. Тор тоғ йўлидан эндигина чиқаётганида кўзи шу томонга катта тезликда келаётган машиналарга тушди. “Пистанинг одамлари”, деган ўй ўтди бирдан унинг хаёлидан ва ҳайдовчи йигитига:

— Машинани тўхтат, тез! — дея қичқириб юборганини ўзи ҳам сезмай қолди.

Қаттиқ тормоз берилганидан машина йўлдан чиқиб кетаёзди. Ҳавога чанг-тўзон кўтарилди. Машиналарнинг

биринчиси тўхтамай ўтиб кетди. Аммо иккинчиси уларнинг ёнгинасида тўхтади-да, орқа эшиги очилиб, Аҳмат ака чиқди. Уни кўрган Малик типирчилаб қолди. Гоҳ эшикни очмоқчи бўлар, гоҳ қўйнидаги тўппончанинг дастасини қаттиқ ушлар, гоҳида йигитларга олазарак боқарди. Аҳмат ака улар томон икки қадам босди-да, машина ичида кимлар ўтирганлигини дарров пайқайди ва ортига, ўзиникиларга қараб қўйди. Шу қарашнинг ўзиданоқ ҳамма нарсани тушунган йигитлар сакраб машинадан тушишди. Бу пайтда орқадан келатган машиналар ҳам тўхтаганиди.

“Ҳаммаси тамом, — дея ҳаёлидан ўтказди Малик. — Агар ҳозир таслим бўлмасак, биттаминизни ҳам қолдирмасдан ер тишлатишади”.

— Ҳеч ким ортиқча ҳаракат қилмасин. Ҳамманг жойингда тек ўтир, мен нима десам шуни қиласанлар, — дея буйруқ берди у йигитларига.

Бунгача машина атрофи тўлиқ ўралган эди.

— Салом-алик деган нарсани эсларингдан чиқариб қўйгансизларми, нима бало? — деди Аҳмат ака энгашиб машинанинг ичидагиларга қарар экан.

— Ҳамма тушсин, — деди секин Малик ва эшикни очиб ташқарига оёғини қўйди.

Худди шу маҳал, Аҳмат ака у очган эшикни қаттиқ итариб юборган эди, эшик Маликнинг оёғини қисиб қолди.

— Во-о-й! — дея бақирди Малик ва жон-жаҳди билан эшикни очишга ҳаракат қила бошлади.

Буни кўрган йигитлар ваҳима ичида жойларида қотиб қолишди.

Аҳмат аканинг ўзи Маликка ёрдам бериб юборди. Оғриқнинг зўридан энгашиб қолган, оёғини уқалаётган рақибига бироз ичи ҳам ачиди. Малик эса кўзига тўлиб турган ёшни кўрсатмасликка уринар, қўйнидан тўппончасини олиб Пистанинг пешонасидан дарча очиб қўйиш ҳаёлига аллақачон келган эса-да, бу иш ниҳоятда аҳмоқлик бўлишини англаб етганидан, тишини-тишига босиб чидади.

Малик ва амалдорнинг бошқа йигитлари худди дарс тайёрламай келган мактаб ўқувчисига ўхшаб Фаррухнинг

қаршисида бошларини эгиб турар эдилар. Бургутнинг кулгиси қистади-ю, лекин буни сездирмади.

— Йўл бўлсин, ҳурматли “қариндош”лар? — деди Фаррух мийиғида жилмайиб.

Ҳеч кимдан садо чиқмади.

— Тилни шаршаранинг олдига қўйиб келдингларми? — дея навбатдаги саволини берди Бургут.

Жимлик.

— Буларни нима қиламиз, Аҳмат ака? Тош акс-садо бериши мумкин-у, лекин булар бирон нима деб жавоб қайтаришига кўзим етмаяпти, — деди Фаррух устози томон қараб кўзини қисиб қўяр экан.

— Ҳозир булбулигўёга айлантириб қўямиз-да!

Аҳмат ака йигитларга яқинлашаётган маҳал Малик бирдан тиз чўкди:

— Акажон, гапирамиз, сиз қийнамасангиз бўлгани. Бизнинг ҳеч биримизнинг айбимиз йўқ, ҳаммасига Турғун Ғаниевич сабабчи, баримизни ўлдираман, деб қўрқитиб ҳар хил ишларини қилдириб юрибди. Ҳозирам: “Шаҳарга боргин-да, Васяга телефон қил”, деди... Мен, ҳалиги...

— Хўш, — деди ижирғаниб Аҳмат ака. — Сен нима?

— Сизларга хабар бермоқчийдим. Амалдор “пишди”, уни яксон қилишга бизга ёрдам бериб юборинглар, ундан кейин бизлар сизга ўла-ўлғунимизча хизмат қиламиз, демоқчийдим...

— Яна нима демоқчийдинг?... — деди Бургутнинг жаҳли чиқиб. — “Сизлардан зўри чиқиб қолса, кейин унга қул бўп кетаверардим”, демоқчийдингми?

— Йўғ-э, йўғ-э, унчалик... ҳалиги...

Бургут унинг гапларини ортиқча эшитишга тоқат қилолмади. Башарасига тепиб юборди. Зарба унчалик кучли эмасди. Аммо Малик Фаррухнинг ичи ачисин, деб атайлабдан “гуп” этиб қулади. Бу шунчалик сохта чиқдики, Аҳмат ака билан Бургут кулиб юборишди.

— Оббо муғомбир-э, — деди Аҳмат ака кулишдан тўхтаб. — Роса илоннинг ёғини ялаган экансан-ку... Сен итдан тарқаган, шунча йил сенга ош-нон берган амалдорни бизга сотдингми, бир куни келиб бизниям бировга ҳатто текинга бериб юборасан.

— Чўртан! — деди Бургут ғазаб билан. — Буни анави арчаларнинг орқасига ўтказинглар!..

— Акажон!.. — дея Малик бирдан ўзини Фаррухнинг оёғи остига отди. — Акажон, ўла-ўлгунимча қулингиз бўлай, учта болам етим қолмасин!.. Хотиним уйда ўтиради, мен ўлиб кетсам, хонавайрон бўлади, бир қошиқ қонимдан кечинг, илтимос, болаларимнинг ҳаққи-ҳурмати!..

— Энди болаларингни ўйлаб қолдингми? Шу пайтгача эсингга келмаганмиди? Сен уларни ҳаром билан боқиб, ўзингга ўхшаган ялоқхўр қилмоқчимисан?! Болаларингдан хавотир олмай қўяқол! — Шу сўзларни ғазаб билан айтгач, Аҳмат ака йигитларига қаради: — Буйруқни бажаринглар!

Малик ер тимдалаб бўкиришга тушди. Унга ичи ачиган Фаррух қўлини Аҳмат аканинг елкасига қўйди:

— Керакмас, оёқ-қўлини боғлаб багажга ортишсин, бошқа жойга ишлатамиз...

Амалдорнинг машинаси олдинда, қолган машиналар унинг ортидан яна йўлга тушишди. Турғун Ғаниевичнинг бир йигити йўлда пистирма борлигини айтган эди. Шу боисдан ҳам колонна бир тўхтаб, сўнг яна юриб йўлида давом этди. Лекин ҳеч қанақанги пистирмага дуч келинмади.

Фаррух шаршарага етишларига уч юз метрча қолганида у ерда у ёқдан-бу ёққа югуриб юрган одамларни кўрди. Лекин машиналарни тўхтаттирмади. Аҳмат ака унга безовталаниб қараганида иккала кўзини ҳам юмиб: “Хотиржам бўлинг”, дегандай ишора қилиб қўйди.

Машиналар бирин-кетин шаршара ёнидаги ялангликда тўхтаб, ундан Фаррух бошлиқ йигитлар сакраб тушиб, тўппончаларини ўқталганларидан кейин раис, новча, олти йигит тиз чўкди. Аммо иккита қиз чақирилмаган меҳмонларга бақрайиб қараб туришарди.

Бургут илдам қадамлар билан босқинчиларнинг олдиларига борди-да:

— Меҳмон келганида тиз чўкилмайди, — деди мийи-гида кулиб.

Новча секин бошини кўтариб бир пайтлар ўзи устидан кулган йигит қаршисида турганлигини кўриб оёғига титраб кетди.

— Биз, — деди у қалтираб, — ютқаздик. Қон тўкишнинг кераги йўқ.

— Тан олиш ҳам қаҳрамонлик, — бу гапни Фаррухнинг ортидан етиб келган Аҳмат ака айтди. — Бор-будларингни топширинглар-да, юзларинг билар ерга ётинглар.

Фаррухга шу пайтгача Аҳмат аканинг гапи оғир ботмасди. Шу сафар у турганида буйруқни Аҳмат ака берганлиги эриш туйилди. Лекин буни сиртига чиқармади.

Амалдорнинг одамлари тезда Аҳмат аканинг айтганларини бажаришди. Улар ётганларидан кейин орқа томонда Турғун Ғаниевичнинг қонга беланган мурдаси кўринди. Фаррухнинг кўзлари косасидан чиққудек олайиб кетди.

— Ким?! — дея бақириб юборди Бургут. — Ким қилди?!

Ётганларнинг биронтасининг ҳам тили калимага келмади.

Фаррух амалдорнинг тепасига борди-да, даҳшат ичра унга тикилди. “Ким эдинг-у, ким бўлдинг? — деган ўй ўтди ҳаёлидан. — Ҳали сен билан ҳисоб-китобимиз бор эди. Шунчалик ҳам номард бўласанми?..”

Аҳмат ака новчанинг ёқасидан бўғиб ушлаб турғазиб, сўроқ қилди:

— Кимнинг ҳадди сиғди буни ўлдиришга?

— Ўзи кайфчиликда жарга қулаб кетди, — дея бошини эгиб паст овозда жавоб қилди новча.

— Сенлар қараб туравердингларми? Кайфи ошиб қолган экан, биронтанг ушлаб юрганингда ўлармидинглар?

— Ҳаммамизни қувиб солди, кейин йиқилиб кетди.

— Шунақа дегин, — дея киноя қилганча унга яқинлаша бошлади Бургут. — Ҳамма нарсадан шунақа осонлик билан чиқиб кетаман, деб ўйлайсан-да.

Новча Фаррухнинг нимага шаъма қилаётганлигини тезда илғади, шу боисдан ҳам ўзини оқлаш учун сўз тополмай қолди.

— Чўртан! — бақирди Бургут. — Раис билан манави “зўравон”, — дея у новчанинг човига зарб билан тепди. Новча оғриқнинг зўридан инграб, ерга ётганча типирчилай бошлади, — икковидан бошқаларини яхшилаб “тар-

бия”ланглар-да, аввалги ўртоқларининг ёнларига қўшинглар. Бу иккови билан бўлса, ўзимнинг алоҳида ҳисоб-китобим бор.

“Тарбия” сўзини эшитишганларидан кейин йигитларнинг ичларидан зил кетди. Новча оғриқ зўридан қарахт бўлиб Фаррухнинг нима деганлигини эшитмаган бўлса-да, раис буткул адоий тамом бўлди.

— Ҳўкиздай ётавермасдан ўрнингдан тур, — деди Бургут раиснинг тепасига келиб. — Пешонангнинг ёригини бир кўриб қўяйин, қани, менинг беш йил “ўтириш”имга арзийдими-йўқми?

— Хатолик ўтди. Билмай қип қўйдим. Турғун шундай қиласан деб буюрганди. Ноилож қолдим, — дея раис ётган жойида ўзини оқлашга тушиб кетди.

— Мен сендан нима бўлди, нима қўйди, деб сўраяпманми? Ўрнингдан тур, итдан тарқаган! — дея бақирди Фаррух.

— Икковимизам тоғликмиз. Умримиз шу ерларда ўтган...

— Шунинг учун сени қаматиб юборганман, демоқчимисан?

Раиснинг тили калимага келмай қолди. Бургут аввалига уни хумордан чиққунча тепкилаб, кейин отиб ташламоқчи бўлди. Аммо бирдан ниятидан қайтди. “Қайтар дунё, — дея хаёлидан ўтказди у, — сен мени нима қилган бўлсанг, ўзинг ҳам худди шундай бўласан”.

— Совхознинг обрўли одами тупроққа беланиб ётиши яхшимас, қани бу ёққа юринг, — дея Фаррух раисни амалдорнинг мурдасининг ёнига олиб бориб, мазахомуз оҳангда сўради: — Турғун Фаниевични жарга йиқилди, дейишдими?

Раис бошини қимирлатиб, тасдиқ ишорасини қилди.

— Бекор айтишибди, буни жарликка итариб юборишган. Биласанми, ким итарган?

Ранг-қути ўчган раис ваҳима ичида Бургутга қаради.

— Сен билан анави, — дея Фаррух новчани кўрсатди. — Иккаланг итариб юборгансанлар. Гувоҳларам бор. Тўғри-ми, Аҳмат ака?

Бургут устозига қаради.

— Шубҳасиз! — деди Аҳмат ака Бургутнинг гапини тасдиқлаб, сўнг ортига бурилиб, кўрсатма берди: — Чўртан, обке иккитасини!

Раис хўрсиниб қўйди. “Хайрият, — дея хаёлидан ўтказди у, — тирик қоларканман. Турмадан бир амаллаб чиқиб келиш мумкин. Фақат ўлган одам қайтмайди”.

— Керакмас, — деди раис паст овозда, — ҳаммасини ўзим бўйнимга оламан.

— Жуда яхши, — деди Фаррух. — Ҳозир йигитлар икки энлик хат ёздириб олишади. Ундан кейин ўз оёғинг билан милисахонага бораверасан.

Фаррух шундай деб орқасига бурилиб кетмоқчи эди. Аммо барибир чидай олмади — чапдастлик билан энди сал енгил нафас ола бошлаган раиснинг қорнига қаттиқ мушт туширди...

* * *

Моҳирўй дераза ёнидан нари кетмади. Ташқарига термулиб, эрининг қайтишини пойлаб тураверди. Ниҳоят ўзига таниш машина тўхтаб, унинг ичидан Фаррух тушганидан кейингина келинчак “Урра!” дея хитоб қилганча югуриб бориб эшикни очиб қўйди-да, ўзи яшириниб олди. “Уйга келиши билан кўрқитаман”, дея ўйлади. Бироқ сабри чидамади. Эшик ёнига бориб жилмайганча эрини кута бошлади...

* * *

Раис амалдорни қасддан жарга итариб юбориб, унинг ўлимига сабабчи бўлганини тан олди.

Суд раисни ўн бир йиллик қамоқ жазосига ҳукм қилди.

Раис “Қамоққа етиб олсам бўлди, қолганини тўғрилаб ташлайман, узоғи билан бир йилда қайтиб келаман. Энг муҳими — қасоскор, кўзига қон тўлган Фаррухдан узоқроқ бўлсам бас”, деб ўйлаганди.

Аммо раис қаттиқ янглишганини қамоққа келгандан кейингина билди. Зеро, бу ерда ўта қахрили қиёфада кутиб олган Мироб лақабли ўғрибоши раисни шунчалар қийноқларга солдики, унинг ҳолига маймунлар йиғлайдиган даражага етди. Раис Миробнинг кўрсатмасига кўра

хонада ялло қилиб яшаётган Тўра Офтобов исмли маҳбуснинг ҳам югурдагига айланди. Азоб-уқубат шу даражага етдики, охир-оқибат раис Худодан ўзига ўлим тилаб ёлворадиган бўлди.

Ниҳоят раис азоб-уқубатли тўла икки йил деганда ниятига етди — оппоқ тонгларнинг бирида уни ҳожатхона шифтига осиглиқ ҳолатда топишди. Текширув натижаларига кўра раис ўзини ўзи ўлдирган деган хулосага келинди...

Марҳум амалдорнинг рафиқаси Зулайҳоннинг шикоят хати бўйича Москвадан махсус текширувчилар келишди. Санжар чол билан Холида кампирнинг ҳовлисида топилган мурдалар билан боғлиқ ҳолда ҳибсга олинган Зулайҳо айбини бўйнига олмай тураверди. Шикоят хатидаги асосий фактлардан бири, яъни амалдорнинг Мамарасул исмли хизматчини уриб ўлдириб, кўмиб ташлаганлиги ҳақидаги даъво исботланмади — Зулайҳо мағрур ҳолда текширувчиларни бошлаб борган жойда чиндан ҳам ўрага ўхшаш чуқур бор эди-ю, аммо мурда йўқ эди.

Бунга кўрган Зулайҳо кўзлари косасидан чиққудек бўлиб бир муддат чуқурга қараб турди-да, баногоҳ қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди.

Шаҳсан биринчи котибнинг аралашуви билан бу иш бости-бости қилиб юборилди. Зулайҳони эса вилоят марказидаги руҳий хасталар шифохонасига жойлаштиришди.

Айтишларича, шифохонада сочлари патила-патила, эски усти-бошида овқат юқлари бор бу телба аёл кўзларини ола-кула қилган кўйи ҳамшираларга “Мен амалдорнинг бой хотини бўлганман!” деб мақтанармиш...

Норасида қизни зўрлаган, сўнг унинг қорнига икки марта пичоқ санчиб, ногирон ҳолига келтирган Достон ўн тўрт йилга қамалиб кетди...

Шифокорларнинг саъй-ҳаракатлари ҳамда Хитойда таълим олиб келган бир табибнинг игна терапияси кўмагида Миробнинг укаси Маҳмуд ичишни бутунлай ташлади. Асли касби иқтисодчи бўлган бу йигит Фаррух кўмагида вилоят марказидаги ёғ-мой комбинатига ҳисобчи бўлиб ишга кирди. Ишни соғиниб қолган эканми, Маҳмуд жуда қаттиқ меҳнат қилиб, қисқа муддат ичида ҳовлисини бу-

тунлай қайта таъмирдан чиқарди. Сўнг у уйланиш ҳаракатига тушиб қолган. Бундан хабар топган Мироб боши осмонга етгудай даражада қувонди. Мироб Фаррухнинг ўзини озод қилиш учун елиб-югураётганини эшитганда эса аввал миннатдорчилик билдириб, сўнг қатъий оҳангда деди:

— Бургутга айтинглар, овора бўлмасин. Мен ҳали ўн беш йил ўтиришим керак. Бу ер ўз уйимдай бўлиб қолди. Озодликда қандай яшашимни ўйласам, қўрқиб кетаман. Менга шу ер маъқул... Бир илтимосим, Бургут укамга ота ўрнида ота бўлиб, тўйини ўтказиб берсин...

Дарвоқе, қамоқхонанинг янги бошлиғи Файбулла Эломоновнинг акасига нисбатан бошланган ҳаракат механизми ишга тушиб улгурган экан. Бечора ака арзимаган пора билан қўлга тушиб, фирибгарликда айбаланиб, уч йилга қамалиб кетди...

* * *

Орадан бир йил ўтди. Бу вақт ичида Бургутнинг обрўси янада ошди. Шаҳардаги энг кўзга кўринган дўконлар, бензин қуйиш шаҳобчалари, битта вино заводи унга ўлпон берар, бундан ташқари, Россияга экспорт қилинадиган кўкнорига, гарчи ўзи жўнатмаса-да, воситачилик қилар ва мўмайгина даромад олар эди. Қолаверса, холис “разборчилик” вазифасини бажариши унинг обрўсини янада ошириб юборди. Ҳатто бошқа шаҳарлардан унинг ёрдамига муҳтож бўлган одамлар келаверди.

Фаррух ваъдасининг устидан чиқди — кўкламда Маҳмуднинг тўйини гумбурлатиб ўтказиб берди, келин-куёвга ҳали мойи артилмаган “Волга” машинаси совға қилди...

Маҳмуднинг тўйидан кейин икки-уч кун ўтганди.

Иш билан вилоят марказидан қайтаётган Фаррухга бекат ёнида чақалоқ кўтарган аёлнинг юзи танишдай туюлди. Фаррух имо қилган эди, ҳайдовчи машинани тўхтатди.

Фаррух деразани очиб, ташқарига қаради. Дарҳақиқат, бу Зарина эди.

Бола кўтарган аёлнинг кўзлари қувончдан чақнарди.

Худди шу маҳал уларнинг ёнига эскигина «Москвич» машинаси келиб тўхтади. Шоша-пиша машинадан туш-

ган куюқ мүйловли қарчиғайдай йигит жувонни кучиб олди. Учовлон машинага ўтиришди.

Нимагадир енгил нафас олган Фаррухнинг бир нарсага имони комил бўлди: Зарина бахтли...

* * *

Моҳирўй бир неча марта Бургутни бундай йўлдан қайтаришга уриниб кўрди, лекин фойдаси бўлмади. Кейин у ялиниб: “Бекордан-бекорга бировнинг бурнини қонатманг”, дея ҳар кун и эрталаб эридан илтимос қиладиган одат чиқарди.

Ниҳоят вақт-соати етиб Моҳирўй Фаррухга қўчқордай ўғил совға қилди. Аммо совғани оладиган одам ўша пайтда унинг ёнида йўқ эди. У қишлоққа асфальт йўл қурдираётганди.

Хабар етиб бориши билан Фаррух уйга қушлайин учиб келди. Моҳирўй кимнинг хотини эканлигини билган врачлар уни алоҳида шинам хонага ётқизишганди. Фаррух югуриб кирасола хотинини кучоқлаб, табриклагач:

— Бу ердан чиқишларинг билан тоққа олиб бораман. Менинг ўғлим албатта бургутлар парвоз қиладиган жойда нафас олиши керак! — деди ҳаяжон билан.

Моҳирўй жилмайиб, нимжон овозда пичирлади:

— Ҳеч бўлмаса чилласи чиқсин...

— Бўпти, — дея бирдан рози бўлди Фаррух, — қирқи чиққанидан кейин, лолалар очилганида оборамиз!..

Бироқ бу режа амалга ошмай қолди. Фаррух ўғлининг қирқи чиқадиган кун Россияда эди. Шундай бўлса-да, кўнғироқ қилиб хотинини табриклаб қўйишни эсидан чиқармади.

Орадан бир ҳафта ўтганидан кейин қайтиб келган Фаррух хотини ва боласини олиб, Аҳмат ака ва учта йигити ҳамроҳлигида тоққа — ўзи туғилиб ўсган қишлоққа жўнади.

— Мана, — деди у қўлларида баланд кўтариб олган йўрғакдаги ўғилчасига қишлоқдаги энг кўркем, энг баланд уйни кўрсатиб, — сенинг, менинг уйимиз. Бу уйда мен туғилганман...

Ногоҳ товуши қалтираб кетган Фаррух хўрсинди, кўзига ёш қалқди. Буни хотинига билдирмаслик учун чақалоқни Моҳирўйга тутди.

Шундан кейин Бургут ўғли билан хотинини тоғнинг гўзалликда шаршарадан қолишмайдиган жойига олиб кетди.

Бу пайтда у ерда чўпон орқасига қўшоғизни илиб олиб қўйларини боқиб юрар эди. Илгарилари чўпон милтиқ кўтармасди. Ўғли Музаффар ўлганидан кейин шунақа одат чиқарди. Нияти битта эди. Нима қилиб бўлсаям ўғлининг хунини олиш...

Чўпон иккита машинани узоқдан кўрди. “Фаррух бўлса керак”, деган ўй яшин тезлигида унинг хаёлидан ўтди.

Чўпон отини чоптирганча девордайн қалин арчазорлар нарисидаги тик қоя томонга кетди. Агар қоянинг ярим белига чиқилса, пастдаги майдон кафтдай яққол кўринар эди.

Олдинги машинадан Фаррухнинг тушганини кўрган чўпоннинг кўзлари интиқом оловидан ёнди. Чўпон энди қўшоғизда уни мўлжалга олаётганида кутилмаганда машинадан бола кўтарган аёл ҳам тушиб келди. “Ҳа-а, — деди чўпон мамнун ҳолда ўзига-ўзи гапириб, — сен мени бола доғида қовургандинг, энди сениям худди шу кўйга соламан. Ҳолингга маймунлар йиғлашини менам бир томоша қилайин”.

Чўпон милтиқ милини аёлнинг қўлида булоқ сувидай тиниқ кўзлари билан атрофни ҳайратланиб кузатаётган чақалоққа қаратди...

Фаррух машинадан тушгач, эгасиз ўтлаб юрган қўйларни кўриб, аввалига ҳайрон бўлди: “Чўпон бўрилар кўп бўладиган жойда нега буларни ёлғиз ташлаб кетди?”.

Нимагадир Фаррухнинг кўнгли ғаш бўлаверди. Атрофга аланглади. Чўпон ҳеч қаерда кўринмади.

— Моҳий, — деди Бургут ортидан тушган хотинига ўтирилиб. — Машинага чиқинглар, бу ер бўлмаскан. Бошқа жойга борамиз.

Чўпон бундай бўлишини кутмаган эди — Фаррухнинг гавдаси хотини билан ўғлини бутунлай ёпиб қўйди.

Чўпон қулай фурсат келишини бироз кутмоқчи бўлди. Бироқ у жувоннинг машинага қайтадан чиқаётганини кўриб қолди-ю, шошиб қолди. Аламидан Фаррухни мўлжалга олдида, тепкини босди.

Гумбурлаган товушдан арча шохларидаги қушлар патиллаб осмонга кўтарилишди. Ногоҳ кескин қалқиб кетган Бургут аста ортига бурилди. У аввал юксак қояни кўрди. Сўнг шу қоя бағридаги ўз қотилини...

Фаррух йиқилди.

Энди машинага чиқиб улгурган Моҳирўй чинқириб юбордию, кўлида чақалоғи билан отилиб тушди.

Йигитлари ўқ овози келган томонга чопиб кетишди. Моҳирўй жон ҳолатда эрининг устига ўзини ташлаётган маҳал Аҳмат ака уни чақалоғи билан қўшиб ушлаб қолди.

— Қояда... — дея шивирлади Фаррух .

Унинг нима демоқчи бўлганини англаган Аҳмат ака йигитлари ортидан:

— Қояда экан! Хоҳ тиригини, хоҳ ўлигини олиб келинглар! Тез! — дея ҳайқирди.

Моҳирўй чинқириб йиғларди:

— Фаррух ака!.. Фаррух ака!.. Жоним!.. Сизга нима бўлди?!

— Аҳмат ака... — яна шивирлади Фаррух. — Бол... бола-а-а-мни асранг... Тоққа, тоққа, олиб келиб туринг. Бургут... Бургут тоғда улғаяди... — Шундан сўнг Бургут армон тўла нигоҳини суюклисига қаратди: — Алвидо... Айтгандим-ку... тирик қутулиш қийин деб... Болани асра...

Фаррух ортиқ гапиролмади...

— Фаррух ака!!!

Моҳирўйнинг чинқириги борлиқни ларзага солиб янгради, тоғ-тошларга урилиб, акс-садо берди:

— Фаррух ака... Фаррух ака...

Адабий-бадний нашр

Нуриддин Исмоилов

БУРГУТ ТОҒДА УЛҒАЯДИ

Саргузашт-детектив роман

Қайта наشري

Мухаррир Аҳмад Отабой

Дизайнер Сергей Бауэр

Техник муҳаррир Татьяна Смирнова

Мусахҳиҳлар: Фотима Ортиқова, Доно Тўйчиева

Саҳифаловчи Акмал Сулаймонов

Нашриёт лицензияси АІ №154. 14.08.09.

2013 йил 29 январда босишга рухсат этилди. Бичими 84x108 1/32.

18,48 шартли босма тобоғи. 16,75 нашр босма тобоғи.

Адади 3000 нусха. 51 рақамли буюртма.

Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйида чоп этилди.

100128, Тошкент, Шайхонтоҳур кучаси, 86.

www.gglit.uz

E-mail: iptdgulom@sarkor.uz, info@gglit.uz